BIBLIOTHECA FABULARUM ROMANENSIUM
ET OPERUM PRAECLARORUM

ITER OREGONENSE

FRANCISCUS PARKMAN

LATINE REDDIDIT BENIAMINUS MARTINUS

BIBLIOTHECA FABVLARVM ROMANENSIVM ET OPERVM PRAECLARORVM

ITER OREGONENSE

FRANCISCVS PARKMAN

LATINE REDDIDIT
BENIAMINVS MARTINVS

De hac editione

Iter Oregonense, opus Anglicum anno 1849 primum editum.

Versio Latina © Beniaminus Martinus.

Licentia: Creatiue Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Hanc versionem libere legere, describere et distribuere licet, seruata attributione.

https://creatiuecommons.org/licenses/by/4.0/

Index partium

DEDICATIO 6

DE PRISTINO OPERIS TITVLO 7

PRAEFATIO AD EDITIONEM QVARTAM 8

CAPVT PRIMVM · DE FINIBVS TERRAE CVLTAE 11

CAPVT SECVNDVM · PRIMI ITINERIS LABORES 18

CAPVT TERTIVM · PRAESIDIVM LEAVENWORTH 27

CAPVT QVARTVM · PROFECTIO IN SOLITVDINEM 30

CAPVT QVINTVM · FLVMEN CAERVLEVM MAGNVM 40

CAPVT SEXTVM · DE FLVMINE PLATTA ET SOLITVDINE 51

CAPVT SEPTIMVM · DE BISONTIBVS 62

CAPVT OCTAVVM · DE DISCESSV CLAM FACTO 74

CAPVT NONVM · RES APVD CASTELLVM LARAMIENSE GESTAE 87

CAPVT DECIMVM · MANVS BELLICAE 99

CAPVT VNDECIMVM · SCENAE IN CASTRIS 118

CAPVT DVODECIMVM · RES MALE CEDENTES 134

CAPVT TERTIVM DECIMVM · INDOS VESTIGANTES 141

CAPVT QVARTVM DECIMVM · VICVS GENTIS OGILLALLAH 160

CAPVT QVINTVM DECIMVM · CASTRA VENATORIA 177

CAPVT SEXTVM DECIMVM · CASTORVM CAPTORES 196

CAPVT SEPTIMVM DECIMVM · MONTES NIGRI 204

CAPVT OCTAVVM DECIMVM · VENATIO MONTANA 208

CAPVT NONVM DECIMVM · TRANSITVS MONTIVM 218

CAPVT VICESIMVM · ITER SOLITARIVM 232

CAPVT VICESIMVM PRIMVM · PVEBLO ET CASTELLVM BENTII 249

CAPVT VICESIMVM SECVNDVM · TÊTE ROVGE, MILES VOLVNTARIVS 256

CAPVT VICESIMVM TERTIVM · METVS AB INDIS 261

CAPVT VICESIMVM QVARTVM · VENATIO BISONTVM 271

CAPVT VICESIMVM QVINTVM · CASTRA BISONTINA 279

CAPVT VICESIMVM SEXTVM · SECVNDVM FLVMEN ARKANSAS 292

CAPVT VICESIMVM SEPTIMVM · SEDES COLONORVM 305

DEDICATIO

QVINCIO ADAMO SHAW,
VNIVS AESTATIS SOCIO
ET TOTIVS VITAE AMICO.

DE PRISTINO OPERIS TITVLO

«The Oregon Trail», id est «Iter Oregonense», titulus est quo liber hic primum prodiit. Eum postea bibliopola mutauit; nunc ad veterem formam restituitur, qua primum in commentariis Knickerbocker Magazine inscriptis in lucem prodiit. Cum priores editiones me absente typis impressae sint, schedas typographicas non recognoui; idque eo magis necessarium erat, quod verba ipse dictaueram. Quae igitur emendatione indigebant in hac editione emendata sunt.

PRAEFATIO AD EDITIONEM QVARTAM

Hae rerum descriptiones anno MDCCCXLVII primum in lucem editae sunt. Res aestate vna gestae, quas duo iuuenes ex academia recens egressi experti erant, facile obliuioni tradi potuissent, nisi rebus quae praeterierunt nec vmquam rediturae sunt studium quoddam perpetuo inhaereret. Liber hic imaginem vitae institutorumque refert quae magna ex parte iam interierunt; praeteritum enim tempus, quod reuocari non potest, velut in speculo ostendit.

Memini, cum ad radices montis quem Picae Culmen vocant equitaremus neque per duas hebdomadas vllam hominis faciem vidissemus, comitem meum minime laeta voce dixisse futurum esse vt campi illi aliquando pecoribus pascendis inseruirent, bisontes domesticis armentis cederent, aedes rusticae iuxta aquarum cursus passim consurgerent, lupi denique, vrsi et Indi inter res olim exstantes numerarentur.

De tam tristi futuri specie inter nos querebamur; quam parum tamen sciebamus quid ventura aetas in sinu gereret! Sciebamus quidem aliquantum auri in venis montium illorum inuiorum latere; minime autem diuinabamus fore vt id aurum vrbes in vasta solitudine exstrueret, hospitia atque domos aleatorias in ipsis vrsi grisei latibulis excitaret.

Sciebamus paucos fanaticos exules per vastos campos viam aegre quaerere, vt ab infesta persecutione hominum suae fidei alienorum perfugium reperirent; ne suspicabamur quidem turbas Mormonum, quorum viri singuli plures vxores habebant, nouam Hierosolymam multitudine hominum scatentem in ipso solitudinis gremio condituras esse.

Sciebamus quoque quotannis magis magisque agmina plaustrorum colonorum lentis ordinibus aut in barbariem Oregonis aut ad longinquam feramque Californiam processura esse; sed non somniabamus futurum vt Mercatura et Aurum nationes ad litora Oceani Pacifici gignerent, stridor

machinae ferriuiariae, omnem incantationem dissipans, arcanam montium vim frangeret, iura mulierum vsque ad Arapahorum abdita penetrarent, feritas denique, hinc illinc oppugnata et spe omni destituta, comas e vertice prominentes pennasque ante triumphantem rerum vulgarium potentiam demitteret.

Haec omnia vaticinari non poteramus; quodsi praeuidissemus, fortasse peruersus quidam maeror gaudium nostrum temperauisset.

Illa agrestium equitum turba, quae mecum per angustias Collium Nigrorum longo agmine descendit, pictis corporibus et cristis bellicis, tropaeis ventilantibus, vestium barbararum acu pictura, arcubus, sagittis, hastis scutisque insignis, nusquam rursus conspicietur. Qui ex ea constabant aut sanguinolentis sepulcris conditi sunt, aut, quod horribilius est, in luporum ventribus sepulturam nacti sunt.

Indus nostri temporis, sclopetulo rotanti armatus capiteque vetere petaso tecto, fortasse bracis indutus aut vilissima tunica variegata inuolutus, Indus quidem adhuc est; sed illa externa specie singulari destitutus est, quae praecipuum eius ornamentum videbatur.

Venator ille montanus qui feras laqueis capiebat iam non exstat; vitae autem eius ferae duraeque horrida illa quasi fabula sola iam memoria superest.

Quod ad causas attinet quibus ad montes proficisci adducti sumus, satis nos excitare poterat ipsorum montium amor; mihi tamen alia quoque causa accedebat. Magna ex parte studiosus profectus sum, vt me ad opus litterarium iam pridem animo conceptum compararem, quod tamen ob rerum aduersarum vim etiam nunc dimidia tantum ex parte absolutum est. Hoc propositum me ad quaedam agenda impulit, quae, nisi certo consilio nixa essent, iuuenili temeritati merito tribui possent.

Meum munus erat omnia obseruare; et vt id facere possem, magnum quoque pretium libens pendere paratus eram.

Ante duos tresue annos Henricum Chatillon, fortem sincerique animi ducem nostrum, apud Carondelet, oppidum Sancto Ludouico vicinum, conueni. Amplius viginti anni intercesserant ex quo postremo inter nos conuenerat. Otium ei graue erat, vt plerumque montanis hominibus solet, qui matrimonio iuncti certo domicilio se collocauerunt. Canities capillos eius iam leuiter asperserat, vultus atque corporis habitus vestigia laborum iam a iuuentute perpessorum gerebant; sed virilis animi simplicitas eadem permanserat.

Narrauit mihi Indos, quibuscum aliquandiu vixeram, e grege gentis Sioux, quae vehementer odio habebatur, paene omnes in proeliis contra albos homines interfectos esse.

Fidelis Deslauriers, vt arbitror, adhuc in extrema ciuitatis Missouri regione viuit. Venator Raymond in niue periit, in calamitoso Fremontii per montes transitu, hieme anni MDCCCXLVIII.

BOSTONIAE, DIE XXX MARTII ANNO MDCCCLXXII.

CAPVT PRIMVM · DE FINIBVS TERRAE CVLTAE

Superiore vere, anno MDCCCXLVI, vrbs Sancti Ludouici magno rerum motu feruebat. Neque enim solum ex omnibus patriae partibus coloni, qui in Oregonem Californiamque migraturi erant, iter parabant, sed etiam mercatores, solito multo plures, plaustra reliquumque apparatum ad vrbem Santa Fe profecturi instruebant. Hospitia viatoribus referta erant; armorum fabri sellarumque opifices assiduo labore occupabantur, vt arma ceteraque itineris instrumenta variis proficiscentium turmis praepararent.

Naues vaporariae ab aggere soluebant aduersoque Missouri flumine contendebant, vectoribus ad vltimos cultae regionis fines proficiscentibus plenae.

Vna ex his nauibus vecti, cui Radnor nomen erat quaeque postea in truncum flumini infixum impacta periit, ego et Quincy Adams Shaw, amicus idemque cognatus meus, die XXVIII Aprilis ex vrbe Sancti Ludouici profecti sumus, montes Saxosos rerum cognoscendarum atque animi recreandi causa petituri. Nauis adeo onerata erat, vt aqua modo hinc modo illinc in ponticulos ad vtrumque latus prominentes transiliret. In superiore tabulato ingentia quaedam plaustra insolitae formae posita erant, ad commercium Santa Fe destinata; ipsa vero cella nauis oneraria mercibus eodem vehendis conferta erat.

Aderant praeterea instrumenta commeatusque cuiusdam agminis colonorum in Oregonem tendentium, grex mulorum equorumque, ingentes acerui sellarum et loramentorum, aliaque innumerabilia tam varia, vt vix eorum vsum coniceres, quamquam omnia ad campos peragrandos necessaria erant. In tanta rerum confusione paene latebat plaustrum paruum Gallici generis, quod trans fines non sine causa «mulorum perniciem» appellant; nec procul ab eo tabernaculum erat, vna cum arculis doliisque omnis generis.

Totus hic apparatus primo aspectu minime placebat; qualiscumque tamen erat, longo laboriosoque itineri destinatus erat, in quo nos, si lector perseuerauerit, prosequetur.

Vectorum genus, quod Radnor vehebat, oneribus eius optime respondebat. In conclaui nauis erant mercatores Santa Fe petentes, aleatores, incertorum negotiorum spe lucri sectatores, atque omnis generis homines casus fortunamque sequentes; inferior autem locus colonis Oregonensibus, venatoribus illis quos «montanos» vocant, hominibus nigris, et coetu Indorum e gente Kanzas refertus erat. Hi Sanctum Ludouicum nuper inuiserant.

Sic onusta nauis septem octoue dies aduersus rapidum Missouri cursum aegre enitebatur, modo in truncos arborum aquis infixos impingens, modo in vadis arenosis binas ternasue horas haerens. Ad ostium Missouri imbre tenui cadente peruenimus; mox tamen caelo serenato late conspeximus flumen illud amplum ac turbidum, vortices, arenas in medio alueo, insulas laceris marginibus, ripasque siluis obtectas.

Flumen Missouri cursum perpetuo mutat: hinc ripas exedit, illinc nouas ex aggesto limo format. Alueus eius numquam eodem loco manet. Insulae nascuntur, deinde ab aquis auferuntur; dum veteres siluae altera in ripa subruuntur atque abripiuntur, in solo nuper allato alterius ripae noua arborum progenies consurgit.

Inter has omnes mutationes aqua tanta luti arenaeque copia permista est, vt verno tempore omnino perlucere nequeat, paucisque minutis in fundo poculi vitrei faecem pollicis Anglici crassitudine relinquat. Tunc flumen aquis auctum erat; cum autem autumno eo descendimus, vehementer decreuerat, atque omnia fallacium vadarum pericula oculis patebant.

Horrendum erat videre arbores mortuas fractasque in arena firmiter defixas, tam confertas vt vallum militare ex caesis arboribus exstructum viderentur. Trunci omnes secundum fluminis cursum porrigebantur; nauem vaporariam, si altiore aqua super eos veheretur, facile transfigere poterant.

Quinto fere sextoue die signa conspicere coepimus ingentis illius migrationis quae tum ad occidentem fiebat. Hic illic agmina colonorum, tabernaculis plaustrisque instructa, in locis apertis iuxta ripam castra posuerant, ad commune conueniendi locum, Independence, properantia. Die quodam pluuioso, sole iam ad occasum vergente, ad eius loci stationem

appulimus. Oppidum ipsum aliquot miliariis Anglicis a flumine distat, in extremis Missouri finibus situm.

Eius loci aspectus indolem regionis asperam simul atque ad res gerendas promptam aperte ostendebat; vno enim obtutu praecipua eius propriaque spectare licebat. In ripa lutosa triginta aut quadraginta Hispani fusco colore ac paene seruili vultu stabant, qui sub latis petasis hebetibus oculis in flumen intenti erant. Erant hi ministri vnius e societatibus mercatorum Santa Fe petentium, cuius plaustra in superiore ripa conferta consistebant. Inter ea circa ignem lente fumantem quidam Indi, ex remota quadam Mexici gente oriundi, humi consederant.

Vnus aut alter venator Gallus, e montibus adueniens, promissa coma et vestitu e pellibus ceruinis confecto, nauem spectabat; haud procul tres viri in trunco arboris sedebant, sclopetis striatis trans genua positis. Qui primus sedebat, statura procerus ac robustus, oculis clare caeruleis vultuque aperto atque intellegenti, apta profecto imago esse poterat inquieti illius intrepidique hominum generis, quod securibus sclopetisque viam ab Alleghaniensibus montibus ad campos occidentales patefecit.

Hic in Oregonem tendebat, regionem, vt verisimile est, moribus suis accommodatiorem quam vllus locus qui cis campos vastissimos iam superesset.

Postridie primo mane Kanzas peruenimus, quingentis fere miliariis Anglicis ab ostio Missouri distantem. Ibi egressi, impedimentis apud colonellum Chick depositis, cuius casa ex trabibus aedificata hospitii vicem praestabat, plaustro Westport petiuimus, vbi mulos equosque ad iter comparare sperabamus.

Mane Maii erat mire serenum ac iucundum. Siluas opimas ac virentes, per quas via pessima nos ducebat, sol splendidus collustrabat, innumerabiliumque auium cantus animabat. In itinere consecuti sumus Indos e gente Kanzas, qui nuper in naue nobiscum vecti erant; hi, omnibus ornamentis suis induti, alacri gradu domum redibant. Qualescumque in naue visi essent, inter arbores nunc egregiam atque oculis gratissimam speciem praebebant.

Westport Indis abundabat; equuli eorum parui hirsutique duodeni passim ad aedium parietes et saepes alligati stabant. Homines e gentibus Sac et Fox, capitibus rasis vultibusque pictis; e Shawanoe et Delaware, vestibus e panno gossypino variegato et fasciis capitum versicoloribus conspicui; e Wyandot, more hominum alborum vestiti; atque pauci Kanzas misero

habitu, veteribus stragulis inuoluti, per vias vagabantur aut in tabernas domosque otiose introibant atque exibant.

Dum ante ianuam hospitii stabam, hominem insigni prorsus habitu per viam ad me venientem conspexi.

Vultus ei rubicundus erat, asperis barbae mystacisque rufis reliquiis obsitus; in alteram capitis partem oblique imposuerat pileum rotundum, globulo in summo vertice ornatum, qualem operarii Scoti interdum gestant. Tunica erat formae incertae, ex panno Scotico cinereo variegato confecta, fimbriis vndique dependentibus; bracas ex crasso panno domestico textas gerebat, calceosque clauis ferreis munitos. Denique, vt nihil deesset ornatus, parua fistula fumaria nigra in altero oris angulo haerebat.

Sub hoc mirabili habitu C——, capitaneum exercitus Britannici, agnoui, qui cum fratre suo et R——, viro Anglo honesto loco nato, vniuersam continentem venando peragrare parabat. Capitaneum comitesque eius iam Sancti Ludouici videram. Iam aliquamdiu Westport morabantur, apparatum itineris expedientes sociosque nouos exspectantes: erant enim nimis pauci, vt soli iter auderent.

Poterant quidem se adiungere alicui ex agminibus colonorum qui iam in Oregonem Californiamque profecturi erant; sed profitebantur se nihil prorsus commercii cum «illis ex Kentuckia hominibus» habere velle.

Capitaneus igitur acriter suasit, vt copiis coniunctis vna ad montes proficisceremur. Cum et ipsi colonorum societatem haud magis quam illi cuperemus, consilium placuit, atque consensimus. Socii futuri in parua casa trabibus exstructa consederant. Ibi eos inuenimus circumdatos sellis, loramentis, sclopetis, pistoliis, tubis opticis, cultris, denique omni apparatu ad campos peragrandos necessario.

R——, qui historiae naturali studebat, ad mensam sedens picum materia molli farciebat; frater capitanei, genere Hibernus, humi sedens capita restis, qua iumenta ducuntur, fibris intertextis iungebat. Capitaneus omnia instrumenta summa cum voluptate singillatim nobis ostendebat. «Videtis», inquit, «nos omnes iam diu itineribus assuetos esse. Mihi quidem persuasum est nullam vmquam manum in campos profectam esse rebus necessariis melius instructam». Venator quem mercede conduxerant, Canadiensis toruo vultu, Sorel nomine, et mulio Americanus e Sancto Ludouico, homo improbus, circa aedes desidiosi versabantur. In stabulo paruo ex trabibus haud procul sito equi mulique stabant, quos capitaneus singulari iudicio delegerat.

Illos reliquimus, vt reliqua expedire pergerent, dum ipsi nostra negotia quanta maxima celeritate conficere studeremus. Coloni, quos amici nostri tanto contemptu prosequebantur, octo aut decem miliariis Anglicis inde in campis castra habebant, mille numero aut etiam plures; noua autem agmina ex Independence assidue proficiscebantur, vt iis se adiungerent. In magna perturbatione erant: conuentus habebant, decreta faciebant, leges itineris scribebant; duces tamen, quorum ductu campos transirent, communi consensu eligere non poterant.

Cum die quodam mihi otium esset, equo Independence profectus sum. Oppidum hominibus refertum erat. Multae tabernae nuper exstiterant, quibus coloni mercatoresque Santa Fe petentes res ad iter necessarias emerent; ex officinis autem fabrorum ferrariorum, numero fere duodecim, continuus malleorum strepitus audiebatur. Ibi plaustra grauia reficiebantur, equis bobusque soleae ferreae aptabantur. Viae viris equis mulisque plenae erant.

Dum ibi eram, agmen plaustrorum ex ciuitate Illinois ad castra in campis proficiscens per oppidum transiit atque in via maxima constitit. Sub tentoriis quibus plaustra tegebantur innumeri vultus puerorum valetudine florentium prospiciebant. Hic illic puella valida et florenti corpore equo insidebat, vultum sole adustum vetere vmbella obtegens; quae olim sane splendide picta fuerat, tum vero misere decolorata erat.

Viri, agrestes grauis ac seueri habitus, circa boues stabant; cumque praeterirem, tres senes animaduerti, qui longis flagellis in manibus gestatis de doctrina regenerationis summa contentione disputabant. Neque tamen omnes coloni eius modi erant: inter eos etiam reperiebantur nonnulli ex infima ac perditissima patriae faece.

Saepe mecum reputaui quaenam causae tam diuersos homines ad migrandum impellerent, nec facile expedire potui. Sed siue spes insana melioris vitae, siue cupiditas legum atque humanae societatis vincula excutiendi, siue mera animi inquietudo eos agitabat, illud certum est: plurimos itineris sui vehementer paenitere, atque, postquam in terram illam promissam peruenerint, laetissimos esse, si modo inde euadere possint.

Septem octoue diebus ita actis, apparatum nostrum paene confeceramus. Interea amici nostri suis quoque rebus expeditis, cum Westport eos iam taederet, nuntiauerunt se ante nos profecturos esse, et ad vadum fluminis Kanzas aduentum nostrum exspectaturos. Itaque R—— et mulio cum plaustro tabernaculoque praecesserunt; capitaneus autem, frater eius, Sorel

et Boisuerd, venator ferarum decipulis capiendarum peritus, qui nuper se iis adiunxerat, cum equorum grege eos sequebantur.

Principium itineris mali ominis fuit. Capitaneus enim vix vnum miliare Anglicum a Westport processerat, atque magna cum dignitate agmen antecedebat equumque quem ad bisontes venandos destinauerat funiculo ducebat, cum subito ingenti tonitru tempestas coorta est, vt omnes vsque ad cutem madefaceret. Festinabant ad locum, septem fere miliariis Anglicis distantem, vbi R—— castra iam parata habere debuerat.

At vir ille sibi sane consulens, simul ac tempestatem imminentem vidit, locum apertum inter siluas a vento tectum delegit, ibi tabernaculum posuit, ac tranquille poculum coffeae sorbebat; capitaneus interea per imbrem multis miliariis Anglicis vltra destinatum locum equo prouectus eum quaerebat. Tandem, tempestate remissa, venator acerrimis oculis tabernaculum deprehendit. R—— iam coffeam biberat, in pelle bisontis consederat, e fistula fumum hauriebat.

Capitaneus inter homines mitissimi facillimique animi numerandus erat. Itaque aduersam fortunam summa aequanimitate tulit; reliquias coffeae cum fratre diuisit, deinde vestibus adhuc madentibus somno se dedit.

Neque nos ipsi tam ingentis imbris expertes fuimus. Par mulorum Kanzas ducebamus, cum subito tempestas erupit. Numquam antea fulgura tam crebra tamque acria videram, numquam tonitrua tam continua et aures obtundentia audieram. Siluas omnino celabant aquarum quasi vela oblique delabentium, quae magno fragore terram feriebant atque inde in tenuem rorem respergebantur; riuuli tam celeriter intumescebant, vt eos vix vado transire possemus.

Tandem per densum imbrem casa ex trabibus exstructa colonelli Chick obscura emersit. Is nos solita comitate benignissime excepit; vxor quoque, quamuis diuturna consuetudine conuentuum sacrorum sub diuo celebratorum paulo acidior et rigidior facta esset, pari beneuolentia ea nobis suppeditauit quibus madentes lutoque oblitos aliquatenus recrearemur. Tempestas circa solis occasum discussa magnificum e porticu domus colonelli prospectum aperuit: aedes enim in colle edito sita erat.

Sol per nubes iam dissidentes radios effundebat in Missouri rapidum et aestuantem, atque in immensum siluarum spatium, quod a fluminis ripis ad colles praeruptos longe remotos porrigebatur.

Postridie Westport regressi nuntium a capitaneo accepimus. Ipse quidem, vt nobis nuntium traderet, equo redierat; sed cum nos Kanzas esse

comperisset, mandata homini cuidam Vogel nomine commiserat, qui ibi paruam tabernam commeatuum et liquorum venalium habebat. Potio illa ex frumento distillata, quam whisky appellant, Westport nimis liberaliter sane circumfertur, in loco vbi nemo fere est quin pistolium oneratum in sinu gestet. Cum tabernam praeteriremus, latum Vogelii vultum Germanicum ex ostio prominentem aspeximus.

Dixit se habere quod nobis nuntiaret, et inuitauit vt paulum liquoris ardentis biberemus. Neque potio neque nuntius nobis admodum sapuit. Capitaneus reuersus erat vt nos certiores faceret R——, qui regimen eius agminis sibi sumpserat, aliam viam quam eam de qua inter nos conuenerat delegisse. Constituerat enim, relicto mercatorum itinere, ad septentriones per castellum Leauenworth pergere, indeque viam sequi quam equites, quos draconarios vocant, superiore aestate in expeditione sua signauissent.

Quod consilium insciis atque inconsultis nobis cepissent, id nimis superbe atque imperiose factum esse iudicauimus. Offensionem tamen, quoad fieri poterat, comprimentes, statuimus eos apud castellum Leauenworth conuenire, vbi nostrum aduentum exspectaturi erant.

Rebus igitur omnibus tandem paratis, die quodam sereno iter incipere conati sumus. At primus statim conatus male cessit. Vix enim iumenta loris iuncta erant, cum mula inter temones iuncta sese erexit, huc illucque vehementer se iactauit, funes corrigiasque rupit, ac paene plaustrum in Missouri flumen praecipitauit. Cum nullo modo eam coercere possemus, aliam pro ea mulam accepimus, quam nobis suppeditauit amicus noster Boone, Westport habitans, nepos Danielis Boone, illius primi viarum in solitudine aperitoris.

Hunc primum campestrium laborum gustum alter continuo excepit. Vix Westport e conspectu recesserat, cum fossam profundam ac limo plenam offendimus, cuius generis nimium saepe postea experturi eramus. Ibi plaustrum hora integra, immo amplius, in caeno defixum haesit.

CAPVT SECVNDVM · PRIMI ITINERIS LABORES

E caenosis Westport fossis tandem emersimus, aliquamdiu angustam semitam tenuimus, dum sol atque vmbra per arborum interualla alternarent. Postremo in apertam lucem progressi extremos illius ingentis siluae fines post tergum reliquimus, quae olim ab occidentalibus campis ad litus Oceani Atlantici patebat. Vltra interiectam fruticum fasciam virides immensosque campos conspeximus, maris instar longe patentes, quorum vndae velut collium aliae post alias ad ipsum horizontem porrigebantur.

Dies erat vernus, mitis ac tranquillus, quo animus ad cogitationes et tacitas rerum imagines quam ad agendum procliuior esse solet, atque molliores animi motus facilius praeualent. Ego, dum per frutecta transiremus, ceteros equo praecedebam; cum autem angulus quidam gramine viridi vestitus me ad quietem inuitaret, ex equo descendi ibique procubui.

Arbores omnes virgultaque aut florebant aut noua folia explicabant; passim rubebant aceri florum racemi, atque herba quam malum Indicum appellant opimis floribus vbique conspiciebatur. Iam paene pigebat regionem hortis amoenam relinquere, vt ad asperam camporum montiumque solitudinem proficiscerer.

Interea socii e fruticibus emerserunt. Primus equitabat Henricus Chatillon, dux itineris idemque venator noster, vir corpore robusto atque exercitato, equulo cano Wyandotico insidens, qui laboris patientissimus erat. Gerebat sagum album ex panno stragulo confectum, petasum amplum e filtro, calceamenta Indica, femoraliaque ex pelle ceruina, quorum suturas longae fimbriarum series ornabant.

Culter ei in cingulo haerebat; ad latus sacculus glandium cornuque pulueris pyrii pendebant; ante ipsum sclopetum striatum iacebat, quod ad eminentem sellae arcum anteriorem nitebatur. Sella, sicut reliquus eius apparatus, diuturno vsu admodum detrita erat. Proxime sequebatur Shaw,

equulo paruo rufi coloris vectus, maiorem autem equum loro ducens. Apparatus eius, meo haud dissimilis, ad vsum potius quam ad ornatum comparatus erat.

Sella ei erat Hispani generis, simplex et nigra; huic vtrinque thecae pistoliorum grauium affixae erant, post tergum stragulum conuolutum; ante sellam funis, quo equum in itinere alligare solebat, in orbem collectus pendebat, altero capite ad collum equi adstricto. Ipse sclopetum duobus tubis laeuibus instructum ferebat, ego autem striatum quindecim fere librarum Anglicarum pondere. Tum vestitus noster, quamuis ab elegantia longe abesset, nonnulla tamen cultioris vitae vestigia retinebat; quam longe aberat ab illa incredibili sordiditate, qua postea redeuntes insignes fuimus!

Tum tunica ex panno laneo rubro, quam cingulo circa lumbos instar tunicae longioris adstringebamus, summam corporis partem tegebat; calceamenta Indica pro calceis vsu consumptis successerant; reliqua autem atque necessaria vestitus pars mirabile quoddam erat indumentum ex pelle ceruina fumo tractata, ab Indiana muliere confectum.

Agmen claudebat mulio noster Deslauriers, plaustrum secutus, qui per lutum ad talos vsque demersus modo fistulam fumariam trahebat, modo, cum mula quaedam ante voraginem insolitae profunditatis refugere videretur, suo illo sermonis campestris genere exclamabat: «Sacré enfant de garce!» Plaustrum ex eo erat genere cuius plurima circa forum Quebecense videres; tegumento albo instructum erat, quo res intus conditae defenderentur. Ibi commeatus noster, tabernaculum, munitiones sclopetariae, stragula, atque munera Indis destinata vehebantur.

Quattuor homines eramus, octo autem iumenta habebamus; nam praeter equos supernumerarios, quos ego et Shaw ducebamus, mulam quoque vnam secum agebamus, quae ad subitum aliquem casum seruaretur.

Enumeratis ita viribus nostris, non alienum videtur pauca de indole duorum virorum qui nos comitabantur commemorare.

Deslauriers Canadiensis erat, omnibusque moribus ad illud genus pertinebat quod Canadienses «Jean Baptiste» appellant. Neque labor neque caeli iniuriae neque operum asperitas vmquam eius hilaritatem, laetitiam aut comitatem atque obsequium erga dominos suos infringere poterant. Nocte autem ad ignem sedebat, fistulam trahebat, fabulas narrabat, rebus suis contentissimus. In campis illis tamquam domi versabatur.

Henricus Chatillon longe aliter ingenio affectus erat. Cum Sancti Ludouici moraremur, complures viri e societate quae pellibus negotiabatur benigne promiserant se nobis venatorem et ducem ad nostrum iter idoneum quaesituros. Itaque quodam die post meridiem ad sedem societatis venimus, vbi virum procerum et elegantissime vestitum inuenimus; vultus eius tam apertus tamque sincerus videbatur, vt statim oculos nostros in se conuerteret. Mirati sumus, cum diceretur eum ipsum ad montes nos ducere velle.

Natus erat in oppidulo Gallorum haud procul ab vrbe Sancti Ludouici. Inde a quinto decimo aetatis anno fere semper circa montes Saxosos versatus erat, plerumque a societate mercatoria conductus, vt castellis eius carnem bisontum suppeditaret. In tota illa regione venatoris laude vnus tantum cum eo certare poterat, Simoneau nomine; quocum, quod vtrique honestum erat, arctissimo amicitiae vinculo coniungebatur. Pridie ex montibus, vbi quattuor continuos annos egerat, Sanctum Ludouicum venerat; nihil nunc nisi vnum diem petebat, quo matrem inuiseret antequam rursus proficisceretur.

Triginta fere annos natus erat, statura sex pedum Anglicorum, valido simul et eleganti corpore. Campi ipsi magistri ei fuerant; nec legere nec scribere didicerat, sed innata quadam ingenii elegantia animique subtilitate praeditus erat, qualis etiam in feminis raro inuenitur. Vultus eius virilis probitatem, simplicitatem, benignitatem velut in speculo ostendebat; praeterea hominum mores acerrime perspiciebat tantaque prudentia in consuetudine vtebatur, vt in nullo hominum coetu turpiter aut manifeste erraret.

Non erat Henrico illa inquieta vis animi quae Angloamericanis saepe propria est. Rebus, prout obueniebant, contentus erat; maximum autem vitium eius ex nimia facilitate ac liberalitate nascebatur, qua ad opes sibi parandas minime idoneus erat. Illud tamen vulgo de eo praedicabatur: de suis rebus quidquid facere vellet, aliena in eius potestate semper tuta esse. Non minus propter fortitudinem quam propter venandi peritiam in montibus celebrabatur; atque eo magis memorabile erat quod, in regione vbi sclopetum inter homines controuersiarum quasi iudex esset, rarissime in rixas incidebat.

Semel aut bis fuerant qui placida eius bonitate abuterentur, quasi impune sibi id liceret; sed tanti erroris poenas dederunt, vt nemo postea idem temptasse diceretur. Nihil animi eius intrepiditatem clarius testabatur quam vulgata fama plus triginta vrsos illos ingentes et feroces,

quos griseos vocant, ab eo interfectos esse. Ostendebat quantas virtutes natura per se interdum efficere possit. Numquam ego, siue in vrbe siue in solitudine, virum meliorem offendi quam Henricum Chatillon, amicum meum integerrimum.

Mox e siluis frutetisque euasimus atque in ipsos latissimos campos processimus. Interdum Indus e gente Shawanoe praeter nos equitabat, equulum paruum hirsutumque molli sed concitato cursu agens; tunica eius ex panno gossypino variegato, cingulum splendidum, sudariumque versicolor circa capillos serpentium instar tortos ligatum vento volitabant. Meridie ad requiescendum substitimus haud longe a riuo paruo, ranis pullisque testudinibus abundanti.

Ibi olim Indi castra posuerant, et compages tuguriorum etiamnum stabant. Facile igitur vmbram contra solem nobis parauimus, vno alteroue stragulo super illas compages extento. Ita tecti sellis nostris insedimus; Shaw tum primum dilectam suam fistulam Indicam accendit. Deslauriers autem ad prunas ardentes humi subsidens, altera manu oculos obtegebat, altera bacillum tenebat, quo cibum in sartagine stridentem temperabat.

Equos in pratum humile ac limosum inter rariores frutices pascendos dimisimus. Aer verno quodam tepore soporem afferente grauis erat; e riuo pratisque voces decem milium ranarum tenerarum atque insectorum vario concentu exoriebantur, velut si omnia tum demum ad vitam excitata essent.

Vix consederamus cum aduenam vidimus. Senex quidam e gente Kanzas erat, cuius ornatus eum inter suos haud obscurum esse significare videbatur. Caput rasum rubro colore pinxerat; e paruo capillorum fasciculo in summo vertice relicto aliquot aquilarum pennae duorum triumue serpentium crepitantium caudae dependebant. Genae quoque minio oblitae erant; ex auribus viridia vitrea ornamenta pendebant; ceruicem torques ex vnguibus vrsorum griseorum factus ambiebat, in pectore autem complura grandia monilia e granis concharum contexta, quae wampum appellant, haerebant.

Postquam singulorum nostrum dextram prehendit nosque gutturali sono salutauit, senex stragulo rubro ab vmeris delapso humi cruribus decussatis consedit. Poculum aquae saccharo dulcoratae ei obtulimus; ille «Bene!» exclamauit. Iam quantus ipse vir esset quotque homines e gente Pawnee interfecisset narraturus erat, cum subito turba omnis generis hominum riuum vadens ad nos apparuit.

Celeri ordine praeteribant viri, feminae, pueri; alii equitabant, alii pedibus ibant, omnes pariter squalore et inopia conspicui.

Anus Indianae equulis paruis hirsutis macilentisque insidentes, quarum post terga singulis equulis vnus aut duo fortasse pueri oculis quasi serpentinis sedebant, laceris earum stragulis adhaerentes; iuuenes proceri ac graciles pedibus incedentes arcus sagittasque ferentes; puellae quarum natiuam foeditatem nec margaritae vitreae nec panni coccinei ornatus celare poterant: ex his omnis illa turba constabat. Interdum tamen vir aliquis, aduenae nostro similis, nonnulla apud suos dignitate praeditus videbatur.

Erat haec pars infima gentis Kanzas: cum ii qui apud eos praestantiores habebantur ad bisontes venandos profecti essent, hi e vico exierant vt Westport stipem peterent.

Postquam illa misere vestita turba transierat, equos recepimus, sellas imposuimus, iumenta iugis iunximus, iterque renouauimus. Riuulo vado superato, a sinistra parte inter arborum lucos et siluam tecta humilia quarundam aedium rudium conspeximus. Per longam semitam, vndique rosis siluestribus primisque veris floribus abundantem, progressi ad ecclesiam ex trabibus exstructam et ad aedes scholis destinatas peruenimus, quae ad stationem religiosam Methodistarum apud gentem Shawanoe pertinebant. Indi tum ad conuentum sacrum congregari incipiebant.

Aliquot deceni viri, statura proceri ac vestitu partim ad mores colonorum composito, in subselliis ligneis sub arboribus sedebant; equi interea ad tuguria et saepes alligati erant. Dux eorum, Parks nomine, vir insigni magnitudine et robore, modo ex Westport aduenerat, vbi officinam mercatoriam possidebat. Praeterea agrum amplum colebat atque seruos non paucos habebat.

Shawanoei enim agrorum cultura longe magis quam ceterae ad Missouri fines gentes profecerant; tam habitu corporis quam moribus vehementer ab Indis Kanzas, quos paulo ante videramus, differebant.

Paucis horis equitantes ad ripam fluminis Kanzas peruenimus. Siluis ripas vestientibus peragratis, atque per altam arenam aegre progressi, haud procul ab aqua apud traiectum quem inferiorem Delawarorum vocant castra posuimus. Tum primum tabernaculum nostrum in prato siluae finitimo tetendimus; rebus ad castra pertinentibus compositis, de cena cogitare coepimus.

Prope aquam, in vestibulo exiguae casae ex trabibus exstructae, anus quaedam e gente Delaware sedebat, trecentarum fere librarum

Anglicarum pondere. Puella autem, pulchra admodum, altero parente Indo, altero albo orta, sub eius cura magnum gallopauonum gregem pascebat, qui circa ostium domus alis agitatis clamabant. Neque oblata pecunia neque oblato tabaco anus adduci potuit vt vel vnam ex auibus sibi caris venderet. Itaque sclopetum striatum sumpsi, vt experirer num silua aut flumen aliquid ad cenam praebere posset.

In pratis coturnices innumerabiles flebili cantu sibilabant; nihil tamen, in quod telo tam graui vti placeret, apparebat, praeter tres vultures in ramis aridis platani veteris iam emortuae considentes, quae ex densa ac sole collustrata frondium recentium mole super flumen eminebat. Capita foeda intra vmeros retracta tenebant; videbantur autem mitissimis solis radiis, ab occidente delabentibus, mirifice delectari.

Cum ne delicatissimum quidem palatum allicere possent, ab eorum quiete turbanda abstinui atque serena vespertini solis pulchritudine frui malui. Flumen enim celeribus vorticibus inter siluas imminentes currebat, sub vmbris purpureis tam densis, vt locus siluestris quidem, sed tranquillitatem animi afferens, videretur.

Ad castra reuersus Shaw cum sene Indo humi sedentem inueni; inter se familiariter colloquebantur, fistulam fumariam alter alteri porrigentes. Senex profitebatur se homines albos amare, tabacum vero singulari beneuolentia complecti. Deslauriers pocula et patinas e stanno factas humi ordinabat; cum autem aliae dapes deessent, panem bis coctum, carnem suillam sale conditam atque magnam ollam coffeae nobis apposuit.

Cultris e vaginis eductis cibum adorti sumus, maximam partem absumpsimus, reliquias Indo proiecimus. Interea equi nostri, tum primum compedibus adstricti, inter arbores stabant, prioribus cruribus inuicem alligatis, tamquam cum indignatione tum cum stupore affecti. Haud libenter, vt videbatur, hoc futuri itineris experimentum ferebant. Mei quidem equi vitae in campis agendae iam prorsus infensi erant.

Alter, cui nomen Hendrick indideramus, equus cuius solae laudes robur atque laborum patientia erant, quique nullis nisi flagelli argumentis parebat, vultu irato nos intuebatur, quasi iniurias calce vlcisci secum constituisset. Alter, Pontiac nomine, equus bonus, quamquam ignobili stirpe ortus, capite demisso, iuba per oculos pendente, tam maestus tamque obstinatus stabat quam puer rudis atque inconditus inuitus in scholam missus.

Nec vana erant mala quae Pontiac animo praesagire videbatur. Nam cum postremum de eo audiui, bellator e gente Ogillallah eum flagello agebat, in expeditionem bellicam contra gentem Coruorum proficiscens.

Vbi tenebrae ingruere coeperunt et cantus caprimulgorum coturnicum sibilis successit, sellas nostras in tabernaculum detulimus vt capitibus pro ceruicalibus supponeremus; stragulis humi diffusis primum illo anni tempore sub tentorio pernoctaturi nos parauimus. Vnusquisque locum sibi per omne iter tenendum delegit. Deslauriers vero plaustrum attributum est, in quod pluente caelo sese insinuare posset, tutius sane quam domini eius in tabernaculo tecti.

Flumen Kanzas hoc loco regionem Shawanoe a finibus Delaware separat. Postridie id transiuimus, equis impedimentisque non sine magno labore ratibus transuectis; plaustrum autem exonerandum erat, vt per arduum vlterioris ripae ascensum educi posset.

Dies dominicus illuxerat, mane tepido, tranquillo ac sereno. Per agros Delaware, rudibus saepibus clausos et parum diligenter cultos, summa quies regnabat, nisi quod innumerabilium insectorum stridor murmurque sine intermissione audiebatur. Subinde Indus quidam equo vectus ad domum conuentibus sacris destinatam praeteribat; aut per ostium fractum casae ex trabibus semirutae anus aliqua conspiciebatur, quae omni desidiae voluptate fruebatur.

Nulla ibi campana vicum ad sacra conuocabat, cum homines e gente Delaware campanis omnino carerent; eadem tamen diei sacri pax atque tranquillitas in illo rudi ac deserto vico apparebat, quae in aliquo Noua Angliae pago inter montes Nouae Hantoniae vel siluas Vermontiae reperitur.

Hinc via militaris ad castellum Leauenworth ducebat. Per multa miliaria vtrimque agri et casae Delaware modicis interuallis inter se distabant. Aediculae illae ex rudibus trabibus exstructae, plerumque siluarum marginibus positae, prospectui gratam quandam speciem addebant. Sed nec extrinsecus addito ornatu natura indigebat.

Ipsa satis pulchritudinis dederat. Nam campi laete virentes, inter quos luci modo in aceruos congregati modo secundum riuulorum innumerabilium ripas porrecti erant, mollem quandam et compositam venustatem praebebant, qualem regio per multa saecula hominum manibus exculta ostendere solet. Tum praesertim, ineunte vere, omnia recentissima et florentissima erant.

Siluae acerum gemmis rubescebant; passim frutices floridi, in orientalibus regionibus ignoti, crescebant; colles autem campestres molliter tumescentes floribus passim consiti erant.

Apud fontem in latere collis castris positis, postero mane iter renouauimus; primo post meridiem tempore pauca iam miliaria Anglica a castello Leauenworth aberamus. Via riuulum transibat, qui arboribus densissime cinctus per imum saltum profundum et nemorosum currebat. Iam in vallem descensuri eramus, cum subito apparuit agmen incertum atque tumultuosum hominum iumentorumque, quod infra per aquam transiens arduum aduersae ripae cliuum ascendebat. Constitimus, vt praeterire possent. E gente Delaware erant, nuper ex venatione redeuntes.

Omnes, viri pariter ac feminae, equis insidebant, mulosque non paucos onerarios agebant, pellibus venatu captis, stragulis e bisontum coriis, ollis ceteroque viatico apparatu oneratos. Haec omnia, sicut vestitus eorum et arma, vsu recenti admodum attrita et sordida videbantur, quasi grauissimos nuper labores pertulissent. Agmen claudebat senex quidam, qui, vbi ad nos peruenit, equum continuit et nos adlocutus est.

Equulo paruo, sed duro ac hirsuto, vehebatur; huic iuba caudaque carduis et lappis implicatae erant, morsus freni Hispanici rubigine obductus ori inhaerebat, cui lorum ex pelle cruda pro habenis alligatum erat. Sella, fortasse Mexicano cuidam erepta, nullo operimento munita, ex sola compage lignea Hispanicae formae constabat, cui fragmentum pellis vrsi grisei superiectum erat; rudibus ligneis stapedibus adiectis, lorum coriaceum, nulla cingula alia adhibita, sub ventre equi circumducebatur.

Vultus equitis fuscus oculique acuti ac serpentinis haud dissimiles gentem eius satis indicabant. Tunicam e pelle ceruina gerebat, quae, sicut femoralia fimbriis ornata, pinguedine et diuturno vsu obscurata atque quasi perpolita erat; veteri quoque sudario caput circumdederat. In sella ante ipsum sclopetum striatum iacebat, quo telo Indi e gente Delaware peritissime vtuntur; Indi autem in remotioribus campis habitantes ob ipsius grauitatem illud prae pigritia portare recusant.

«Quis vobis dux est?» continuo interrogauit.

Henricus Chatillon nos digito ostendit. Tum senex Delaware aliquamdiu oculos in nos defixit ac grauiter pronuntiauit:

«Nihil boni! Nimis iuuenes!» Hoc tam honorifico iudicio dato, equum auertit suumque agmen consecutus est.

Delaware, qui olim pacifici socii Gulielmi Penn fuerant atque Iroquensibus victoribus tributa pendere coacti erant, nunc audacissimi ac

maxime metuendi camporum bellatores habebantur. Bellum gentibus procul remotis inferebant, quarum ne nomina quidem maioribus eorum, cum in antiquis sedibus Pennsiluaniae habitarent, nota fuerant; atque noua haec certamina odio plane Indico pertinacissime persequebantur, vt manus ad bellum missas vsque ad montes Saxosos atque in fines Mexicanos emitterent.

Vicini eorum, quondam etiam socii, Shawanoei, qui agros non sine fructu colebant, rebus secundis vtebantur; Delaware autem quotannis numero minuebantur, cum tot viri in longinquis illis expeditionibus bellicis amitterentur.

Haud multo postquam ab illa turba discessimus, ad dextram siluas aspeximus quae Missouri cursum sequuntur, atque profundam arboribus vestitam vallem, qua flumen eo loco fertur. Procul ante nos, in colle super fluminis flexum eminenti, albae aedes militum castelli Leauenworth inter arbores vix apparebant.

Inter nos et Missouri pratum latissimum patebat, instar lacus vndique aequum. In eo, prope ordinem arborum paruum riuum marginantium, tabernaculum capitanei sociorumque eius stabat; equi circa pascebantur, homines autem nusquam videbantur. Wright, mulio eorum, super temonem plaustri considebat, loramenta reparans; Boisuerd ante ostium tabernaculi sclopetum purgabat; Sorel otiose huc illuc vagabatur.

Diligentius tamen prospectantes Iacobum, fratrem capitanei, intra tabernaculum sedentem conspeximus, qui, vt solebat, funes quibus equi ducuntur nexu coniungens reficiebat. Hic nos insigni Hibernica pronuntiatione salutauit, fratremque in flumine piscari dixit, R—— autem ad praesidium militare profectum esse. Vterque ante solis occasum rediit.

Interea nos haud procul nostrum tabernaculum posuimus; cena peracta consilium habitum est. Placuit vnum diem apud castellum Leauenworth commorari, postridie autem extremos cultae regionis fines prorsus relinquere, siue, vt incolae dicere solent, «exsilire». Dum de his rebus consultamus, rubra nos lux collustrabat ex tumulo campestri procul distante, vbi herbae longae et aridae priore aestate enatae ardebant.

CAPVT TERTIVM · PRAESIDIVM LEAVENWORTH

Postridie mane equis ad praesidium Leauenworth vecti sumus. Colonellus Kearney, qui nunc generalis est, tum recens aduenerat. Cuius iam Sancti Ludouici in notitiam veneram, idque mihi honori duxeram; is nos in aedibus suis solita humanitate excepit. Leauenworth, quamquam castelli nomen gerit, castellum re vera non est: praeter duo propugnacula e trabibus exstructa nullis omnino munitionibus cingitur. Ne belli quidem rumor quietem eius adhuc turbauerat.

In area quadrata gramine vestita, quam militum contubernia praefectorumque domicilia cingebant, alii vltro citroque ibant, alii sub arboribus otiosi morabantur. At non multis postea hebdomadibus alia prorsus illic rerum facies visa est: eo enim ad expeditionem contra Santa Fe suscipiendam faex hominum ex extremis regionum cultarum finibus conuenerat.

Praesidio transito ad vicum Kickapoo, quinque aut sex miliaria Anglica inde distantem, equitauimus. Semita, incerta sane nec facile dignoscenda, per iuga collium praeruptorum, qui Missouri ripam cingunt, ducebat; vnde, siue ad dextram siue ad sinistram spectabamus, mirum inter duas regiones discrimen oculis patebat.

Ad sinistram campi patebant, qui nunc mollibus iugorum flexibus attollebantur, crebris lucis distincti, nunc in amplas gramineas conuales, per aliquot miliaria Anglica patentes, leniter expandebantur. Extrema eorum iuga, quae aduersus caelum intumescebant, saepe nemorum sole collustratorum ordinibus coronabantur; cui spectaculo veris nouitas et singularis aeris temperies mollitiem quandam addebant. Infra nos autem ad dextram siluarum tractus inconditus et confragosus patebat.

Ex superiore loco arborum vertices despicere poteramus: aliae adhuc vigebant, aliae iam exaruerant; hae rectae stabant, illae in omnes partes inclinabantur, nonnullae denique vi ingentis procellae confusae in aceruos

deiectae iacebant. Vltra extremum siluae marginem inter ramos aquae turbidae Missouri cernebantur, magno impetu praeterlabentes sub nemorosis vlterioris ripae cliuis.

Paulo post semita a flumine ad interiorem regionem deflexit. Cum pratum apertum transiremus, in quodam colle ante nos aedificia aliquot conspeximus, circa quae hominum multitudo constiterat. Erant horreum, domuncula, stabulaque negotiatoris apud Kickapoo versantis; quem tum forte dimidia pars Indorum qui vicum incolebant circumsteterat.

Equulos suos miseros, paruulos et neglectos, complures denos ad saepes et aedificia minora religauerant; ipsi aut circum aedes otiosi morabantur aut magno numero tabernam mercatoris complebant. Vultus coloribus variis mirum in modum depicti apparebant, rubro, viridi, albo, nigro, nunc inter se mixtis, nunc figuris diuersis distributis. Tunicae e panno gossypino versicolori, saga rubra caeruleaque, inaures ex orichalco, monilia ex concharum globulis, quos wampum appellant, vbique conspiciebantur.

Mercator erat vir oculis caeruleis vultuque aperto, qui neque habitu neque moribus asperitatem vllam illorum finium prae se ferebat. Interim tamen oculis velut lyncis assidue emptores suos obseruare cogebatur; nam viri mulieresque in mensam mercatoriam ascendebant ibique inter arcas et sarcinas considebant.

Vicus ipse prope aberat; res ibi visae satis demonstrabant quam miseram vitam incolae agerent, sua ipsorum incuria quasi derelicti. Finge riuulum rapidum, qui per vallem nemorosam crebris anfractibus decurrat, nunc lignis et arboribus prolapsis penitus opertus, nunc in amplam limpidamque aquae lacunam diffusus; ad eius ripas, in angulis siluae paulum purgatis, domunculae exiguae e truncis arborum exstructae, paene collapsae atque incuria foedatae stabant. Semitae angustae et impeditae, velut perplexi labyrinthi flexus, has domunculas inter se iungebant.

Interdum vitulum aberrantem, suem vel equulum, pecora vicanorum, offendebamus. Ipsi vicani plerumque ante suas aedes in sole iacebant nosque appropinquantes oculis frigidis diffidentibusque intuebantur. Progredientes, pro tuguriis Kickapoo e lignis structis, casas gentis vicinae Pottawattamiorum inuenimus, quas pukwi vocant; nec eorum condicio Kickapoorum condicione melior videbatur.

Tandem itinere defatigati, aestu diei nimio aerisque grauitate confecti, ad mercatorem amicum nostrum rediimus. Tum multitudo quae eum circumsteterat iam dispersa erat, itaque negotiis solutus ad colloquendum nobis vacabat. In domunculam suam nos inuitauit, paruam, albo viridique

colore distinctam, cuius forma domos veterum coloniarum Gallicarum referebat; nosque in conclaue mundum ac bene instructum introduxit. Fenestrarum operculis demissis solis ardor atque fulgor arcebantur; conclaue ipsum, sicut specus, gratum frigus praebebat.

Pauimentum etiam tapetibus eleganter stratum erat, ceteraque supellex longe cultior quam in his locis exspectaueramus. Sedilia molliter instrata, sellae, mensae et armarium libris plenum ne in vrbe quidem regionum orientalium dedecori fuissent. Vnum alterumue tamen indicium occurrebat, quo cerneres quam dubius esset cultus humanus in illis regionibus: pistolium, glande onustum capsulaque fulminante munitum, super foculi fastigium iacebat; per vitrum autem armarii, supra libros Ioannis Miltoni, capulus cultri haud parum minacis micabat.

Hospes foras egressus mox rediit, aquam glacie refrigeratam, pocula et lagenam vini rubri Burdigalensis eximii ferens; quod refrigerium in tanto diei aestu gratissimum accepimus. Paulo post mulier hilara atque ridens apparuit, quae ante vnum alterumue annum florentis pulchritudinis Creolae insigne exemplum fuisse videbatur. Haec nuntiauit prandium in proximo conclaui paratum esse. Domina nostra, vt manifesto apparebat, laetioribus vitae rebus fruebatur neque curis eius animum sollicitari sinebat.

Nobis ad mensam considentibus assedit atque fabulis de piscandi excursionibus, de ludis iocisque et de praefectis qui in praesidio versabantur tempus iucunde traduxit. Tandem mercatori hospitali amicaeque eius vale diximus, equisque conscensis ad praesidium reuertimus.

Shaw protinus ad nostra castra processit; ego autem colonellum Kearney salutaturus remansi. Eum adhuc ad mensam sedentem inueni. Ibi sedebat ille capitaneus, amicus noster, eadem prorsus singulari veste indutus qua eum apud Westport videramus; pipa tamen nigra ad tempus deposita erat. Pileolum manu tenens agitabat et de certaminibus equestribus, in quibus saepes fossaeque transiliuntur, loquebatur, interdum de rebus praeclaris quas in venandis bisontibus mox gesturus esset disserens. Aderat etiam R ——, paulo elegantius ornatus.

Tum postremum commodis vitae cultioris fruebamur eidemque, vino tam egregio hausto vt ipsum discessum paene doleremus, vale diximus. Deinde equis conscensis simul ad castra nostra contendimus, vbi omnia ad profectionem postridie suscipiendam parata erant.

CAPVT QVARTVM · PROFECTIO IN SOLITVDINEM

Socii nostri Britanni ad iter egregie instructi erant. Plaustrum habebant sex mulis tractum, commeatu sex mensibus sufficienti onustum, atque praeterea tantam pulueris glandiumque copiam vt integrae cohorti sufficere posset; aderant sclopeta striata superuacua et alia ad aues venandas apta, funes, iuga et habenae, sarcinae cuiusque propriae, et confusa rerum omnis generis congeries, vnde in itinere innumerabilia impedimenta oriebantur.

Quin etiam tubis ad res longinquas cernendas et pyxidibus magneticis ad caeli partes dignoscendas se quasi exornauerant; gestabant autem sclopeta Britannica binis tubis instructa, quorum glandes ita magnae erant vt sedecim earum vnam libram Anglicam penderent, equorum sellis more equitum militarium suspensa.

Die Maii tertio et vicesimo ad solis ortum ientaculo iam sumpto, tabernacula deposueramus, equos instraueramus mulosque iunxeramus; omnia ad profectionem parata erant. «Auance donc! Age!» Deslauriers mulo suo inclamauit. Wright, qui mulos sociorum nostrorum agebat, postquam multa conuicia in eos coniecit et flagris cecidit, tandem contumacia iumenta aegre commouit; tum agmen vniuersum castris exire coepit. Sic lectis, mensis atque etiam praeceptis, quae Blackstonius in Commentariis de legibus tradidit, diu valediximus.

Dies ad iter suscipiendum quam prosperrimus videbatur; nihilominus Shaw et ego suspiciones quasdam animo conceperamus, quas postea iustas fuisse comperimus. Nuper enim compereramus R—— hanc viam suo arbitratu, nobis inconsultis, elegisse, cum tamen ne vnus quidem e comitibus iter nosset; mox etiam quam absurdum id consilium esset apparuit.

Consilium eius erat vestigia sequi aliquot turmarum equitum militarium, quos draconarios vocant, quae priore aestate duce colonello

Kearney vsque ad praesidium Laramie profectae erant, atque ita ad viam frequentem emigrantium Oregonem petentium, quae secundum flumen Platte ducebat, peruenire.

Cum vnam alteramue horam equitauissemus, ecce in paruo colle aedificia quaedam nobis iam nota apparuerunt. «Heus! quo tenditis?» mercator ille Kickapoo trans saepem suam inclamauit. Tum vero ex nostris nonnulla verba satis vehementia audiri poterant: intelleximus enim nos per aliquot miliaria Anglica a recto itinere aberrauisse neque ad Montes Saxosos ne digiti quidem latitudine propius accessisse. Itaque in eam partem qua mercator monstrauerat conuersi, sole duce, per campos quam rectissimam viam, qualem apes volando tenent, persequi coepimus.

Per fruticeta et longos arborum ordines aegre penetrabamus, riuulos et aquarum lacunas vadis transibamus, campos percurrebamus smaragdi colore virentes, qui multa miliaria Anglica in omnes partes patebant, latiores ferioresque iis solitudinibus per quas Mazeppa equo abreptus fertur:

> «Nec homo nec fera apparebat;
> nec vngulae vestigium nec pedis nota
> in terra inculta et luxurianti cernebatur;
> nullum itineris signum, nullum laboris;
> ipse quoque aer tacebat.»

Cum inter primos equitantes vnum ex his immensis campis transiremus, respeximus: dispersorum equitum agmen per miliarium Anglicum et amplius protendebatur, longe autem post eos, in ipso caeli terraeque confinio, alba plaustra lentissime prorepere videbantur. «Ecce tandem peruenimus!» capitaneus exclamauit. Re vera vestigia magnae equitum multitudinis inueneramus.

Laeti ad vestigia conuersi, certiore iam animo nouum iter secuti sumus; sub solis occasum in elato campi dorso castra posuimus, cuius ad radices per densa et luxuriantia gramina riuulus segni cursu serpebat. Iam tenebrae appropinquabant. Equos, vt pascerentur, solutos dimisimus.

«Paxillos tabernaculi firmius in terram defigite», inquit Henricus Chatillon, «ventus enim mox exorietur.» Paruimus, tabernaculumque quam firmissime potuimus stabiliuimus. Caeli facies prorsus mutata erat; ventus vmidus recentem quendam odorem secum ferens noctem tempestuosam post serenum illum calidumque diem futuram portendebat. Ipsa quoque planities aliam induerat speciem: amplae eius vndae sub

nubium vmbra atrae tristesque factae erant. Paulo post procul tonitrua primum fremere coeperunt.

Equis inter opima gramina ad collis radices partim ad paxillos alligatis partim compedibus impeditis, vix in tabernaculum confugeramus cum imber cadere coepit. In ipso aditu sedentes capitaneum obseruabamus. Ille, pluuia neglecta, inter equos magnis passibus incedebat, veteri sagulo Scotico inuolutus.

Summa sollicitudine cruciabatur, ne quis ex equis quos praecipue diligebat aufugeret neue quid mali iis accideret. Tres quoque lupos anxius obseruabat, qui per vastam et maestam campi faciem furtim procedebant, quasi vereretur ne quid mali molirentur.

Postridie vix vnum aut alterum miliarium Anglicum processeramus, cum ad latam siluarum zonam peruenimus; per mediam siluam flumen currebat latum, altum, turbidum atque insidiosum visu. Deslauriers cum vehiculo praecedebat. Is fistulam qua fumum hauriebat subito ex ore rapuit, mulos flagello impulit, conuicia Canadensibus familiaria effudit. Vehiculum in aquam impetu prouectum est; medio autem alueo in luto haesit.

Ipse in aquam vsque ad genua prosiluit, identidem «sacré!» clamitans flagellumque vehementer incutiens, mulos e voragine pertraxit. Deinde sociorum nostrorum longa mulorum iunctura cum graui plaustro accessit, sed in extrema ripa constitit.

«Ego quidem censeo...» orsus est capitaneus, qui lutulentam voraginem trepidus contemplabatur.

«Pergite!» R—— exclamauit.

Wright autem mulio nondum quid ageret constituisse videbatur: vni e mulis temonibus adiunctis quietus insidebat ac secum submissa voce quasi cogitabundus sibilabat.

«Ego censeo», capitaneus iterum inquit, «sarcinas deponendas esse. Sponsionem quinque librarum sterlingarum cum quouis facere audeo: si ita transire conemur, in luto haerebimus.»

«Per deos, certe haerebimus!» Jack, frater capitanei, respondit, caput grande velut certissima rei persuasione concutiens.

«Pergite! pergite!» R—— stomachans inclamauit.

Tum capitaneus ad nos conuersus, qui sociorum altercationem non sine voluptate spectabamus: «Ego», inquit, «nihil aliud possum quam consilium dare. Si homines rationi parere nolunt, nolunt profecto; quid amplius dicam?»

Interim Wright animum tandem induxisse videbatur. Repente enim tantas maledictiones ac diras imprecationes effudit vt, si illas cum Gallicis Deslauriers conuiciis conferres, tonitrus grauium tormentorum bellicorum post paruos ignium crepitus, quos Sinenses ad ludicrum excitant, audires. Simul innumeros ictus in mulos ingessit. Hi festinanter in lutum se demerserunt, plaustrum ingenti cum strepitu trahentes; ad breue tempus exitus in incerto fuit.

Wright in sella se contorquebat, insanienti similis iurabat flagellabatque: sed quis mulis nondum satis domitis fidem habeat? Ipso discrimine, cum maxime concordia coniunctisque omnium viribus opus esset, muli peruicaces ordinem turbauerunt atque in vlteriore ripa inter se confusi constiterunt. Plaustrum interim luto ad rotarum vmbilicos immersum haerebat, manifestoque singulis momentis altius subsidere videbatur.

Nihil aliud restabat quam sarcinas exponere, deinde caenum ante rotas pala remouere et ramos frondesque in viam quasi aggerem sternere. Quo perquam iucundo labore tandem confecto, plaustrum in siccum eductum est. At cum simile quid cotidie quater aut quinquies per duas hebdomadas eueniret, non sine multis difficultatibus ad flumen Platte proficiscebamur.

Sex aut septem miliaria Anglica vlterius progressi ad riuulum meridie requieuimus. Iam iter resumpturi eramus, equisque omnibus ad aquam potandam deductis, cum Pontiac, equus meus domum suam desiderans, subito trans riuulum prosiluit ac concito sed aequabili gradu ad loca culta regredi coepit. Equum alterum conscendi et fugientem insequi properaui. Circuitu facto viam ei praeclusi, sperans me equum fugitiuum ad castra acturum esse; at ille repente in cursum citatissimum erupit, longo per campos circuitu decurrit, et rursus me praeteriit.

Hoc consilium saepius eodem frustra euentu tentaui. Pontiac manifesto ipsorum camporum pertaesus erat. Itaque aliam rationem ingressus, placide eum equo lento gradu secutus sum, si forte paulatim sine tumultu propius accedere possem ac funem collo eius alligatum apprehendere. Hic funis ad duodecim circiter pedes Anglicos post eum per terram trahebatur. Iam vero venatio equi magis magisque animum tenebat.

Per multa miliaria Anglica ne eum terrerem diligentissime secutus sum, paulatim propius accedens, donec cauda Pontiaci, nihil tale suspicantis, huc illuc iactata nasum veteris Hendrick reuera tangeret. Habenis nondum adductis, leniter e sella delapsus sum. Sed longum graueque sclopetum me impediuit: hoc enim cornu sellae leuiter percussit atque sonitu exiguo

equum terruit. Auribus erectis subito cursu aufugit. «Amice», mecum reputaui, dum equum iterum conscendo, «si hoc rursus feceris, te glande transfigam!»

Praesidium Leauenworth circiter quadraginta miliaria Anglica aberat; ad illud ipsum Pontiaci vestigia persequi statueram. Noctem solus, cena carens, degere et postridie mane iter renouare iam mihi proposueram. Vnica tamen spes supererat: riuulus enim, in quo plaustrum haeserat, haud longe ante nos erat; fortasse equus longa fuga sitiens illic ad aquam se sisteret.

Quam proxime poteram, omni cura ne eum denuo excitarem, subsecutus sum. Res ex sententia cessit: inter arbores placide ingressus caput ad aquam bibendam inclinauit. Ex equo desiliens Hendrick senem per caenum traxi, et incredibili gaudio lubricum funem e luto sustuli atque ter circa manum circumuolui. «Nunc», mecum dixi, equum iterum ascendens, «videamus an denuo effugere possis!»

At Pontiac aegerrime se retro agi passus est. Nec Hendrick quidem, qui ipse vana spe reditus ad domum sibi blanditus erat, minus aegre ferebat quod in viam pristinam compelleretur; suo quodam more indignationem fremitu testabatur. Flagelli ictu acriore Hendrick pristinam alacritatem recepit; ego vero fugitiuum recuperatum post me trahens ad castra reperienda profectus sum.

Post vnam alteramue horam, sole iam occidente, tabernacula vltra siluarum ordinem in gramineo colle posita conspexi; equorum greges in humili prato proximo pascebantur. Ibi Jack C——, pedibus decussatim positis sub sole sedens, funem equi ducendi reparabat; ceteri autem in gramine recumbebant, fumum hauriebant fabulasque narrabant.

Ea nocte lupi concentum nobis ediderunt multo viuaciorem quam vllum antea audiueramus. Postridie mane vnus ex his musicis haud multis perticis a tabernaculis distans inter equos placide sedebat et magnis oculis cinereis nos intuebatur; cum autem sclopetum in se intentum vidisset, statim prosiluit ac summa celeritate aufugit.

Proximum vnum alterumue diem itineris silentio praeteribo: nihil enim dignum memoria accidit. Si quis forte lectorum meorum aliquando ad campos illos inuisendos impellatur viamque secundum Platte eligat, quae fortasse omnibus maxime commendanda est, eum hoc praemonitum volo: ne putet se statim in paradisum, quem sibi fingit, ingressurum esse.

Tristis quaedam peregrinationis praefatio, longusque velut liminis transitus eum exspectat, antequam ad fines illius «magnae solitudinis

Americanae» perueniat, ad steriles scilicet regiones vbi bisontes atque Indi versantur et vbi ne vmbra quidem vitae ciuilis conspicitur, quippe quae centum leucis post tergum relicta sit.

Regio interiecta, lata fertilisque zona, quae vltra extremos cultae terrae fines ad complura centena miliaria Anglica porrigitur, fortasse satis congruet cum ea camporum imagine quam animo ante conceperit. Ex his enim locis peregrinatores pulchritudinis studiosi, pictores, poetae, fabularumque scriptores, qui raro longius processerunt, omnium regionum occidentalium imaginem sumpserunt. Qui pictoris oculis spectare nouit, ille etiam in hac quasi probatione aliquid delectationis inuenire potest; loca enim, quamquam modica nec sublimia specie, tamen grata atque amoena sunt.

Hic plana iacent spatia quae aspectus metiri nequit, illic virides terrarum vndae quasi maris fluctus immoti assurgunt; vbique flumina riuulique frequentes inter prata serpunt, quorum ripas siluarum ordines lucique passim dispersi per omnes flexus sequuntur. At quantocumque ardore peregrinus flagrauerit, multa ei incident quae studium minuant. Plaustra in luto haerebunt, equi vincula rumpent, lora discedent, plaustrorum axes infirmi deprehendentur. Lectus vero mollissimus ei parabitur, saepe e nigro luto adeo pingui vt nihil esse mollius possit.

Quod ad victum attinet, aequo animo ferat, si pane bis cocto et carnibus sale conditis vti cogatur; nam, quod mirum fortasse videatur, pauca omnino animalia venationi idonea haec regio alit. Procedenti quidem ingentia ceruorum Americanorum, quos wapiti vocant, cornua inter gramina prope viam computrescentia occurrent, longius etiam albicantes bisontum caluariae; bisontes enim olim haec nunc deserta loca ingenti multitudine incolebant. Fortasse, vt nobis accidit, per quattuordecim dies iter faciet, nec vllum vel cerui vngulae vestigium conspiciet; vere autem ne gallina quidem campestris inuenietur.

Sed pro ea ferarum penuria, quam minime exspectauerit, innumeras pestes minutas maioresque inueniet. Lupi noctu concentibus suis eum oblectabunt, interdiu autem circum castra furtim vagabuntur, paululum vltra sclopeti iactum. Equi pes subinde in melis cauernam delabetur; e singulis paludibus caeniisque lacunis ranae innumerabiles, colore figura magnitudineque inter se mirifice dissimiles, mugitibus, coaxationibus atque argutis vocibus resonabunt.

Serpentes permulti sub pedibus equi elabentur aut noctu in tabernaculum quasi hospites quieti aduenient; culicum autem inexorabilis

stridor et tinnitus somnum ex oculis fugabit. Vbi longo sub ardentissimo sole itinere sitiens ad stagnum aliquod per immensum campum peruenerit, descendens vt aquam bibat, repente in fundo poculi ranarum fetus adhuc caudatos ludentes deprehendet.

Accedit quod toto mane sol calore aestuoso omnia penetrante vrget, et, tamquam certo statuto tempore, quarta circiter postmeridiana hora procella cum tonitru exoritur, quae peregrinum ad ipsam cutem perfundit.

Quodam die post longam matutinam equitationem in campis apertis meridie requiescere constituimus. Arbor nulla in conspectu erat; haud procul tamen riuulus exiguus vix defluens per depressam vallem huc illuc sinuabatur, modo in pigra stagnantis aquae foueas collectus, modo super lutum vix perceptibili cursu inter languidos frutices et densos procerae herbae fasciculos prorepens. Aestus grauissimus omnia premebat.

Equi mulique nunc se in gramine volutabant vt recrearentur, nunc inter frutices vallis pascebantur. Iam pranderamus; Deslauriers vero, fumo e fistula hausto, in gramine genu nixus vasa nostra stannea lauabat atque fricabat.

Shaw in vmbra sub vehiculo iacebat, vt, antequam signum ad iumenta colligenda daretur, paululum quiesceret. Henricus Chatillon, priusquam cubitum iret, vndique serpentium indicia quaerebat, quos solos ex omnibus animantibus metuebat; indignabundus identidem exclamabat, quoniam prope vehiculum complura foramina ei suspecta inuenerat. Ego autem rotae innixus, in vmbra angustissima sedens, nouas compedes equinas conficiebam pro iis quas contumax Pontiac nocte superiore fregerat.

Castra amicorum nostrorum, vna aut altera pertica Anglica distantia posita, eandem otiosae tranquillitatis speciem praebebant.

«Heus!» Henricus, dum serpentium foramina inspiciebat, caput attollens exclamauit, «ecce senex ille capitaneus aduenit!»

Accessit capitaneus atque paulisper tacitus nos contemplatus est.

«Audi, Parkman», tandem inquit, «Shaw illum vide, sub plaustro dormientem, in cuius vmerum pix e rotae vmbilico stillat!»

Shaw tum surgens oculis vix apertis eum locum quem capitaneus monstrauerat manu tetigit; manum autem camisiae rubrae e flanella factae pice firmiter adhaerere sensit.

«Quam egregiam speciem inter mulieres Indas praebebit, nonne?» capitaneus subridens addidit.

Deinde ipse sub plaustrum reptans fabulas coepit enarrare, quibus abundare videbatur. Sed vnoquoque fere momento ad equos trepidus

respiciebat. Tandem subito magna perturbatione exsiluit: «Equum illum spectate! En eum, qui modo collem transgreditur! Per Iouem, aufugit! Tuus est equus magnus, Shaw; immo non tuus, sed Jackii! Jack! Jack! Heus, Jack!» Jack tali vociferatione vocatus subito exsurrexit et nos attonitus, quasi nihil intellegens, intuebatur.

«Curre et equum prehende, nisi eum amittere mauis!» capitaneus insonuit.

Jack statim per gramina cucurrit, latis bracis circum crura volitantibus. Capitaneus sollicitus eum oculis prosecutus est, donec equum comprehensum vidit; tum vultu curis cogitationibusque grauato consedit.

«Quid vobis dicam?» inquit. «sic certe nullo modo pergere possumus. Aliquando omnes equos amissuri sumus; tum vero in quam miseram condicionem redigemur! Nunc mihi persuasum est vnam tantum nobis superesse rationem: vt, quoties consistimus, singuli e comitibus per vices equorum custodiam obeant.»

«Quid si centum Pawnii ex ista valle repente exsiliant, omnes clamantes, pellesque bisontum, vt solent, iactantes? Intra duo minuta ne vngulam quidem equinam cerneremus!» Monuimus capitaneum centum Pawnios fortasse custodem equorum ipsum obtrituros esse, si is rapinae repugnare conaretur.

«Quidquid sit», ille argumento vitato perrexit, «tota nostra itineris ratio praua est; hoc certo scio, plane contra disciplinam militarem. Nam, cum per miliarium Anglicum per campos in longam seriem dispersi progrediamur, hostes primos adorti facile intercipere possunt antequam reliqui subsidio veniant.»

«Nondum sumus in terra hostili», Shaw inquit; «cum erimus, vna omnes iter faciemus.»

«At tum», capitaneus respondit, «in ipsis castris oppugnari possumus. Nullae nobis excubiae sunt; castra passim sine ordine ponimus; nihil omnino cauemus ne improuiso opprimamur. Ego quidem ita sentio: castra quadrato ordine disponenda sunt, spatio medio vacuo, ignibus ibi accensis, excubiae constituendae, signum nocturnum quo quisque dignoscatur singulis noctibus praescribendum. Praeterea speculatores equites ante agmen emittendi sunt, qui et castris idoneum locum explorent et de hostibus aduentantibus praemoneant. Haec est mea sententia. Nulli tamen imperare volo.»

«Quod optimum existimo suadeo: ceteri deinde faciant quod ipsis placeat.»

Consilium equitum ad explorandum praemittendorum capitanei animo penitus insederat; cum autem nemo alius id consilium probaret, eo vsque rem perduxit vt ipse eo die postmeridiano tempore ante ceteros equitare constitueret.

«Age, Parkman», inquit, «visne mecum proficisci?»

Vna igitur iter ingressi sumus et vnum alterumue miliarium Anglicum ante agmen progressi. Capitaneus per viginti annos in exercitu Britannico stipendia meruerat, atque ita de vita nonnihil didicerat; cum natura iucundus atque hilaris esset, iucundissimus erat comes. Per vnam alteramue horam iocabatur et varia narrabat, donec respicientes latissimam camporum solitudinem vsque ad horizontem porrigi vidimus, neque equitem vllum neque plaustrum in ea apparere.

«Nunc», capitaneus inquit, «credo exploratores melius facturos esse, si hic consistant donec reliquum agmen perueniat.»

Idem mihi videbatur. Ante nos silua densissima erat, per quam fluuius currebat. Flumine transmisso in altera ripa pratum planum et amoenum inuenimus, quod arboribus paene semicirculo cingebatur. Equos fruticibus alligauimus et in gramine consedimus. Tum trunco arboris vetustae pro scopo posito ostendere coepi quantum clarissimum illud siluestrium Americanorum sclopetum nouo externoque instrumento praestaret quod capitaneus gerebat.

Tandem voces procul pone arbores auditae sunt.

«Ecce adsunt!» capitaneus dixit; «eamus et videamus quo pacto riuum transeant.»

Equis conscensis ad fluminis ripam contendimus, qua vestigia itineris per aquam ducebant. Flumen in profunda valle arboribus vndique plena currebat. Cum deorsum prospiceremus, confusam equitum multitudinem aquam transeuntem conspeximus; inter obscuras et sordidas nostrorum vestes quattuor draconariorum vestes fulgebant.

Shaw, equum flagello impellens, ante ceteros in aduersum cliuum citato cursu euasit, vultu non parum indignabundo. Prima eius verba erant quasi benedictio, re vera maledictio vehementissima, in caput R—— pronuntiata, qui postremos equitans demisso animo ac maesta fronte procedebat. Nam huius viri consiliis sollertissimis effectum erat vt viam penitus amisissemus atque non ad Platte flumen, sed ad vicum gentis Iowae errabundi accederemus. Id a quattuor equitibus didicimus, qui nuper praesidium Leauenworth deseruerant.

Illi nos monuerunt optimum iam esse ad septentrionem pergere donec in viam incideremus quam hoc ipso vere complures emigrantium turmae ex oppido Sancti Iosephi, in Missouriensi ciuitate sito, Oregonem profectae triuerant.

Maxima igitur indignatione commoti eo loco, quem mala fortuna infamem fecerat, castra posuimus; transfugae autem, quibus nulla mora tuta erat, equis quam celerrime excesserunt. Postridie tandem in viam e Sancto Iosepho proficiscentium ingressi, equos in praesidium Laramie conuertimus, quod tunc circiter septingenta miliaria Anglica ad occidentem distabat.

CAPVT QVINTVM · FLVMEN CAERVLEVM MAGNVM

Ad ingentem emigrantium omnis generis multitudinem, quae in castris circa oppidum Independence congregata Oregonem Californiamque petebat, fama peruenerat aliquot alias turmas e Sancto Iosepho, oppido magis ad septentrionem sito, mox profecturas esse. Vulgo credebatur eas e Mormonibus constare, numero duobus milibus trecentis; quo nuntio magnus omnium animos metus inuasit.

Qui ex ciuitatibus Illinois et Missouri venerant, longe maxima emigrantium pars, haud sane concorditer cum iis, qui se Sanctos Nouissimorum Dierum appellant, vixerant. Nec quemquam per illas regiones latebat quantum sanguinis in mutuis eorum certaminibus fusum esset, etiam in ipsis terris iam cultis atque frequentatis.

Nemo conicere poterat quid futurum esset, si magnae illorum fanaticorum cateruae armatae cum acerrimis maximeque temerariis veterum inimicorum turmis in immensa planitie congressae essent, tam procul a legum auctoritate atque militari praesidio. Mulieres puerique apud Independence ingenti clamore trepidabant; viri ipsi graui sollicitudine tenebantur. Quin etiam, vt postea cognoui, colonellum Kearney per nuntios rogauerunt vt equites militares praesidii causa emigrantes vsque ad flumen Platte deducerent. Negauit ille; nec, vt rerum exitus ostendit, vllo tali auxilio opus fuit.

Nam emigrantes e Sancto Iosepho profecti non minus boni Christiani erant nec minus Mormonibus infensi quam ceteri. Perpaucae vero familiae eorum qui se Sanctos appellabant, per eandem viam illo anno in occidentem proficiscentes post reliquam emigrantium multitudinem manere maluerunt, donec ille magnus emigrantium fluctus transisset; nam ipsi eos quos «gentiles» dicebant non minus reformidabant quam hi illos.

Iam igitur in viam e Sancto Iosepho proficiscentium incideramus. Vestigia ostendebant magnas turmas paucis diebus ante nos transisse; cum

autem eas quoque Mormonibus constare suspicaremur, haud sine sollicitudine verebamur ne iter nostrum impedirent.

Iter haud parum taediosum erat. Quodam die per multas horas equitauimus neque arborem neque fruticem conspicati; ante nos, post nos, ad dextram laeuamque immensa camporum amplitudo patebat, mollibus et crebris terrae tumoribus quasi fluctibus assurgens atque integro recentis viridisque graminis velamine vestita. Cornix interdum aut coruus aut vultur Americanus, quem turkey-buzzard appellant, conspectus aliquam huius vniformitatis varietatem praebebat.

«Vnde hac nocte ligna atque aquam habebimus?» inter nos quaerere coepimus; nam ad solis occasum vix hora supererat. Tandem ad dextram procul macula quaedam obscure virens apparuit: arboris erat cacumen supra vndam campi eminens. Relicta via ad illud quam celerrime tetendimus. Ea arbor velut ante agmen fruticum arborumque humilium eminebat, quae stagna quaedam in lata planitiei depressione circumdabant. Itaque in loco paululum elatiore prope eam castra posuimus.

Cum Shaw et ego in tabernaculo sederemus, Deslauriers vultum subfuscum et veterem galerum coactilem per aperturam immisit; oculis quam maxime dilatatis cenam paratam nuntiauit. In gramine pocula stannea cochleariaque ferrea velut acie militari disposita iacebant; in medio vas ad caffeam coquendam velut princeps eminebat. Cito cenatum est; Henricus tamen Chatillon cruribus decussatis adhuc sedebat, reliquias caffeae suae lente degustans. Hunc potum, per omnes fere campos vulgo vsitatum, praecipue diligebat.

Eam maxime probabat si proprium saporem seruaret nec saccharo nec lactis cremore mutaretur; tum vero ei prorsus placebat, quippe quae validissima esset atque, vt ipse dicebat, «plane nigra».

Solis occasus erat magnificentissimus. Rubens caeli fulgor in amplis aquarum stagnantium speculis, inter vmbrosos lucos in prato subiecto, repercussus lucebat.

«Hac nocte lauari mihi omnino necesse est», inquit Shaw. «Quid ais, Deslauriers? Possumusne hic alicubi natare?»

«Ah! Nescio equidem; sicut vobis placuerit, domine», Deslauriers respondit vmeris sublatis; linguae enim Anglicae imperitia perplexus erat, atque in primis studebat vt in omnibus patroni sui, quem more suo bourgeois appellabat, sententiae voluntatique obsequeretur.

«Calceamentum illius e pelle, quod mocasinum vocant, vide», inquam. «Id haud dubie nuper in profundum nigri luti barathrum demersum erat.»

«Age», inquit Shaw, «saltem ipsi rem explorare possumus.»

Vna profecti sumus; et, cum ad frutices, qui adhuc nonnihil aberant, accederemus, solum magis magisque fallax esse sensimus. Procedere non poteramus nisi in magnos densae et altae herbae cespites pedes ponendo; inter hos voragines quasi sine fundo patebant, vt innumerabiles insulae paruae trementes in pelago luti. Vno tantum pede perperam posito, calceos nostros idem exitium manebat quod mocasinos Deslauriers iam attigerat.

Res paene desperata videbatur. Discessimus igitur vt diuersas partes scrutaremur: Shaw ad dextram se contulit, ego recta processi. Tandem ad fruticum marginem perueni. Salices erant aquaticae tenerae, floribus quasi erucis similibus obsitae; inter eas tamen et vltimum graminis cespitem atrum et profundum caenum intercedebat, quod magno conatu saltu superare potui.

Tum vmeris per salices viam patefaciebam easque vi deprimebam, donec ad latam aquae quasi venam peruenirem, tribus tantum pollicibus Anglicis altam, quae supra nitidum luti fundum segni cursu serpebat. Aduentu meo ingens ibi tumultus ortus est.

Rana ingens viridis, taurino coaxatu insignis, indignanter vocem edidit et ex ripa magno cum strepitu in aquam desiluit. Pedes eius membrana coniuncti, dum vehementer sursum impellerentur, paulisper supra aquam micuerunt; deinde vidi animal in mollissimo fundi limo se occultare, vnde magnae aliquot bullae aeris ad superficiem lente emergere videbantur.

Exemplum huius velut patriarchae secutae sunt statim ranunculae quaedam maculosae. Tum tres testudines, quarum singulae nummo dollario non maiores erant, se de lato nymphaeae folio, in quo requieuerant, praecipites dederunt. Eodem tempore serpens nigris flauisque fasciis eleganter distinctus e ripa elapsus ad alteram partem flexuoso corpore natauit. Exigua quoque lacuna, in quam lapidem pede imprudens depuleram, repente pullis ranarum caudatis ac nigris tota commota est.

«Habesne illic locum vbi lauari possis?» e longinquo Shaw inclamauit.

Responsum meum spem minime auxit. Per salices regressus, comitem denuo conueni; tum ambo simul explorationem continuauimus. Paulo ad dextram tumulus arboribus fruticibusque tectus ad ipsam aquam praerupte descendere videbatur, spemque melioris exitus nobis iniecit. Illuc igitur passus direximus.

Cum eo peruenissemus, inter cliuum et aquam iter minime facile inuenimus, densis betulis nouellis, rigidis atque pertinacibus, impeditum, quas vitium palmites inter se vinciebant. In crepusculo interdum, ne laberemur, ramum veteris rosae siluestris, quae spinis suis tangi vetare videbatur, prehendebamus.

Shaw, qui prior ibat, repente vnam syllabam haud molliter edidit. Cum oculos sustulissem, eum conspexi altera manu teneram arborem prehendentem, altero pede in aquam demerso, quem inde retrahere oblitus erat; tam intentus enim spectabat serpentem aquaticum quinque fere pedes Anglicos longum, maculis nigris viridibusque mirum in modum tessellatum, qui placide per stagnum natabat.

Cum neque baculus neque lapis adesset quo serpentem petere possemus, aliquamdiu eum taciti ac stomachantes spectauimus; deinde vltra progressi sumus. Pertinacia tandem praemium tulit. Aliquot perticis Anglicis longius e virgultis in paruum quendam planum et gramineum recessum euasimus; mira autem fortuna herbae aquaticae et ligna natantia, quae ceteram aquam tegebant, hic quasi vltro discesserant et ante illum locum felicem aliquot iardas Anglicas aquae purae reliquerant.

Baculo altitudinem explorauimus: aquam quattuor pedes Anglicos altam esse comperimus. Aquam concauis manibus hausimus; satis perspicua videbatur. Iam igitur rem ipsam agendam esse statuimus. Sed vix ablutiones coeperamus, cum subito quasi decem milia acuum veneno tinctarum nos pupugerunt; innumerabilium enim culicum praegrandium tinnitus vndique ex limo et caeno natali exortus est, et insecta in paratam sibi epulam ruebant. Nihil restabat nisi quam celerrime pedem referre.

Ita ad tabernacula rediimus, lauacro admodum recreati, quod calor diei et nostra quaedam de munditia praeiudicata studia magnopere expetendum reddiderant.

«Quid capitaneo accidit? Aspice illum!» inquit Shaw. Capitaneus solus in campo stabat, galerum vehementer circum caput vibrans, nunc alterum nunc alterum pedem tollens, nec tamen se de loco mouens. Modo terram infra se summa cum detestatione intuebatur, modo vultu simul perplexo indignatoque ad caelum oculos attollebat, quasi oculis fugam hostis inuisibilis persequi conaretur.

Interrogauimus quid esset; ille autem nihil nisi dira conuicia in rem nobis ignotam coniciebat. Propius accedentes grauem quendam continuumque strepitum audiuimus, non aliter ac si viginti simul apium aluearia essent euersa. Super capita nostra ingens multitudo insectorum

nigrorum turbata circumuolitabat; alia innumerabilia paulo supra graminis summitates agitabantur.

«Nolite timere», capitaneus nos paululum refugere conspicatus inclamauit; «hae bestiae non pungunt.»

His auditis vnum eorum galero percussum deieci, atque scarabaeum esse cognoui, quem incolae dor-bug appellant; propius autem inspecta terra creberrimis horum animalium foraminibus perfossa erat.

Huic tam florenti coloniae celeriter valediximus et tumulo ad tabernacula ascenso ignem Deslauriers adhuc clare ardentem inuenimus. Circum ignem consedimus; tum Shaw egregiam commoditatem lauandi quam inueneramus fuse laudare coepit, capitaneoque enixe suasit vt ante ientaculum postridie illuc descenderet.

Iam capitaneus dicturus erat se talem rem fieri posse numquam credidisse, cum orationem abrupit, manumque ad maxillam adiecit atque exclamauit: «Iterum me inuadunt pestes illae infernae!» Nam iam et nos audire coeperamus quasi glandes supra capita nostra stridentes transuolarent.

Repente aliquid frontem meam acriter percussit, mox ceruicem; confestimque innumeros quasi vngues rigidos et acutos super cutem meam discurrere sensi, quasi bestiola alia loca explorare statuisset. Bestiam prehensam in ignem conieci. Paulo post vniuersa societas soluta est; quisque ad tabernaculum suum se contulit, et ingressu diligenter clauso sperabamus nos ab incursione tutos futuros. Frustra autem omnia praesidia parata erant.

Scarabaei per tabernaculum obstrepebant et per facies nostras tota nocte ambulabant. Luce orta, stragulis apertis, plures duodenas scarabaeorum pertinacissime adhaerentium inuenimus. Primus mane nobis apparuit Deslauriers, qui sartaginem quasi alloqui videbatur; eam enim manubrio prehensam procul a se brachio extento tenebat. Vesperi iuxta ignem reliquerat, nunc autem fundus scarabaeis vndique arcte inhaerentibus obtectus erat.

Praeterea multa centena scarabaeorum, igne mirum in modum siccata atque contracta, inter cineres dispersa iacebant.

Equos mulosque solutos ad pastum dimisimus. Vix ad ientaculum sederamus, vel, vt classico more dicam, accubueramus, cum Henricus Chatillon aliquid exclamauit et capitaneus magnum clamorem sustulit, quibus signis calamitatis cuiusdam admonebamur. Conuersis oculis omnes bestias nostras, tres et viginti numero, vno agmine ad terras cultas

recedentes vidimus. Praeeunte peruicaci illo Pontiaco, pedibus compeditis saltatim procedente, cursu longe celeriore quam decoro.

Tres aut quattuor nostrum ad cursum earum praecidendum properauimus, per procerum gramen quod innumeris roris guttis micabat quam celerrime. Postquam miliarium Anglicum aut amplius cucurrimus, Shaw equum comprehendit. Fune itinerario circa eius maxillas pro habena circumducto, in tergum prosiluit atque fugientibus praeuertit; nos reliqua iumenta celeriter in vnum gregem coegimus et conferta ad tabernacula egimus, vbi quisque suum equum arripuit atque instrauit.

Tum vero questus et maledicta audita sunt; nam dimidia equorum pars compedes fregerat, multi etiam pedibus vinculatis currere conati grauibus attritionibus laesi erant.

Iam multum diei processerat cum tandem iter suscepimus; primo autem postmeridiano tempore castra rursus ponere coacti sumus. Repentina enim tempestas tonitribus mixta exorta nos in turbinibus densissimi imbris obruit. Multo labore tabernacula inter ventos et pluuiam ereximus; tota nocte supra capita tonitrua mugiebant et grauiter fremere non desinebant. Mane cataractis aquarum, quae per tabernaculorum lintea nos penitus madefecerant, imbres leues et placidi successerunt.

Meridie fere, cum caelum specie quadam fallaci serenitatem polliceri videretur, rursus in viam nos dedimus.

Ne leuissimus quidem ventus per apertos liberosque campos spirabat; nubes erant quasi tenues gossypii acerui, et qua caeruleum caelum patebat languido quodam et caliginoso colore apparebat. Sol aestu grauissimo atque paene intolerabili nos vrebat. Dum agmen lente per immensam aequissimam planitiem reptabat, equi capitibus demissis per lutum vsque ad nodos supra vngulas demersi ingrediebantur; homines autem in sellis, vt cuique commodissimum erat, languide pendebant.

Tandem sub vesperum atra illa nubium capita, tonitrua minantia, nobis iam nimis nota, supra extremum caelum celeriter assurrexerunt; idemque longinquae tempestatis murmur graue et rauca tonitrui volutatio, quae itineri nostro postmeridiano quasi cotidiana comes esse coeperat, super campos audiebatur. Pauca tantum minuta transierant, cum caelum vndique densissimis nubibus oppressum est, et campus cum siluarum aliquot fasciculis ante nos eminentibus sub atris vmbris purpuream quandam speciem induit.

Subito e densissimo nubium sinu fulgur erupit, iterum iterumque tremula luce ad ipsos camporum margines desiliens; eodemque momento

acutus tonitrui fragor exauditus est, quem longum per aethera murmur excepit. Tum nos a tergo ventus frigidior, odore imbris plenus, assecutus est, gramina alta iuxta semitam ad terram prosternens.

«Pergite! Celeriter equitandum est!» Shaw inclamauit, summo cursu praeter nos ruens, altero equo, quem funiculo ducebat, iuxta eum naribus fremitum edente. Omnes concitatis equis ad arbores quae ante nos erant contendimus. Iis praeteruectis pratum inuenimus siluis ex parte circumdatum. Passim in illud irrupimus, ex equis desiluimus, sellas magna festinatione detraximus; statimque singuli ad pedes equorum suorum genu nitebantur.

Compedes aptatae sunt, iumenta ad pastum dimissa; tum plaustris ad locum celeriter aduolutis perticas tabernaculorum arripuimus. Vix omnia ad procellam excipiendam paraueramus, cum illa, paene simul cum noctis tenebris, nos inuasit. Arbores, quamquam proximae erant, imbris ingentibus torrentiis cum fremitu ruentibus prorsus occultabantur.

Sub tabernaculo sedebamus, cum Deslauriers amplo galero coactili vsque ad aures demisso, vmeris imbre lucentibus, caput intromisit.

«Voulez-vous du souper, tout de suite? Ignem sub plaustro facere possum, sous la charette; vt opinor; experiar.»

«Cenam omitte, homo; ingredere et ab imbre te recipe.»

Deslauriers igitur in ipso tabernaculi aditu humi subsidens se contraxit; verecundia enim prohibebat ne interius sese ingereret.

Tabernaculum nostrum aduersus talem aquarum cataractam haud optimum erat munimentum. Imber quidem ingenti mole intus non irruebat; sed per linteum tenuissimis guttis ita penetrabat vt non minus efficaciter madefaceremur. In sellis sedebamus vultibus quam maxime acerbis; aqua a prominentibus pileorum marginibus in genas assidue defluebat. Pallium meum ex tela gummi elastici factum viginti quasi riuulos rapidos ad terram deducebat; vestis autem quam Shaw e laneo sagulo gerebat instar spongiae aqua plena erat.

Maxime tamen nos sollicitos habebant lacusculi complures intra tabernaculum rapide crescentes. Vnus praesertim, qui circa perticam mediam colligebatur, totum tabernaculi solum occupaturus videbatur, neque commodae nocturnae quietis spem vllam praebebat. Sub ipsum tamen solis occasum tempestas tam subito quam venerat quieuit.

Supra extremum occidentale camporum limitem clara et rubra caeli fascia apparuit; sol occidens radios paene horizontales per eam immisit, qui mille coloribus quasi prismate distinctis in siluis stillantibus et gramine

procumbente micabant. Aqua quae sub tabernaculo constiterat paulatim in solum iam saturum defluxit.

Sed spes omnes nos fefellerunt. Vix nox venerat, cum tempestatis tumultus renouatus est. Hic tonitrua non sunt qualia in litore Atlantico, mitia quodammodo et mansueta, audire solemus. Nam cum ingenti supra ipsa capita nostra fragore erumpunt, per immensas camporum solitudines ita resonant vt totum caeli orbem circummugire videantur, singulari quadam atque horrenda repercussione sonitus.

Tota nocte fulgura crebra emicabant, vicino arboreto lurida luce collustrato, vastissimum camporum spatium subito patefacientia, deinde nos velut solido pariete tenebrarum circumcludentia.

Nec tamen somnum nostrum admodum turbabant. Interdum ingens tonitrui fragor expergefaciens nos admonuit quanta supra capita fulgurum pugna saeuiret et quanti imbrium fluctus in firmum tabernaculi linteum impingerent. Inter stragula et humum telas e gummi elastico confectas substraueramus.

Aliquamdiu aquam mirifice arcebant; at vbi pluuia circum eas coaluit atque super margines defluere coepit, non minus apte eam retinebant, ita vt ad noctis finem, nescientes, in paruis imbrium stagnis recumberemus.

Cum tandem mane euigilauimus, rerum species nihil habebat laeti. Imber non iam torrentium modo descendebat, sed pertinaci et tranquilla quasi constantia in linteum tabernaculi distentum atque madefactum crepitabat. E stragulis nos explicuimus, quorum singula fila paruis guttis velut gemmis splendentibus ornabantur, et foras spe vana prospeximus, num vllum serenioris caeli signum appareret.

Nubes plumbei coloris velut ingentes moles in tristi extremo camporum margine quiescebant aut pigre supra capita pendebant; terra autem caelo nihilo erat gratior, quippe in qua praeter stagna, gramen procumbens et lutum vngulis equorum mulorumque conculcatum nihil cerneretur. Sociorum nostrorum tabernaculum, velut maerens miseriamque suam tacite perpetiens, haud procul stabat, plaustris pariter imbre madentibus et miseram speciem prae se ferentibus. Capitaneus iam ex inspectione equorum matutina redibat.

Ille per nebulam et pluuiam magnis passibus incedebat, sagulo Scotico vmeros inuolutus, fistula exigua fumaria, tam sordida vt vetustum aliquod monumentum referret, sub mystace eminente; frater Jack eum a tergo sequebatur.

Meridie caelum tandem serenum fuit, et profecti sumus per lutum sex pollices Anglicos altum lente progredientes. Eam noctem sine consueta illa imbrium quasi balinei aspersione transegimus.

Postero die, cum post meridiem haud procul a siluae particula ad dextram sita tarde iter faceremus, Jack C—— paululum ante ceteros equitabat. De illo versus ille vere dici poterat:

«Toto peracto die ne verbum quidem ediderat»;

sed repente sese conuertit, ad siluam digitum intendit, fratrique ingenti voce inclamauit:

«O Bill! Ecce vacca!»

Statim capitaneus citato equo prouectus est, et vna cum Jack praedam capere frustra conatus est. Vacca enim, eorum consiliis non sine causa diffidens, inter arbores confugit. Accessit R——; tum tres illi eam ex silua propulerunt. Nos e longinquo equitum motus intuebamur, dum huc illuc circa vaccam cursitant, funibus itinerariis, quos ad eam occasionem in laqueos conuerterant, frustra eam comprehendere conantes. Tandem leniora consilia capientes vaccam cum nostro agmine agere coeperunt.

Paulo post solita tonitrua cum procella incubuerunt. Ventus tanta vi spirabat vt aquae riui paene in latus versi per campos ferrentur, cum fragore cataractae. Equi caudas in ventum conuerterunt, capitibus demissis quieti tempestatem ferentes, tamquam modestia quadam et patientia praediti. Nos vero capita inter vmeros abdidimus atque corpora ante inclinauimus, vt terga reliquo corpori contra imbrem velut tecta praeberemus.

Interea vacca, tumultu occasionem nacta, aufugit, capitaneo grauissime indignante. Ille procellae nihil curans pileum ad supercilia deorsum pressit, ingens sclopetum manuarium, quale ad bisontes feriendos adhiberi solet, ex theca sellae detractum arripuit, atque equo incitato fugientem summo cursu persecutus est.

Aliquamdiu neutrum videre potuimus, imbre nebulaque omnia intercludentibus. Tandem vocem capitanei audiuimus et ipsum per tempestatem velut e caligine emergentem conspeximus, equitis Hiberni imaginem referentem: sclopetum manuarium ad ictum paratum securitatis causa in sublime tenebat, vultu sollicito atque concitato. Vacca ante eum citatis passibus ibat, sed manifeste iterum fugere parabat; ille autem magna voce nobis imperabat vt iter eius praecluderemus.

At pluuia iam intra vestium colla delapsa per ceruices nostras innumeris riuulis currebat; ne plures quidem admitteremus, capita commouere verebamur. Itaque rigidi atque immobiles in sellis haerebamus,

capitaneum oblique spectantes eiusque furiosum cursum risu excipientes. Tandem vacca repentino impetu sese eripuit atque aufugit; capitaneus, sclopeto fortiter prehenso, calcaribus equum incitauit et post eam aufugit, haud dubia nocendi voluntate.

Mox ictum sclopeti, quem imber longinquum atque obtusum reddiderat, audiuimus; deinde victor et victima iterum apparuerunt, hac glande per corpus traiecta atque omnino debilitata. Nec multo post procella remisit, nosque iter suscepimus. Vacca dolenter et aegre ambulabat, a Jack curata, cui capitaneus eam commiserat; ipse vero in priorem suum locum speculatoris ante agmen redierat.

Longo arborum ordini iam appropinquabamus, qui ripas fluminis iter nostrum transuersim intersecentis sequebatur, cum ecce speculatorem ad nos incitatissimo equo redeuntem vidimus, magnopere commotum, sed ore in latum risum diducto.

«Sinite vaccam in tergo manere!» clamauit; «ecce domini eius!»

Re vera, vbi ad arborum ordinem propius venimus, magna res candida, quasi tabernaculum, post arbores apparebat. At cum eo peruenissemus, pro speratis Mormonum castris solitudinem tantum camporum et ingens saxum candidum iuxta viam stans inuenimus. Itaque vacca in ordinem itineris nostri recepta est.

Vacca nobiscum processit donec castra posuimus; tum R——, sclopeto Britannico duplici tubo instructus accessit, in cor eius diligenter collineauit, primum ex vno, deinde ex altero tubo glandem emisit. Vacca ita occisa ad optimas venatorum rationes excoriata et in partes dissecta est, atque commeatui nostro, qui sane haud multum varius erat, acceptissimum cibum addidit.

Vno aut altero die post ad flumen peruenimus quod «Magnum Caeruleum» vocant. Similibus fere nominibus, pari elegantia praeditis, paene omnia huius regionis flumina appellata sunt. Toto illo mane per fossas et riuulos minores laboraueramus; at cum densam siluam in ripis Caerulei fluminis crescentem transissemus, maiores etiam difficultates nos exspectabant. Nam imbribus auctum flumen latum erat, altum, vehementi cursu fluens.

Simul atque eo venimus, R—— vestibus exutis ad alteram ripam partim natando partim per vada luctando transiit, extremam funis partem dentibus tenens.

Omnes mirando eum spectabamus, quid sibi tanta illa industria vellet nescientes. Mox autem eum clamantem audiuimus: «Istum funem circa

illum truncum ducite! Tu, Sorel, audisne? Festina, Boisuerd! Aliqui vestrum ad hanc ripam transite atque mihi opem ferte!» Qui haec iussa accipiebant, ne minimum quidem eis parebant, quamquam ille sine vlla intermissione vociferabatur. Henricus Chatillon rem ipse moderabatur; omnia quiete ac celeriter gerebantur.

Vox tamen R—— acuta ne paulisper quidem conticescebat, cum ipse maxima alacritate huc atque illuc saliret. Imperia eius admodum risum mouebant, quippe inter se plane repugnantia. Cum enim animaduerteret homines sibi non parere, prudenter rebus praesentibus se accommodabat, summaque vi iubebat eos ipsos facere quod iam tum faciebant, haud dubie fabulae de Mahomete et monte contumaci memor.

Shaw subrisit. Quo viso R—— grauiter indignans ad eum accessit et paulum iactabundus increpitare coepit; sed statim ad silentium redactus est.

Tandem ratis perfecta est. In eam res omnes nostras congessimus, praeter sclopeta, quae quisque sibi ipse custodienda retinere malebat. Sorel, Boisuerd, Wright et Deslauriers ad quattuor angulos constiterunt, vt ratem continerent eamque natantes trans flumen propellerent. Momento post cunctae opes nostrae in turbidis Magni Caerulei aquis fluctuabant. In ripa consedimus, euentum anxii contemplantes, donec ratem in sinum quendam paruum, multo inferius ad aduersam ripam situm, tuto appulisse vidimus.

Plaustra deinde sarcinis vacua facile transuecta sunt. Tum singuli equos conscendimus et per ipsum flumen equitauimus; reliqua iumenta vltro nos secuta sunt.

CAPVT SEXTVM · DE FLVMINE PLATTA ET SOLITVDINE

Iam ad finem perueneramus itineris illius, quo per viam Sancti Iosephi soli fere vagati eramus. Die tertio et vicesimo Maii, sub vesperum, castra posuimus haud procul ab eo loco vbi haec via in veterem illam vsitatamque colonorum Oregonem petentium viam incidit. Per totam fere postmeridianam partem equitaueramus, aquam lignaque frustra quaerentes, donec tandem in stagno quodam, fruticibus saxisque circumdato, occidentis solis caelum repercussum vidimus. Stagnum in ima valle iacebat, campo vndique leniter, velut fluctibus maris, adsurgente.

Ibi tabernacula tetendimus; sed Henricus Chatillon, cuius oculos nihil fere fugiebat, prius aliquid insoliti in extremo tumulo, cuius lineamenta vix cernebantur, animaduerterat. Nihil tamen propter vespertinam caliginem vmidumque aerem satis distincte perspici poterat. Cum post cenam circa ignem recumberemus, sonus e longinquo submissus et in tanta camporum solitudine plane insolitus ad aures nostras peruenit: crebri risus et tenues virorum mulierumque voces.

Octo iam dies neminem mortalium offenderamus; quare hoc tam singulare vicinorum hominum indicium vehementer nos commouit.

Iam obscurascente caelo homo quidam lurido vultu equo vectus de colle descendit, atque per stagnum aquam aspergens ad tabernacula accessit. Ingens pallium totum eum obuoluebat; e lato autem pileo ex lana coacta confecto, qui ad aures vsque demittebatur, pluuiae nebulaeque guttae stillabant. Alter continuo aduenit, vir quadratis vmeris firmoque corpore, cui vultus prudentiam prae se ferebat; se agminis colonorum ducem esse dixit, quod miliare Anglicum vnum ante nos consedisset.

Viginti circiter plaustra, vt aiebat, secum habebat; reliqui socii trans flumen Caeruleum Magnum morabantur, dum mulier quaedam partus doloribus laborabat; interea ipsi inter se rixabantur.

Hi primi erant coloni quos in itinere consecuti eramus, quamquam crebra et tristia transitus eorum vestigia iam perspexeramus. Nonnunquam sepulcrum praeteriuimus cuiusdam qui morbo in via correptus interierat. Ipsa tumuli terra plerumque effossa erat, et luporum vestigiis vbique obsita; quaedam tamen sepulcra ab hac iniuria intacta manserant.

Quodam mane tabula lignea in summo virenti colle erecta oculos nostros conuertit. Illuc adequitantes verba haec ruditer in ligno inscripta inuenimus, tamquam candenti ferro incisa:

MARIA ELLIS
OBIIT DIE VII MAII ANNO MDCCCXLV.
MENSES DVOS NATA.

Talia monumenta passim occurrebant.

Postero mane serius quam solebamus castra mouimus. Vix miliare Anglicum vnum progressi eramus, cum procul ante nos in ipso caeli confinio rerum quarundam seriem conspicati sumus, quae aequis fere interuallis per summam planitiei oram porrigebatur. Interiectus tumulus eas paulisper aspectui eripuit; sed post horae quadrantem iugum ascendentes agmen colonorum ante oculos conspeximus: ampla plaustra albis tegminibus obducta lento ordine repere videbantur, ingens boum multitudo a tergo sequebatur.

Sex Missurienses, pallidis subflauisque vultibus, inter pecora equis insidentes maledictis clamoribusque saeuiebant. Corpora eorum longa, angulosa, domesticis vestibus fusci coloris inuoluta erant, quas feminae domi nimirum secuissent atque consuissent. Cum propius accederemus, vociferati sunt: «Quid agitis, iuuenes? Oregonemne an Californiam petitis?»

Cum celeriter praeter plaustra veheremur, pueri capita ex albis plaustrorum velamentis protendebant, vt nos spectarent. Matres, cura confectae macrisque vultibus, aut puellae vegetae, quae in anterioribus plaustri sedibus consederant, opus acu, cui pleraeque intentae erant, intermittentes nos mira curiositate intuebantur. Ad latus cuiusque plaustri dominus incedebat, boues patientissimos stimulans, qui, grauiter vmeris obnixi, paulatim atque vix digitum post digitum, per viam interminabilem progrediebantur.

Metus discordiaque inter hos homines regnabant. Nonnulli virorum—praeter vnum omnes caelibes—cum nos expedite leuiterque equitantes cernerent, desiderio nos prosequebantur, deinde sua ingentia plaustra

bouesque tardissimos impatienter respiciebant. Alii omnino progredi nolebant, nisi reliqui socii, quos post se reliquerant, ad eos rediissent.

Complures contra ducem quem elegerant murmurabant, eumque imperio deicere cupiebant; quidam ambitiosi, eius locum occupare sperantes, has simultates sedulo incitabant. Mulieres inter desiderium domorum relictarum metumque desertorum atque hominum ferorum, quorum pericula ante se prospiciebant, animo distrahebantur.

Eos cito longe post tergum reliquimus atque in perpetuum nobis valedixisse sperauimus. Sed plaustrum sociorum nostrorum in alta fossa limo plena tamdiu haesit, vt antequam extrahi posset primi colonorum currus de propinquo iugo iterum descendere conspicerentur. Aliud post aliud plaustrum per lutum praecipitabatur; et, cum meridies iam instaret locusque vmbram aquamque promitteret, non sine gaudio vidimus eos ibi castra ponere statuisse.

Mox plaustra in orbem disponebantur, boues per pratum pascebantur, viri vero toruis maestisque vultibus ligna et aquam circumspiciebant; sed parum prospere vtrumque quaerere videbantur. Cum locum relinqueremus, hominem quendam procerum, corpore incuruo, nasaliter ad morem hominum ex Nouae Angliae partibus loquentem, animaduerti. Is vasculum stanneum nuper aqua impletum attentissime contemplabatur.

«Heus, aspice», inquit, «totum hoc vas animalculis scatet!»

Et reuera vasculum quod porrigebat mira animantium stirpiumque diuersitate et copia refertum erat.

Proximum collem ascendentes et ad pratum respicientes facile intelleximus in colonorum castris rem haud pacate agi. Homines confertim stabant, et acris inter eos disputatio exorta esse videbatur. R —— solito suo loco in agmine deerat. Capitaneus nobis nuntiauit eum ibi mansisse, vt faber ferrarius, qui cum colonis iter faciebat, equo eius soleas ferreas aptaret.

Subibat animos suspicio aliquos aliquid mali moliri. Nos tamen viam persecuti, vbi riuulum aquae satis tolerabilis inuenimus, ad requiescendum prandendumque substitimus. Absentis adhuc nulla vestigia apparebant. Tandem miliari Anglico vno procul, in summo colle, ipse cum equo subito emersit, contra caelum adeo clare eminens vt facile agnosceretur; post eum ingens res candida tardissime consurgere coepit.

«Quidnam stultus ille rursus secum adducit?»

Breui res patuit. Quattuor longi boum ordines, totidemque colonorum plaustra, vnum post aliud lento ac velut sollemni agmine iugi marginem

superantes, per cliuum descendebant; R—— autem ante omnes velut dux triumphans equitabat. Dum illius equus soleis muniretur, discordiae inter colonos diu dissimulatae subito in apertam seditionem eruperant. Alii iter maturandum, alii in eodem loco manendum, nonnulli etiam domum redeundum contendebant. Kearsley, eorum praefectus, taedio et indignatione commotus imperium abdicauerat.

«Nunc vero, sodales», inquit, «si qui pergere vultis, mecum venite!»

Quattuor plaustra secum ducebant qui progredi decreuerant: decem viri, mulier vna atque infans paruulus. R——, cui semper libebat turbas concitare, eos inuitauerat vt nostro se agmini adiungerent. Indigenarum metus, neque enim aliam causam reperio, eum impulisse debuit vt societatem tam onerosam quaereret. Certe audacissima erat ista agendi ratio. Qui autem nos secuti sunt viri, etsi moribus agrestes, erant aperti, fortes, prudentes, atque omni ex parte probandi.

Hos nobis comites esse non posse dicere iam prorsus impossibile erat. Kearsley tantum monui, si boues eius mulos nostros sequi non possent, eum post nos relinquendum fore; neque enim patiebamur vt iter amplius retardaretur. Ille sine mora respondit boues suos «certe aequo gradu ituros; sin minus, se iam inuenturum qua ratione eos progredi cogeret!»

Postridie autem, vt fortuna tulit, Angli socii nostri axem plaustri sui fregerunt; totaque illa grauis et incommoda machina in alueum riuuli ingenti fragore decidit. Hic nobis vnius diei labor paratus erat.

Interea coloni, qui nobis nuper adiuncti erant, iter suum continuauerunt, bouesque validissimos tam acriter impulerunt vt propter axem fractum aliasque calamitates integra demum hebdomade interposita eos assecuti simus; tandem quodam postmeridiano tempore plaustra eorum lente ac tranquille iuxta arenosam Plattae ripam repentia deprehendimus. Nobis autem interea haud pauca acciderant.

Verisimile erat eo itineris tractu Pawneos, vt nos diriperent, incursuros. Itaque vigilias alternis vicibus agere instituimus, nocte in tres vigilias diuisa binisque ad singulas viris constitutis. Ego et Deslauriers vna custodiebamus. Non tamen ante tabernacula militari disciplina vltro citroque incedebamus: tam seuera apud nos imperii obseruatio minime vigebat.

Stragulis nos inuoluentes ad ignem consedimus; Deslauriers vero, munere coqui cum munere custodis coniuncto, caput antilopae in olla coquebat, quod postero mane nobis pro ientaculo futurum erat.

Attamen, si cum ceteris compararemur, nos ipsi vigilantiae exempla videri poteramus. Custodes enim nostri, vt plurimum, quam commodissime fieri poterat considebant; sclopetum humi deponebant, nasum stragulo obtegebant, tum de amica sua, vel de quacumque re maxime sibi grata, quiete cogitabant.

Quae ratio excubandi fortasse tolerari potest inter populos qui, cum infesti sunt, plerumque nihil grauius moliuntur quam equos mulosque viatoribus eripere; quamquam ne Pawneorum quidem abstinentiae semper confidendum est. In quibusdam autem regionibus vlterioribus occiduis, custos caueat ne corpus suum ad ignis lumen patefaciat, ne forte insidiator oculis acutis in tenebris latens glandem vel sagittam emittat.

Inter multas fabulas quae circum focum nostrum narrabantur vna fuit memoratu non indigna, quam Boisuerd rettulit, hoc loco non absurde referenda. Is cum compluribus sociis pedicis feras capiebat in extrema regione gentis Nigropedum. Custos nocturnus, cum sciret summam cautelam sibi adhibendam esse, procul ab igne consederat et vndique intentis oculis speculabatur. Tandem figuram obscuram, corpore demisso, tacito incessu intra circulum ignis lumine collustratum subrepentem animaduertit.

Sclopetum statim ad ictum parauit; sed acutus claustri strepitus ad aures Nigropedis, cui omnes sensus intenti erant, peruenit. Hic sagittam, quae iam neruo imposita erat, sustollens, in eam partem vnde sonus auditus erat coniecit. Tam certo ictu sagittam misit, vt infelicis custodis guttur transfigeret; ipse autem, vlulatu edito, ex castris effugit.

Cum vigiliarum mearum socium ad focum anhelantem et flatu ignem excitantem intuerer, cogitabam eum, si quid periculi incidisset, mihi haud magno vsui futurum esse.

«Deslauriers», inquam, «si Pawnei in nos tela conicerent, fugeresne?»

«Ah! oui, oui, monsieur!» inquit ille, quam certissime atque sine vlla cunctatione.

Eodem momento mira vocum confusio e propinqua planitie audita est: latratus, vlulatus, querulae voces gemitusque inter se permixti, quasi omnium aetatum vtriusque sexus luporum concilium ibi congregatum esset. Deslauriers a coquendo subridens caput sustulit et hanc vocum varietatem mira quadam et ridicula similitudine imitari coepit. Voces continuo geminato impetu respondebant, tamquam ille qui canebat succensuisset quod alter aeque feliciter cantum eius aemularetur.

Omnes autem illae voces ex vnius lupuli faucibus prodibant, qui paulo procul solus consederat, cane Hispaniensi venatico, quem spaniel vocant, haud maior. Ex eo genere erat quod lupum campestrem vocant: animalculum specie truci, natura parum nocens, cuius pessimum vitium hoc est, quod inter equorum pedes furtim subrepit et funes e corio crudo, quibus pecora ad palos circa castra ligantur, dentibus rodit. Vagantur tamen per eosdem campos ferae aliae, et specie et natura multo magis formidandae.

Sunt hi lupi albi cinereique ingentis corporis, quorum graues vlulatus nunc ex propinquo, nunc e longinquo identidem audiebamus.

Tandem ipse paulisper obdormiui. Cum experrectus essem, Deslauriers arcte dormientem repperi. Tanta disciplinae violatione indignatus iam institueram eum sclopeti calce pulsare atque excitare; sed misericordia praeualuit, et mihi placuit eum aliquantisper dormire sinere, deinde excitare ac pro tanta officii neglegentia pro meritis increpare. Interdum per equos tacitos circumibam, vt cognoscerem num omnia salua essent.

Nox frigida, vmida, obscura erat; gramina rore gelido grauata in terram incuruabantur. Vnius alteriusue perticae Anglicae spatio tabernacula oculis subducta erant. Nihil conspiciebatur praeter equorum corpora vix discernenda, qui alte spirantes in somno trepidabant ac se subinde concutiebant, aut adhuc lento morsu herbam carpebant.

Procul vltra nigram camporum oram lumen quoddam rubrum apparebat, paulatim crescens, quasi incendium longe grassaretur. Tandem lunae orbis ingens, sanguineus, vaporibus magnitudine multum auctus, lente in tenebris surrexit, nubeculis vna alteraue distinctus. Cum eius lux per maestam planitiem diffunderetur, vlulatus quidam asper et terribilis, haud longe a nobis editus, quasi aduenam sibi ingratam ac molestam salutare visus est.

Locus et hora aliquid graue, tremendum, animo incutiebant; ego enim et pecudes soli per multas leucas in circuitu sensu ac conscientia praediti eramus.

Aliquot dies praeterierunt, atque ad Plattam flumen propius accessimus. Quodam mane duo equites nobis obuiam venerunt; eos ea curiositate spectabamus qua homines in solitudine camporum talibus occursibus semper afficiuntur. Ex equitandi ratione homines albos esse apparebat; sed, contra morem illius regionis, neuter sclopetum portabat.

«Stulti sunt!» inquit Henricus Chatillon. «Sic per campos equitant! Si Pawnei eos inuenerint, male sibi erit!»

Pawnei eos re vera offenderant, neque multum afuerat quin poenas darent; nihil eos ab incommodo seruauit nisi nostrae turmae aduentus. Eorum vnum, cui Turner nomen erat, ego et Shaw agnouimus: Westportii eum antea videramus. Is et comes eius e quodam colonorum agmine, pauca miliaria Anglica ante nos castra habente, retro ierant, vt boues aberrantes quaererent. Sclopeta autem, temeritate vel imperitia illis hominibus propria, secum non tulerant.

Haec neglegentia paene eis exitio fuit. Paulo enim ante quam nos accederemus, sex indigenae ad eos venerant; cumque inermes viderentur, vnus ex illis, vir audax et improbus, habenas equi Turneri apprehendit atque eum descendere iussit. Turner nullum omnino telum habebat; alter autem e vestis loculo sclopetulum rotatile subito protulit, quo conspecto Pawneus retrorsum cessit. Eodem tempore quidam e nostris procul apparuerunt; tum vniuersi indigenae equulos suos paruos hirsutosque flagellis concitauerunt atque aufugerunt.

Turner tamen, periculo minime deterritus, eadem imprudentia iter porro persequi institit.

Multo post quam ab eo discesseramus, extremo iam postmeridiano tempore, in media quadam camporum regione tristi et sterili, in magnam viam Pawneorum subito incidimus, qua ex vicis ad Plattam sitis ad loca meridiana, vbi bella gerunt et feras venantur, proficisci solent.

Per hanc viam aestate singulis annis varia atque innumerabilis turba transit: multa hominum milia, viri feminaeque et pueri, equi muli sarcinis armorum instrumentorumque onerati, et immensus numerus canum indomitorum, lupina natura praeditorum, qui ciuilem illam latrandi artem nondum didicerunt, sed more luporum agrestium vlulant.

Pawneorum vici statiui, in quibus hieme habitant, in inferiore Plattae cursu siti sunt; aestate vero maxima hominum pars per campos vagatur. Illa vero turba perfidis ignauisque latronibus constabat, qui ob innumeras rapinas caedesque a magistratibus puniri meruissent. Anno superiore miles quidam gentis Dacotarum in vno horum vicorum facinus singulari audacia patratum ediderat.

Media nocte obscurissima solus ad vicum accessit, atque in exteriora tecta cuiusdam tugurii, hemisphaerae similis, ascendit. Per rotundum foramen in summa parte factum, qua fumus exire solebat, intus prospexit. Ex prunis sub cinere adhuc ardentibus exigua lux corpora dormientium ostendebat. Tum ille per aperturam tacite delapsus cultellum vagina eduxit; ignem paulum suscitauit et, ne trepidationis quidem signo edito, quos

occideret elegit. Vnum post alterum ferro confodit et singulos capitis cute spoliauit, donec puer repente experrectus magnum clamorem sustulit.

Tum ex tugurio proripuit sese, clamorem bellicum gentis Sioux edidit, nomenque suum elata voce pro triumpho simul et contumelia proclamauit. Momento post in obscuros campos euanuerat; vicus autem totus, quem post se reliquerat, tumultu completus erat: canes vlulabant atque latrabant, mulieres vociferabantur, viri ira furentes conclamabant.

Kearsley amicus noster, vt postea cum eo rursus coniuncti cognouimus, minus cruentam tamen rem gesserat. Ipse sociique siluarum itinerum periti, sclopetis egregie vti consueuerant; in his tamen immensis campis velut in alienum orbem delati erant. Nemo eorum vmquam bisontem viderat, neque quidnam esset aut qua specie praeditus esset satis exploratum habebant. Postridie eius diei quo Plattam attigerant, in longinquo collem intuentes multas maculas nigras minutasque per eius superficiem moueri conspexerunt.

«Capite sclopeta, sodales», inquit Kearsley, «hodie ad cenam carnes recentes habebimus!» Haec spes satis incitauit omnes. Decem viri, plaustris relictis, summa festinatione ad ea quae pro bisontibus habebant contendebant, alii equis vecti, alii pedibus currentes. Interiectum autem iugum gramine vestitum praedam aspectui eripuit; quo dimidia fere hora cursu equitationeque confecta superato, repente coram triginta circiter Pawneis equitibus constiterunt. Vtrimque eadem stuporis consternationisque vis animos occupauit.

Cum illi non nisi arcus sagittasque haberent, iam vltimam sibi horam adesse arbitrabantur, poenamque quam sibi deberi conscii erant statim subeundam. Quare vniuersi salutare quam humanissime coeperunt; magno studio ad Missurienses accurrebant, vt dextras iungerent. Neque Missurienses minus laetabantur quod periculum certaminis, quod iam instare putauerant, elusum erat.

Ante nos humilium arenosorumque tumulorum iuga leniter vndantia terminum caeli efficiebant. Decem horas continuas eo die equitauimus; iam lux fere defecerat cum inter hos maestos colles in angustas valles ingressi sumus. Tandem iugi summum attigimus: ecce exspectatissima Plattae vallis subiecta patebat. Omnes habenas contraximus; super iugum in vnum collecti, laeti consedimus vt prospectum contemplaremur.

Pergratum nobis spectaculum erat; insolens quoque atque animum vehementer mouens. At neque forma pictura digna neque quidquam vere

pulchrum ibi conspiciebatur; neque alia loci maiestas erat quam immensa eius amplitudo, solitudo, vastitas.

Per multas continuas leucas planities subiecta tam aequa extendebatur quam lacus tranquillus. Hac illac Platta, in duodecim fere tenues riuos distributa, per campum currebat; interdum arborum paucarum coetus e medio surgebat, instar insulae vmbrosae, qui taedium vniformis vastitatis leuaret. Nullum in tam immenso conspectu animal moueri cernebatur praeter lacertas, quae ad pedes nostros per arenas, densas herbas, et plantas spinosas, quas ficus Indicas vocant, citissime currebant.

Molestiorem iam itineris partem emensi eramus; sed quadringenta miliaria Anglica a castello Laramiensi adhuc distabamus, nec nisi tribus aliis hebdomadis iter facientes eo peruenire potuimus. Per id omne tempus per mediam planitiem arenosam, longam atque angustam, vehebamur, quae quasi balteus prolixus ad ipsos fere montes Saxosos porrigebatur.

Duae arenosorum collium series, saepe in formas insolitas mireque contortas diuisae, vallem vtrimque includebant, vno alteroue miliari Anglico a nobis remotae. Vltra eas iacebat solitudo sterilis, nulla via trita, per multa centena miliaria Anglica porrecta, hinc ad flumen Arkansas, illinc ad Missouri vsque. Ante et post nos plana atque eadem vbique camporum facies eo vsque patebat quo oculi ferri poterant. Interdum arida arena soli ardore candebat; interdum longis asperisque graminibus obtegebatur.

Caluariae et ossa bisontum sole dealbata passim iacebant. Innumeris eorum vngularum vestigiis humus notata erat; saepe etiam rotundae foueae apparebant, quas tauri aestu laborantes in terra volutando excauerant. Ex omnibus faucibus et conuallibus inter colles patentibus viae alte depressae, assiduo transitu tritae, ad flumen descendebant: per eas bisontes bis cotidie velut composito agmine ad Plattae aquam potandam procedunt. Ipsum flumen per medium campum currit, velut tenuis aquae lamina rapido turbidissimoque cursu, dimidium miliare Anglicum lata, vix autem duos pedes Anglicos profunda.

Ripas humiles, plerumque nec frutice nec arbore vlla vestitas, arena soluta constituunt; tantam eius copiam aqua secum fert vt bibenti inter dentes stridere videatur. Regio per se spectata nuda, maesta, semper sui similis est; sed ferae atque homines siluestres qui Plattae vallem frequentant eam peregrino spectatu dignam atque animum vehementer mouentem reddunt. Vix quisquam, qui ibi peregrinatus est, postea non equum suum sclopetumque desiderio recordatur.

Mane primo postquam ad Plattam veneramus longus hominum indigenarum ordo, sordida et misera specie, castris nostris appropinquauit. Singuli pedibus iter faciebant, equos funibus e corio bouis siluestris factis ducentes. Vestitus cuiusque angusto tantum tegmine circa lumbos cincto atque veteri bouis siluestris pelle constabat, vsu lacerata foedataque, quae ab vmeris pendebat.

Caput paene totum erat rasum, excepto angusto crinium iugo, quod a media fronte trans verticem ductum erat, haud dissimile longis saetis per tergum hyaenae prominentibus. Arcum sagittasque manu ferebat; equulus macilentus parui corporis carnes boum siluestrium venatu quaesitas atque sole siccatas portabat. Hi fuerunt primi quos ex ipsis camporum incolis vidimus; nec sane talia erant specimina vt ea magnopere admiraremur.

Pawnei erant, quos pridie Kearsley offenderat; ad magnam venatorum turbam pertinebant, quae in vicinis campis vagari dicebatur. Celeriter praeteribant, intra octauam miliarii Anglici partem a tabernaculis nostris, nec subsistebant nec oculos ad nos conuertebant. Ita se gentes illae gerere solent, cum aliquid mali meditantur aut se culpam aliquam commisisse sciunt. Ego castris egressus eis obuiam processi atque cum duce placide collocutus sum; cui dimidiam libram Anglicam tabaci dono dedi. Ille munere tam inopinato, neque vllam gratiam antea meritus, valde delectatus est.

Hi ipsi, aut eorum quidam socii, nefariam iniuriam colonorum cuidam agmini ante nos tendenti intulerant. Duo viri, qui aliquantum procul equis vehebantur, ab eis comprehensi erant; sed equos flagellis incitantes manus eorum effugerunt atque fugae se dederunt. Tum Pawnei clamore bellico sublato sagittas post fugientes emiserunt; posteriorem pluribus sagittis per tergum transfixerunt, dum comes eius equo citato effugit et sociis suis rem nuntiauit.

Coloni tanto pauore consternati aliquot dies castris se continuerunt, ne quemquam quidem ad interfecti corpus quaerendum emittere ausi.

Clima Nouae Angliae nostrum mite ac temperatum videri debet, si cum Plattae tempestatibus comparetur. Hoc ipso mane, exempli gratia, aer grauis et aestuosus fuerat, sole cum tenui quodam sed molesto aestu exorto; repente autem ab occidente tenebrae coierunt, et ventus furens, pluuiam niualem grandinemque agitans, recta in facies nostras incubuit. Frigus vehementissimum erat, et tanta venti violentia, vt innumerabilium acuum ictibus corpus configi videretur.

Equos videre ridiculum simul atque miserabile erat: magna cum indignatione se a vento auertebant, caudis demissis canum verberatorum more, atque toto corpore horrebant, cum procella rabida, quae luporum vlulatibus multo clarius personabat, super nos transiret. Longus mulorum Wrightii ordo ante tempestatem circumactus, tamquam auium niualium agmen hiemali turbine actum, per campum raptim ferebatur.

Sic per aliquot minuta immobiliter haerebamus, ceruicibus equorum quam proxime incumbentes, adeo iracundi et frigore constricti vt nemini colloqui liberet. Semel tamen capitaneus e plicis collarium amictus sui caput sustulit; rubebat vultus quasi sanguine perfusus, et musculi oris frigore in risum tam miserum tamque ridiculum contracti erant, vt dolorem ipsius videre posses. Murmur quoddam edidit maledicto simile, quod omnes in horam illam infelicem coniectum esse putauimus, qua primum domo egredi decreuerat.

Sed tanta nimirum felicitas diu durare non poterat. Vbi primum venti impetus remisit, tabernacula ereximus, atque reliquam diei partem sub caelo nubilo minacique in castris egimus. Coloni quoque haud longe a nobis consederunt. Nos, cum primi eo venissemus, omne lignum in propinquo repertum occupaueramus; ita solus ignis noster laete ardebat. Circum eum mox grex hominum forma incondita, imbre tenuissimo madefactorum frigoreque trementium, conuenit.

In his maxime conspiciebantur duo aut tres viri moribus paene feri, qui vitam temerariam inter montes Saxosos decipulis feras capiendo, aut in vicis gentium indigenarum pro Societate Mercatoria Pellium negotiando, degebant. Omnes e gente Canadensium orti erant; vultus eorum tempestatibus indurati et densi mystaces e cucullis albarum paenularum, quas capotes vocant, prominebant, tam torua atque fera specie, vt quiuis putare posset eos ad quodlibet scelus libentissime operam daturos. Et re vera huiusmodi multorum ex his hominibus indoles est.

Postero die plaustra Kearsleyi tandem assecuti sumus, et inde per hebdomadam vnam alteramue simul iter fecimus. Hoc saltem commodi ex societate cepimus, quod laboriosae nocturnae vigiliae nobis multo leuiores factae sunt: aucto enim comitum numero longiora erant interualla inter singulas cuiusque custodiae vices.

CAPVT SEPTIMVM · DE BISONTIBVS

Quartum iam diem Plattam flumen secuti iter faciebamus, nec tamen bison vsquam apparebat. Vestigia quidem eorum superiore anno relicta, quasi ad nostram irritandam cupiditatem, passim innumerabilia cernebantur; cum autem lignum ad ignem faciendum rarissimum esset, optimum nobis vicarium praebebat fimus bisontum sole siccatus, quem Galli *bois de vache* vocant: is haud aliter quam caespes turfaceus ardet, nec quidquam molestum gignit.

Quodam mane, plaustris iam e castris profectis, ego et Shaw equis insidebamus; Henricus autem Chatillon, cruribus decussatis, iuxta exstinctos foci carbones adhuc residebat, dum sclopeti sui machinam, qua ignis elicitur, maestus digitis tractabat. Post eum equulus Wyandottensis validus quietus stabat, supra caput eius prospiciens. Tandem ille surrexit, collo equuli manum blande admouit, cui, virtutes eius plus aequo aestimans, nomen *Quingenti Dollarii* indiderat; tum tristis in sellam ascendit.

«Quid habes, Henrice?» interrogaui.

«Ah! solitudo me premit. Hic antea numquam fui; sed illic longe trans colles illos, atque infra in campis, bisontes videre mihi videor, nigra omnia, nigra bisontibus!»

Post meridiem Henricus mecum ab agmine digressus est, vt antilopam quaereremus. Ad dextram, vno alteroue miliari Anglico interuallo, procera candidaque plaustra et exiguae equitum maculae vix apparebant: adeo tarde mouebantur vt consistere viderentur. Ad sinistram procul inaequalis arenosorum collium series, sole adusta et deserta, surgebat.

Immensa planities gramine procero luxuriabat, quod equorum nostrorum ventres tangebat; leui aura fluctuum in modum huc illuc flectebatur. Passim prope longeque antilopae et lupi per herbas vagabantur: horum dorsa villosa, dum incondite saltabant, modo emergere modo immergi videbantur; illae autem insita quadam simplicitate et curiositate

saepe propius accedebant, vt cornua breuia et candidae gulae vix super culmos eminentes conspicerentur, dum oculis rotundis nigrisque nos attente intuerentur.

Ego ex equo descendi, et in lupos sclopeto iaculans animum oblectabam. Henricus interea regionem circumiectam diligentissime perlustrabat; tandem exclamauit meque rursus equum conscendere iussit, manu ad colles arenosos extensa. Inde miliario Anglico vno et dimidio fere aberant duae exiguae maculae nigrae, quae per nudam candentemque cuiusdam cliui faciem lente transierunt, mox post summum iugum euanuerunt.

«Eamus!» conclamauit Henricus, latera equuli cui *Quingenti Dollarii* nomen erat iteratis ictibus verberans. Ego vestigia eius persecutus per gramina densissima celeri cursu ad collium radices contendebam.

E faucibus collium vallis profunda descendebat, quae, vbi in apertos campos patebat, paulatim dilatabatur. In eam ingressi incitato cursu ascendimus; mox vndique collibus arenosis, squalidis, circumdati eramus. Pars laterum eorum arduorum nuda iacebat, pars exiguis graminum fasciculis et herbis insolita specie vestiebatur, inter quas praecipue conspiciebatur cactus ille spinis horrens, quasi humi reptans.

Colles innumeris praeruptis fossis scindebantur; caelo repente obscurato et frigido vento per interualla saeuiente, frutices deformes et loca squalida multo ferociora tristioraque videbantur. Henrici tamen vultus studio flagrabat. Pauculos pilos e pelle bisontis, quae sub sella posita erat, auulsit et in aera sparsit, vt venti cursum exploraret. In anteriorem partem a nobis flare animaduertimus. Bisontes igitur aduerso vento erant; oportebat nos quam celerrime circum eos equitare, ne odorem nostrum perciperent.

Ex illis faucibus aegre eluctati, per caua inter colles cursu rapido peruecti alterum mox repperimus, quod serpentis modo inter iuga flexuosum ibat, tam altum vt nos prorsus occultaret. Per imum alueum equitabamus, subinde inter virgulta ripae nascentia prospicientes, donec Henricus subito habenas contraxit et ex equo delapsus est.

Quarta fere miliarii Anglici parte procul, in summo vltimi collis iugo, longus bisontum ordo lento et graui gradu, vnus post alium, procedebat. Alii deinceps apparebant, e proximo cauo ascendentes, et per gramineum alterius collis cliuum singillatim enitentes. Tum ex proxima fauce caput villosum et bina cornua breuia fractaque emerserunt, et paulatim, magno atque sollemni incessu, ingentes illae ferae singulae in conspectum venerunt; totam vallem transibant, hostem ne suspicantes quidem.

Henricus statim humi pronus per gramina cactosque velut serpens ad feras nihil mali suspicantes repere coepit. Vtrumque sclopetum, suum meumque, secum habebat. Mox e conspectu abiit; bisontes tamen in vallem prodire non desinebant. Diu omnia summa quiete iacuerunt.

Ego equum Henrici tenebam, mirans quid ageret, cum subito duo sclopetorum fragores acuti, alter alterum confestim secutus, exauditi sunt. Tum totus ille bisontum ordo gradu aucto, incondito cursu procedens, paulatim trans collis iugum euanuit. Henricus surrexit et abeuntes oculis prosecutus est.

«Vt video, a scopo aberrauisti,» inquam.

«Ita est,» respondit Henricus; «abeamus.» Tum in vallem descendit, sclopeta denuo onerauit, et equum conscendit.

Bisontes in collem persecuti sumus. Vbi ad summum peruenimus, grex iam nusquam apparebat; haud procul tamen alter humi prostratus exanimis iacebat, alter extremo mortis cruciatu vehementer se iactabat.

«Videsne vt a scopo aberrauerim!» Henricus lepide dixit. Ex interuallo plus quam centum quinquaginta iardarum Anglicarum tela emiserat, et vtraque glans pulmones transfixerat, in pulmones enim tela dirigenda sunt, si bisontem ictu certo interficere velis.

Interea tenebrae increbrescebant, et procella vehementer imminebat. Henricus equos ad cornua occisorum alligauit; tum cruentum secandi opus aggressus est, cultro membra tamquam huius operis peritissimus secans, dum ego eius sollertiam frustra imitabar. Senex Hendrick equus, cum ego carnes loris ex corio crudo factis, quas huius rei causa post sellam pendentes semper ferebamus, alligare conarer, metu simul indignationeque resiliebat.

His difficultatibus tandem superatis, electioribus carnium partibus grauiter onerati, iter ad castra repetiuimus. Vix e faucium et vallium flexuosarum quasi labyrintho euasimus in apertum campum, cum imber niue glacieque mixtus, quasi aculeis pungens, crebris venti procellis recta in ora nostra ferebatur. Mirae tenebrae erant, quamquam hora fere vna ad solis occasum deerat.

Frigus acerrimum mox ad ipsam cutem penetrauit; sed inconditus equorum nostrorum succussus satis nos calefaciebat, dum eos aduersus niuem pluuiamque inuitos procedere flagellis Indorum vehementer cogebamus. Campi ibi duri et plani erant.

Canum campestrium frequens colonia passim terram suffoderat. Aceruuli recentes ad cuniculorum ostia congesti paene tam frequentes

erant quam terrae aggeruli in agro frumento Indico consito; nullus tamen eorum latratus audiebatur, neque vnius quidem incolae rostrum apparebat: omnes in subterraneas latebras suas se receperant; quorum siccas commodasque sedes inuidebamus.

Post horam equitationis laboriosissimae tabernaculum nostrum per imbrem et caliginem obscure conspeximus: alterum latus vi venti tumebat, alterum eadem vi concidebat; equi maesti proxime adstabant frigore trementes, dum ventus inter ramos trium arborum vetustarum semimortuarum supra castra lugubriter sibilabat.

Shaw patriarchae cuiusdam speciem praebens in aditu tabernaculi super sella sua sedebat, fistula fumaria in ore, bracchiis complicatis; carnium aceruos quos ante pedes eius coniecimus tranquillo cum gaudio contemplabatur. Nox tetra atque obscura secuta est; sed postero die sol tam languido simul et intolerabili aestu ortus est, vt capitaneus hunc aestum causatus bisonti tauro seni insidias ponere recusaret, qui graui quadam stoliditate per campos ad flumen potum procedebat. Ecce quale sit Plattae caelum!

Nec tamen sola tempestas venandi studium tam subito imminuerat, quod capitaneus antea tam magnifice praedicauerat. Nam superiore postmeridiano tempore cum aliquot suis venatum profectus erat; neque quidquam inde reportauerant nisi equum ex optimis vnum paene amissum, quem Sorel in bisonte saucio frustra persequendo grauiter laeserat.

Capitaneus, qui equitandi audaciam ex Europaeorum tantum vsu aestimabat, Sorel in equitando audaciam summopere mirabatur. Ille enim per abruptas fauces transiliebat, praecipites collium cliuos summo cursu ascendebat descendebatque, equum flagello verberans ea temeritate qua equites montium Saxosorum vti solent. Infeliciter animal illud ad R—— pertinebat, quem Sorel odio immodico prosequebatur.

Ipse quoque capitaneus, vt videbatur, bisontem equo incitato persequi conatus erat; sed, quamuis eques bonus et exercitatus, celeriter destiterat, naturam terrae per quam eum equitare necesse esset miratus atque exsecratus.

«En Papin senex et Fredericus de praesidio Laramie descendunt!» Henricus postero mane exclamauit, cum ex exploratione rediremus. Hoc iam aliquot dies exspectaueramus. Papin mercaturae apud praesidium Laramie praeerat, quem more Gallorum *bourgeois* vel dominum negotii vocabant. Pelles bisontum, quibus pro stragulis vtebantur, et pellium

castorearum copiam, mercaturae superioris hiemis fructum, nauibus flumine deuehebat. Ego epistulam in impedimentis habebam eis tradendam; itaque Henricum rogaui vt, si posset, naues vsque ad reditum meum moraretur, ipse autem plaustra secutus sum.

Plaustra quattuor fere miliaria Anglica praecesserant. Dimidia hora ea consecutus epistulam sumpsi, ac deinde eadem via cursu moderato redii. Dum equitans circumspicio, arbores quasdam fractas ventorumque iniuria laceratas video, prope quas exiguae maculae nigrae hominum equorumque similes mouebantur. Illuc vbi perueni, insolitum hominum conuentum inueni. Naues vndecim numero pellibus grauiter onustae ad ipsam ripam haerebant, ne rapidissimo fluminis cursu auferrentur.

Remiges Mexicani, fusci atque ignobiles, feris agrestibusque vultibus ad me, cum ad ripam peruenissem, capita sustulerunt. Papin in media quadam naue sedebat super linteum crassum, quo pelles tegebantur. Homo erat corpulentus et validus, ocello paruo cano et singulari quadam calliditate micante.

Fredericus quoque, corpore procero macilentoque et ossibus prominentibus, prope mercaturae principem iacebat; ceteram turbam viri montani efficiebant, quorum alii in nauibus otiosi recubabant, alii in ripa vagabantur. Pars pellibus bisontum picturis variis ornatis induta erat, instar Indorum elegantium; pars capillos pigmento rubro perfuderat, glutenque ad tempora illos agglutinauerat; vnus frontem et genas vtrasque minio foede obleuerat.

Homines erant permixto genere; sanguis tamen Gallicus in plerisque praeualere videbatur. In nonnullis oculi nigri serpentini hominis ex Indo et Europeo nati originem prodebant; omnes autem quantum poterant habitum moresque sociorum suorum Indorum ferorum aemulari studebant.

Cum Papin dextram iunxissem litterasque tradidissem, naues proras in medium amnem conuerterunt et flumine delapsae sunt. Nec frustra properabant: nam iam mensis integer in itinere e praesidio Laramie absumptus erat, flumenque in dies minus altum fiebat. Quinquagies cotidie naues in vada haerebant; quippe qui Plattam nauigant, dimidiam fere temporis partem in harenosis vadis immorantur.

Duae autem ex his nauibus, mercatorum priuatorum propriae, cum postea a reliquis discessissent, in vadis non procul a vicis Pawneorum ita implicitae sunt vt omnino expediri nequirent. Mox ingens incolarum multitudo eas circumdedit, qui omnia quae sibi pretiosa videbantur

abstulerunt, cum magna pellium parte; homines vero ad custodiam relictos vinxerunt et baculis acriter verberauerunt, eoque ludo delectati sunt.

Ea nocte ad ripam fluminis castra posuimus. Inter colonos adulescens erat nimis grandis, annos fere duodeuiginti natus, cui caput tam rotundum et paene tam magnum erat quam cucurbita; febris autem atque horrores interdum recurrentes vultum eius colore cucurbitae tinxerant. Galerum veterem candidum gerebat, sudariolo sub mento alligatum; truncum breuem crassumque habebat, crura autem mirae atque immodicae longitudinis.

Hunc sub solis occasum ingentibus passibus collem ascendentem vidi, atque in summo iugo contra caelum stantem, quasi forcipem immanem. Paulo post vlulatus eius desperatos post collem audiuimus. Quo audito non dubitantes quin in Indorum aut vrsorum griseorum manus incidisset, quidam sclopeta corripuerunt et auxilio cucurrerunt.

At clamor ille nihil erat nisi immodici gaudii eruptio. Duo enim luporum catulos vsque ad cubile persecutus erat; ibi genibus nixus, canis more ad ostium cauernae terram manibus effodiebat, vt eos comprehenderet.

Ante lucem grauiorem etiam in castris perturbationem commouit. Media noctis vigilia excubiarum munus ei obtigerat; sed simul atque excitatus est, peras duas sub plaustro placide composuit, caput super eas posuit, oculos clausit, os aperuit atque obdormiuit.

Excubitor ex nostra castrorum parte, qui pecora colonorum curare suae curae esse negabat, equos mulosque tantum nostros obseruabat. Lupos quidem illa nocte insolito strepitu vlulasse narrauit; sed nemo quicquam mali suspicatus est, donec sol ortus est, nec vngula nec cornu vsquam conspiciebatur. Omnia pecora aberant! Dum Tom secure dormiebat, lupi pecus abegerant.

Ita tandem praeclari illius R----i consilii cum colonis iter faciendi fructus percepimus. Eos in tanto incommodo relinquere nefas putabamus; necesse igitur erat manere, donec pecora quaererentur et, si fieri posset, reducerentur. Sed fortasse lector quaerat quo supplicio Tom excubitor perfidus affectus sit.

Saluberrima camporum lege cautum est vt qui in custodia dormierit totum sequentem diem pedibus ingrediatur, equum freno ducens. Itaque sociis nostris grauiter succensebamus, quod talem poenam reo non irrogarent. Ceterum, si e nostro ipso agmine fuisset, minime dubito quin eadem impunitate vsurus esset.

At coloni non modo ignouerunt, sed etiam praemium quasi negligentiae decreuerunt: quoniam Tom sine somno vigilare non poterat, omnino deinceps ab excubiis eximeretur; atque ita somnos suos sine intermissione perageret.

Quod quidem praemium somnolentiae positum parum idoneum erat ad vigilum diligentiam excitandam. Nam profecto molestum est, postquam ab ortu ad occasum solis equitaueris, sclopeti extremo posteriore latus pulsari atque ita e somno excitari, dum vox dormitans in aurem mussitat surgendum esse, vt per tres longissimas mediae noctis horas frigore tremens excubias agas.

«Bisontes! Bisontes!» Vnus tantum erat taurus senex toruusque, qui solus per campos quasi hominum osor vagabatur; fieri tamen poterat vt plures post colles laterent. Ego et Shaw, inertiam atque taedium castrorum reformidantes, equos instrauimus, thecas sclopetulorum ad latera affiximus, et cum Henrico Chatillon ad venandum profecti sumus. Henricus, qui non ipsius venationis particeps esse, sed nobis tantum dux esse constituerat, sclopetum suum secum ferebat; nos autem nostra, vt grauia impedimenta, in castris reliquimus.

Quinque aut sex miliaria Anglica equitauimus, nihilque viuum praeter lupos, serpentes, canes campestres vidimus.

«Hoc mihi minime placet,» inquit Shaw.

«Quidnam tibi non placet?» interrogaui.

«Nullum hic lignum est vnde lecticam saucio homini facere possimus. Suspicor alterutrum nostrum ante finem diei tali instrumento opus habiturum esse.»

Nec illa suspicio ratione omnino carebat; nam loca ad cursum equestrem parum idonea erant, et quo longius ibamus, eo peiora fiebant. Mox ea loca adeo impedita erant vt colles praecipites et conualles profundae, crebris ac vix permeabilibus fossis dissectae, omnem fere viam clauderent. Tandem fere vnum miliare Anglicum ante nos agmen taurorum conspeximus. Alii sparsi in viridi cliuo pascebantur, ceteri densius in amplam vallem infra collecti stabant.

Largo circuitu facto, ne conspiceremur, versus eos processimus, donec collem intra octauam fere partem miliarii Anglici ascendimus; post illum nihil erat quo oculos ferarum effugere possemus. Ex equis post iugum et extra earum conspectum descendimus, cingulas sellarum arctius duximus, sclopetula examinauimus; tum equis rursus conscensis iugum transiuimus

et cursu moderato in eos descendimus, ceruicibus equorum corporibus nostris incumbentes.

Statim periculum senserunt: qui in colle erant descendebant; qui in valle constiterant in densam turbam confluebant; mox vniuersus grex currere coepit, ferae se inuicem vmeris trudentes graui cursu. Nos calcaribus equos incitauimus et summa celeritate persecuti sumus. Cum vniuersus grex trepidans atque se calcans per angustum collium transitum effunderetur, nos ipsis ferarum tergis instabamus, pulueris nubibus prope suffocati.

Quo magis appropinquabamus, eo maior terror et celeritas bisontum fiebant. Nostri quoque equi vehementissime perterriti erant: ad feras accedentes huc illuc trepidanter saliebant, neque in medios greges intrare volebant. Bisontes iam in minores cateruas diuisi per diuersos colles effugiebant. Shaw ex oculis meis abiit, neque alter alterius locum nouerat. Senex Pontiac elephanti furentis instar per cliuos sursum deorsum ruebat, ingentibus vngulis humum velut malleis ferreis tundens.

In eo mirum erat studii terrorisque certamen: toto corpore in fugientes incumbebat, vt eos assequeretur, sed simul ac propius accedebamus subito formidine se recipiebat. Nec sane pulchra erant monstra fugientia: corpora immania grauissimaque, iubae horridae, reliquiae pili hiberni in dorso lacerae atque passim pendentes, quas ventus ex cursu excutiebat.

Tandem equum proxime post taurum quendam adduxi; cum autem ictibus calcaribusque incassum niterer vt eum iuxta latus ferae promouerem, ex loco tam iniquo sclopetulum displosi. Fragore ipso Pontiac adeo in alteram partem exsiluit, vt iterum paulum a fera relinquerer. Glans in partem corporis nimis posteriorem penetrauit; neque taurum debilitauit. Bisonti enim certa corporis loca petenda sunt, alioquin facile euadit. Grex collem ascendit, ego persequi perrexi.

Cum Pontiac in alteram partem iugi praecipiti cursu descenderet, Shaw et Henricum ad dextram per vallem cursu modice concitato descendentes conspexi. Ante me vero bisontes iam post summum proximi collis fastigium euanescebant, breuibus caudis erectis, vngulis per pulueris nubem creberrime micantibus.

Eodem momento Shaw et Henricus mihi inclamantes auditi sunt; sed ne viro quidem lacertis multo robustioribus quam meis tantum impetum equi confestim cohibere licuisset. Os enim Pontiaci instar corii durissimi sensu carere videbatur. Praeterea eo mane freno simplici eum regebam,

quippe cum superiore die, vt alteri equo prodesset, frenum mordax, quo equum regere solebam, detraxissem.

Nullum vmquam animal robustius duriusque camporum terram calcauit; sed inusitata bisontum species eum tanto terrore impleuerat vt, postquam incitatus esset, paene omnino regi non posset. Vbi ad summum iugum perueni, nullum iam bisontem cernebam; omnes per colles valliumque anfractus euanuerant. Sclopetulis, quantum potui, denuo oneratis, cursum continuaui, donec rursus eos sub colle properantes vidi, iam paulum ex metu receptos.

Tum Pontiac in medios irruit, huc illuc eos spargens; et noua longa persecutio orta est. Duodecim fere tauri ante nos per colles effugiebant: praeceps per cliuos ingenti pondere et impetu ruebant, tum in contrarios ascensus laborioso fessoque cursu enitebantur. Pontiac tamen neque calcaribus neque ictibus in tantum accedere volebat vt ad latera eorum peruenirem. Tandem vnus taurus a reliquis paulum relictus est; magna vi equum hortatus intra sex octoue iardas Anglicas ab eius latere processi.

Dorsum tauri sudore obscurum erat, vehementer anhelabat, lingua pedem fere Anglicum ex ore dependente. Paulo paulatim ad latus eius accessi, Pontiaco cruribus habenisque propius admoto. Tum subito, quod bisontes in eiusmodi discrimine facere solent, cursum tardauit et se in nos conuertit; irae simul et angoris speciem prae se ferens ingens caput villosum in terram demisit, quasi incursurus.

Pontiac magno fremitu perterritus transuersus exsiluit atque me, qui talem motum minime exspectaueram, paene in terram deiecit. Ego ira incensus sclopetulum sustuli vt Pontiaci caput percuterem; sed meliore consilio vsus glandem in taurum, qui fugam repetierat, emisi. Tum habenas contraxi et ad socios redeundum statui. Nec maturius fieri poterat: Pontiac grauiter per nares spirabat, sudor ingentibus guttis per latera fluebat; ego ipse mihi videbar velut aqua calida perfusus.

Ita mihi pollicitus me alia occasione vltionem capturum, circumspicere coepi si qua signa loci deprehenderem quibus scirem vbi essem, quam in partem eundum esset. Aeque profuisset in medio Oceano terrae notas quaerere! Nesciebam quot miliaria Anglica cucurrissem, neque quo versus. Vndique campi in colles et depressiones praecipites vndulabant, nulla re singulari qua iter dirigerem.

Paruam pyxidem magneticam e collo suspensam gerebam; cum autem ignorarem Plattam hoc in loco satis longe a cursu orientem petente deflectere, si septentrionem sequerer ad eam me certo venturum

existimaui. Itaque equum conuerti et duas fere horas septentrionem versus equitaui.

Progredienti terra faciem mutare videbatur, paulatim mollioribus vndulationibus aequata; sed neque Platta neque vllum hominis vestigium apparebat. Eadem vndique infinita solitudo patebat; nec quicquam propius flumini accessisse mihi videbar. Tunc demum periculum intellexi ne viam prorsus amitterem. Equo igitur retento, quidquid mihi artis erat viam inter siluas reperiendi (si quidem huiusmodi ars in campis quoque vsui esse poterat) in auxilium vocaui.

Cum omnia circumspicerem, bisontes ipsos optime mihi viam monstraturos esse cogitaui. Mox semitam repperi, quam ferae ad aquam descendentes pedibus triuerant. Illa cursum meum paene rectis angulis secabat; at vbi equi caput eo conuerti quo vestigia ducebant, incessus eius solutior et aures erectae me recte egisse testabantur.

Neque vero toto eo itinere solus equitaueram. Nam omnis camporum facies hinc illinc innumeris bisontibus, passim centenis vno loco conspectis, distincta erat. Per virides cliuos ante me series atque agmina procedebant, mares feminae vitulique inter se mixti. Ad dextram atque ad sinistram colles ascendebant et transgrediebantur; remotissimi quoque tumuli caeruleo pallore tincti minimis maculis vndique conspersi erant.

Nonnumquam taurum senem villosumque solum pascentem, aut post iugum quod ascenderam iacentem dormientemque, subito deprehendebam. Qui vbi me accedere sensit, exsiliebat, per confusam iubam oculis stupentibus me intuebatur, deinde graui cursu aufugiebat. Antilopae etiam frequentissimae erant; hae, vt solent vbi bisontes prope adsunt, audaces propius accedebant, me magnis rotundisque oculis attente speculantes; tum repentino saltu in latus facto, per campos tam velociter et leuiter quam equus ad certamen alacris auolabant.

Lupi sordidi atque quasi latrones per caua et arenas furtim serpere videbantur. Saepius per canum campestrium vicos transii. Qui ad ostium suae quisque cauernae sedebant, prioribus pedibus velut supplices ante se sublatis, crebro striduloque latratu clamantes, atque ad vnumquemque stridorem caudulas vehementer vibrantes.

Neque illi canes campestres nimis diligenter socios eligunt: serpentes complures longi, corporibus quadratis maculis notatis inter ipsas sedes sole calefiebant; noctuae autem paruae canae, circulo candido circa vtrumque oculum insignitae, quiete prope ipsos cuniculorum dominos consistebant. Omnia camporum loca animantibus scatebant.

Saepius in colles crebris obscurisque figuris refertos respexi; tum certo mihi videbar equites videre. Propius igitur equitabam spe simul metuque commotus, quoniam Indi per regionem vagabantur; sed vbi accesseram, eos quos homines credideram bisontum turbam esse comperiebam. Inter tantam bestiarum multitudinem nihil vsquam figurae humanae apparebat.

Cum in semitam bisontum flexissem, alia prorsus campi facies mihi visa est. Lupus vnus alterue tantum interdum praeterlabebatur, criminis sui conscius latronis instar, neque ad dextram neque ad sinistram respiciens. Animi sollicitudine iam liber, omnia circum me curiosius contemplari poteram; tum primum animaduerti insecta nullo modo iis similia quae in regionibus orientalibus reperiuntur.

Papiliones splendidissimis coloribus picti circa caput equi volitabant; scarabaei insolita forma, nitore metallorum fulgentes, super herbas quas numquam antea videram repere videbantur; lacertae etiam innumerabiles fulgurum celeritate per harenam discurrebant.

Multo iam interuallo a flumine aberam. Diu per bisontum semitam laboriose equitaui, priusquam e dorso collis arenosi pallidam Plattae superficiem inter valles steriles micantem, et post eam vltimorum collium lineas in caeli confinio vndantes, tandem conspicerem. E loco vbi stabam, neque arborem neque fruticem neque vllum animal viuum videre poteram per totam illam solis ardore exustam regionem.

Post dimidiam fere horam ad viam qua agmen migrantium ibat haud procul a flumine perueni. Cum agmen nondum illac transisse viderem, orientem versus conuersus sum, vt illi obuiam irem; senex Pontiac, gradu solito longo et aequabiliter vibrante, me rectam viam secutum esse significabat. Mane e castris egrediens valetudine paulum infirmus fueram; sex autem aut septem horae equitationis per asperrima loca me vehementer fatigauerant.

Itaque mox constiti, sellam in terram abieci, capiteque super eam posito procubui, funiculo quo equus ducebatur bracchio meo laxe alligato. Sic agmen exspectabam, dum interea de quantis damnis Pontiac ex tanto cursu affectus esset mecum reputabam. Tandem candidae plaustrorum tegmina supra camporum marginem emerserunt. Miro autem temporis concursu, eodem fere momento duo equites de collibus descendentes apparuerunt.

Erant Shaw et Henricus, qui me per aliquod matutini temporis spatium quaesiuerant, sed cum bene scirent quam vanum foret per tantam collium valliumque confusionem certum hominem persequi, in summum quem

inuenire potuerant collem ascenderant. Ibi equis prope alligatis, vt mihi signum darent, humi procubuerant atque obdormiuerant. Pecora dispersa, vt coloni nobis retulerunt, circa meridiem recuperata erant. Ante solis occasum octo miliaria Anglica vlterius processimus.

Ante diem VII Idus Iunias, anno MDCCCXLVI. Quattuor viri desiderantur: R——, Sorel, et duo ex colonis. Mane hodierno ad bisontes venandos profecti sunt, nec adhuc redierunt. Vtrum occisi sint an in itineris errorem inciderint, ignoramus.

Haec in commentariolo meo scripta repperi, beneque memini consilii ea de re habiti. Apud focum nostrum conuenerunt; vsus rerum enim atque sollertia Henrici Chatillon tam manifesta omnibus erat, vt quisquis in castris de re difficili quaereret ad eum confugeret. Ille tum iuxta ignem globulos plumbeos fundebat, cum capitaneus accessit, vultu perturbato ac sollicitudine confecto; eandem animi condicionem fidelissime exprimebant grauia Jackii lineamenta, qui proxime sequebatur.

Deinde e plaustris suis coloni singillatim ad communem illum coetum venerunt. Variae de quattuor virorum absentia sententiae ferebantur; vnus alterue ex colonis affirmabat se, dum pecora quaereret, Indos vidisse qui per collium iuga luporum more furtim repentes eos sequerentur. Tum capitaneus capite lente moto grauiore solito vultu sollemniter dixit:

«Grauis sane res est per hanc exsecratam solitudinem iter facere.» Cui sententiae Jack statim toto animo assensus est. Henricus autem nullam rem pro certo affirmare voluit.

«Fortasse bisontes longius quam par erat persecutus est; fortasse Indi eum interfecerunt; fortasse a via aberrauit; nescio.»

His verbis auditores acquiescere coacti sunt. Coloni, quamuis de sociorum salute nihil trepidarent, scire tamen cupientes quid eis accidisset, ad plaustra sua recesserunt; capitaneus autem cogitabundus ad tabernaculum contendit. Ego et Shaw exemplum eius secuti sumus.

CAPVT OCTAVVM · DE DISCESSV CLAM FACTO

Ante diem VI Idus Iunias, hora vndecima ante meridiem, ad meridionalem Plattae fluminis ramum peruenimus, eo loco quo viatores transire solent. Per immensos tractus eadem paene solitudinis facies patebat, vix vllo locorum discrimine interrupta. In collibus parui aridae herbae fasciculi passim eminebant, inter quos arena candida solis radiis vehementer refulgebat; alueus autem fluminis, ad aequor camporum paene aequatus, vnus late patens arenae campus erat, dimidii fere miliaris Anglici latitudine.

Tenuis quidem aquae lamina totum alueum operiebat, sed tam exigua erat vt fundum vix occultaret: quamuis enim tam late pateat Platta, aquae altitudo eo loco sesquipedem Anglicum plerumque non superat. Prope ripam subsistentes stercora bisontum exsiccata collegimus, quibus ignem aleremus, atque carne bisontina pransi sumus. Procul vltra flumen virens pratum apparebat, in quo candida tabernacula et plaustra migrantium cernebantur; e regione nostra ad ipsam aquae oram homines quosdam cum iumentis stare animaduertimus.

Quattuor aut quinque equites paulo post flumen ingressi sunt, decemque minutis interiectis transuadauerunt et per mollem arenosam ripam enixi ascenderunt. Erant homines aspectu haud grato, macri, fusco colore, vultibus cura sollicitudineque confectis, labris pertinaciter compressis. Nec sine causa sollicitabantur: iam tres dies ibi castra habebant; ipsa vero nocte qua aduenerant centum viginti tria ex optimis pecoribus amiserant, quae lupi abegerant, quod custos neglegentius vigilasset.

Neque ea prima calamitas erat quae infelicibus illis hominibus acciderat. Ex quo regiones cultas reliquerant, nihil nisi aduersa experti erant: nonnulli ex comitibus mortui, vnus a gente Pawneorum occisus erat; atque ante septem fere dies Dacotae optimos omnes equos eis

eripuerant. Supererant tantum misera illa iumenta, quibus hospites nostri vehebantur.

Narrabant se sub vesperum ad Plattam consedisse; boues per pratum sparsi pascebantur, equi aliquanto longius gregatim gramina carpebant.

Subito iuga collium equitibus Indis velut obsita apparuerunt, quorum non minus sescenti aderant. Hi clamore terrifico sublato in castra praecipites decurrerunt atque paucis tantum perticis Anglicis ab ipsis castris abfuerunt, quo migrantes summo terrore perculsi sunt. Sed repente equos inflectentes gregem equorum circumdederunt, et intra quinque minuta cum praeda per interualla collium euanuerunt.

Dum illi rem ita gestam narrabant, quattuor alios viros appropinquare conspeximus. Erant R—— eiusque comites, quibus nihil mali acciderat; venandi studio longius quam par erat progressi erant. Indos se nullos vidisse dicebant, sed bisontes innumerabiles; et R—— et Sorel carnes post sellas suspensas ferebant.

Migrantes rursus flumen transierunt; nos quoque ad transitum nos parauimus. Primum plaustra grauia bubus iunctis tracta ripam descenderunt, atque per arenosa vada lente procedebant. Modo tenuis aquae lamina boum vngulas vix attingebat; mox flumen circa latera eorum aestuabat, circa rotas vehementibus gurgitibus volutabatur. Pedetemptim ab ripa longius recedebant, singulis paene momentis minora visa, donec procul in medio fluminis natare viderentur.

Nobis autem periculosior transitus instabat: paruum enim plaustrum a mulis ductum cursui tam rapido fluminis minime idoneum erat. Id anxii obseruabamus, donec exigua quasi candida macula in mediis aquis immota apparuit. Re vera steterat: in arena mobili haeserat. Muli pedibus labantes vix consistebant, rotae altius altiusque mergebantur, aqua per fundum plaustri subire ac res ibi compositas madefacere coeperat.

Nos omnes, qui in citeriore ripa remanseramus, citatis equis auxilio accurrimus. Homines in aquam desiluerunt viresque suas viribus mulorum adiunxerunt, donec plaustrum magno labore ex arena mobili extractum atque ad vlteriorem ripam incolume perductum est.

In ripa vlteriore cohors hominum agrestium nos circumstetit. Nec statura nec robore insignes videbantur; tamen vultus et habitus duritiem vitae tolerandae testabantur. Quibus patrii fines satis amplum ardentibus ingeniis spatium non praebuerant, in campos immensos se contulerant. In iis renatus quodammodo, atque etiam auctus, videbatur ferox ille animus quo maiores eorum e siluis Germaniae erumpentes Europam inundauerant

imperiumque Romanum euerterant; maiores illi ipsis legum contemptu vix antecellebant.

Post duas circiter hebdomadas haec infelix manus, dum nos apud castellum Laramiense morabamur, illuc peruenit. Ex amissis bubus ne vnus quidem recuperatus erat, quamquam totam hebdomadem in eodem loco eos quaerendo consumpserant. Itaque magnam impedimentorum cibariorumque partem relinquere coacti erant, atque vaccas iuuencasque plaustris iunxerant vt iter pergerent, cum itineris pars omnium laboriosissima periculosissimaque eis adhuc superesset.

Memorabile est in ripis Plattae nonnumquam reperiri mensarum antiquarum naufragia, pedibus in vnguium formam incuruatis, quarum superficies cera diligenter inductae ac deinde fricatae erant, aut ingentium scriniorum e robore caelato. Multa ex his sine dubio supellectilis reliquiae erant, quae a maioribus iam temporibus veterum coloniarum in prosperis rebus possessae erant; quam varias tamen fortunae vices subierant!

Fortasse primum ex Anglia aduecta erant; deinde, fortunis dominorum paulatim imminutis, trans montes Alleghanienses in siluestres regiones Ohio vel Kentuckiae translata; inde in Illinoesiam aut Missurium delata; nunc denique in plaustris familiaribus studiose condita, vt immensum vsque in Oregonem iter facerent. Sed possessores vix prouiderant quanta itineris inopia instaret: dilecta illa maiorum monumenta mox de plaustro proiecta in aestuantibus campis sole torrebantur ac findebantur.

Iter repetiuimus; vix autem vnum miliare Anglicum confeceramus, cum R——— a tergo clamauit:

«Hic castra ponemus.»

«Cur castra ponere vis? Solem aspice: nondum tertia hora post meridiem est.»

«Hic castra ponemus!»

Neque aliud responsum nobis dedit. Deslauriers cum suo plaustello antecedebat; qui, cum plaustrum sociorum a mulis ductum de via deflectere vidisset, iumenta sua eodem flectere coepit.

«Perge, Deslauriers!» Ita plaustellum rursus processit. Nobis equitantibus mox plaustrum sociorum crepitans atque in salebris quassatum a tergo audiuimus, Wrightiumque aurigam in mulos maledictorum tempestatem effundentem. Nimirum iram quam aduersus hominem magis merentem ostendere non audebat in misera iumenta conuertebat.

Haec et similia iam saepius acciderant. Amicus noster Anglus nobis minime fauebat; atque ex eius moribus intellegere nobis videbamur eum consulto impedire ac vexare velle, praesertim iter retardando, quod nos maturare cupere sciebat. Itaque intempestiuis horis castra ponenda esse pertinaciter contendebat, quindecim miliaria Anglica satis esse diurnae viae affirmans.

Cum voluntates nostras constanter neglegi videremus, rei gerendae arbitrium ipsi suscepimus. Semper agmen antecedentes, ad maximam R —— indignationem, vbi et quando placebat castra ponebamus; vtrum ceteri sequerentur necne parui faciebamus. Semper tamen sequebantur, tabernacula haud procul a nostris ponentes, vultibus toruis atque ira suffusis.

Tales peregrinandi condiciones minime nobis placebant; iamque aliquamdiu de discessu cogitaueramus. Statuimus prima luce castra relinquere, et quam celerrime ad castellum Laramiense contendere, quod quattuor aut quinque diebus, si magnis itineribus contenderemus, attingere posse sperabamus. Capitaneus mox equo citato inter nos aduenit; consilium ei exposuimus.

«Rem sane inauditam, medius fidius!» inquit. Id autem imprimis animo voluebat, nos turpiter ac perfide suos deserere, cum iter illo loco periculosissimum esse existimaret. Nos ausi sumus monere nostros quattuor tantum esse, in ipsius autem agmine sedecim viros adhuc manere; praeterea, cum nos praecederemus illi sequerentur, magnam certe partem periculorum, quae ipse metuebat, in nos ipsos casuram esse.

Sed capitanei frons seuerissima ne leuiter quidem remissa est. «Rem sane inauditam, domini!» iterum inquit, atque haec repetens ad principem suum consulendum equitauit.

Postridie ante solis ortum tabernaculum nostrum iam deposueramus; optimos equos plaustello iunximus atque e castris discessimus. Prius tamen migrantibus, amicis nostris, dextras iunximus: hi iter prosperum nobis ex animo optabant, quamquam nonnulli alii ex agmine haud grauate tulissent, si bellatorum Indorum manus nos in itinere excepisset. Capitaneus cum fratre in summo colle stabat, ambo sagis Scoticanis inuoluti, quasi nebularum genii, gregem equorum infra vagantem sollicite contemplantes.

Dum loco discedimus manibus sublatis eis vale diximus. Capitaneus summa cum grauitate salutem reddidit; Jack autem eundem gestum imitari conatus est, non satis feliciter.

Quinque minutis ad imos colles perueneramus; ibi tamen subsistere coacti sumus. Hendrick inter temones iunctus erat: is, pertinaciae stoliditatisque ipsius quasi viua effigies, ne passum quidem vltra progredi volebat.

Deslauriers eum verberibus conuiciisque adeo vexauit vt ipse tandem defatigaretur; Hendrick autem saxi instar immotus manebat, secum murmurans et aduersarium obliquis oculis intuens. Vbi opportunitatem vlciscendi nactus est, sub temone tam callide ac maligne calcem iecit vt Deslauriers ictum vix euasisset, nisi repente in altum prosiluisset, tam agili saltu, qualem nemo nisi Gallus edere potuisset. Tum Shaw illi operam adiunxit, atque ambo ab vtroque latere simul flagris saeuierunt.

Bestia aliquamdiu immota stetit, donec patientia victa subito calcitrare ac se iactare coepit, ita vt plaustrum vna cum vniuersis loris iugalibus disicere minaretur. Retro ad castra, quae manifesta in conspectu erant, respeximus: socii aemulatione incensi tabernacula deiciebant et pecora equosque congregabant.

«Equum exime», inquam.

Sellam Pontiaco detraxi atque Hendrick imposui; Pontiac autem ilico plaustello iunctus est. «Auance donc!» exclamauit Deslauriers. Pontiac collem magnis passibus ascendit, plaustellum post se quasi leuissimam plumam trahens; et quamquam, cum in summum peruenissemus, plaustra relictorum comitum iam moueri conspeximus, parum verebamur ne nos assequerentur.

Semita relicta per ipsos campos recta via processimus, vt quam breuissima via ad principalem Plattae alueum peruenirem us. Subito profunda conuallis praeruptis lateribus cursum interclusit. Eius latera secuti sumus, donec paulo mollius declinarent; tum, qua commodius potuimus, descendimus atque transiuimus.

Vbi fauces illas arenosas, quas Ash Hollow appellant, a tergo reliquimus, ad lacunam aqua pluuia repletam paulisper meridie subsedimus; sed mox viam repetiuimus. Aliquot horis ante solis occasum per angustas valles et abruptos sulcos, qui in Plattam ad occidentem faucium Ash Hollow deorsum tendunt, descendebamus. Equorum vngulae ad articulos paene in arena mergebantur; sol velut ignis vrebat, aer culicibus muscisque arenariis abundabat.

Tandem ad Plattam peruenimus. Ripam circiter quinque miliaria Anglica secuti, sole iam occidente amplum pratum vidimus, pecoribus aliquot centenis conspersum, vltra quod castra migrantium erant. Ex illis

nonnulli nobis obuiam processerunt, primo vultibus frigidis suspectisque nos spectantes. Cum quattuor viros habitu atque apparatu suis dissimiles e collibus prodire vidissent, nos agminis Mormonum, quos magnopere timebant, antesignanos esse suspicati erant.

Vbi qui essemus exposuimus, humanissime nos salutauerunt. Mirabantur tam exiguum agmen per eas regiones iter facere ausum esse, quamquam eiusmodi pericula venatores pellium mercatoresque Indorum saepenumero subeunt. Cum illis ad castra equitauimus.

Plaustra quinquaginta fere erant, hic illic tabernaculo interiecto; vt mos est in orbem disposita, equos meliores in medio religatos continebant. Totus ambitus ignibus obscuro lumine micantibus fulgebat; apud eos feminae puerique circumstantes apparebant. Haec quasi antiquae familiae sub patris imperio congregatae imago mira sane ac memorabilis erat; nos tamen quam celerrime inde aufugimus, quoniam viri vndique nos circumstantes curiositate sua immodica vexabant.

Horum percunctandi studio ne Iancorum quidem curiositas, quamuis peruulgata, conferri poterat. Quaerebant nomina, vnde venissemus, quo iremus, cui rei operam daremus. Postrema haec quaestio nobis praecipue molesta erat; nam aliquem ea in regione, immo vbiuis, non lucri causa iter suscipere cogitare nullo modo poterant. Erant tamen viri specie honesti, moribus apertis, liberales et aliquatenus comitate praediti, ex vno ex comitatibus limitaneis profecti, qui minus quam ceteri ab humanitate aberant.

Vnum fere miliare Anglicum vltra illos progressi castra posuimus. Quoniam tam pauci eramus vt vigiliis sine nimio labore fungi non possemus, ignem exstinguimus, ne Indi vagantes splendore allicerentur; equos prope nos religauimus, atque vsque ad lucem sine vlla interpellatione dormiuimus. Triduum deinceps nullo impedimento iter fecimus, ac tertio die vespere apud fontem notissimum ad rupem quae Scott's Bluff vocatur consedimus.

Henricus Chatillon et ego mane equitauimus, atque occidentali collis latere descendentes per campum vlteriorem ibamus. Subito, compluribus miliariis ante nos, e collibus descendentium animalium ordo apparuit, quem bisontum agmen esse putaui. Henricus autem equum continuit et, oculis vsu acerrimis per campum intentis, quid esset cito cognouit. «Indi!» inquit. «Casas Veteris Fumi esse opinor.»

«Age, eamus! Eia, age iam, Quingenti Dollarii!» Et equum flagello alacriter incitans concitato cursu processit, egoque vna equitabam. Nec

multo post punctum nigrum in campo apparuit, duobus saltem miliariis Anglicis distans. Id paulatim augebatur, equitem tandem cum equo esse intelleximus; mox Indum nudum maximo impetu ad nos ferri perspeximus.

Cum ad octauam circiter partem miliaris Anglici accessisset, equum in magnum orbem conuertit, variasque in campo figuras, arcana quaedam signa significantes, describere iussit. Henricus statim equum suum, Quingentos Dollarios, similibus flexibus circumagi coegit. «Castra Veteris Fumi ibi sunt», inquit, signa interpretatus. «Nonne ita futurum praedixi?»

Aduentantem Indum opperiri constitueramus, cum subito e conspectu euanuit, quasi terra eum absorbuisset. In vnam enim e profundis illis conuallibus deuenerat, quibus campi passim intercidebantur. Statim caput equi hirsutum super marginem emersit; tum et equus et eques nisu magno escenderunt ac prope nos prosilierunt. Habena subito retenta equus ferox, anhelitu grauiter laborans, ilico constetit. Tum, vt mos erat, mutuas dextras iunximus. Nomen aduenae mihi excidit.

Adulescens erat apud gentem suam minime clarus; tamen tam corpore quam armis et ornatu egregium praebebat Dacotae bellatoris exemplar, qualis in cotidianis itineribus apparere solet. Vt plerique suorum, prope sex pedes Anglicos altus erat, membris agilibus ac venustis, simul firmis atque apte compositis; cute mirum in modum nitida et molli.

Nullos in facie colores pictos gerebat; capite nudo erat, capillis longis post tergum in vnum fascem collectis. Huic in summo transuersa adfixa erat fistula ex osse alae aquilae bellicae confecta, ornamentum pariter ac amuletum, cui varias vires occultas tribuebant.

A posteriore capitis parte laminarum orichalcearum fulgentium ordo pendebat, quarum magnitudo ab aureo Hispanico, quem doubloon vocant, ad nummum argenteum quinque centesimarum dollarii sensim decrescebat: ornamentum graue ac molestum, apud Dacotas tamen in summo honore habitum, pro quo mercatores immanis pretii mercedem accipiunt. Pectus brachiaque nuda erant; pellis bisontis qua quiescens tegi solebat nunc circa lumbos delapsa cingulo retinebatur. Haec vestis, cum calceis pellitis versicoloribus, totum corporis ornatum efficiebat.

Arcum validum, quamuis rudi opere confectum, manu tenebat; pharetram ex canis pelle factam in tergo ferebat. Equus freno carebat: funiculus ex pilis contextus circa maxillam strictus freni loco erat. Sella autem singularissima ratione fabricata erat, e ligno coriis crudis

circumtecto; vtrumque eius extremum, et anterius et posterius, ad duodeuiginti vncias Anglicas rectum assurgebat. Sic eques in medio quasi cuneo conclusus firmissime sedebat, nec inde excuti poterat nisi corrigiae sub ventre equi ductae rumperentur.

Nouo socio comitante processimus, aliosque ex eius gente in summo colle in orbem sedentes inuenimus. E propinqua autem valle agmen inconditum lente descendebat: viri, feminae liberique ibant, equi vero longas tabernaculorum perticas post se trahebant. Toto illo mane, dum iter facimus, proceri barbari taciti circa nos incedebant. Meridie ad riuum quem Horse Creek vocant peruenimus, quo maior Indorum pars iam ante nos venerat.

In altera ripa vir magnus robustusque stabat, corpore paene nudo, equum album longo funiculo retinens nosque accedentes intuens. Hic erat dux quem Henricus Veterem Fumum appellabat. Paulo post eum e coniugibus eius natu minima eique dilectissima mulae nitidae cruribus vtrimque demissis insidebat; mula pellibus dealbatis nitide instrata erat, globulis caeruleis candidisque ornata, necnon minutis metalli ornamentis fimbriata quae ad omnem motum tinniebant.

Puella cutem clariorem ac nitidam habebat, vtraque gena minio notata. Nos arridens, vel potius rictu laeto salutans, duplicem dentium candentium ordinem ostendebat. Hasta longa coniugis sui, qui ab equestri comitate longe aberat, plumis exornata in eius manu erat; scutum rotundum album a latere mulae pendebat, fistula fumaria post tergum religata erat.

Tunica ex ceruina pelle induebatur, argilla quadam in campis reperta egregie dealbata, globulis ornata in figuras magis conspicuas quam elegantes dispositis, atque longis fimbriis per omnes commissuras dependentibus. Haud procul a duce procerorum virorum coetus stabat, candidis bisontum pellibus super vmeros proiectis, qui nos frigido vultu contemplabantur. Post eos per aliquot iugera castra temporaria late patebant.

Bellatores, feminae puerique apium instar vndique turmatim fremebant; canes centeni, omnis magnitudinis colorisque, inquieti discurrebant. Proximus riuus latus atque vadosus pueris puellisque et iuuenibus mulieribus, aquam pedibus verberantibus, clamantibus ac ridentibus, repletus erat. Eodem tempore plaustrorum migrantium longa series riuum transibat, deinde lento agmine iuxta gentis illius castra

progrediebatur, quam ipsi posterique eorum intra saeculum e conspectu terrarum penitus deleturi essent.

Haec castra non nisi ad diurnum aestum euitandum ad tempus posita erant. Nullum tabernaculum erectum videbatur; pellium autem ingentia tegumenta et perticae longae quibus sustinebantur passim humi iacebant, vna cum armis, vtensilibus domesticis et rudibus equorum mulorumque phaleris.

Vxores cuiusque bellatoris otiosi ei vmbraculum contra solem instruxerant, aliquot bisontum pellibus vel angulo magni tentorii supra perticas extento. Ibi sub vmbra sedebat, fortasse iuueni coniuge dilecta iuxta se collocata, ornamentis omnis generis coruscante. Ante illum tripodi perticarum imposita erant dignitatis bellicae insignia: scutum album e corio tauri, sacculus sacer, arcus ac pharetra, hasta et fistula fumaria.

Post canes, anus inter castrorum incolas maxime strenuae atque clamosae erant, vultu deformes velut veneficae illae quas Shakespeare in fabula Macbeth inducit, capillis vento passis, membris arentibus vix lacera veteris bisontis pelle obtectis. Aetas qua pulchritudine gratiaque valuerant iam ante duas generationes praeterierat; nunc durissima castrorum opera eis imponebantur. Equos iungere, tabernacula erigere, pelles bisontinas apparare, carnes a venatoribus in castra referre earum munus erat.

Inter raucos anuum clamores, canum latratus, puerorum puellarumque clamores ac risus, bellatorum inertem quietem, totus ille prospectus tam viuidus ac picturae similis erat vt numquam e memoria excidere posset.

Haud procul ab Indorum castris substitimus et aliquot duces bellatoresque ad prandium inuitauimus, quibus panem bis coctum et coffeam apposuimus. Hi humi in semicirculum considentes cibos celeriter absumpserunt. Cum post meridiem iter repeteremus, nonnulli ex iis qui modo conuiuae fuerant nos comitabantur.

Inter ceteros aderat barbarus ingenti mole obesus, cuius pondus trecentas libras Anglicas superabat. Ob incredibilem corporis amplitudinem moresque ei consentaneos cognomen Gallicum Le Cochon inditum erat, quod Latine Porcum dicas. Hic Porcus pusillo equo albo insidebat, qui tanto oneri vix sufficere videbatur; eques autem, ne incitamentum deesset, pedes alternatim assidue in latera iumenti impingebat.

Senex ille neque dux erat neque vmquam ad eum dignitatis gradum peruenire cupiuerat; neque bellator aut venator, cum ad ea munera nimis

obesus atque piger esset. Ditissimus tamen omnium eius vici habebatur. Diuitias enim Dacotae equorum numero metiuntur; ex quibus Porcus plus triginta sibi collegerat. Iam decuplo plures quam opus erat habebat, neque tamen equorum adipiscendorum cupiditas vllum finem inueniebat.

Equum ad me admouit, dextram meam concussit, significauitque se mihi amicissimum esse. Tum signis gestibusque ardentissimis coepit colloqui, vultu oleoso arridente, oculis exiguis inter carnium aceruos quibus paene abscondebantur astute micantibus. Ego tum artis gestibus significandi, qua Indi vtebantur, prorsus ignarus non nisi coniectura quid vellet assequi poteram. Henricum igitur vocaui, qui rem interpretaretur.

Porcus, vt apparuit, de matrimonio contrahendo agebat, vnamque ex filiabus suis pro equo meo permutare cupiebat. Huiusmodi condicionem recusare malui. Quod ille nihilo minus eadem bonitate ac risu accipiens pellem circa vmeros collegit atque equo discessit.

Loco quo ea nocte castra posuimus, ramus Plattae inter altos praeruptos colles currebat. Aqua vt antea turbida atque velox erat, sed arbores in ripis iam labentibus crescebant, atque inter aquam et collem angustius pratum patebat. Paulo antequam illuc ingrederemur, migrantes duo aut tria miliaria Anglica ad dextram procul castra parantes conspeximus; Indorum autem multitudo, sperans se eodem hospitio apud eos fruituram quo apud nos vsa erat, vicinum collem passim descendebat.

In aspero illo regionis conspectu iuxta castra nostra nihil nisi Plattae impetus silentium interrumpebat. Per fractos semimortuarum arborum ramos solem purpureum post Nigrorum Montium cacumina occidere videbamus. Fluminis vndae semper mobiles eodem rubore suffundebantur; tabernaculum nostrum album roseo lumine tingebatur; ipsae rupes steriles vsque ad saxa quibus coronabantur ignis illius colorem trahebant.

Mox haec species euanuit; nulla lux superfuit praeter eam quae ex nostro igne inter obscuras arbores fruticesque alte flagrante proficiscebatur. Circum illum humi strati, stragulis inuoluti, fumum ducentes colloquebamur vsque ad multam noctem, tum demum in tabernaculum concessimus.

Postridie campum sole perustum transiuimus; antiquarum arborum quas populos Americani vocant series ripam Plattae in extrema plaga ornauerat. Sub earum ramis procul quiddam aedificio simile conspiciebatur. Cum propius accessissemus, certam formam magnitudinemque cepit: erat tugurium rude ex trabibus structum.

Castellum exiguae mercaturae causa conditum erat, duorum mercatorum priuatorum proprium. Primum destinauerant, more omnium huius regionis castellorum, quadratum vacuum aedificiis vndique circumcludere, cubiculis et horreis in aream interiorem patentibus. Sed duo tantum latera perfecta erant. Itaque locus iam non magis ad oppugnationem sustinendam aptus erat quam paruae illae domus trabibus exstructae, quae in finibus nostris semper mutabilibus nonnumquam aduersus multitudinem Indorum felicissime defensa sunt.

Duo tabernacula pellibus contecta ad ipsum castellum posita erant. Sol trabes vehementer torquebat; nullum animans in conspectu mouebatur praeter anum Indam, quae rotundum caput e propinquiore tabernaculo protulit, et tres vel quattuor catulos robustos, qui sub tegumento curiosis oculis prospiciebant. Statim ianua aperta est et Gallus quidam paruus, fuscus, nigris oculis, foras prodiit.

Habitu admodum insolito erat. Capilli nigri crispique medio capite discreti infra vmeros descendebant; tunica ex pelle ceruina fumo curata corpus arcte circumdabat, coloratis hystricis aculeis in varias figuras acu insertis pulchre distincta. Calcei pelliti et crurum tegmina similibus ornamentis nitide variata erant, his etiam per suturas longae fimbriae dependebant. Richardus nomen ei erat, quo Henricus nobis hominem indicauit; tametsi exigua erat eius statura, corporis firmitas atque agilitas admirabilis erat.

Nihil in eo redundabat; neque enim apud albos harum regionum viros assidue laborantes talia saepe reperiuntur. Singula membra compacta ac dura erant; nerui omnes vigorem atque flexibilem quandam firmitatem retinebant; tota persona mixtam animi corporisque constantiam et alacritatem prae se ferebat.

Richardus equos nostros seruo ex gente Nauaiorum tradidit, homini misero aspectu, in finibus Mexicanis captiuo facto. Tum sclopeta nostra striata prompte ac comiter ex manibus nostris suscepit, atque in praecipuum aedium cubiculum nos duxit. Id erat decem pedes Anglicos in vtramque partem latum. Parietes et solum e luto nigro facti erant, tectum ex rudibus trabibus; focus ingens quattuor saxis planis in ipsis campis repertis constructus erat.

In parietibus arcus Indicus et pharetra ex lutrae pelle, ornamenta varia in Montibus Saxosis vsitata, sacculus sacer gentis Indicae, atque fistula fumaria cum loculo tabaci pendebant; sclopeta in angulo reclinata erant. Supellex nulla erat nisi sedes quaedam rudis longa, bisontum pellibus

strata. In ea homo procerus mixto sanguine natus recubabat, capillis ad vtrumque tempus glutino coactis, minio penitus imbutis. Duo vel tres alii homines montani humi sedebant, cruribus in modum crucis complicatis.

Vestitus eorum Richardi habitui haud dissimilis erat; sed maxime omnium notandus erat puer Indus sedecim annos natus, nudus, vultu venusto membrisque leuibus atque agilibus, qui in angulo iuxta ianuam quietissime sedebat. Ne vnum quidem membrum vel pili latitudine mouebat; obtutum autem non in quemquam praesentium, sed, vt videbatur, in angulum exstantem foci aduersi defixerat.

In his campis morem cum amicis fumum hauriendi neque Indi neque albi fere praetermittunt. Fistula igitur e pariete deposita est, vas eius magnum rubrum tabaco et cortice quem shongsasha appellant, certa inter se ratione commixtis, refertum est. Tum per totum circulum ferebatur, singulis paulum fumi haurientibus atque proximo tradentibus. Ibi dimidiam horam consumpsimus, tum discessimus, prius tamen nouos amicos rogantes vt ad castra nostra, miliare Anglicum vlterius ripam secus posita, coffeae poculum nobiscum biberent.

Iam aliquanto sordidiores facti eramus. Vestes nostrae in pannos discerptae iam pendebant, quodque grauius erat, pauca nobis suppetebant quibus damnum resarciremus. Castellum Laramiense septem tantum miliariis Anglicis aberat. Cum nollemus tam incompti coram vllis hominibus qui vel aliquam humanitatis speciem praebere possent apparere, ad flumen constitimus, vt quam decentius, pro rerum inopia, corpora et vestes componeremus.

Parua specula in arboribus suspendimus, atque barbam rasimus, quam sex integris hebdomadibus negligenter crescere passi eramus. Corpora etiam aquis Plattae abluere conati sumus, quamquam quantum haec lotio proficeret dubium erat: aqua enim prorsus potionem ex cacao confectam specie referebat; ripae autem luteo limo mollissimo ac pingui constabant, vt ante omnia ramis et virgultis semitam firmam sternere cogeremur.

Tum calceis pellitis splendidis, quos a femina Inda apud Richardum versante comparaueramus, indutis, ceterisque ornamentis pro tenuitate nostra compositis, in gramine consedimus, nobis ipsis multo quam antea honestiores visi, hospites exspectantes. Aduenerunt; conuiuium actum est, fistula fumaria per manus circumlata. Illis vale dicto equorum capita ad castellum conuertimus.

Hora circiter transiit. Colles aridi ante oculos vndique confluere videbantur atque prospectum claudebant. Postquam tamen eos

superauimus, torrentem rapidum sub decliui in Plattam fluentem vidimus; vltra eum pratum virens fruticibus conspersum patebat, in quo, ad ipsam fluminum coniunctionem, humiles muri lutacei castelli apparebant. Hoc tamen castellum Laramiense non erat, sed antiquius praesidium, quod a nouo aemulo superatum iam desertum ruinosumque iacebat.

Mox, dum procedimus, colles quasi ab inuicem recedentes ipsum castellum Laramiense aperuerunt. Eius propugnacula excelsa et muri argillacei ad perpendiculum erecti in colle ad sinistram vltra riuum eminebant; pone iuga arida atque deserta porrigebantur, post quae Nigri Montes horridi ad septem milia pedum Anglicorum in sublime assurgebant.

Riuum Laramiensem prope e regione castelli vado transire conati sumus, sed imbribus in montibus nuper delapsis adeo intumuerat et impetu vehementi ferebatur vt transitus eo loco fieri non posset. Itaque ripam aduerso flumine secuti commodius vadum quaerebamus. Interea homines in muro ad nos spectandos conuenerunt.

«Ecce Bordeaux!» Henricus laetus exclamauit, agnitum amicum demonstrans; «ille est qui perspicillo vtitur! Et Vetus Vaskiss illic est, atque Tucker et May; ac, per Iouem, Simoneau quoque!» Hic Simoneau Henrici amicissimus erat, solusque in ea regione qui venandi peritia cum eo certare posset.

Mox vadum reperimus. Henricus primus processit; equulus ad ripam placidissimo vultu accedens, pedibus firmiter obnitens, in aquam delapsus est, quasi nulla re moueretur. Nos secuti sumus; aqua ad ipsas sellas aestuabat, equi tamen facile nos transuexerunt. Infelices autem muli cum toto plaustello flumine paene rapiebantur; solliciti eos intuebamur, dum per lapides rotundos mobilesque in fundo amnis eniterentur et aduersus aquae impetum valido nisu contenderent.

Tandem omnes incolumes egressi sunt. Planitiem exiguam transiuimus, in vallem descendimus, deinde arduam ripam equis ascendentes ante portam castelli Laramiensis constitimus, sub propugnaculo ligneo imminente, quod supra portam ad introitum defendendum exstructum erat.

CAPVT NONVM · RES APVD CASTELLVM LARAMIENSE GESTAE

Nunc, anno iam exacto, cum castellum Laramiense eiusque incolas animo repeto, non tam rem gestam quam fictam quandam priscae aetatis imaginem mihi cernere videor: adeo illa omnia dissimilia erant iis quae in hac cultiore orbis terrarum parte conspici possunt. Indi proceri, candidis bisontum pellibus inuoluti, per aream magnis passibus incedebant aut super humilia aedium tecta porrecti iacebant, quibus ipsa area cingebatur.

Mulieres Indae permultae, ornamentis laetissimis vndique distinctae, ante cubicula sua cateruatim considebant; liberi earum mixto sanguine nati, inquieti et clamosi, per omnes castelli partes discurrebant. Interea venatores pellium, negotiatores operariique mercede conducti, qui ibi degebant, alii laboribus, alii ludis atque oblectamentis vacabant.

Ad portam excepti sumus, sed minime beneuole salutati. Quin etiam suspecti ac paene infesti haberi videbamur, donec Henricus Chatillon nos negotiatores non esse exposuit; nos autem, quo fidem dictis faceremus, praefecto epistulam commendaticiam ab iis quorum negotia administrabat missam tradidimus. Quam acceptam ille inuersam tenuit atque summa contentione legere conatus est; sed cum litterarum scientia tantae molitioni non sufficeret, scribae opem petiit, Galli cuiusdam nitidi et subridentis, Monthalon nomine, vt sibi succurreret.

Epistula perlecta, Bordeaux, qui tum praefecti munere fungebatur, sensim intellegere coepit quid ab eo exspectaretur. Non quod hospitalitatis voluntate careret; sed ad hospites rite excipiendos omnino insuetus erat. Omissa igitur omni salutandi caerimonia, ne vno quidem verbo nos dignatus, per aream rapido gradu incessit. Nos admiratione nonnihil capti secuti sumus vsque ad cancellos et gradus quosdam aduersus portam positos.

Significauit nos equos ad cancellos alligare debere; deinde gradibus ascensis per rude quoddam maenianum strepitu pedum processit atque ianuam calce pulsans aperuit, amplumque cubiculum ostendit, paulo

quidem diligentius instructum quam stabulum. Supellectilis loco erat lecti compages lignea rudis, nullo tamen strato instructa; duae sellae, armarium pluribus loculis instructum, situla stannea aquae seruandae causa et tabula ad tabacum concidendum. Crucifixum aeneum parieti affixum pendebat; prope id ex clauo dependebat recens alicuius hominis detracta capitis cutis cum capillis totius fere iardae Anglicae longitudine.

De hoc lugubri victoriae tropaeo infra rursus dicam: nam eius historia cum rebus postea a nobis gestis coniuncta est.

Hoc cubiculum, omnium in castello Laramiensi optimum, Papin, legitimus illius stationis praefectus, occupare solebat; quo absente imperium ad Bordeaux transierat. Hic homo breuis, corpulentus, vultu paululum truculento, nouo honore magnopere tumens, magna voce pelles bisontinas poscere coepit. Illae allatae atque humi stratae nobis pro cubilibus fuerunt, multo commodioribus quam iis quibus per dies proximos vsi eramus.

His rebus compositis, in maenianum exiuimus, vt portum illum diu exspectatum, ad quem tandem peruenieramus, per otium contemplaremur. Sub pedibus patebat area quadrata, quam cellulae exiguae, cubicula potius quam verae aedes, circumdabant, ostiis in ipsam aream patentibus. Variis quidem vsibus destinatae erant, sed maxime viris illic conductis ac mulieribus Indis haud paucioribus, quas iidem secum habitare sinebantur, habitacula praebebant.

E regione supra portam propugnaculum ligneum eminebat, in cuius tabulis equi summa celeritate currentis imago rubro colore crasse depicta erat. Ea pictura tantum artificium prae se ferebat, vt cum imaginibus ab Indis in pellibus tabernaculisque pictis certare posset. In area magna interea rerum agitatio erat.

Plaustra veteris negotiatoris Vaskiss ad stationem quandam in remotis montibus sitam profectura erant. Canadienses magno cum tumultu omnia ad profectionem parabant; huc illuc Indi aliqui, vultu immota grauitate composito, stantes spectabant.

Castellum Laramiense vna est ex stationibus quas Societas Americana Pellium Comparandarum instituit; quae commercium cum Indis harum regionum paene vniuersum sibi vindicat. Ibi procuratores eius summo imperio dominantur; Ciuitatum Foederatarum auctoritas vix quicquam valet, quippe cum tum, cum nos ibi essemus, extrema militum publicorum praesidia circiter septingentis miliariis Anglicis ad orientem distarent. Castellum ipsum lateribus sole siccatis exstructum est, forma extrinsecus

oblonga, et in duobus angulis propugnacula eadem argilla facta habet, specie turribus ligneis consuetis similia.

Muri quindecim fere pedes Anglicos alti sunt, palis tenuibus in summo coronati. Tecta cubiculorum, quae intus ipsis muris adiacent, pro suggestu militari sunt, vnde defensores ad muros consistere possunt.

Castellum interiore muro in duas partes diuiditur: hinc area quadrata patet, cellis ad merces condendas, officiis et incolarum domiciliis circumdata; illinc est saeptum iumentorum, locus angustus altis parietibus argillaceis inclusus, quo equi mulique nocte aut, cum Indi periculosi adsunt, salutis causa congeruntur. Aditus principalis duabus portis constat, quas transitus fornicatus dirimit.

Ex vicino cubiculo fenestella quadrata, satis alte a terra posita, in huius transitus latus aperitur, vt, interiore porta clausa atque vectibus firmata, qui foris sunt per angustum illud foramen colloqui cum iis qui intus sunt possint. Ita fieri potest vt Indi suspecti, merces commutare cupientes, intra ipsum castellum non recipiantur: imminente enim periculo, porta interior diligenter obseratur et omne commercium per fenestellam exercetur.

Ea cautio in nonnullis Societatis stationibus necessaria est, sed in castello Laramiensi raro adhibetur. Quamquam homines in vicinia saepe occiduntur, tamen nemo metuit ne Indi omnes communi consilio bellum inferant.

Nec diu licuit nouo domicilio quiete frui. Ianua sine strepitu impulsa est; tum duo oculi et vultus nocte ipsa nigrior per rimam apparuerunt; mox brachium vmerusque rubro colore tincti se intulerunt. Vir Indus procera statura leniter ingressus dextras nobis iunxit, rauca voce salutauit, atque in solo consedit. Alii eum secuti sunt, vultibus naturali colore conspicuis; qui grauibus amiculis ex vmeris demissis in semicirculo coram nobis tamquam domi suae consederunt.

Tum fistula fumaria accendenda erat atque de manu in manum tradenda; hoc enim solum hospitibus eo tempore a nobis praestandum esse putabant. Hi viri patres, fratres aliique propinqui mulierum Indarum in castello habitantium erant, quibus ibi morari atque sine vllo labore otium agere licebat. Omnes autem qui nobiscum fumabant inter suos auctoritate et existimatione valebant.

Ad haec duo tresue adulescentes venerunt, qui neque aetate neque rebus gestis cum senioribus ac bellatoribus aequari poterant. Illi seniorum praesentia perturbati procul stabant, oculos tamen a nobis numquam

auertebant. Genas minio ornauerant; ex auribus concharum ornamenta pendebant, colla monilia e globulis variis exornabant.

Quippe qui nondum aut venatione inclaruissent aut apud suos honore dignum facinus patrassent, homine scilicet interfecto, minore apud ceteros honore habebantur; ideoque tanto magis timidi verecundique se praebebant. Aduentus autem tot hospitum non mediocria nobis incommoda attulit.

Omnia enim quae in cubiculo erant inspicere cupiebant: instrumenta nostra haud minus quam vestes diligentissime scrutabantur. Nam, quamquam nonnulli temere contrarium scripserunt, pauci sunt qui in rebus ad cotidianam cogitationem pertinentibus maiore quam Indi curiositate teneantur. Quae vero extra eum orbem posita erant, ab iis prorsus neglegi videbantur.

De rebus quas comprehendere nequeunt quaerere non student; sed manum ori admouere solent et admirantes contenti pronuntiant rem esse «magnam medicinam», hoc est quandam vim arcanam. Qua sententia omnia amplectente Indus numquam haeret; nullis coniecturis aut longioribus cogitationibus indulget, sed ratio eius per semitas tritas fertur. Animus eius sopitus iacet; neque missionariorum, siue Iesuitarum siue Puritanorum, qui ex vetere aut nouo orbe venerint, conatus hactenus eum excitare potuerunt.

Cum sol occumberet, e muro vasta et deserta prata castellum ambientia spectabamus, cum procul in caelo occidentali rubente quaedam insolita velut pegmata in longinquo erecta conspeximus. Ea insolita onera alte sustinebant; ad pedes autem aliquid album velut ossa micabat.

Erat locus vbi corpora nonnullorum Dacotarum principum in pegmatibus funebribus reposita erant. Horum reliquias Dacotae iuxta castellum deponere solent, spe ducta fore vt propter munitionis vicinitatem ab iniuriis hostium defenderentur.

Attamen non semel, atque etiam haud ita pridem, factum est vt Indorum e gente Coruorum turmae bellatrices illac vagantes corpora ex suggestibus deturbarent ac discerperent, Dacotis, qui pauciores in castello conclusi manebant nec honoratas reliquias a contumelia vindicare poterant, lamentabiliter clamantibus. Albae illae in solo iacentes caluariae bisontum erant, in mysticum quendam circulum disposita, qualis apud sepulcra Indorum in vastis pratis saepe cernitur.

Paulo post sub crepusculum agmen equorum quinquaginta aut sexaginta ad castellum appropinquare vidimus. Hi ad stationem

pertinebant; interdiu sub armatorum custodum tutela in pratis inferioribus pascebantur, nunc autem in saeptum noctis causa agebantur.

Portula in hoc saeptum patebat. Iuxta eam vnus e custodibus stabat, Canadianus senex superciliis canis et hirsutis, sclopetulo equestri balteo inserto. Socius eius in equo sedebat, sclopeto longo ante se transuerso super sellam posito; capilli longi ante vultum obscurum vento agitabantur. Is a tergo turmam inquietam sequebatur, equos ad cliuum ascendendum vrgens. Repente saeptum angustum equis paene indomitis complebatur, qui calcitrabant, mordebant, turmatim sese premebant neque vllo modo consistere volebant.

Canadiensis quidam in area campanulam dissono strepitu agitans ad cenam nos conuocauit. Haec lautissima, vt ita dicam, cena in mensa aspera inferioris cuiusdam cubiculi apposita est; constabat panis placentulis carneque bisontina siccata, esca ad dentes exercendos aptissima. Ad mensam accumbebant praefectus et qui maiores dignitates in statione obtinebant, inter quos Henricus Chatillon iure meritoque locum habebat.

Vix primo conuiuio finito mensa iterum instruebatur, sublata tamen iam panis illa delicata copia, pro venatoribus atque pellium conquisitoribus minoribus in statione dignitate; conducticii vero Canadienses vulgares in suo quodam dormitorio carne siccata vescebantur. Vt huius castelli domestica disciplina melius intellegatur, non alienum videtur historiam referre quam eo tempore inter operarios narrari audiuimus.

Erat senex quidam, nomine Petrus, cui munus commissum erat carnem ex cella promere et operariis distribuere. Hic Petrus, erga socios benignitate ductus, partes pinguissimas optimasque eis seligere solebat. Id praefecti oculos acutissimos non diu fugit; qui tanta, vt putabat, rei familiaris prodigalitate commotus diu cogitauit qua ratione eam compesceret. Tandem consilium indoli suae adprime accommodatum inuenit.

Cellae in qua caro asseruabatur adhaerebat aliud cubiculum, muro argillaceo interiecto, ad pelles condendas destinatum. In id nihil aliunde patebat quam per foramen quadratum in pariete factum, ideoque tenebris perpetuis erat oppressum. Vesperi quodam praefectus, tempus nactus quo nemo se aspiceret, furtim in cellam carnis se insinuauit; inde per foramen enisus, inter pelles et stragula bisontina delituit.

Paulo post senex Petrus cum lucerna intrauit, atque secum submurmurans fasciculos carnis euoluere et vt solebat, optimas partes seligere coepit.

Ecce subito ex interiore cubiculo vox caua, qualem ex sepulcro audire posses, emissa est: «Petre! Petre! Carnem illam pinguem sine! Nihil praeter macram sumito!» Petrus lucerna deiecta foras in castellum proripuit, pauore paene exanimis clamans diabolum in cella carnis latitare; sed ad limen pedibus impeditis praeceps in calculos delapsus est, atque ictu attonitus sine sensu iacuit. Canadienses ad auxilium vndique concurrerunt.

Alii miserum Petrum sustulerunt; alii ex duobus lignis crucem raptim coniungentes ad diabolum in suo latibulo oppugnandum se accingebant, cum praefectus ipse vultu demisso in ostio apparuit. Cuius pudorem hoc etiam auxit, quod dolum omnem Petro explicare coactus est, vt senex tandem ad se rediret.

Postridie mane in transitu inter duas portas sedebamus cum negotiatoribus Vaskiss et May colloquentes. Hi duo, vna cum nostro illo nitido scriba Monthalon, soli, quantum memini, in toto castello legere ac scribere sciebant. May de viatore Catlin fabulam miram narrabat, cum Indus quidam deformis, perexigua statura, miserrimo equo insidens, citato cursu aduenit, nos praeteriit atque in castellum equitauit. Rogatus quid noui afferret, respondit vicum Veteris Fumi non procul abesse.

Vix pauca igitur minuta intercesserant, cum colles trans flumen siti turba incondita Indorum, aliorum equitantium aliorum pedibus euntium, operti sunt. May narrationem absoluit; tum iam vniuersa illa multitudo ad riuum Laramiensem descenderat atque sine ordine transire coeperat. Ego ad ripam accessi. Riuus latus est, et tum tres aut quattuor pedes Anglicos profundus erat, aquis vehementissimo cursu labentibus. Per aliquot perticas Anglicas aquae superficies canibus, equis hominibusque ita stipata erat vt tota animata videretur.

Perticae longae, quibus tabernacula eriguntur, ab equis vehuntur; vtrimque binarum ternarumue perticarum capita crassiora clitellis adnectuntur, tenuiores autem extremitates humi trahuntur.

Spatio fere vnius pedis Anglici post equum inter eas perticas ampla quaedam corbis siue sporta suspenditur; supra equi tergum ipsis clitellis varia impedimenta religata sunt, et ipsa corbis suppellectili domestica impletur, nec raro grege catulorum, paruulorum turba aut sene aetate confecto. Huiusmodi instrumenta vehendi, quae Galli traineaux, Canadienses autem trauaux vocant, plurima simul per riuum aquis vndique adspergentibus trahebantur.

Inter ea canes innumerabiles natabant, nonnulli exiguis eiusdem generis trahis onerati; per mediam autem turbam equitantes impetu

magno ferebantur bellatores corporibus egregie conformatis, quibus interdum puer gracilis oculis lyncis similibus a tergo pertinaciter adhaerebat. Mulieres clitellis insidebant, oneribus equorum iam nimis grauatis non parum ponderis addentes. Incredibilis erat tumultus.

Canes vlulabant atque latrabant vno quasi choro; catuli in corbibus inclusi miserabiliter gemebant, cum aqua refugia eorum antea commoda inundaret; pueruli nigris oculis, annum fere aetatis egressi, vtraque manu marginibus cistarum adhaerebant et aquam tam prope sese ruentem pauidi intuebantur, dum guttis in ora eorum resilentibus sputant atque vultus contorquent.

Canes nonnulli, oneribus impediti, impetu fluminis deferebantur miserabiliter eiulantes; tum anus Indae in aquam ruebant, dilectos suos canes ceruicibus arreptos ad ripam trahebant. Vbi quisque equus ripam attigerat, cliuum vt poterat scandebat. Equi soluti atque pulli equini cum reliquis mixti saepe repente per turbam summo cursu erumpebant; quos anus clamore illo suo, quo rebus omnibus tumultuosis vti solebant, persequebantur.

Mulieres adulescentes robustae ac floridae, minio omni pulchritudinis suae artificio perfusae, huc illuc in ripa stabant, lanceas dominorum suorum alte tollentes, vt familiares passim dissipati eo signo conuenirent. Breui ingens illa turba diffusa est; familiae singulae cum equis impedimentisque per ordines ad planitiem post castellum tendebant, vbi intra dimidiam horam sexaginta aut septuaginta tabernacula fastigiata surrexerunt.

Eorum equi centeni passim per prata circumiecta pascebantur, canes vbique vagabantur. Castellum hominum multitudine refertum erat, pueri autem sub muris sine intermissione clamores atque vlulatus tollebant.

Vix hi noui hospites aduenerant cum Bordeaux per castellum cursitans vxorem Indam inclamauit vt perspicillum suum afferret. Maria oboediens, mulieris Indae exemplar perfectum, instrumentum protulit; Bordeaux id raptim ad murum detulit. Eo ad orientem directo, cum exsecratione clamauit familias migrantium aduentare. Nec multo post magna emigrantium plaustrorum agmina e collibus progressa lente ac constanter appropinquare conspiciebantur.

Ad flumen peruenerunt; nec itinere deflexo nec interposita mora in aquam protinus descenderunt, per eam transgressi sunt, atque aduersam ripam lente scandentes castellum et vicum Indorum praeteruecti eadem via processerunt, donec loco circiter quadrante miliaris Anglici remoto

plaustra in circulum conuerterunt. Aliquamdiu quies nostra non interrupta est, dum emigrantes castra disponebant; sed vix iis rebus confectis castellum Laramiense vero impetu quasi oppugnatione captum est.

Repente ad portam apparuit multitudo galerorum latis marginibus, vultuum macilentorum oculorumque huc illuc attonite spectantium. Viri proceri sed motu incondito, vestibus e panno domestico fusco confectis, feminae vultu cadauerino et membris longis exilibus vndique concurrerunt, atque, quasi ipsius curiositatis furore acti, omnes angulos recessusque castelli scrutabantur. Hac incursione consternati quam celerrime in cubiculum nostrum refugimus, frustra sperantes illud nobis sanctuario fore. Emigrantes indefessi omnia perscrutari pergebant.

In cubicula, immo in lustra, mulierum Indarum stupentium penetrauerunt. Nulla re incerta relicta, sedes virorum perscrutati sunt atque etiam Mariae ipsius ac praefecti cubiculum. Tandem frequens legatio ad nostrum ostium constitit, sed nihil inuenit quod ad diutius morandum inuitaret.

Cum denique curiositati satis fecissent, ad necessaria negotia se contulerunt. Viri res reliquo itineri necessarias comparabant, aut pecunia soluta aut rebus suis superuacuis permutatis.

Emigrantes eos quos «Gallos Indos» appellabant, id est venatores et negotiatores pellium, acri suspicione prosequebantur. Credebant, nec omnino sine causa, illos sibi haud bene velle. Multi etiam certo sibi persuadebant Gallos Indis suadere vt viatores adorirentur et ad internecionem caederent. Cum castra emigrantium inuiseremus, statim animaduertimus quam mira trepidatio et consilii inopia inter eos regnarent.

Videres homines velut e suo elemento eiectos, attonitos atque errantes, velut puerorum e schola profectorum turbam in silua aberrantem. Nec tamen inter eos diu versari poteras quin intellegeres plerosque animo audaci praeditos esse. Silua enim patria est hominis qui in finibus incultis habitat; in longinquis autem pratis ne quo se vertat quidem scit.

Is autem plurimum differt ab eo qui vere «homo montanus» appellatur, non minus quam Canadiensis nauicularius, qui lintre per rapidos fluminis Ottawa gurgites remigat, ab Americano nauta qui prope Promunturium Hornanum procellas sustinet. Nec tamen ego sociusque meus satis intellegere poteramus vnde tanta animi perturbatio oriretur.

Timori certe ignauiaeque tribui non poterat: eiusdem enim stirpis erant ac voluntarii milites qui apud Monterey et Buena Vista pugnauerant.

Sed plerique ex finitimarum regionum incolis maxime rudes atque imperiti erant: nihil omnino de terra quam petebant aut de gentibus quae eam incolebant nouerant; iam multis calamitatibus adflicti plures etiam metuebant; nihil fere praeter angustam vitae suae consuetudinem viderant, neque vmquam virium ingeniique sui facultates experti erant.

In nos quoque magna pars suspicionis conuersa est. Cum ignoti essemus, pro inimicis habebamur. Quoties plumbo aliisque paucis rebus necessariis egebamus, ad emigrantium castra ibamus vt eas emeremus. Post aliquantam cunctationem, emigrante oculos huc illuc circumferente et loculos vestium perscrutante, de pretio conueniebat; pecuniam offerebamus et emigrans discedebat, velut rem pactam allaturus.

Cum diu frustra exspectauissemus nec iam patientiam haberemus, eum quaerebamus; tum inueniebamus in temone plaustri sui otiosum sedentem.

«Age, hospes,» inquiebat, vbi nos aduenire viderat, «mihi quidem non libet hoc negotium peragere; nihil tecum commutabo!»

Aliquis enim amicus e loco vbi pretium constitutum erat eum secutus, in aurem monuerat nos procul dubio fraudem parare, meliusque eum facturum esse, si nihil nobiscum contraheret.

Hoc emigrantium timoris vitium eo infelicius erat, quod ipsos veris periculis exponebat. Coram Indis audacter vos gerite, vobis fidentes sed semper vigilantes; ita eos vicinos haud nimis periculosos experiemini. Salus tamen vestra ex eo pendet, quantum reuerentiae metusque eis inicere possitis. Quod si timiditatem aut consilii dubitationem ostenditis, eo ipso momento eos ex vicinis in hostes insidiosos atque periculosos conuertitis.

Dacotae emigrantium trepidationem satis perspexerunt atque confestim ad vtilitatem suam conuerterunt. Importunissime se gerebant, plura cotidie postulantes. Iam apud eos mos inualuerat vt ad castra cuiusque turmae, simul atque illa ad castellum peruenisset, accederent et epulas sibi dari iuberent. Vicus Veteris Fumi hoc ipso consilio aduenerat: iter aliquot dierum susceperant, nullo alio proposito quam vt poculum coffeae et duo tresue crustula acciperent.

Itaque epulas postulauerunt, neque emigrantes recusare ausi sunt.

Vespere quodam sub solis occasum vicus totus desertus erat. Senes, bellatores, mulieres puerosque laetissimis vestibus indutos agmine in castra emigrantium euntes conuenimus; spe futuri conuiuii vultus eorum hilaritate fulgebant. Eo peruenientes in semicirculo consederunt: Vetus

Fumus medium obtinebat locum, bellatores hinc inde ei adsidebant; proximos locos iuuenes puerique tenebant; feminae cum liberis extrema semicirculi cornua complebant. Panis bis coctus atque coffea quam celerrime consumpta sunt, dum emigrantes ore aperto hospites feros intuentes immoti stabant.

Quoties noua turma emigrantium ad castellum Laramiense aduenie bat, eadem res iterabatur; atque in dies Indi auidiores ac magis insolentes fiebant. Vespere quodam pocula quibus in conuiuio vsi erant mera lasciuia confregerunt; quo facto emigrantes adeo indignati sunt vt plures sclopeta corriperent, vixque contineri possent quominus in insolentem multitudinem ignem emitterent. Priusquam illis regionibus discessimus, haec Dacotarum audacia ad maius etiam periculum creuerat.

Iam apertis minis emigrantibus exitium minabantur, et in vnam alteramue alborum turmam re vera sclopetorum globos coniecerunt. In illa igitur periculosa regione quam primum opus erat et praesidio militari et legibus militaribus; nisi enim milites cito apud castellum Laramiense aut alibi in vicinia collocarentur, tum emigrantes tum ceteros viatores grauissima pericula manerent.

Ogillalli, Brulaei ceteraeque occidentales Dacotarum siue Sioux nationes, omnes barbaros mores integre retinebant neque vllo cum cultiore vita commercio mutatae erant. Nemo ex iis vllam linguam Europaeam loqui poterat, nemo oppidum Americanum vmquam inuiserat. Vsque ad annum aut alterum ante id tempus, cum emigrantes iter Oregonense per agros eorum facere coepissent, nullos albos viderant praeter paucos qui apud Societatis Pellium stationes operam dabant.

Hos homines sapientes existimabant, sibi ipsis tantum inferiores, qui in tabernaculis coriaceis, qualibus ipsi vtebantur, habitarent atque carne bisontina viuerent. Sed vbi ingens multitudo Meneaska, id est hominum alborum, cum bubus plaustrisque in terras eorum irrumpere coepit, admiratione paene stupefacti sunt. Tantam alborum multitudinem in orbe terrarum esse vix credere poterant. Nunc vero admiratio in indignationem vertitur; cuius rei exitus, nisi summa diligentia praecaueatur, calamitosissimus esse poterit.

Sed nunc tabernaculi cuiusdam interiora inspiciamus. Ego et Shaw ea saepe visebamus, immo maximam vesperarum partem in vico Indorum terere solebamus, quoniam Shaw medicum se esse professus idoneam nobis causam praebebat. Vnam igitur eius generis visitationem, ceteris similem, enarrabo. Sol modo occiderat et equi in saeptum reducti erant.

Gallus Campestris, adulescens cultus sui studiosissimus et apud suos ob elegantiam notus, per portam cum caterua puellarum ingressus est; cum quibus in area saltare coepit, eas in orbem ducens, dum sonos aequales identidem e pectore quasi conuulsos edebat, ad quos illae tristi cantu numeros seruabant. Extra portam pueri atque iuuenes otiosi lasciuiebant; prope eos bellator amiculo indutus toruo vultu spectabat, facie nigerrimo colore picta, quo signo indicabat se nuper capitis cutem homini e gente Pawnee detraxisse.

His praetergressis, tabernacula alta et obscura aduersus rubentem caeli occidentalis plagam assurgebant. Recta ad tabernaculum ipsius Veteris Fumi contendimus. Id minime ceteris elegantius, immo paulo obsoletius erat; nam in hac communitate, in qua omnes quodam iure pares habentur, princeps nullum sibi cultum reliquis splendidiorem vindicat. Vetus Fumus in pelle bisontina cruribus decussatis sedebat; cum nos intraremus, solito benignius submurmurando salutauit, procul dubio ob reuerentiam qua Shaw medicum habebat.

Circa tabernaculum mulieres complures atque liberorum ingens numerus sedebant. Aegri quibus Shaw medicinam faciebat plerumque graui oculorum inflammatione laborabant, ex assidua solis luce contracta; quam aegritudinem aliquo tamen successu curabat. Arculam medicamentorum homoeopathicorum secum attulerat; primusque, opinor, hanc innoxiam curandi rationem apud Ogillallos inuexit.

Vix in pelle nobis ad caput tabernaculi strata consederamus, cum aegra aduenit, ipsius principis filia, quae, vt iustitiae tribuam quod debetur, omnium in vico puellarum forma praestantissima erat. Cum medico familiariter vteretur, medici manibus se libenter commisit eiusque medicamenta hilari animo passa est; toto enim curationis tempore in ipsius vultum cachinnabat, nam mulier Inda vix vmquam leniter subridere nouit.

Hoc negotio confecto aliud prorsus dissimile successit. Anus quaedam foedissima et macie confecta in obscurissimo tabernaculi angulo sedebat, dolore corpus huc illuc iactans atque vtrarumque manuum palmis oculos a luce occultans. Iussu principis, sed aegre atque inuita, in medium processit et oculos ostendit, qui tanta inflammatione affecti erant vt paene prorsus euanuisse viderentur.

Vix medicus illam firmis manibus comprehenderat, cum miserabiliter gemere coepit atque ita in eius complexu se contorsit vt ille omnem

patientiam amitteret. Nihilo minus cum quod instituerat perficere vellet, tandem efficere potuit vt dilecta sibi remedia oculis adhiberet.

«Mirum vero,» inquit post curationem confectam, «me nullas cantharidas attulisse! Aliquid hic inuenire debemus quo cutis alio in loco irritetur atque dolor inde auertatur.»

Itaque, cum aptius remedium deesset, titionem ardentem e foco arripuit ac ad tempus mulieris vehementer appressit. Illa clamorem paene supra humanam vocem edidit, quo audito ceteri familiares in risum proruperunt.

Dum haec medica opera fiebant, e vxoribus Veteris Fumi natu maxima tabernaculum intrauit, malleo quodam manu gesto, cuius caput lapideum erat, prorsus simile iis lapidibus qui aliquando in agris Nouae Angliae arando eruuntur; lapis autem manubrio corio crudo circumducto firmiter deuinctus erat.

Paulo ante videram catulos caninos iam grandiusculos, nigros omnes, in pellibus bisontinis ad vnum tabernaculi latus molliter iacentes; sed haec mulier quietem eorum breui interrupit. Nam vnum pede posteriore arreptum extraxit et ad ostium tulit, vbi caput eius malleo iterum iterumque percussit donec occideret. Quid his praeparationibus pararetur intellegens, per foramen in auersa tabernaculi parte factum reliqua inspicere coepi.

Mulier catulum pedibus tenens per flammas ignis huc illuc versabat, donec pilos omnes adussisset. Tum cultro destricto corpus in frustula concidit atque in ollam ad coquendum coniecit. Breui post ampla patina lignea ante nos posita est, hac exquisita, vt ibi existimabatur, dape repleta. Quantus nobis haberetur honos satis intellegebamus.

Conuiuio ex cane parato summum Dacotae honorem hospiti tribuunt. Cum igitur cibum recusare contumeliosum futurum sciremus, canem paruulum aggressi totum deuorauimus, parente eius, quod ageretur nesciente, coram nobis versante. Vetus Fumus interea magnam fistulam suam parabat; qua post cenam accensa, eam vicissim de manu in manum tradidimus, donec tabacum omne absumptum est.

His rebus confectis, sine alia caerimonia valediximus atque discessimus, portam castelli pulsauimus, et, postquam qui essemus indicauimus, intromissi sumus.

CAPVT DECIMVM · MANVS BELLICAE

Aestate anni MDCCCXLVI omnes Dacotarum occidentales gentes belli studio ardebant. Anno superiore graues clades acceperant. Complures manus ad bellum emissae erant, quarum aliae ad vnum deletae, aliae dissipatae fractisque animis redierant; itaque gens vniuersa in luctu versabatur. Inter ceteros decem bellatores in fines Serpentium profecti erant, duce filio principis cuiusdam Ogillallorum illustris, cui nomen erat Turbo.

Hi, dum campos Laramienses transirent, maiorem hostium multitudinem offenderunt; ab iis vndique circumdati omnes ad vnum interfecti sunt. Quo facto Serpentes, veriti ne Dacotae mortem suorum vlciscerentur, pacem se cupere confestim significare studuerunt: cutem enim capiti ducis occisi detractam, cui exiguum tabaci fasciculum alligauerant, ad eius gentiles et propinquos miserunt.

Ad eam legationem Vaskiss senem, mercatorem illum, delegerant; ea autem ipsa cutis capitis in nostro castelli cubiculo pendebat. At Turbo ad pacem nullo modo adduci poterat. Quamquam eius ingenium nomini parum respondet, Indus tamen est et Serpentes ex animo odit. Iam multo antequam illa cutis allata esset omnia ad vltionem parauerat.

Nuntios cum muneribus tabacoque ad Dacotas omnes intra trecenta miliaria Anglica habitantes miserat, hortatus vt magnis copiis coniunctis Serpentes punirent, locum simul et diem conuentus constituens. Consilium facile comprobatum est; atque illo ipso tempore vici multi, quinque fortasse aut sex milia hominum complectentes, per campos lente progrediebantur ad vnum conuentus locum, quem Castra La Bonté appellabant, ad flumen Plattam.

Ibi sollemnes belli ineundi ritus maiore quam solita pompa celebraturi erant; inde, vt ferebatur, mille bellatores in hostium fines profecturi erant. Qualis autem, suo quodam more, totius huius apparatus exitus fuerit, suo loco apparebit.

Ego vero hac re cognita vehementer gauisus sum. Nam in eas regiones paene vnius huius rei causa veneram, vt Indorum mores atque indolem ipsis rebus cognoscerem. Iam a pueritia earum rerum cognoscendarum cupiditate tenebar; cum autem libris lectis curiositati meae satisfacere non potuissem, rem oculis explorare decreui. Quaerere volebam quem inter ceteras hominum gentes locum Indi obtinerent, quae vitia quaeque virtutes tum ex ingenio innato tum ex vitae consuetudine orta essent, quibus legibus regerentur, quibus superstitionibus tenerentur, qualis denique domestica eorum vita esset. Id vero assequi non poteram nisi inter eos viuerem atque quasi vnus ex ipsis fierem. Itaque constitueram alicui vico me adiungere et in vno ex eorum tabernaculis habitare. Ea narrationis pars, quae deinceps ad me pertinebit, fere ostendet quemadmodum hoc consilium promouerim quibusque impedimentis inopinatis retardatus sim.

Constituimus nullo pacto conuentum apud Castra La Bonté omittendum esse. Deslauriers in castello relinquere cogitabamus, qui instrumentis commeatuque nostro et melioribus equis praesset, nos vero nihil praeter arma et pessimos quos habebamus equos nobiscum ducturi. Probabile enim erat inter tot feroces et ad iram procliues turmas, nullo communi duce congregatas, quarum homines complures e remotissimis campis montibusque aduenerant atque inter se ignoti erant, aemulationes et rixas erupturas esse.

Quare prudentia iubebat cauere ne cuiusquam auaritiam excitaremus. Haec igitur ratio nobis placuerat; sed infeliciter non eo modo ad Castra La Bonté peruenturi eramus. Nam quodam mane ad castellum adulescens Indus accessit qui nuntium ingratum attulit. Nouus ille hospes admodum cultui ornatuque deditus erat.

Vultum, natura minime venustum, minio pinxerat; in capite cauda galli campestris volitabat, auis magnae, ex phasianorum genere, quae, vt audiui, ad orientem montium Saxosorum non inuenitur. Ex auribus concharum ornamenta pendebant, atque sagum ruberrimum toto corpore circumiectum gerebat.

Gladium equestrem manu gestabat, ad ostentationem solam, quippe cum cultro, sagittis sclopetoque proelia omnia in campis dirimerentur; sed quia in his regionibus nemo foras sine armis procedit, hic quoque iuuenis arcum sagittasque pharetra e pelle lutrae facta inclusas a tergo gerebat.

Hac veste ornatuque instructus, equo suo flauo insidens et mira grauitate se gerens, is cui Equus nomen erat portam intrauit. Neque dextrorsum neque sinistrorsum deflectebat, sed obliquis oculis mulierum

Indarum cateruas cum liberis mixto sanguine natis intuebatur, quae ante fores suas in sole sedebant.

Nuntius ab Equo allatus hanc vim habebat: mulier Inda Henrico Chatillon coniuncta, quacum per multos annos arctissimis illis vinculis coniunctus vixerat quibus in ea regione vir ac femina iungi solent, in periculo mortis iacebat. Ipsa cum liberis in vico Turbonis, itinere dierum aliquot distante, versabatur. Henricus eam ante mortem videre, liberorum autem, quos carissimos habebat, saluti et victui consulere cupiebat.

Hoc ei denegare inhumanum fuisset. Consilium igitur vicum principis Veteris Fumi petendi indeque cum illo ad conuentum proficiscendi deposuimus; potius Turboni occurrere et vna cum eo iter facere statuimus.

Ego per aliquot iam hebdomades leui morbo laboraueram; sed tertia nocte postquam ad castellum Laramiense peruenimus grauissimo dolore e somno excitatus sum, eodem morbo correptus qui exercitui ad flumen Rio Grande tantas clades attulerat. Intra vnum diem et dimidium adeo viribus exhaustus eram vt ne ambulare quidem sine dolore ac magno nisu possem.

Cum per id tempus sex opii grana sine vllo fructu sumpsissem nec medicum haberem cuius consilio vterer nec ciborum delectum, recuperandae valetudinis spem prouidentiae diuinae committere constitui, quidquid mihi virium superesset adhibiturus, nulla morbi ratione habita. Itaque die vicesimo mensis Iunii e castello Laramiensi profecti sumus vt Turbonis vicum conueniremus. Quamuis sella montana altis arcubus instructa me sustineret, vix in equo sedere poteram.

Ante discessum alium virum mercede conduxeramus, Canadianum capillis longis, cui vultus noctuae similis erat, mirum quantum a mobili atque viuaci Deslauriers vultu diuersus. Nec hic solus ad comitatum nostrum accessit.

Accessit etiam Reynal, mercator Indorum vagus, cum muliere sua Margot et duobus eius nepotibus, sororis aut fratris filiis, amico nostro ornatu studioso Equo et fratre eius minore, cui Tempestas Grandinis nomen erat. Hoc comitatu stipati in campos penetrauimus, via trita relicta, atque per colles desolatos progressi sumus, qui vtrimque ima riui Laramiensis prata cingunt. Omnibus computatis, tam Indis quam albis, octo viri vnaque mulier eramus.

Reynal mercator, imago hominis bene pasti, sua sorte contenti suaeque vtilitati vnice intenti, gladium militarem Equi manu ferebat; hac pompa inutili delectari videbatur. Quippe qui dimidiam fere vitam inter Indos egisset, non mores tantum eorum sed etiam opiniones imbiberat.

Margot, animal femineum plus ducentarum librarum Anglicarum pondere, in sporta vehiculi quod traineau vocant, cuius formam supra descripsi, recumbebat. Praeter ingentem eius molem varia instrumenta domestica vehiculo alligata erant; ipsa autem equum onerarium fune ducebat, qui tegumentum tabernaculi Reynal portabat. Deslauriers citato gressu iuxta plaustrum incedebat; Raymond post tergum sequebatur, iumentis superuacuis, quae agere debebat, maledicta ingerens.

Indi duo iuuenes inquieti, pharetris in tergis et arcubus in manibus, per colles citatis equis discurrebant, saepe lupum aut anticapram e densis artemisiae campestris fruticibus excitantes. Ego et Shaw, cum alia nobis vestimenta deessent, tunicis ex pelle ceruina venatorum more indutis, huic agresti equitum agmini haud absimiles eramus. Henricus Chatillon omnium anteibat.

Sic alium post alium collem, aliam post aliam vallem transiuimus, per terram aridam, confragosam, solis aestu ita exsiccatam vt nulla ex stirpibus nobis e fertilioribus regionibus notis ibi viuere posset. Erant tamen herbae medicinales peregrinae innumerabiles, praesertim absinthium quod omnes cliuos obtegebat; cacti autem velut serpentes ex marginibus singularum faucium pendebant.

Tandem arduum collem ascendimus, equis lapillos siliceos, achatas et iaspides asperas pedibus calcantibus; cum ad summum peruenissemus, oculis subiecta erant loca inculta ad ripas riui Laramiensis iacentia. Is longe infra nos per angustum campi spatium inter arbores populeas confractas et fraxinos innumeris flexibus, velut serpens, huc illuc meabat. Altae rupium series, cretae instar albae, hanc viridem siluarum pratorumque fasciam includebant; in eam descendimus ibique castra nocturna posuimus.

Postridie mane late patens pratum herbosum iuxta flumen transiuimus. Ante nos lucus erat, sub cuius vmbra ruinae veteris mercaturae praesidii e trabibus exstructi iacebant. Lucus innumeris rosis siluestribus florebat, quarum odor suauis domus patriaeque memoriam reuocabat.

Cum e silua egrederemur, serpens crotalus, crassitudine lacerti virilis, longitudine plus quattuor pedum Anglicorum, in saxo in orbem conuolutus iacebat, crepitaculo caudae violenter sonans atque in nos sibilans. Lepus canus, bis tantus quam qui in Noua Anglia reperiuntur, e filicibus altis prosiluit; numenii supra capita nostra stridentes volitabant; turba autem paruorum canum campestrium ad cauernarum ostia in arido prato vlteriore sedentes in nos ganniebant.

Subito e fruticibus artemisiae campestris anticapra exsiluit et nos intentis oculis aspexit; tum cauda alba erecta canis leporarii velocitate aufugit. Duo adulescentes Indi lupum album vituli magnitudine in cauo quodam offenderunt; clamore acuto edito equis citatis eum insequi coeperunt. Lupus autem in riuum desiluit atque ad alteram ripam tranauit. Tum crepuit sclopetum, glande frustra supra caput eius stridente, dum aduersum arduum cliuum eniteretur, lapidibus terraque sub pedibus in aquam infra cadentibus.

Paulo longius prouecti in vlteriore riui ripa spectaculum conspeximus quod etiam in illis regionibus raro offertur. Nam e silua procedebat grex circiter ducentorum ceruorum Americanorum, qui in pratum exierunt, cornibus inter se crepitantibus dum conferti procederent. Vbi nos viderunt, cursu effuso per apertum campum fugerunt interque arbores et lucos sparsim positos euanuerunt. A sinistra campus sterilis vsque ad horizontem patebat; a dextra profundum erat praecipitium, in cuius imo riuus Laramiensis fluebat.

Tandem ad ripam cliui praecipitis peruenimus; ante nos vallis angusta patebat, herba longa ac luxurianti arboribusque passim sparsis vestita, per vnum fere miliare Anglicum vel amplius secundum riui cursum porrecta. Cum ad vlteriorem eius finem peruenissemus, substitimus et castra posuimus. Populus ingens ac veterrima ramos late in transuersum porrigebat supra tabernaculum nostrum. Riuus Laramiensis ante castra curuatus nos paene vndique cingebat, iuxta basim altissimarum rupium albarum decurrens quae e regione super nos imminebant.

A dextra densi vepres erant; ipsae quoque rupes fruticibus partim tegebantur. At a tergo paucae tantum populi per viride pratum dispersae prospectum intercludebant, ita vt amicus aut hostis ea ex parte ab vno miliario Anglico conspici posset. Hic Turbonem exspectare statuimus, qui profecto hanc viam sequendo ad Castra La Bonté peruenturus erat.

Ipsum quaerere non conueniebat, tum ob regionis asperitatem ac vias paene inuias, tum quia incertum erat vbi esset et quo tenderet. Accedebat quod equi nostri paene labore confecti erant, ego autem ad iter omnino impar. Herba bona, aqua bona, pisces e riuo non omnino contemnendi, venatio minor satis abundans, anticaprae scilicet et cerui, suppetebant; bisontes soli deerant.

Vnum erat quod aliquantum molestiam afferret: spatium haud angustum fruticum et herbae aridae statim post castra iacens, quo ingredi minime tutum erat, quoniam ibi magna crotalorum vis latebat. Henricus

Chatillon Equum iterum ad vicum misit cum mandato vt femina sua vna cum propinquis a ceteris discederet et, quantum posset, ad nostra castra maturaret.

Vita nostra cotidiana mox ordine non minus certo quam in domo bene constituta regi coepit. Arbor illa vetusta, tempestatibus detrita, in medio erat; ad vastum eius truncum sclopeta plerumque reclinabantur, et sellae circum in terra abiciebantur. Radices distortae ita complicatae erant vt vnum alterumue commodum quasi solium praeberent, in quo sub vmbra sedentes aut legere aut fumum tabaci ducere possemus. Sed prandendi horae omnium iucundissimae erant; ad eas copiose instruendas magna cura impendebatur.

Ex ramo valido plerumque anticapra aut ceruus suspensus pendebat; femora autem carnium ad truncum adligabantur. Castra illa velut in tabula luce depicta memoriae meae insculpta sunt: arbor vetus, tabernaculum album, Shaw in vmbra eius dormiens, et prope riui ripam miserrimum Reynal tugurium.

Id erat opus sordidissimum, clibani formam referens, pellibus bisontinis nigricantibus ac laceris super perticas extensis confectum. Vnum latus apertum erat; ad eius ostium cornu puluerarium et sacculus glandium domini pendebant, item fistula eius longa rubra et pharetra pretiosa e pelle lutrae, vna cum arcu sagittisque; nam Reynal, omnibus fere rebus praeter colorem Indus factus, bisontes his armis antiquis venari malebat.

In tenebris huius domicilii speluncae similis conspici poterat domina Margot, immensa mole sua inter vasa domestica, pelles, stragula, saga et cistas e corio crudo pictas, quibus caro siccata conditur, vix accommodata.

Ibi a solis ortu vsque ad occasum sedebat, voracitatis et inertiae velut ipsa effigies; interea eius amantissimus dominus aut fumabat aut a nobis dona exigua mendicabat aut falsa de suis rebus gestis narrabat aut fortasse vtiliore opera occupabatur, dum aliquas exquisitas campestrium ciborum dapes pararet.

Reynal huius artis peritissimus erat. Iam ipse et Deslauriers operam coniunxerant, ambo circa ignem sedulo laborantes, dum Raymond, mensae lintei vice, pellem bisontinam argilla alba diligenter dealbatam in herba ante tabernaculum explicabat. Super eam pocula theae et catillos ordinabat; tum quadrupes, canis instar repens, caput per tabernaculi aperturam iniciebat.

Per momentum oculos eius rotundos et nocturnae auis similes huc illuc trepidanter versari videbamus, quasi subito animo excidisset quod

nuntiatum venerat; deinde quasi aegre dispersas cogitationes recollegens, cenam paratam esse indicabat statimque recedebat.

Cum sol occideret atque illa regio inculta ac deserta nouam speciem indueret, equi ex pascuis reducebantur. Totum diem in vicino prato herbam depauerant; tum autem palis circa castra breui fune alligabantur. Cum tenebrae campis incumberent, ad ignem sedentes confabulabamur, donec somno graues sellas in solo sterneremus, sagis corpora inuolueremus atque decumberemus.

Excubias omnino negligebamus; ita nos desidia ceperat. Henricus tamen Chatillon sclopetum onustum eodem quo ipse vtebatur stragulo inuolutum secum habebat, dicens se, quoties illic castra poneret, id semper secum cubitum ferre. Henricus autem vir nimis audax erat quam vt sine causa talem cautelam adhiberet.

Subinde indicia quaedam accepimus quae locum nostrum haud omnino tutum esse monerent. Sciebatur complures bellatorum Coruorum manus in propinquis locis vagari. Vna earum, quae paulo ante illac transierat, vicinae cuidam arbori corticem detraxerat et in ligno albo figuras quasdam inciderat, vt significaret se fines Dacotarum, hostium suorum, inuasisse atque eos ad certamen prouocare. Quodam mane caligo densa totam regionem obtexit.

Shaw et Henricus equis vecti exploratum exierunt; mox redierunt cum nuntio qui nos grauiter commouit: vestigia recens facta circiter triginta equitum intra sclopeti iactum a castris nostris inuenerant. Albi esse non poterant, nec Dacotae, cum nullas eorum manus in vicinia esse sciremus; Corui igitur necessario fuerant. Illius caliginis beneficio graue proelium euasimus; nam si castra nostra conspexissent, nos sociosque Indos sine dubio aggressi essent.

Quidquid dubitationis manere poterat, id post vnum alterumue diem sustulerunt duo tresue Dacotae ad nos venientes. Dicebant se ipso illo mane in fauce quadam latuisse, vnde Coruos vidissent et numerauissent; tum eos aduerso flumine quod Chugwater appellatur secutos esse, semper sese diligenter occultantes. Coruos autem illuc peruenientes quinque corpora Dacotarum mortuorum, gentis more arboribus imposita, conspexisse; quae in terram deiecissent, atque in ea sclopeta ita displosissent vt in frusta discerperentur.

Quamquam castra nostra non omnino secura erant, tamen Shaw ibi satis commode viuebat; ego vero morbo cruciabar et mora, quae consilia mea impediebat, angebar. Cum morbus aliquantum remitteret et vires

paulum redirent, aut armatus in campos equitaui aut cum Shaw in riuo lauabar aut cum canibus campestribus vicini cuiusdam vici leue quoddam bellum gerebam.

Noctibus ad ignem sedentes in Indorum leuitatem atque inconstantiam inuecti, Turbonem ipsum totumque eius vicum exsecrabamur. Tandem mora illa ferri amplius non poterat.

«Cras mane,» inquam, «ad castellum proficiscar, si quid ibi noui audire possim.» Eadem vespera iam sera, cum ignis paene exstinctus esset et omnes in castris dormirent, clamorem magnum e tenebris audiuimus. Henricus subito surrexit, vocem agnouit eique respondit; atque amicus noster cultui deditus, Equus, qui ad vicum legatus missus erat, equo insidens castra intrauit.

Equam suam sine verbo, vultu sereno, ad palum alligauit, ad ignem consedit et cibum sumere coepit; sed haec imperturbata tranquillitas patientiam nostram superauit. Vbi erat vicus? Circiter quinquaginta miliaria Anglica ad meridiem; lente mouebatur nec ante hebdomadem aduenturus erat. Vbi autem erat Henrici mulier? Quam celerrime poterat cum Mahto-Tatonka ceterisque fratribus veniebat, sed ad nos numquam peruentura: moriebatur enim et Henricum singulis paene momentis requirebat.

Vultus Henrici virilis maestitia obductus est. Dixit, si nobis placeret, se postridie mane ad eam quaerendam profecturum; tum Shaw sese comitem vltro obtulit.

Oriente sole equos instrauimus. Reynal grauiter querebatur quod se inter hostes in vicinia vagantes solum cum duobus Canadiensibus et adulescentibus Indis relinquere vellemus. Querelis eius neglectis profecti sumus; cum ad ostium riui Chugwater peruenissemus, discessimus: Shaw atque Henricus ad dextram ripam riui aduerso cursu sequebantur, ego ad castellum iter feci.

Amico meo et infelici illi mulieri ad tempus relictis, quae in castello Laramiensi vidi atque egi per modum digressionis narrabo. Ab eo loco non plus duodeuiginti miliaria Anglica aberant; intra tres horas perueni. In ipso portae aditu stabat homunculus exiguus, rugis contractus, a capite ad pedes sagulo Canadiensi sordide albo inuolutus. E pelle bisontis funem tenebat, quo equum siluestrem hirsutum paulo ante captum trahebat.

Vultus eius acutus atque ossibus prominentibus insignis erat; oculi minuti, arguti atque serpentinis similes ex vmbra cuculli prospiciebant. Sagulum in caput ita demissum erat vt cucullum fratris Capuccini prorsus

referret. Facies eius antiquo corio similis, os autem ab aure ad aurem patebat. Manus longas, neruosas mihi porrigens, multo benignius me excepit quam frigidus Indorum salutandi mos ferebat; eramus enim amici optimi.

Equos nuper inter nos commutaueramus, vtrique satis commode; atque Paulus, se bene habitum existimans, vbique praedicauerat virum album bonum cor habere. Dacota erat e regione Missouri oriundus, quem filium Petri Dorion, interpretis ex parentibus diuersarum gentium nati et in libro Iruingii cui titulus Astoria saepissime memorati, esse ferebant. Dicebat se ad emporium Richardi ire vt equum colonis quibusdam ibi castra habentibus venderet, meque secum proficisci rogabat.

Vna riuum vadauimus, Paulo equum indomitum post se trahente. Per campos arenosos vlteriores progressi, ille loquacior fieri coepit. Paulus suo quodam more ciuem orbis terrarum se praebebat: sedes hominum alborum adierat atque plerasque gentes per mille milium Anglicorum spatium habitantes aut pacatus visitauerat aut hostis expertus erat.

Sermonem quendam Gallicum atque alium Anglicum, vtrumque rudissimum, loquebatur; nihilo minus Indus ex omni parte erat. Dum Dacotarum caedes in hostes commissas narrabat, oculus ille minutus truci fulgore micabat. Referebat quomodo Dacotae vicum Hohayarum iuxta superiorem Missouri fluminis cursum penitus deleuissent, viris mulieribus liberisque caesis; quomodo etiam multitudine maxima superuenientes sedecim viros fortes e gente Delaware circumdedissent atque ad vnum occidissent, quamquam illi luporum instar vsque ad extremum inter hostium cateruas pugnauissent.

Aliam quoque rem mihi narrauit, quam credere nolui donec tot testes, nullo inter se consilio coniuncti, eandem rem affirmauerunt, vt dubitare vix possem.

Ante sex annos vir quidam, nomine Jim Beckworth, sanguine Gallico, Americano atque Africano mixto ortus, pro Societate Pellium Comparandarum in magno Coruorum vico mercaturam exercebat. Idem superiore aestate Sancti Ludouici fuit. Nebulo est omnium pessimus, caedium auidus, perfidus, sine fide aut probitate: talem certe famam apud camporum incolas habet.

At in eo omnes fere regulae quibus hominum ingenia diiudicantur fallunt. Is enim, quamquam hominem dormientem cultro confodere non dubitaret, tamen facinora summae audaciae suscipere solet, quale hoc fuit. Dum in Coruorum vico moratur, manus Nigripedum bellatorum, triginta

aut quadraginta numero, clam per regionem vagabatur, solitarios homines necans equosque abducens.

Corui vestigia hostium inuenerunt atque ita acriter insecuti sunt vt illi effugere non possent. Tum Nigripedes, ad radices rupis praeruptae ex arborum truncis vallum semirotundum struentes, aduentum eorum tranquillo animo opperiebantur. Trunci atque ligna in altitudinem quattuor vel quinque pedum Anglicorum congesta eos a fronte tegebant. Corui munitionem impetu superare hostesque delere facile potuissent; sed, quamquam numero decuplo superiores erant, ne cogitabant quidem opus illud oppugnare.

Id enim a consuetudine ipsorum belli gerendi omnino abhorrebat. Clamantes, vlulantes, huc illuc quasi ipsi daemones subsilientes, glandium sagittarumque imbrem in truncos mittebant. Nemo Nigripedum vulneratus est; aliquot autem Corui, quamquam saltu se iactabant atque ictus vitare conabantur, sclopetorum ictibus confossi ceciderunt. Hoc paene puerili proeliandi genere hora aut duae consumptae sunt.

Interdum vnus e Coruis, audacia atque inani gloriae cupiditate incensus, carmen bellicum voce maxima canebat, se fortissimum omnium mortalium virum iactabat, securiculam corripiebat, ad vallum impetu ferebatur atque ferrum in lignum impingebat; deinde, dum ad socios recedebat, sagittarum multitudine confixus mortuus cadebat. Ne tum quidem quisquam de communi impetu cogitauit. Nigripedes in munitione tute manebant. Tandem Jim Beckworth patientiam amisit.

«Stulti omnes estis et vetulae,» Coruis inquit; «mecum venite, si quis vestrum satis fortis est, et docebo vos quomodo pugnandum sit.»

Tunicam venatoriam e pelle ceruina sibi detraxit atque, sicut Indi ipsi, totum corpus nudauit. Sclopetum humi reliquit, securiculam leuem in manu arripuit, atque per campum ad dextram cucurrit, cauo quodam ab oculis Nigripedum tectus. Tum per saxa scandens ad summam rupem post hostium terga peruenit. Quadraginta aut quinquaginta iuuenes Corui eum secuti sunt.

Clamoribus vlulatibusque ab imo exauditis intellexit Nigripedes sub se consistere; itaque procurrens de rupe in medium hostium desiluit. Dum cadit, vnum ex eis crinibus longis solutisque corripuit, ad terram detraxit securiculaque interfecit; tum alterum a cingulo circa lumbos comprehensum ictu vehementi percussit. In pedes erectus bellicum Coruorum clamorem edidit. Tam ferociter securiculam circum se rotabat

vt Nigripedes admiratione consternati retrocederent spatiumque ei relinquerent.

Potuisset, si voluisset, vallum transilire atque effugere; sed opus non fuit. Nam Corui iuuenes cum horrificis vlulatibus alii post alios e rupe in hostium medium desiliebant. Tum vniuersa Coruorum manus a fronte clamori respondit eodemque tempore impetum fecit.

Horrendum in angusto valli spatio certamen commissum est. Breui momento Nigripedes inclusorum tigrium more pugnabant atque rugiebant; sed caedes mox perfecta est, corporaque mutilata sub rupe in aceruum coniecta iacebant. Nemo ex Nigripedibus effugit.

Paulo narrationem finiente castellum Richardi in conspectum venit. In medio campo stabat; circa id confusa hominum multitudo, paulo autem ante muros castra colonorum erant.

«Age, Paule,» inquam, «vbi sunt tabernacula Minnicongeworum tuorum?»

«Nondum venerunt,» Paulus inquit; «fortasse cras.»

Duo magni vici Dacotarum ex ea gente quae Minnicongew appellatur trecenta miliaria Anglica a flumine Missouri ad bellum concurrendum iter fecerant, illo ipso mane ad castellum Richardi peruenturi. Nondum tamen vllum aduentus signum apparebat. Igitur per clamosam ebriorum turbam iter faciens in amplissimum castelli cubiculum e trabibus lutoque exstructum intraui. Virorum omnis generis, diuersorum colorum et gentium, fere omnes plus minusue ebriorum, plenum erat.

Grex colonorum Californiam petentium tandem sero animaduerterat se nimio ad iter commeatu onerasse. Partem igitur vel abiecerant vel ingenti damno mercatoribus vendiderant; copiam vero magnam liquoris ex frumento in Missouriensi regione destillati secum aduectam ibi statim potando consumere decreuerant.

Ibi videbas mulieres Indas ebrietate languescentes atque lacrimis diffluentes in pellibus bisontinis stratis recumbentes; Mexicanos sordidos arcubus sagittisque armatos; Indos tranquilla quadam grauitate ebrios; Canadianos capillatos, venatores pellium, et Americanos siluarum cultores in vestibus domestico panno fusco contextis, quibus sclopetula dilectissima et cultri magni Bowie ad latera palam pendebant. In medio cubiculo homo procerus, macilentus, tunica e panno laneo sordida indutus, contionandi more quo oratores populares apud comitia agrestia vtuntur turbam adloquebatur.

Altera manu aerem velut serra secabat, altera lagenam fuscam, liquore frumentario antea plenam firmiter tenebat, quam identidem ori admouebat, immemor se iam pridem omnem liquorem hausisse. Richardus me huic viro sollemniter commendauit; qui non alius erat quam colonellus R——, olim illius agminis dux. Is me statim arripuit, cum tunicae meae bullae deessent, a loris e pelle fimbriatis, atque quid sua in turba auctoritate superesset exponere coepit.

Homines suos, aiebat, seditione facta imperium sibi ademerant; attamen mentis praestantia se apud eos adhuc plurimum valere; sine nomine quidem ducis, re vera tamen ducem se manere. Dum colonellus haec disserit, ego turbam illam ferocem circumspiciebam, nec mihi temperare poteram quin cogitarem quam parum idoneus esset qui tales homines per deserta in Californiam duceret. Inter reliquos conspiciebantur tres iuuenes excelsa statura, Danielis Boone nepotes.

Hi profecto audacem atque rerum nouarum cupidam illius principis exploratorum indolem hereditate acceperant; sed nullum in eis placidi tranquillique animi signum conspiciebam, quo ille maxime excelluerat.

Horrendus quidam eorum casus post aliquot menses euenit. Dux Kearney, nuper e California reuersus, rerum gestarum nuntium attulit. Niuibus enim altissimis in montibus interclusi, frigore et fame ad insaniam paene redacti, alii aliorum carnibus vescebantur.

Tumultum fastidire coepi. «Veni, Paule,» inquam, «abeamus.» Paulus sub muro castelli in sole sedebat. Statim exsiluit, equum conscendit, et ad castellum Laramiense rediimus. Quo cum venissemus, vir quidam e porta prodibat sarcinam in tergo, sclopetum in vmero ferens; alii circumstantes manum ei porrigebant, quasi abeunti valedicerent. Mirabar quemquam solum ac pedibus in camporum vastitatem proficisci; sed causam rei mox cognoui.

Perrault — sic enim, nisi fallor, Canadianus ille vocabatur — cum praefecto stationis litigauerat, neque in castello iam tuto morari poterat. Bordeaux enim, breuis imperii sui honore inflatus, eum conuiciis lacessiuerat, ille autem pugno responderat. Tum alter alterum inuaserat, et in media area colluctati erant. Bordeaux momento temporis humi iacebat, irati Canadiani arbitrio expositus; nisi senex Indus, mulieris cum qua Bordeaux viuebat frater, aduersarium eius comprehendisset, male ei accidisset.

Perrault ex senis manibus elapsus est, vterque autem vir albus in cubiculum suum ad arma capienda cucurrit. Sed vbi Bordeaux e suo ostio

prospectans Canadianum in area sclopeto armatum stare et se ad pugnandum prouocare vidit, animus ei defecit; intra limen manere maluit.

Frustra senex Indus, ignauia affinis sui offensus, eum hortabatur vt in campum prodiret ac more alborum armis litem dirimeret; frustra ipsius Bordeaux mulier, pari ira incensa, domino suo vociferabatur eum canem esse et aniculam. Nihil profectum est. Apud Bordeaux prudentia audaciam vicit, nec passum e limine mouit.

Perrault contumelias in praefectum fugacem diu effundebat; postremo hac re fatigatus fasciculum carnis siccatae parauit eumque vmeris suspensum solus pedibus ad castellum Petri in Missouri flumine profectus est, trecenta miliaria Anglica per solitudinem hostilibus Indis plenam confecturus.

Eam noctem in castello exegi. Postridie mane, cum a ientaculo rediens cum mercatore quodam, cui McCluskey nomen erat, colloquerer, Indum ignotum portae lateri innixum conspexi. Vir erat procera statura, validis membris vultuque graui atque crasso.

«Quis est ille?» quaesiui.

«Ille est Turbo,» McCluskey respondit. «Idem ille qui tantam de bello perturbationem excitauit. Semper sic se gerunt Sioux: numquam cessant alter alterius iugulum secare; nihil aliud sciunt. Satius esset in tabernaculis sedere et pelles bisontinas comparare quas hieme nobis vendant. Si hoc bellum pergat, proximo anno mercatura parum lucrosa nobis erit, vt opinor.»

Eadem erat omnium mercatorum sententia; illi enim bello vehementer aduersabantur, quod negotia sua grauissimo damno afficeret. Turbo pridie e vico suo exierat vt castellum inuiseret. Ardor belli gerendi multum remiserat ex quo filii mortem vlcisci primum decreuerat. Longae enim atque implicatae apparatus expeditionis morae ingenium eius instabile vicerant.

Eodem mane Bordeaux eum adgressus muneribus donauerat atque monuerat Turbonem, si bellum sequeretur, equos suos perditurum neque vllos bisontes capturum esse quorum pelles cum albis commutaret; denique stultum esse qui tale quid moliretur, meliusque consulturum si, vt sapiens vir, in tabernaculo suo quietus sederet atque ex fistula fumum duceret. Turbonis consilium manifesto labefactatum erat: iam, quasi puer ludum carissimum fastidiens, a proposito deficiebat. Bordeaux triumphans praedicebat eum bellum non suscepturum.

Apud me humanitatis amor curiositati cedebat, et angebar quod fieri posse videbatur vt tantam occasionem belli sollemnia spectandi tandem amitterem. Turbo tamen facem tantum iniecerat; iam incendium late peruaserat. Dacotarum omnes occidentales gentes bellum cupiebant; atque, vt McCluskey narrabat, sex magni vici iam ad riuulum quendam quadraginta miliaria Anglica distantem congregati cotidianis precibus Magnum Spiritum implorabant vt sibi in bello auxilium ferret.

McCluskey nuper ab iis discesserat atque aiebat eos ad Castra La Bonté iter facere, quo intra hebdomadem peruenturi essent, nisi fama ad eos peruenisset bisontes ibi nullos esse. Haec condicio mihi displicebat; nam eo anno bisontes in vicinia rari erant. Erant praeterea duo illi Minnicongeworum vici quos supra memoraui; sed circa meridiem Indus quidam e castello Richardi aduenit nuntians eos inter se rixari, in partes discedere atque dissipari.

En quid liquor ille colonorum effecerit! Cum omnem copiam haurire non potuissent, reliquum Indis istis vendiderant; nec vate opus erat qui euentum praediceret. Ne scintilla quidem in pulueris pyrii horreum delapsa celerius incendium excitauisset. Confestim aemulationes antiquae, simultates atque odia diu occultata, quae in singulis Indorum vicis fouebantur, in rixas furiosas eruperunt. Belli expeditionem, cuius causa iam trecenta miliaria Anglica iter fecerant, obliti sunt.

Pueris nullo imperio coercitis similes videbantur, virorum tamen violentissimis cupiditatibus incensi. Complures in illa ebriorum turba cultro vulnerati sunt; postridie mane in paruas manus dispersi ad Missouri flumen redire coeperunt.

Timebam ne conuentus tam diu prouisus et caerimoniae ei destinatae numquam omnino fierent, neue tam praeclaram occasionem amitterem Indum sub ea specie maxime formidabili atque propria spectandi. Quamquam, si huic spectaculo renuntiarem, periculum non mediocre effugerem ne rebus vestibusque spoliarer, fortasse etiam cultro confoderer aut sclopeto occiderer. Hac cogitatione me consolatus nuntium, qualiscumque erat, ad nostra castra referre paraui.

Equum meum comprehendens aegre tuli quod ferream soleam ex vngula amiserat atque vngulam inter saxa fregerat. In castello Laramiensi equis ferrum pedibus imponitur pretio trium dollariorum pro singulis pedibus; itaque Hendrick ad trabem intra saeptum equorum alligaui atque Roubidou fabrum ferrarium accersiui. Is vngulam inter genua tenens

malleo limaque operabatur; ego rem attente spectabam, cum vox ignota me adlocuta est.

«Alii duo perierunt! At nos reliqui viuimus. Cras Gingras et ego ad montes proficiscimur; fortasse proximi erimus. Vita certe dura est!»

Oculos sustuli et homunculum conspexi vix amplius quinque pedes Anglicos altum, sed corpore breui quadratoque firmissime formato. Aspectu insigniter sordidus erat: tunica enim ex pelle ceruina vetustate atque adipe nigra et nitida facta erat; cingulum, culter, sacculus cornuque puluerarium multos labores tulisse videbantur. Primus vtriusque pedis articulus ante complures hiemes frigore congelatus absumptus erat; itaque calcei e pelle molli facti ad mutilatos pedes accommodati erant.

Totus habitu et apparatu venatorem pellium liberum, nullius domini iugo subiectum, prae se ferebat. Facies rotunda et rubicunda animi incuriam atque hilaritatem prae se ferebat, quae cum verbis modo ab eo dictis minime congruebant.

«Alii duo occisi sunt, inquis?» quaesiui; «quid istud sibi vult?»

«Heus,» inquit, «Arapahoi duos ex nostris in montibus modo interfecerunt. Senex Cauda Taurina rem nuntiauit. Alterum a tergo cultro confoderunt, alterum proprio ipsius sclopeto occiderunt. Ecce qua vita hic viuimus! Post hunc annum venandi pellium causa finem faciam. Mulier mea equum gradarium et taenias aliquot rubras sibi comparari vult; tam multas castorum pelles colligam vt ea ei emere possim, tum satis erit! Ad regiones inferiores descendam et in agro meo habitabo.»

«Ossa tua in campis exsiccabuntur, Rouleau!» inquit alius venator ibi stans, homo robustus vultu truculento, haud absimili cani feroci quem Angli bull-dog appellant.

Rouleau tantum risit, modum quendam cantus secum submurmurauit atque mutilatis pedibus saltandi motus facere coepit.

«Non multo post nos illa via praetereuntes videbitis,» alter inquit.

«Bene,» respondi, «consistite apud nos et poculum coffeae bibite.» Cum iam dies serus esset, e castello statim discedere paraui.

Dum equo ex castello egredior, longum colonorum plaustrorum agmen riuum transibat. «Quo tendis, hospes?» duae tresue voces simul me salutarunt.

«Duodeuiginti fere miliaria Anglica aduerso riuo.»

«Sero sane tanta itinera suscipis! Festina, quaeso, atque Indos diligenter circumspice!»

Consilium nimis bonum videbatur quam vt neglegerem. Riuum vadatus campum vlteriorem equo citato sed tamen aequabili cursu peragraui. Verum expertus sum vetus illud dictum: quo plus properes, eo minus proficias vbi ad colles tria miliaria Anglica a castello remotos perueni. Semita vix apparebat; ego autem celerius quam cautius progrediens eam ex oculis amisi.

Recta tamen pergebam, riuo Laramiensi duce, cuius aquam inter arbores interdum ad dextram in imis faucibus solis occidentis radiis obscure fulgentem conspiciebam. Dimidia hora ante solis occasum ad eius ripam perueni. Erat in vasta illius loci solitudine aliquid quod animos vehementer excitaret. Repente e fruticibus artemisiae ante me anticapra exsiluit. Cum ea non plus triginta iardas Anglicas ante equum meum lepide saltaret, sclopetum displosi; statim in gyrum acta concidit.

De praeda securus equum lento gradu ad eam admouebam, interim sclopetum otiose rursus onerans, cum illa, contra spem meam, surrexit atque tribus tantum pedibus nitens celeriter in obscura collium latebra abiit, quo insequendi tempus mihi non erat. Decem post minuta per ima profundae vallis procedebam, cum forte retrospiciens in dubia luce aliquid me sequi conspexi.

Lupum esse ratus e sella delapsus post equum consedi vt bestiam sclopeto ferirem; sed vbi propius accessit, ex motu intellexi aliam anticapram esse. Ad centum fere iardas Anglicas appropinquauit, gracilem collum incuruauit atque intentis in me oculis constitit. In albam pectoris maculam sclopetum direxi iamque displosurus eram cum illa subito aufugit, modo in hanc modo in illam partem cursu flexo, instar nauis aduerso vento huc illuc velificantis, et tandem summa celeritate euolauit.

Tum iterum substitit et post se curiose respexit, atque sicut antea citato gradu ad me rediit; sed minus confidenter: mox enim stetit me intuens. Sclopetum displosi; illa in altum exsiluit atque in vestigiis procubuit. Spatio menso ducentos et quattuor passus esse repperi. Cum iuxta eam starem, moriens oculos ad me sustulit, qui oculis feminae formosae similes erant, obscuri et insigni quodam nitore praediti. «Bene accidit,» mecum cogitaui, «quod propero; nam, si vacaret, fortasse conscientia me accusaret.»

Animal, quamquam manu minime exercitata, in partes secui; carnem post sellam suspensam portabam et rursus equitaui. Colles vndique me circumdabant, quorum ne vnum quidem agnoscere poteram. «Sero iam

est,» mecum inquam, «vt vlterius procedam. Hic noctem agam, maneque semitam quaeram.»

Vltimo tamen conatu collem excelsum ascendens magno cum gaudio riuum Laramiensem longe ante me porrectum prospexi, qui inter laceratas arborum turmas huc illuc flexus currebat. Procul, sub ipsis siluarum vmbris, veteris stationis mercatoriae ruinae conspiciebantur. Ad eas sub ipsum crepusculum perueni.

In luce illa incerta minime iucundum erat per densas siluas ac vepres luci vlterioris progredi. Aures intentas habebam, num hominis aut ferae pedum strepitum audirem. Nihil mouebatur praeter auem quandam paruam fuscamque in ramis leniter cantitantem. Laetatus sum cum tandem in campum apertum exii, vbi si quid appropinquaret cernere possem. Ad ostium riui Chugwater perueni iam omnibus tenebris obortis. Habenas remisi, equumque suo arbitrio incedere passus sum.

Ille nullo errore citato gradu pergebat, atque hora nona vespertina cliuum arduum in prata vbi castra habebamus aegre descendebat. Dum ignis lumen frustra quaero, Hendrick, sensu acriore praeditus, magnum hinnitum edidit; cui statim e longinquo hinnitus acutus respondit. Protinus vox Reynal e tenebris me compellauit, qui sclopeto arrepto obuiam exierat exploraturus quis aduentaret.

Ille cum muliere sua, duobus Canadiensibus et pueris Indis soli in castris manebant; Shaw atque Henricus Chatillon nondum redierant. Postridie circa meridiem ambo tandem aduenerunt, equis qui post iter longum haud meliore habitu videbantur. Henricus tristis videbatur. Mulier enim mortua erat, liberi autem eius, protectore orbati, labores incertosque casus vitae apud Indos deinceps subituri erant.

Etiam in luctu suo officium erga dominum non oblitus erat: nam a propinquis Indis duas pelles bisontinas ornamentis pulcherrimis distinctas comparauerat, quas nobis dono humi explicuit.

Shaw fistulam tabaci accendit atque paucis verbis itineris sui casus narrauit. Cum ego castellum peterem, ipsi, vt supra dixi, ad ostium riui Chugwater a me discesserant. Totum diem aduerso riuulo progressi erant per terras desertas atque infecundas. Saepius recentia magnae manus bellatorum vestigia offenderant, eiusdem sine dubio cuius impetum paene subieramus.

Vna fere hora ante solis occasum, nullo mortalium in itinere obuio, ad tabernacula mulieris eiusque fratrum peruenerant; hi, vt Henricus imperauerat, e vico Indorum egressi erant vt castra nostra peterent.

Quinque tabernacula iam iuxta riuum posita erant. In vno eorum mulier iacebat, macie ad ossa paene redacta; iam aliquandiu neque se mouere neque loqui potuerat.

Spes vna Henricum videndi eam adhuc viuam tenuerat, cui summa fide atque amore deuincta erat. Vix ille tabernaculum intrauerat, cum mulier paulum reuixit et maximam noctis partem cum eo colloquebatur. Prima luce in traineau sublata est, vniuersaque turma ad castra nostra profecta est. Quinque tantum bellatores erant; ceteri mulieres et pueri.

Omnes magno metu angebantur ob vicinam Coruorum manum bellicam, quae eos, si forte offendisset, haud dubie nulla misericordia adhibita interfecisset. Vix vnum aut duo miliaria Anglica processerant, cum equitem procul in extremo caeli terraeque confinio conspexerunt. Omnes substiterunt, solliciti in vnum coeuntes; neque timore liberati sunt nisi multo postquam ille e conspectu euanuerat. Tum iter receperunt.

Henricus cum Shaw paucis perticis Anglicis ante Indos equitabat, cum Mahto-Tatonka, mulieris frater natu minor, eos magno clamore reuocauit. Regressi Indos omnes circa vehiculum in quo mulier iacebat congregatos inuenerunt. Vix aduenerant cum extremum spiritus in faucibus sonum audiuerunt; momento post in sporta vehiculi exanimis iacebat.

Omnia subito conticuerunt; tum Indi vno consensu super corpore mortuae luctuosos vlulatus ediderunt, inter quos Shaw sonos quosdam distincte audiuit vocabulo «Halleluia» similes. Ex his sonis aliisque similitudinibus fortuitis inepta illa coniectura orta est Indos ex decem Israelitarum tribubus amissis oriundos esse.

Consuetudo Indorum postulabat vt Henricus aeque atque alii feminae propinqui pretiosa dona afferrent, iuxta corpus in vltimo sepulturae loco deponenda. Itaque ille cum Shaw, Indis relictis, ad nostra castra profectus circa meridiem, equis summopere incitatis, eo peruenit, vt supra narrauimus. Rebus necessariis acceptis continuo redierunt. Nox iam profunda erat cum ad tabernacula iterum peruenerunt, quae omnia in profunda quadam conualle inter colles tristes posita erant.

Quattuor tabernacula per caliginem vix cerni poterant; quintum autem, omnium maximum, flamma rubra intus ardente per pellium crudarum tegumentum paene perlucidum late fulgebat. Cum appropinquarent, perfectum vbique silentium erat. Tabernacula habitatoribus vacua videbantur; nulla res viua mouebatur. Spectaculum horrorem quendam

incutiebat. Ad ostium maximae domus equitauerunt, nullo praeter vngularum strepitum audito.

Mulier Inda exiit atque equos tacita suscepit. Intus ingressi tabernaculum Indis refertum inuenerunt; ignis in medio ardebat, lugentes autem tribus ordinibus eum circumsidebant. Hospitibus nouis ad superiorem tabernaculi partem locus datus est, pellis ad sedendum strata et fistula accensa silentio maximo iis tradita. Sic maiorem noctis partem transegerunt.

Interdum ignis in fauillas paene consumebatur, adeo vt formae circa eum sedentes vix dignoscerentur; tum femina aliqua frustum adipis bisontini in ignem iniciebat, et noua flamma subito erumpens multitudinem illorum vultuum ferorum, immobilitate simulacris aeneis similium, illustrabat. Silentium tamen nemo rumpebat. Shaw magno solacio erat quod tandem lux rediit et e domo luctus exire licuit.

Ipse cum Henrico domum redire parabat; ante discessum tamen munera allata iuxta corpus mulieris posuerunt. Illud, magnificentissime ornatum, in vno tabernaculo in sedenti habitu adhuc collocatum erat. Non procul equus egregius palo alligatus stabat, quem illo mane ad vsum animae eius immolaturi erant; nam mulier clauda fuerat, neque per maestos campos ad mortuorum vicos pedibus iter facere poterat. Cibus quoque et instrumenta domestica ad extremum illud iter parata erant.

Henricus eam propinquorum curae commendauit ac statim vna cum Shaw ad castra nostra rediit. Multo deinde tempore opus fuit antequam a maerore omnino recrearetur.

CAPVT VNDECIMVM · SCENAE IN CASTRIS

Quodam die Reynal vno alteroue miliario Anglico a castris sclopetorum crepitum audiuit. Statim animus eius trepidare coepit: Coruorum manus bellicae animo obuersabantur; cum autem rediissemus — omnes enim aberamus — querelas renouauit quod cum Canadiensibus et muliere Inda solus relictus esset. Postridie causa timoris apparuit. Quattuor venatores pellium, Morin, Saraphin, Rouleau et Gingras appellati, ad castra nostra venerunt seque nobis adiunxerunt.

Hi erant quorum sclopeta sonuerant somniaque socii nostri Reynal turbauerant. Mox iuxta nos castra posuerunt. Sclopeta eorum, diuturno vsu sordida et attrita, vna cum nostris ad veterem arborem innitebantur; sellae validae ac ruditer factae, pelles bisontinae, pedicae, ceteraque pauca et simplicia itineris instrumenta iuxta tentorium nostrum congesta erant.

Equos suos montanos inter nostros in pratum pascendos dimiserunt; ipsi autem, viri non minus asperi ac laborum patientes, dimidiam saepe diem sub vmbra arboris nostrae in herba supini iacebant, otiose fumum tabaci ducentes et casus suos narrantes. Prouocem equestris militiae annales, vt vitam ferociorem periculisque magis obnoxiam exhibeant quam quae venatoribus pellium in Montibus Saxosis degenda est.

His tam opportunis auxiliis ad castra nostra adiectis, Reynal metu liberari coepit, atque etiam veterem illum castrorum locum quodam amore complectebatur. Sed iam castra mutanda erant: nam si nimis diu eodem loco maneremus, incommoda certa oriebantur, quae nisi summa necessitate tolerari non poterant. Herba iam non laeuis et aequabilis apparebat; pedibus conculcata in lutum argillamque redacta erat. Itaque ad aliam arborem veterem, etiam maiorem, iuxta fluminis ripam octaua fere parte miliarii Anglici distantem, transmigrauimus.

Truncus eius diametro sex integros pedes Anglicos patebat. In altero latere manus Indorum signa varia ac nobis obscura reliquerat, quibus

aliquam rei bellicae memoriam commendauerat; inter ramos autem superiores reliquiae lignei cuiusdam suggestus conspiciebantur, cui corpora mortuorum, more Indorum, olim imposita erant.

«Ecce Bos-Vrsus aduenit», inquit Henricus Chatillon, cum in herba pranderemus. Sublatis oculis equites aliquot trans vicini collis iugum appropinquare conspeximus; statimque quattuor iuuenes egregia statura ad nos equitauerunt equisque descenderunt. Vnus eorum erat Bos-Vrsus, siue Mahto-Tatonka, nomen e duobus compositum quod a patre acceperat, principe partis Ogillallorum potentissimo. Cum eo frater vnus et duo alii iuuenes venerant.

Hospitibus dextras porreximus; prandio autem absoluto — ita enim, vt aiunt, etiam nobilissimi Indorum hospites excipiuntur — singulis poculum stanneum coffeae et buccellatum tradidimus. Illi gutture imo «How! how!» exclamarunt: vna hac syllaba Indus dimidiam fere animi motuum suorum varietatem significare potest. Tum fistulam tabaci accendimus sedentibusque in solo porreximus.

«Vbi est vicus?»

«Illac», respondit Mahto-Tatonka, austrum digito demonstrans; «intra duos dies aderit.»

«Ad bellum proficiscentur?»

«Ita.»

In campis istis neminem hominum vniuersorum amore flagrare putes. Nos certe hoc nuntium libentissime accepimus; nobis ipsis gratulabamur quod Bordeaux, qui suis commodis seruiens Turbonem a caedibus, quibus ille maxime delectabatur, abducere conatus erat, nihil profecisset; ita nihil amplius obstaturum videbatur quominus ad constitutum apud Castra La Bonté conuentum pergeremus.

Eo die atque complures dies insequentes Mahto-Tatonka sociique apud nos hospitati sunt. Reliquias ciborum nostrorum vorabant, fistulam nobis tabaco implebant, sed eius fumum haud minus diligenter consumebant. Interdum iuxta se in vmbra procumbebant, iocosis cauillationibus et ludibriis indulgentes, quae grauitatem fortium et gloriae cupidorum bellatorum — quales duo eorum re vera erant — minime decebant.

Duo dies lente praeterierunt; tertio die mane certissime sperabamus vicum Indorum nos visuros. Sed ille non aduenit. Itaque equos conscendimus vt eum quaereremus. Pro octingentis Indis quos exspectabamus, vnum tantum virum Indum per campum contra nos equitantem offendimus; qui suos consilium mutauisse nuntiauit nec ante

tres dies venturos esse; bellum tamen suscepturos esse constanter affirmabat.

Hunc tam mali nuntii latorem nobiscum ducentes castra repetiimus, per viam Indorum leuitatem execrantes vt animum oblectaremus. Vbi paruum illud album tentorium sub magna arbore conspeximus, iam non solum stare animaduertimus. Iuxta ipsum immensum vetustumque tabernaculum exstructum erat, imbribus tempestatibusque discolor, vetustate corruptum; rudibus equorum hominumque imaginibus et manibus porrectis olim pictum, quae iam fere deletae erant.

Longi pali quibus squalidum illud domicilium sustinebatur ex acuminato vertice in omnes partes incondite eminebant; supra aditum fistula sacra, quam «medicinae fistulam» appellant, aliaque magicarum artium instrumenta suspensa erant. Iam procul turbam hominum, diuersis coloribus corporumque magnitudinibus insignem, circa tranquilla nostra castra discurrentem videbamus. Venator Morin, vno aut altero die absens, redierat, vt videbatur, totam secum familiam adducens.

Vxorem enim sibi duxerat, pro qua pretium more constitutum, equum vnum, soluerat. Primo aspectu vilis haec emptio videri possit; sed re vera vxorem Indam hac ratione sibi comparare nemo sine diligenti deliberatione debet. Non enim solum primum pretium persoluendum est, sed etiam ingens onus sustinendum alendi atque pascendi auidam propinquorum vxoris multitudinem, cuius singuli sibi ius esse arbitrantur vt ab imprudenti viro albo sustententur.

Velut hirudines circum eum congregantur, neque prius absistunt quam omnia eius bona exhauserint.

Non splendidis affinitatibus Morin se coniunxerat. Propinqui sponsae in Ogillallorum societate vilissimo loco habebantur; nam etiam inter illos feros camporum fautores aequalitatis, sicut apud nos, discrimina dignitatis et condicionis re vera valent. Nec vxor Morin inter feminas suas pulcherrima erat; maritus autem tam peruerse iudicauit vt eam vetere veste e tela bombacina picta, quam ab emigrante muliere emerat, indueret, pro decenti tunica e corio ceruino candefacto, quali mulieres Indae vti solebant.

Totam hanc domum agitabat anus quaedam annorum octoginta, vultu incredibiliter deformi. Nihil vmquam hominum imaginatio phantasma aut sagam horribilius finxit. Omnes eius costas numerare poteras per plicas cutis coriaceae quibus tegebantur. Facies marcescens cranium vetus potius quam vultum hominis viui referebat; adeo etiam orbitae oculorum cauae

et obscurae erant, in quarum imo parui oculi nigri scintillabant. Brachia ad tenuitatem neruorum ac filorum attenuata erant vt vix quidquam carnis superesset.

Capilli partim nigri partim cani, omni cura neglecti, paene ad terram pendebant; vnicum vestimentum reliquiae veteris pellis bisontinae erant, cingulo e corio circa lumbos ligatae. Attamen in hoc tam macilento corpore mira vis inerat. Ipsa tabernaculum statuere, equos sarcinis onerare, durissimosque castrorum labores obire solebat. A prima luce vsque ad vesperam circa tabernaculum discurrebat, et quotiens aliquid ei displicebat, strigis instar stridens clamabat.

Frater eius, vir qui apud suos medicus siue magus habebatur, pari macie neruisque praeditus erat. Os ab aure ad aurem fere patebat; neque minor erat, vt nobis satis exploratum est, voracitas pro tanta oris latitudine. In eodem tabernaculo habitabant coniuges recens matrimonio coniuncti; ille ex hominum genere otioso et inutili, quales non minus vicos Indorum quam ciuitates cultiores infestant. Neque venationi neque bello idoneus erat; quod etiam ex stupido ac sensu vacuo vultu conicere licebat.

Felices illi coniuges primis adhuc nuptiarum diebus fruebantur. Pellem bisontinam inter palos tendebant, qua se ab ardentibus solis radiis defenderent; sub hoc rudi velamine stratum e mollibus pellibus laute sternentes, dimidiam diem amanter iuxta se sedebant, quamquam non animaduerti multa inter eos verba fieri. Fortasse nihil habebant quod dicerent; nam argumentorum, de quibus Indus colloquatur, copia haud sane ampla est.

Sex fere pueri quoque per castra ludentes vlulantesque discurrebant, aues paruis arcubus sagittisque petebant, aut e virgis tabernacula exigua construebant, quemadmodum liberi alio cutis colore praediti ex ligneis frustulis domos fingere solent.

Vnus dies praeteriit, et Indi celeriter conuenire coeperunt. Bini terniue, interdum plures, equis adueniebant et taciti in herba considebant. Tandem dies quartus illuxit; circa meridiem equites subito in summo vicini iugi vertice apparuerunt.

Hi cliuum descenderunt; post eos varia atque incomposita turba festinans tumultuose de colle in subiectam planitiem effusa est: equi, mulae, canes; trahae e longis perticis confectae grauibus sarcinis oneratae; bellatores equitantes, mulieres Indae inter multitudinem pedibus incedentes, innumerique liberi. Per dimidiam fere horam agmine non intermisso descendebant. Ad flexum riui, haud amplius octaua parte

miliarii Anglici a nobis distantem, recta contendebant; ibi densam et confusam turbam coegerunt, donec, quasi arte magica, centum quinquaginta alta tabernacula e terra subito exorta viderentur.

Campus paulo ante desertus frequentissimi iam vici speciem prae se ferebat. Innumeri equi in pratis circumiectis iam pascebantur; tota planities hominibus commouebatur, qui nunc equis citato cursu vagabantur, nunc grauiter in longis candidisque vestibus ambulabant. Turbo tandem aduenerat! Vna tantum quaestio adhuc pendebat: «Ad bellumne iturus est, vt nos tam honesto comitatu stipati ad conuentum apud Castra La Bonté, nonnihil periculosum, peruenire possimus?»

Id adhuc incertum erat. Consilia eorum insita gentis cunctatio perturbabat. Indi magnis copiis coniuncti agere nequeunt; etiam cum res grauissima agitur, non possunt consiliorum continuata serie ad finem communem niti. Hoc Philippus, quem Regem vocabant, Pontiac et Tecumseh suo quisque malo senserunt. Olim Ogillalli principem belli habuerant, qui eos continere poterat; sed illo mortuo ad incertos suos impetus relictus erat populus.

Quoniam hic Indorum vicus eiusque incolae magnam partem insequentis narrationis obtinebunt, non alienum videbitur paulisper totam gentem cuius pars sunt considerare. Dacotae siue Sioux immensas terras tenent, a flumine Sancti Petri vsque ad Montes Saxosos. In plures partes sui iuris diuisi sunt, nullo communi imperio coniuncti nec vllum caput commune agnoscentes. Eadem lingua, iidem mores, eaedem superstitiones sola inter eos vincula sunt.

Ne in bellis quidem in vnum conueniunt. Orientales partes contra Objibwas circa Lacus Superiores dimicant, occidentales contra gentem Serpentium in Montibus Saxosis bellum assidue gerunt. Sicut gens omnis in partes, ita singulae partes in vicos diuiduntur. Cuique vico princeps est, cui tantum honoris atque oboedientiae tribuitur quantum eius ipsius virtus aut metus quem incutit exigere potest.

Interdum tantum nomine princeps est; interdum potestas eius parum ab imperio absoluto abest, fama atque auctoritate etiam vltra fines sui vici propagatis, adeo vt tota gentis pars cuius est eum ducem agnoscere parata sit. Ita paucis ante annis apud Ogillallos res se habebat.

Fortitudo, sollertia, audacia quemlibet bellatorem ad summos honores prouehere possunt, praesertim si prioris principis filius sit aut numerosae familiae membrum, quae ei auxilio veniat iniuriasque eius vlciscatur. Sed postquam principis dignitatem adeptus est atque senes et bellatores

sollemni ritu eum principem renuntiauerunt, nemo putet eum externa quaedam dignitatis insignia aut honoris speciem sibi sumere. Nimis enim bene nouit quam incerto iure locum illum teneat.

Inconstantibus ciuibus gratificari debet. Multi in vico commodius viuunt, plures vxores equosque possident, splendidiusque vestiuntur quam ipse. Sicut olim Germanorum duces, iuuenum animos muneribus sibi deuincire studet, atque hac liberalitate non raro ad paupertatem redigitur. Quod si beneuolentiam eorum non conciliauerit, imperium eius pro nihilo habebunt, et quouis momento eum deserere poterunt: nullam enim potestatem cogendi more maiorum populi sui accepit.

Rarissime, saltem inter has occidentales gentes, princeps magnam auctoritatem consequitur nisi familiae amplae caput est. Saepe vicus maximam partem ex eius propinquis ac posteris constat, ita vt vagans illa societas quasi patriarchalis familiae speciem prae se ferat. Populus tam laxe coniunctus, praeterea odiis simultatibusque intestinis discerptus, parum virium aut efficaciae habere potest.

Occidentales Dacotae certis domiciliis carent. Venando pugnandoque et aestate et hieme sine intermissione vagantur. Alii bisontum armenta per immensas solitudines campestres sequuntur; alii Montes Nigros peragrant, equites peditesque per obscuras valles ac tristes montium fauces magna multitudine incedentes, donec in loca quae «Parks» appellant, venationis regiones et pulcherrimas et periculosissimas, tandem emergunt.

Bison fere omnia vitae necessaria suppeditat: habitationem, victum, vestitum, cubilia, fomitem ignis; neruos ad arcuum chordas, glutinum, fila, funes, et restes quibus equos in itinere retinent; stragula sellis imponenda, vasa aquae continendae, nauigia quibus flumina transeant, denique merces quibus a negotiatoribus cetera quae desiderant emant. Bisontibus exstinctis, ipsos quoque paulatim interire necesse est.

Bellum iis velut aer est quem spirant. Contra plerasque finitimas gentes odium pertinax seruant, a patribus filiis traditum, assiduisque vltro citroque factis iniuriis accensum. Multoties quotannis in singulis vicis Magnus Spiritus inuocatur, ieiunia instituuntur, sollemnis armatorum pompa agitur, bellatores autem paruis turmis contra hostes exeunt. Haec ferocia cupidissimas eorum spes excitat atque maximas animi vires elicit.

Haec potissimum causa est cur torpor eos summaque abiectio non opprimant. Sine tanto incitamento similes essent gentibus trans montes inbellibus, quae per speluncas et saxa quasi bestiae dissipatae, radicibus reptilibusque aluntur. His, praeter formam, parum humanitatis inest; at

superbus et honoris cupidus Dacotarum bellator interdum virtutibus heroicis gloriari potest. Rarissime apud eos quisquam nisi virtute bellica dignitatem potentiamque adipisci solet.

Superstitio tamen interdum magnam potestatem iis tribuit qui se magos esse profitentur; feroces etiam animi vi dicendi moueri possunt, iisque qui eloquentia valent honorem habent.

Sed ad rem redeamus. In tentorium nostrum aspice, aut, si fumum suffocantem et aerem grauem tolerare potes, ingredere. Ibi arto spatio coartatum circulum bellatorum validorum videbis, fistulam tabaci circumferentium, iocantium, fabulas narrantium, suoque more laetitiam capientium. Pueri quoque nudi, aenei cutis colore, et puellae oculis serpentinis praeditae nobis molesti erant.

Accedebant illi paucis verbis submissa voce prolatis, quorum sententia breuissima erat: «Veni et ede.» Tum surgere cogebamur, pertinaciam hospitalitatis Dacoticae execrantes, quae inter solis ortum et occasum vix horam quietis relinquebat; eam tamen obseruare debebamus, nisi hospites offendere vellemus.

Mihi quidem haec necessitas imprimis grauis erat, quippe qui morbo debilitatus vix ambulare possem, nedum viginti cotidie epulis par essem. Quales illae epulae essent, superiore capite, vbi miseri catuli exitum narraui, exemplum dedi. Tam liberalis apparatio ex effusa beneuolentia nasci videtur; non dubito tamen quin dimidia saltem pars eorum qui nos tam humaniter accipiebant, si solos inermesque in campis offendissent, equos nostros abstulissent ac fortasse insuper sagittam nobis infixissent. Itaque Indo numquam temere confidas: sclopetum semper ad manum habe, illudque vetus equitum dictum animo tene: SEMPER PARATVS.

Quodam mane ad tabernaculum senis cuiusdam, velut Nestoris gentis suae, vocati sumus. Ibi eum inuenimus partim sedentem, partim reclinatum super aceruum pellium bisontinarum. Comae eius longae, quamuis octoginta iam hiemes transegisset, etiam tum nigerrimae, vtrinque circa maciem oris pendebant. Corpus aridum sed membris apte compositum non clarius pristinarum virium reliquias ostendebat quam facies atra atque exhausta, quae tamen insignem animi vim et maiestatem etiam tum retinebat.

Ex aduerso senis sedebat nepos eius, iuuenis ad gloriam aspirans Mahto-Tatonka; praeter hos vna alteraue mulier in tabernaculo erat.

Huius senis vita singularem fabulam suppeditat, qua ritus quidam superstitiosus, apud multas Indorum gentes etiamnum florens, illustratur.

E familia potenti et bellicis rebus clara ortus erat. Cum adhuc adulescentulus esset, ad singularem illum ritum accessit, quem plerique gentiles sui antequam vitam virilem ineant subeunt. Faciem nigro colore pinxit; tum speluncam in remota Montium Nigrorum parte quaesiuit, in qua complures dies ieiunans et spiritus precibus inuocans iacuit.

In somniis visionibusque quas inopia cibi et animi commotio pepererant, diuinitus missa sibi ostendi credebat, vt Indis fieri solet. Species anticaprae iterum atque iterum ei apparuit. Anticapra apud Ogillallos mitis pacis spiritus habetur; raro tamen fit vt tam placidus hospes iuuenibus inter prima initiationis ieiunia occurrat. Saepius terribilis vrsus griseus, belli numen, iis apparet, vt bellicum ardorem gloriaeque sitim in animis accendat.

Tandem anticapra locuta est. Iuueni somnianti nuntiauit ne belli viam sequeretur; vitam quietam et pacificam ei destinatam esse, eumque deinceps populum consiliis recturum et ab iniuriis quae ex suis discordiis nascerentur defensurum. Alios contra hostes pugnando gloriam adepturos; ipsi autem aliam quandam magnitudinem fato reseruari.

Visiones quae tali ieiunio conspiciuntur plerumque totius vitae cursum somniantis constituunt. Ab illo tempore Le Borgne — hoc enim solo nomine eum nouimus — omnem de bello cogitationem abiecit et pacis operibus se dedit. Visum illud populo narrauit; illi mandatum ei datum venerati sunt nouumque munus eius obseruantia prosecuti.

Longe dissimilis erat frater eius Mahto-Tatonka, qui duplex nomen suum, lineamenta oris, multaque ingenii sui indicia filio tradiderat. Hic mulieris Indae Henrico Chatillon coniunctae pater erat; quae propinquitas nobis non parum profuit, quoniam amicitiam familiae conciliauit, fortasse totius Ogillallorum gentis nobilissimae potentissimaeque. Mahto-Tatonka suo more heros erat: nemo principum neque rei militaris gloria neque imperio in suos cum eo certare poterat.

Animo impauido erat, consiliis vehemens atque inflexibilis; voluntas eius pro lege erat. Prudens idem et callidus, consilio vere Indico semper albis hominibus fauebat, cum sciret inde sibi suisque magnos fructus venturos. Postquam aliquid agendum statuerat, bellatores conuocabat, quasi eorum consilia exquireret; finitis autem sermonibus suam sententiam placide exponebat, cui nemo vmquam contradicere audebat.

Grauiter luebant qui eius iram incurrerant. Eos ilico aut verberabat aut cultro confodiebat; quod si quis alius princeps ausus esset, statim vita priuatus foret. Ipse autem tantum terrorem nomine suo incusserat vt idem

facinus impune iterare posset. Inter homines qui ab antiquissimis temporibus nullam legem nisi suam cuiusque voluntatem agnouerant, Mahto-Tatonka animi constantia et intrepida audacia potestatem paene tyrannicam sibi comparauit.

Tandem tamen etiam huius vitae finis aduenit. Multos inimicos habebat, qui occasionem vlciscendi taciti exspectabant; praecipue autem antiquus noster amicus Vetus Fumus vna cum omnibus suis propinquis eum implacabili odio prosequebatur. Quodam die Vetus Fumus in tabernaculo suo medio in vico sedebat, cum Mahto-Tatonka solus eo ingressus est; ad inimici tectum accedens clara voce eum prouocauit vt prodiret secumque pugnaret. Vetus Fumus ne se quidem mouit.

Tum Mahto-Tatonka illum ignauum ac mulierculam proclamauit et ad ipsum tabernaculi aditum magnis passibus procedens equum principis optimum, ibi ad palum alligatum, cultro transfixit. Vetus Fumus metu perculsus ne hac quidem iniuria ad pugnam euocari potuit. Mahto-Tatonka superbe abiit, omnibus sibi viam dantibus; sed iam vindictae hora instabat.

Quinque aut sex abhinc annis, die quodam aestuoso, multa tabernacula propinquorum Veteris Fumi circa negotiatores Societatis Pellium posita erant, qui varias merces, atque inter eas etiam liquorem frumentarium destillatum, quem *whiskey* appellant, iis vendebant. Mahto-Tatonka cum paucis suis illic quoque aderat. Dum in proprio tabernaculo recumberet, rixa inter clientes eius et inimici consanguineos orta est. Statim bellici clamores exauditi sunt, glandes sagittaeque volare coeperunt, totaque castra tumultu complebantur.

Princeps e strato exsiluit et ira ardens ex tabernaculo prorupit, vtrique parti magna voce imperans vt pugnam desinerent. Repente — nam insidiae antea compositae erant — duorum triumue sclopetorum crepitus et duodecim fere arcuum neruorum sonitus auditi sunt; ille autem ferox heros, letaliter saucius, in faciem praeceps humi cecidit. Rouleau, qui ipse adfuerat, mihi omnia ordine rettulit. Tumultus per castra vniuersa serpsit neque prius repressus est quam ex vtraque parte complures occubuissent.

Cum nos in ea regione versaremur, inimicitiae inter duas illas familias etiam tum acriter flagrabant.

Sic Mahto-Tatonka interiit; magnam tamen quasi aciem posterorum reliquit, quae famam eius perpetuaret mortemque vlcisceretur. Praeter filias triginta filios habuerat; qui numerus nemini incredibilis videbitur qui Indorum mores ac consuetudines penitus nouit. Multos eorum

conspeximus, omnes eodem fusco colore orisque singularibus lineamentis praeditos. Ex his natu maximus erat iuuenis Mahto-Tatonka, qui nos inuiserat; nonnulli illum patri in honoribus successurum esse dicebant.

Quamquam vix vnum et viginti annos natus videbatur, pluries hostes ictu attigerat pluresque equos atque mulieres Indas rapuerat quam vllus alius eius vici iuuenis. Apud eas gentes equorum furtum ad gloriam comparandam via trita est; feminarum quoque raptus pari laude dignus aestimatur. Non quod tale facinus per se admirationem mereri putetur.

Nam quiuis mulierem alterius rapere potest; si postea marito, cui illa iure suo coniuncta est, pretium munusue satis magnum obtulerit, plerumque facilis ille maritus rem aequo animo feret, ira eius dormiet, et omne ab eo periculum amouebitur. Sed haec ratio vilis et animi abiecti habetur: periculum quidem effugitur, sed vna cum illo gloria facinoris perit. Mahto-Tatonka audacius longe et ferocius agebat.

Cum complures duodenas mulieres rapuisset, gloriari poterat se pro nulla vmquam pretium dedisse; immo marito laeso digitis ante faciem crepitantibus tantum indignationem contempsisse, vt nemo adhuc manus violentas in eum inicere ausus esset. Patris vestigiis presse insistebat. Iuuenes et puellae Indae eum, diuerso quisque modo, admirabantur: illi eum in bellum semper sequebantur; hae nullum virum amabiliorem esse credebant.

Fortasse mirum videbitur eum semper impunitum euasisse. Sagittam e conualle praerupta emittere aut nocte cultro ferire haud magnum fortitudinis argumentum est; talia vero Indorum ingenio maxime conueniunt. Sed Mahto-Tatonka valido praesidio muniebatur. Non sola ipsius audacia nec indomita voluntas efficiebat vt inter aequales tanta fiducia grassaretur: inimici meminerant eum vnum ex triginta fratribus bellicosis esse, qui omnes iam ad virilem aetatem accedebant.

Si qui in illum iram suam effudissent, multi oculi acres eos sine intermissione obseruaturi, multa pectora ferocia eorum sanguinem sititura essent. Quocumque illi proficiscerentur, vltor vestigia eorum premeret. Mahto-Tatonka interficere paene idem esset atque sibi mortem consciscere.

Quamuis tantopere feminarum gratiam haberet, vestium cultui minime studebat. Ornatum, quo comites se ostentabant, contemnebat; sibi satis videbatur sola virtute bellica ad amorem conciliandum niti. Numquam pallio variegato monilibusque micantibus se ornabat, sed staturam suam, velut Apollinis ex aere fusi effigiem, ad feminarum

gratiam conciliandam sufficere credebat. Vox eius mira grauitate et vi praedita erat; ex pectore velut profundi organi musici sonitus procedebat.

Verumtamen is quoque nihil aliud erat quam Indus. Aspice eum ante tentorium nostrum in sole iacentem, calcibus in aerem iactatis, cum fratre iocantem: num viri fortis speciem gerit? At specta nunc cum gloria sua fulget: sol occidit, vicus totus e tabernaculis egreditur vt eum videat, quippe qui cras, omnium gratissimus iuuenis ductor, contra hostes profecturus est. Insigne capitis splendidum pennis aquilae bellicae ornatur; crista vndulans supra frontem assurgit et longe a tergo dependet.

Scutum candidum atque rotundum ante pectus pendet, pennis e medio tamquam stellae radiis diffusis. Pharetra tergo imposita est, longa hasta manu tenetur; cuspis ferrea vltimi solis radiis fulget, dum crines de capitibus hostium detracti ex hastae hastili longe fluitant.

Sic omni armorum cultu resplendens, velut certaminis propugnator, intra magnum tabernaculorum orbem iterum atque iterum equitat; corpus equi bellici liberis motibus eleganter accommodat, fronte autem seuera carmen Magno Spiritui canit. Iuuenes bellatores aemuli obliquis oculis eum intuentur; puellae genis minio pictis mirantur; pueri laetitia gestientes clamant ac vociferantur; anus nomen eius vlulantes laudibusque de tabernaculo in tabernaculum praeconantur.

Mahto-Tatonka omnium amicorum nostrorum Indorum optimus erat. Horas integras, dies etiam continuos, cum omnis aetatis, vtriusque sexus, omnisque condicionis Indorum cateruae castra nostra obsiderent, in tentorio nostro iacebat, lynceis oculis semper vigilantibus, ne quis res nostras subriperet.

Turbo quodam die nos ad suum tabernaculum inuitauit. Cena peracta fistula tabaci circumferri coepit; quae cum insigni magnitudine atque elegantia esset, admirationem meam significaui.

«Si Meneaska fistula delectatur», quaesiuit Turbo, «cur eam sibi non retinet?»

Apud Ogillallos tantae fistulae pretium vnius equi est. Donum principe bellatoreque dignum videbatur; sed Turbo non eo vsque liberalitate processit. Fistulam mihi tradidit, certissime sperans me vicissim munus paris aut maioris pretii daturum. Haec condicio tacite omni muneri inter Indos, vt apud populos Orientis, apponitur; nisi munus paris pretii vicissim reddatur, donum plerumque repeti solet.

Itaque in variegato sudario bombacino minium, tabacum, cultros atque puluerem pyrium eleganter disposui; principe ad castra accito, me

amicitiam eius magni facere professus sum rogauique vt leue quoddam eius pignus acciperet. Ille «How! how!» exclamauit, munera complicauit atque in suum tabernaculum rediit.

Quadam die, iam pomeridiano tempore vergente, equitum Indorum manus subito ex fruticetis, quae ripam fluminis cingebant, apparuit. Mulam secum trahebant, cui infelix homo niger insidebat, sellae Indicae arcu anteriore et posteriore, ne decideret, sustentatus. Genae in maxillarum cauis penitus concesserant, oculi supra modum dilatati erant, labra quasi mortui labra resiccata a dentibus retracta videbantur.

Cum ante nostrum tentorium adductus e sella sublatus esset, nec stare nec ambulare potuit, sed breue spatium reptans, vultu miseriam extremam testante, in herba consedit. Omnes feminae liberique e vicinis tabernaculis turmatim prosiluerunt, clamore et vlulatibus prope eum densum circulum facientes, dum ille manibus se sustentans vacuis oculis nunc huc nunc illuc torpens spectaret. Infelix fame iam paene peribat.

Triginta tres dies in campis solus vagatus erat, sine vllo armorum genere, sine calceis aut calceamentis Indicis, sine alia veste quam vetere tunica et bracis; nec consilio nec vsu rerum, quibus iter dirigeret, nec vllius campestris naturae notitia praeditus. Per totum hoc tempus gryllis et lacertis, cepis siluestribus atque tribus ouis, quae in nido columbae campestris inuenerat, vitam sustentauerat. Nullum hominem viderat.

In illa immensa solitudine, vbi nulla spes auxilium reperiendi erat, mente perculsus atque omni spe destitutus tam diu pedibus incesserat quam diu potuerat; postea genibus repserat, donec os ipsum denudaretur. Noctibus iter facere malebat; interdiu in flagranti sole somnum capiebat, atque in somnis semper, vt ipse narrabat, iusculum et panem e farina frumenti Indici paratum videbat, quibus olim sub tugurii tecto apud pristinum dominum in Missouri vescebatur.

Omnes in castris, siue albi siue Indi, mirabantur eum non modo famem effugisse, sed etiam vrsos griseos, quibus regio illa abundabat, et lupos qui singulis noctibus circa eum vlulauerant.

Simul ac Indi illum adduxerunt, Reynal eum agnouit. Nam anno fere ante a domino suo profugerat seque turmae Richardi adiunxerat, qui tum e finibus cultarum regionum montes petebat. Ex eo tempore cum Richard vixerat, donec mense Maio exeunte cum Reynal aliisque quibusdam viris profectus est ad equos aberrantes quaerendos; tunc autem tempestate orta a reliquis seiunctus est, neque quisquam ab eo vsque ad hunc diem quidquam audierat.

Cum imperitia et inopia auxilii notus esset, nemini in mentem venerat eum adhuc viuere posse. Indi eum humi iacentem viribus prorsus exhaustum inuenerant.

Dum illic considebat Indis tacite spectantibus, macies faciei et oculus quasi vitreus horrorem incutiebant. Deslauriers catillum pultis liquidae ei parauit; ille autem primo cibum intactum ante se reliquit. Tandem languida manu cochlear ad os sustulit; rursus idem fecit atque iterum; tum subito fames in furorem paene conuersa visa est: catillum enim rapuit et totum cibum paucis momentis deuorauit, mox carnem auidissime postulans.

Negauimus nos carnem daturos esse, eumque vsque ad posteram lucem exspectare iussimus. Sed adeo instanter rogauit vt frustulum exiguum tandem dederimus, quod canis instar laniando vorauit. Plus sibi dandum esse affirmauit. Monuimus vitam eius in periculo versaturam, si ab initio tam intemperanter comederet. Assensus est, seque stultissime agere scire confessus; nihilominus carnem sibi esse necessariam dicebat.

Nos autem prorsus recusauimus, stolidis mulieribus Indis magnopere indignantibus; quae, cum non obseruaremus, clam carnem siccatam et radices quas *pommes blanches* appellant afferebant atque iuxta eum humi deponebant. Nec tamen ista ei satis erant. Vbi tenebrae inciderunt, inter equorum pedes furtim elabi atque ad castra Indorum reptando peruenire valuit. Illic quantum voluit comedit; mane autem ad nos reductus est; tum Gingras, venator pellium, eum in equum imposuit atque ad castellum deportauit.

Hanc tamen intemperantiam incolumis euasit. Cum ex illa regione proficisceremur, quamquam mente leuiter turbatus erat, cetera satis firma valetudine vtebatur, atque nihil vmquam se interficere posse certissime affirmabat.

Cum sol adhuc horae spatio ab occasu abesset, laeta vici facies cernebatur. Bellatores inter tabernacula aut secundum riuorum ripas grauiter incedebant, aut ex vico egrediebantur vt equorum agmina passim in campis pascentia inuiserent. Dimidia fere incolarum pars ex angustis aestuantibusque tabernaculis ad aquam fugerat; ibi pueros, puellas et iuuenes feminas Indas inter laetos clamores risumque in sole postmeridiano aquam manibus plaudentes, natantes, sub ipsis vndis sese mergentes videbas.

At vbi sol iam super abruptos montium vertices haerere videbatur, montesque purpurei vmbras suas multa miliaria Anglica super campum

fundebant; vbi vetus nostra arbor obliquis solis radiis placide perfundebatur et camporum tumores sparsaeque arborum siluae placida quadam pulchritudine molliebantur, tum spectaculum circa tentorium nostrum pictura Saluatoris Rosae dignum erat.

Figurae Indorum ferocium, pharetris in tergis, sclopetis, hastis vel securibus bellicis in manibus instructae, equis insidentes immotae instar statuarum consistebant, brachiis ante pectus complicatis oculisque fixis atque intentis in nos conuersis. Alii recti stabant, longis candidisque pellibus bisontinis a capite ad pedes inuoluti. Alii in herba considentes equos hirsutos fune tenebant, superiore corporis parte fusca nudata, quoniam vestes ex vmeris delabi patiebantur.

Alii rursus neglegenter in multitudine stabant, nullo vestimento quod singularem membrorum proportionem occultaret. Nec sine causa mirabar: nusquam nisi in his campis et in Vaticano tam absolutam humani corporis speciem me vidisse memini. Vnus e bellatoribus iuxta arborem stabat, sex pedes Anglicos et dimidium altus, arcu in manu pharetraque ad tergum; nisi vultum spectares, ipsum Apollinem Pythium referre poterat. Similem figuram animo finxisse pictor West videtur, cum primum Apollinem Beluederensem in Vaticano aspexit atque exclamauit: «Per Deum, Mohawk!»

Cum campi tenebris obtegerentur, equi ad castra reducti ac religati sunt, turbaque paulatim dilabi coepit. Ignes passim micabant, in incerta luce venatores pellium asperos et Indos corporis habitu elegantes ostendentes. Familia quaedam iuxta nos semper circa ignem lucidum congregabatur, cuius lumine obscura ingentis tabernaculi moles patebat.

Anus macilentae, sagarum similes, circum ignem huc illuc mouebantur; ibi per multas horas circulus puerorum puellarumque sedebat, ridentium colloquientiumque, rotundis laetisque vultibus flammarum rubore collustratis. E longinquo audiebamus aequabiles tympani ictus in vico Indorum et cantus bellicos, spatio attenuatos, vna cum diuturno et tremente clamantium concentu, dum in maximo tabernaculo saltatio bellica agebatur.

Compluribus etiam noctibus feri lugubresque clamores audiebantur, modo insurgentes, modo deficientes, velut maestum vlulatum lupi imitantes. Eos sorores propinquaeque feminae Mahto-Tatonka edebant, quae membra sua cultris secabant et mulieris Henrico Chatillon coniunctae mortem lamentabantur. Sera iam nox fiebat antequam omnes in castris quieti se traderent.

Tum, carbonibus in focis languide micantibus, viri stragulis suis inuoluti humi procumbebant, neque quidquam audiebatur nisi equorum in artum congregatorum inquietus motus.

Has imagines nunc voluptatem ac dolorem simul sentiens recordor. Eo tempore morbo adeo fractus eram vt raro sine vacillatione, quasi ebrius, ambulare possem; cum autem e solo consurgerem, omnia ante oculos repente caligabant, arbores tabernaculaque huc illuc nutare videbantur, campusque velut oceani vndae assurgere atque descendere. Haec condicio nusquam cuiquam optanda est.

In regione vero vbi vita hominis quouis momento aut brachii robore aut pedum velocitate pendere potest, multo grauior est. Medicorum auxilium nullum aderat neque facultas cibum valetudini accommodandi; dormire autem in solo vmido aut interdum imbre ad cutem vsque madere morbo minime proderat. Interdum summa languoris et virium defectione afficiebar; nec tamen eo tempore de vitae exitu metuebam, quamquam postea didici in quanto discrimine versatus essem. Quin etiam huius morbi diuturnis effectibus oculorum acies adeo debilitata est vt haec ipsa narratio ex ore meo ab alio excipienda fuerit. Sane expertus sum quam graue sit in illis campis dysenteria laborare.

Quietem et parcissimum victum experiri constitui. Diu singulari patientia circa castra otiosus iacebam, aut summum negotium erat ad vicum Indorum titubanti gradu peruenire atque inter tabernacula debilis vertigineque oppressus errare. Nihil tamen proderat. Tum fame me ipsum curare statui. Quinque dies non plus quam vno paruo buccellato cotidie vitam sustinui. Quibus exactis debilior etiam quam ante eram, sed morbus e sede sua quasi deiectus videbatur; atque ita lente ad victum paulo pleniorem redire coepi. Vix tamen id feceram, cum eadem infesta indicia redierunt, licet minus violenter minusque assidue. Hebdomades elapsae sunt antequam vllam virium partem recepissem, menses antequam morbus omnino discessit; sed diuturna consuetudine laborum et prouidentia Dei adiutus contra eum sustinui.

Saepe ante tentorium languidus ac somnians iacebam, de praeteritis futurisque cogitans; cum autem lassitudine maxime premerer, oculi mei ad longinquos Montes Nigros semper conuertebantur. Montes nescio quem vigorem spirant, quem etiam iis qui propius accedunt infundere videntur.

Eo tempore nondum sciebam quot obscurae superstitiones quotque tristes fabulae cum Montibus Nigris in Indorum animis coniungerentur; desiderio tamen ardebam intimas eorum latebras penetrare, profundas

voragines ac rupes praeruptas, torrentium nigrorum vndas et siluas tacitas explorare, quae illic latere animo fingebam.

CAPVT DVODECIMVM · RES MALE CEDENTES

Quidam Canadiensis e castello Laramiensi aduenit remque haud vulgarem nuntiauit. Venator pellium, recens e montibus reuersus, amore captus erat puellae Missouriensis, quae cum suis propinquis inter emigrantes qui aliquot dies prope castellum castra habebant versabatur. Si fortitudo plurimum valet ad mulierum animos conciliandos, nemo profecto puellae amorem facilius sibi conciliare poterat quam venator ille Montium Saxosorum. Neque hac quidem occasione ille puellam frustra petiuerat.

Ambo igitur clam consilium inierunt, quod summa celeritate exsequi constituerunt. Emigrantium agmen e castello profectum est; secunda deinde nocte post discessum, vt solebat, castra posuit atque custodiam constituit. Paulo post mediam noctem venator amore ardens accessit, equo valido insidens alterumque freno ducens. Vtrumque ad arborem alligauit, tum ad plaustra furtim appropinquauit, haud aliter ac si bisontum gregem insidiis peteret.

Custodem, qui verisimiliter semisomnus erat, fallere potuit; puellam ex composito ad extremum castrorum limitem conuenit, in equum quem secum duxerat imposuit, atque vna cum ea per tenebras aufugit. Quae postea acciderint, nemo nobis nuntiauit; neque comperimus quam iucundum illi parum cautae puellae fuerit tabernaculum Indicum pro domo habere, virum autem venatorem temerarium et periculorum negligentem.

Tandem Turbo cum suis bellatoribus castra mouere decreuit. Quamquam iam omnia itineri necessaria parauerant, statuerant non ad conuentum apud Castra La Bonté pergere, sed per Montes Nigros transire atque trans eos aliquot hebdomades bisontes venari, donec satis multos occidissent, vt et ciborum copiam in posterum compararent et coria colligerent ex quibus proximo anno tabernacula conficerent. His perfectis,

paruam manum bellicam, suo consilio agentem, aduersus hostes emissuri erant.

Haec nouissima eorum sententia nos haud mediocriter perturbauit. Si ad Castra La Bonté iremus, fieri poterat vt reliqui quoque vici tam inconstantes et incerti essent quam vicus Turbonis, atque adeo nullus omnino conuentus fieret. Vetus noster comes Reynal nos diligere coeperat, vel potius panem nostrum bis coctum et coffeam, paruaque munera quae subinde ei dabamus. Vehementer cupiebat vt nos vicum sequeremur quem ipse sequi in animo habebat.

Certo affirmabat nullos Indos ad conuentum venturos, atque praeterea plaustrum nostrum cum sarcinis per Montes Nigros facile duci posse. Sed in ea re, vt saepe solebat, impudentissimum mendacium proferebat: neque ipse neque vllus ex albis comitibus vmquam viderat asperas obscurasque fauces per quas Indi ire constituerant. Ego postea eas transiui, nec sine summo labore equum iam vexatum per angustas valles et hiatus rupium, in quos vix lux diei descendebat, perducere potui.

Non facilius plaustrum nostrum per illas fauces traduci potuisset quam super ipsum montis cui *Pike's Peak* nomen est culmen. Difficultatibus igitur et dubiis itineris ad conuentum perpensis, vetus illud prouerbium de aue quae iam manu tenetur nobis in mentem reuocauimus, atque vicum sequi decreuimus.

Kalendis Iuliis mane et Indi et nos castra mouimus. Adeo viribus destitutus eram vt nisi cochleare aquae vitae, quam *whiskey* appellant, breuibus interuallis identidem haustum, ne tam breue quidem illius diei iter equo insidens conficere potuissem. Per spatium dimidii miliarii Anglici ante nos atque alterius dimidii post nos omnis late campus immensa Indorum multitudine incedente operiebatur. Ad dextram laeuamque sterilis ac disrupta planities porrigebatur; procul autem ante oculos iugum Montium Nigrorum triste ac praeruptum consurgebat.

Ad primam dissipati agminis partem progressi praeteriuimus trahas magnis sarcinis grauatas, equos sarcinarios onere oppressos, anus macilentas pedibus incedentes, puellas Indas equis vectas hilari habitu, pueros inquietos per turbam discurrentes, senes albis bisontum pellibus amictos graui gradu euntes, atque iuuenum bellatorum cateruas, quorum quisque optimo suo equo insidebat.

Henricus Chatillon, in longinquum campum retro oculos coniciens, subito exclamauit equitem aduentare. Re vera punctum quoddam nigrum vix discernere poteramus, lente per dorsum remotissimi collis procedens,

quasi musca per parietem repens. Equite appropinquante punctum illud celeriter ante oculos crescebat.

«Homo albus, vt credo», inquit Henricus; «aspicite quo modo equitet! Indus numquam ita equitat. Immo vero, sclopetum striatum ante se supra sellam habet.»

Eques in campestri quadam depressione e conspectu disparuit; mox tamen rursus apparuit. Cum citato equo per Indorum turbam ad nos properaret, longis capillis vento post tergum diffusis, rubicundam Gingras venatoris pellium faciem agnouimus atque veterem eius tunicam e corio ceruino factam. Is modo e castello Laramiensi redierat, nuntiumque ad nos se ferre dicebat.

Mercator quidam Bisonette nomine, Henrici amicus, nuper ex regionibus cultis venerat, cumque hominum comitatu ad Castra La Bonté proficisci in animo habebat, vbi, vt Gingras asseuerabat, decem vel duodecim Indorum vici pro certo conuenturi essent. Bisonette rogabat vt nos illuc transiremus eumque conueniremus, pollicens suos equos sarcinasque nostras custodituros, dum inter Indos versaremur. Shaw et ego equos repressimus consiliumque inter nos contulimus; atque, hora nobis infelici, illuc ire decreuimus.

Reliquum illius diei iter eadem qua Indi via fecimus. Vix hora praeterierat, cum ad locum peruenimus vbi alta atque sterilis planities subito in arduum cliuum desinebat. In eius crepidine stantes magnum infra pratum conspeximus. Id a sinistra riuus Laramiensis terminabat, sub vmbra superiorum collium curuo alueo fluens, atque vado tenui et cursu rapido proxime sub pedibus nostris praetercurrens.

Equis insidentes paulisper exspectabamus spectaculumque intuebamur, dum tota illa Indorum multitudo praeter nos effunditur, per cliuum festinans et in pratum inferius sese dispergens. Breui planities multitudine huc illuc discurrente scatebat: alii procul vix velut puncta apparebant, alii adhuc magno strepitu tumultuque praeteribant amnemque vado transibant. In extrema iugi ora complures bellatores seniores sedebant, grauiter tabacum fumantes atque immotis vultibus in ferum illud et mirabile spectaculum despectantes.

Tabernacula in orbem iuxta amnis ripam celeriter erigebantur. Nos, quietis causa, tentorium nostrum inter arbores dimidio fere miliario Anglico inde distantes posuimus. Post meridiem in vicum accessimus. Dies splendidissimus erat, et tota castra quasi eandem laetitiam animorum prae se ferebant. Puerorum puellarumque greges ante tabernacula hilare

ridebant. Scuta, hastae arcusque ab altis tripodibus, in quibus ante dominorum habitacula pendere solebant, detracti erant.

Bellatores interea equos conscendebant ac singuli deinceps per campum ad finitimos colles discedebant.

Shaw et ego in herba prope tabernaculum Reynali consedimus. Anus Inda, ea hospitalitate quae Indis propria esse solet, patinam ceruinae carnis elixae nobis attulit ac coram posuit. Nos aliquot iuuenes mulieres Indas spectando oblectabamur, quae inter se ludebant et aliae alias persequebantur, modo in tabernaculum quoddam intrantes modo ex eo exeuntes. Subito e collibus vlulatus bellicus ferox et acutus insonuit.

Equitum multitudo apparuit, per collium latera ruens atque equis summo impetu ad vicum tendens, longis bellatorum capillis retro in ventum volitantibus quasi nauium flammulis. Cum propius venissent, turba antea confusa in ordinem se composuit; bini vicum ingressi totam aream effusis habenis circumibant, singuli in equis sua carmina bellica canentes. Nonnullorum vestitus magnifici erant.

Cristas ex plumis et tunicas corpori arcte aptatas ex antiloparum pellibus gerebant, quae capillorum fasciculis ex hostium capitibus detractis fimbriatae erant; in multis quoque scutis aquilarum bellicarum plumae ventis agitabantur. Omnes arcus sagittasque a tergo habebant; alii longas hastas, pauci sclopeta ferebant. Dux illius manus bellicae, cui Scutum Album nomen erat, magnifico ornatu indutus, equo nigro alboque insigni praecedebat.

Mahto-Tatonka autem eiusque fratres huic pompae non interfuerunt; sororis enim mortem lugebant, ideoque in tabernaculis sedebant, totis corporibus a capite ad pedes argilla alba illitis et vno capillorum fasciculo e fronte cuiusque praeciso.

Ter bellatores totum vicum circumierunt; quotiens quis insignis fortitudine vir praeterequitabat, anus nomen eius magnis vocibus clamabant, vt virtutem honorarent iuuenumque bellatorum aemulationem excitarent. Pueruli etiam nondum biennes, oculis micantibus, bellicam pompam intuendo sequebantur atque gentis suae heroas stupore et admiratione auidi spectabant. Ita iam prima pueritia belli studium animis infunditur, hisque stimulis bellicae laudis cupiditas accenditur.

Eodem quo intrauerat ordine agmen ex vico egressum est; nec amplius dimidia hora intercesserat, cum omnes bellatores rursus redierant, singuli aut bini terniue sine tumultu in castra dilapsi.

Pompa peracta, incidimus in domesticum quoddam Indorum spectaculum. Mulier Inda vultu maligno, ira sui prorsus impotens, maritum conuiciis lacessere non cessabat; ille vero, vultu prorsus securo, in medio tabernaculo cruribus decussatis sedens, tacitus fistula tabacaria fumum trahebat.

Tandem, cum eius patientia mulieris furorem magis accenderet, ad tabernaculum impetum fecit, perticas quibus nitebatur arripuit, singulasque magno nisu traxit, donec tota moles, cum lignis pellibusque, crepitu super mariti caput collapsa eum ruinis texit. Ille pelles manu amouit, moxque caput eius velut testudinis e testa prodeuntis emersit. Nihilominus vt antea quietus sedebat fumumque ducebat; solus oculorum toruus fulgor iram animo repressam prodebat.

Mulier interim conuiciari pergens equum suum instrauit, conscendit et molli equi cursu extra castra euecta est, vt, quantum videbatur, ad paternum tabernaculum rediret, vbicumque id esset.

Bellator, qui ne oculos quidem ad vxorem conuertere dignatus erat, tum tranquille surrexit, e ruinis sese explicuit, funiculum e pilis contextum pro freno mandibulae equi sui, bisontibus venandis adsueti, alligauit, e crassiore ima parte perticae tabernacularis baculum validum quattuor fere pedes Anglicos longum fregit, equum conscendit atque maiestatem quandam prae se ferens per campum effuso cursu equitauit, vt coniugem, quae eius sententia deliquerat, castigatione coerceret.

Postridie oriente sole per pratum prospicientes tabernacula iam collapsa vidimus Indosque sese ad discessum colligentes. Eorum iter ad occidentem spectabat; nos contra cum tribus nostris comitibus ad septentrionem defleximus, sequentibus quattuor pellium venatoribus vna cum familia Inda venatoris Morin. Totum diem iter fecimus; nocte ad paruum riuum inter arbores castra posuimus. Ibi etiam toto postero die Bisonette exspectauimus; at Bisonette nusquam apparuit.

Eodem loco duo ex amicis venatoribus nos reliquerunt atque ad Montes Saxosos profecti sunt. Altero mane, aduentum Bisonette iam desperantes, iter repetiuimus per tristem ac taediosam camporum sole exustorum aequalitatem, in quibus nihil animatum videbatur nisi interdum antilopa, quae ante nos venti instar fugiebat. Meridie autem res insolita ac pergrata in conspectum venit: densa arborum et laeta frondium copia, qua cursus riuuli cui Horseshoe Creek nomen erat monstrabatur.

Arbores magnis inter se interuallis stabant, densam tamen foliorum quasi cameram supra altam et vberem herbam pandentes. Riuus limpido et

rapido cursu per siluae medium ibat, crystalli instar perlucidus, super albam fundi arenam scintillans, tum rursus obscurus factus vbi in profundam frondium quasi speluncam subibat. Ego viribus plane exhaustus humi me abieci, vix me mouere valens. Totum illud postmeridianum tempus iuxta riuum in vmbra iacui; illas amoenissimas arbores aquasque nitentes numquam recordor quin simul grauissimam languoris viriumque defectionem meminerim. Nocte ad ignem consedi, alicuius remedii vehementis quod vires excitaret tam acri desiderio captus vt vix nunc intellegere possim quam magnum id tum fuerit.

Mane sol tam splendidus nobis exortus est quam vllus qui illam solitudinem vmquam illustrasset. Progressi mox nudis atque arduis collibus circumueniebamur, qui a radicibus vsque ad vertices ficis Indicis ceterisque cactis operiebantur, quae reptilium instar rupibus inhaerere videbantur. Ante nos campus planus, durus et prope omni herba nudus iacebat; ad extremum prospectum series arborum procerarum atque informium apparebat.

Neque hominum neque bestiarum neque vllius omnino animantis aut aspectus aut sonitus erat, cum tamen post illas arbores exoptatus conuentus locus iaceret, vbi multa Indorum milia congregata esse frustra sperabamus. Solliciti circumspiciebamus atque auscultabamus. Quantis poteramus viribus contendentes equos per arbores coegimus. Vltra eas erant non exigua fruticum nemora, per quae riuulus aquae tenuis lente serpebat; dum ramos cedentes pellebamus, cerui hinc atque illinc subito prosiliebant.

Tandem extremum campum vltra frutices conspeximus atque ex iis egressi non planitiem tabernaculis opertam et vita hominum abundantem, sed vastissimam solitudinem vndique continuam vidimus, leucam post leucam diffusam, sine frutice, sine arbore, sine vllo animante. Equos substitimus et quanta indignatione in omnes Americae Indos ferremur, conuiciis ipsis ventis commissis patefecimus. Iter nostrum non modo frustra susceptum, sed etiam damnosum fuerat.

Ego quidem dolore et indignatione vltra modum commouebar, quod probe sciebam, si morbus meus paulo grauior factus esset, hunc itineris errorem nullo iam remedio corrigi posse, atque me ab eo consilio exsequendo impeditum iri cuius causa iter laboriosissimum inter tria et quattuor milia miliariorum Anglicorum susceptum erat. Quare mihi ipse constitueram nullo me casu ex his regionibus discessurum esse, priusquam consilium meum ad exitum plene perduxissem.

Vbinam autem Indi erant? In loco circiter viginti miliaria Anglica remoto magna eorum multitudo conuenerat, atque illo ipso tempore saltationibus bellicis vacabant. Probabile erat bisontum in ea regione penuriam eos eo conuenire prohibuisse, quod ibi cibaria parca ac incerta futura essent. Sed haec omnia non nisi aliquot post hebdomades didicimus.

Shaw flagello equum incitauit ac concitato cursu processit. Ego, quamquam etiam vehementius indignabar, tantis viribus carebam vt ne hoc quidem tam facili modo iram effundere possem; itaque placido passu sequebar. Ad arborem quandam veterem et solitariam peruenimus, quae vna ad castra ponenda satis idonea videbatur. Dimidia pars ramorum iam emortua erat; reliquis autem tam pauca folia erant vt vix tenuem miseramque vmbram spargerent. Sellas in vmbra angusta, quam curuus vetustusque truncus proiciebat, deposuimus atque iis insedimus.

Ibi tacita indignatione per horam et amplius sedebamus, tabacum fumantes sellas pro motu vmbrae sensim procedentis identidem transferentes; adeo intolerabilis erat solis ardor.

CAPVT TERTIVM DECIMVM · INDOS VESTIGANTES

Tandem ad Castra La Bonté peruenerамus, quo tam diu oculos animumque conuerteramus. Ex omnibus horis aegerrime exactis, illae quae a meridie vsque ad solis occasum die aduentus nostri fluxerunt molestia ceteris fere antecellunt. Sub arbore recumbens mecum reputabam quid consilii caperem; vmbras intuebar quae numquam progredi videbantur, solemque in caelo immobilem haerere; singulis momentis sperabam fore vt Bisonette cum suis hominibus equisque e silua exiret.

Shaw et Henricus explorandi causa equis profecti erant nec ante solis occasum redierunt. Neque vultus eorum neque nuntii quos attulerunt quidquam consolationis afferebant.

«Decem miliaria Anglica hinc progressi sumus», inquit Shaw. «In altissimum quem inuenire poteramus collem ascendimus, neque bisontem neque Indum conspeximus: nihil nisi campos per viginti miliaria Anglica circumquaque patentes.» Equus Henrici per ardua vallium latera vltro citroque scandendo omnino debilitatus erat; equus autem Shaw vehementer fatigatus.

Ea vespera post cenam, cum circa ignem sederemus, ego Shaw proposui vt vnum diem amplius Bisonette exspectaremus; quod nisi veniret, Deslauriers cum plaustro sarcinisque ad castellum Laramiense remitteremus, ipsi autem vicum Turbonis sequeremur atque eum, dum montes transiret, assequi conaremur. Quoniam Shaw non eadem qua ego causa Indos vestigare cupiebat, id consilium ei displicuit; itaque mihi soli proficiscendum esse statui.

Id quidem aegerrime constituebam, cum intellegerem, valetudine tam aduersa, iter mihi non modo laboriosum sed etiam periculosum fore. Sperabam Bisonette postero die venturum esse et aliquid certi de via nobis nuntiaturum, vt minore cum incommodo consilium meum exsequi possem.

Sclopetum striatum Henrici Chatillon, si ego abessem, ad victum sociorum comparandum necessarium erat; Raymond igitur arcessiui eumque mecum proficisci iussi. Ille oculos vacuos huc illuc versauit; tandem, vbi verba mea animo comprehendisse videbatur, sub plaustrum ad cubile suum recessit. Corpore erat graui et lato, facie ampla noctuae vultui prorsus simili, in qua summa ingenii hebetudo cum absoluta sui fiducia coniuncta apparebat.

Virtutes tamen non deerant: fide quadam pertinaci praeditus erat, pericula parui faciebat, et naturali quodam sensu ac sollertia interdum rectam viam inueniebat vbi prudentiores errabant. Praeterea sclopeto perite vtebatur equumque longo fune ad palum alligare optime nouerat.

Per totum diem insequentem sol intolerabili et penetranti ardore in nos incumbebat. Campi caeruleo colore in longinquo tincti aestu tremere videbantur. Tabernaculum Indorum nobiscum versantium radiis vrentibus siccabatur, sclopeta autem quae arbori innitebantur ita incaluerant vt tangi non possent. In castris altum silentium erat, nisi quod culices et muscae minutae susurrabant. Homines sub plaustro capite in brachiis posito dormiebant.

Indi intra tabernaculum se continebant, praeter iuuenes coniuges nuper matrimonio iunctos, qui sub tegmine e pellibus bisontinis composito vna sedebant, et senem illum incantatorem, cui facies dura macie exesa erat, costae autem eminebant. Is inter aridae arboris ramos sublimis, velut vultur gallinaceus, consederat, hostes assidue speculans. Prandio sumpto Shaw equum strauit.

«Ad riuum Horseshoe», inquit, «retro equitabo, vt videam an ibi Bisonette sit.»

«Tecum proficiscerer», respondi, «nisi quidquid virium adhuc habeo seruare necesse esset.»

Tandem reliqua quoque illius diei pars postmeridiana exacta est. Sclopetum meum et minora arma purgaui ceteraque ad iter necessaria paraui. Sero demum me stragulo inuolui et capite sellae imposito decubui. Shaw nondum redierat; neque tamen id sollicitos nos habebat, quippe qui eum Bisonette forte conuenisse atque apud illum noctem acturum esse putaremus.

Superioribus vno alteroue die valetudinem viresque aliquantum receperam; sed circa mediam noctem nouo doloris impetu excitatus aliquot horas insomnis iacui. Luna in lata fluminis Plattae superficie tremula luce nitebat. Nihil audiebatur praeter tacitos illos et inexplicabiles

sonos, quasi susurros ac gressus ingredientium, quos quicumque solus in siluis desertisque noctem egit bene nouit. Cum tandem somno obrui inciperem, nota vox procul clamans me rursus excitauit.

Celeres gressus ad castra accesserunt; Shaw pedibus incedens, sclopetum manu tenens, festinanter intrauit.

«Vbi est equus tuus?» interrogaui, cubito innixus surgens.

«Amissus!» inquit Shaw. «Vbi est Deslauriers?»

«Illic», respondi, congeriem stragulorum pelliumque bisontinarum digito monstrans.

Shaw sclopeti calce congeriem tetigit; statim fidus noster Canadiensis exsiluit.

«Age, Deslauriers, ignem resuscita et mihi aliquid cibi para.»

«Vbi est Bisonette?» ego quaesiui.

«Deus nouit; apud riuum Horseshoe nemo est.»

Shaw ad locum redierat vbi biduo ante castra posueramus; cum nihil praeter cineres ignium nostrorum inuenisset, equum arbori alligauerat, dum ipse in riuo lauaretur. Equum nescio quid perterruit; hic vinculo abrupto effugit, quem Shaw per duas horas frustra capere conatus est. Sol iam occasui appropinquabat, castra autem duodecim miliaria Anglica aberant. Itaque equo relicto pedibus ad nos contendit, maiore parte periculosi illius ac solitarii itineris per tenebras confecta.

Calcei eius e corio molli Indorum more facti in frusta attriti erant, pedes grauiter vulnerati. Nihilo tamen minus solita animi aequitate cenatum consedit, nulla aduersitate perturbatus; postrema mihi ante somnum imago haec fuit: Shaw ante ignem cruribus decussatis sedebat fistulamque fumabat.

Cum rursus euigilaui, odor recentis vmidique aeris circumferebatur; crepusculum canum campos circumfuderat, supra orientalem eorum finem frigida ruboris linea apparebat. Viros inclamaui; momento ignis in obscura matutina luce clare ardebat, ientaculumque parabatur. Vna in herba consedimus ad vltimum ientaculum more hominum cultarum regionum sumendum, quo Raymond et ego diu postea carituri eramus.

«Nunc equos adducite.»

Equula mea Paulina mox iuxta ignem stabat. Animal erat celer, laborum patiens ac placidum; nomen a Paulo Dorion acceperat, a quo illam pro Pontiac permutato comparaueram. Non ita ornata videbatur quasi ad iucundam matutinam equitationem pararetur. Ante sellam

montanam nigram, cui arcus anterior altus erat, thecae sclopetis manuariis grauibus refertae firmiter aptatae erant.

Post sellam duae perae, stragulum arcte conuolutum, paruus donorum Indis destinatorum fasciculus pelle bisontina inuolutus, saccus coriaceus farinae plenus alterque minor, in quo thea erat, alligati erant; longus praeterea funis equo ducendo aptus circa collum eius conuolutus erat. Raymond mulo nigro valido vtebatur, eodem fere modo instructo. Cornua quibus puluerem pyrium gestabamus ad ipsas fauces impleuimus atque equos conscendimus.

«Kalendis Augustis apud castellum Laramiense te conueniam», Shaw alloquens dixi.

«Nisi», inquit ille, «antea conueniamus. Puto me post vnum alterumue diem vos secuturum.»

Id re vera conatus est, idque effecisset nisi impedimenta occurrissent quibus ne tanta quidem eius constantia resistere poterat. Biduo post discessum meum Deslauriers cum plaustro sarcinisque ad castellum remisit, ipse autem cum Henrico Chatillon ad montes profectus est. Sed procella grauissima campum tanta aquarum vi inundauerat vt et nostra et ipsorum Indorum vestigia paene penitus deleuisset. Per montium radices progressi sunt, incerti in quam partem iter verterent; ibi castra posuerunt.

Postridie mane Shaw herba venenata, quam Anglice *poison iuy* vocant, ita affectum se inuenit vt iter facere nullo modo posset. Inuiti igitur ad castellum Laramiense reuerti coeperunt. Shaw per septem dies grauiter aegrotauit, atque apud castellum mansit donec post aliquod tempus ad eum redii.

Sed ad meas res redeo. Raymond et ego amicis dextras dedimus, in campum egressi sumus, ac per arenosas lacunas in collium lateribus excisas ascendentes ad altas planities peruenimus. Etsi maledictio aliqua terrae illi imposita esset, vix tristior aspectus esse potuisset. Montes abrupti ac confracti, profundae fauces, campi late patentes erant; omnia tamen sub sole ardentissimo intolerabili candore fulgebant.

Solum aestu exustum quasi in innumeras rimas fossasque discissum erat, quibus iter nostrum haud parum impediebatur. Latera earum ardua, alba et nuda apparebant; in imis faucibus non semel lata vrsi grisei ferocissimi vestigia deprehendimus, cuius generis animalia nusquam in illis regionibus frequentiora erant.

Dorsa collium ad lapidis duritiem concreta lapillis silicis et iaspidis rubri rudis generis passim strata erant. Inde prospicientibus nihil apparebat

quo vasti campi aequalitas frangeretur, nisi interdum pinus quaedam ad labrum praecipitis haerens, ramos asperos hirsutosque in aerem feruentem tendens.

Resinosus eius odor montes Nouae Angliae pinis vestitos in memoriam reuocauit; ego autem siti paene morbida exagitatus aquas illas limpidissimas desiderabam, quae ex mille nostris collibus tanta copia quasi profusa decurrunt. Oculis clausis aquas inter saxa vmbrosa ruentes ac gurgitantes audire mihi videbar, easdem in profundis saxorum fissuris obscuras ac placidas micare cernere, guttasque frigidas e longis muscis viridibus stillare.

Circa meridiem riuulum inuenimus cum paucis arboribus fruticibusque, atque ibi per horam requieuimus. Deinde sole duce perreximus, donec paulo ante occasum ad alterum riuum peruenimus, cui *Bitter Cottonwood Creek* nomen erat. Densi frutices et veteres arbores procellis vexatae passim secundum ripam crescebant. Prope vnius arboris radices sellas deposuimus, equisque compedibus leuiter impeditis in pascua libere dimissis consedimus. Riuulus limpidus rapidusque per arenas albas suaui murmure currebat.

Aues aquaticae paruae in vadis aquam alis pedibusque aspergebant, aerem stridoribus ac volatu implentes. Sol inter nubes auro purpuraque fulgentes post montem Laramiensem descendebat. Ego in trunco ad aquae marginem procumbens pisciculos in recessu quodam alto et tranquillo inquieto motu natantes spectabam. Mirum dictu, maiores vires mihi quam mane esse videbantur, atque valetudinem redeuntem paene sentiebam.

Ignem excitauimus. Nocte adueniente lupi vlulare coeperunt. Primum vlulatus grauis exauditus est, cui de collibus campis siluisque horrenda responsa reddita sunt. Talia in campis neminem dormientem perturbant. Equulam mulumque ad palos religauimus, nec ante lucem euigilauimus. Tum eos, adhuc compedibus impeditos, per horam ante profectionem pascendos dimisimus. Dum ientaculum parabamus, Raymond antilopam dimidio miliario Anglico distantem conspicatus se eam occisurum esse dixit.

«Tuum est», inquam, «animalia custodire. Nimis infirmus sum vt multa agere possim, si quid eis acciderit; itaque ne e castrorum conspectu discedas.»

Raymond promisit, sclopetoque in manu capto abiit. Equula et mulus riuum transierant atque in alta herba vlterioris ripae pascebantur, magnis muscis viridibus capitibus praeditis assidue vexati. Dum eos intuerer, in

depressum quendam locum descendere vidi; cum aliquot minuta praeterissent nec rursus apparuissent, riuum pedibus transiui vt quid agerent explorarem.

Magna cum indignatione et metu eos longe a nobis effusissimo cursu fugientes conspexi: Paulina, vinculis pedum abruptis, prior currebat; mulus vero adhuc compeditus ineptis saltibus sequebatur. Sclopetum displosi atque magna voce Raymond reuocaui. Is statim per riuum cucurrit, sudario rubro caput circumligato. Fugitiuos monstraui atque eos persequi iussi. Inter dentes vocem Gallicam «Sacré!» mussitans toto impetu cucurrit, sclopetum etiam tum in manu gestans.

In summum collem ascendens longe per campum prospiciebam, vbi fugitiuos, adhuc summa celeritate currentes, vix discernere poteram. Ad ignem regressus sub arbore consedi. Horae alia post aliam plenae sollicitudinis praeteribant; cortex vetus e trunco post me pendens vento huc illuc iactabatur, culicesque obstinato somniculoso susurro strepitum faciebant; praeter haec nullum neque vitae signum neque sonum per aestuantem regionem percipere licebat.

Sol altius semper ascendebat, donec iam meridiem esse intellexi. Vix credibile videbatur animalia recuperari posse. Quod nisi accideret, grauissimis difficultatibus implicaturus eram. Shaw, cum ab eo discessi, eo ipso mane castra mouere constituerat, quo tamen iret nondum decreuerat. Eum quaerere frustra fuisset. Castellum Laramiense quadraginta miliaria Anglica aberat; ego autem ne vnum quidem miliarium nisi summo labore pedibus conficere poteram.

Nondum didiceram eam sanam prudentiam qua quis, cum nimia obstacula occurrunt, cedere nouit; itaque statui, quidquid eueniret, Indos persequi pergere. Vnum tantum consilium mihi occurrebat: Raymond ad castellum remittere cum litteris quibus alios equos poscerem, ipse vero ibi manere donec rediret, quod intra triduum fieri poterat. Neque tamen hoc consilio suscepto omnis sollicitudo sedata est; multum enim incerti periculique in eo inerat.

Sed triduum immobilem ac solum in regione periculosis Indis referta manere nihil sane iucunditatis habebat; atque quantum mora tam longa Indorum inuestigationem protraheret, qualis eius exitus futurus esset praedicere haud facile erat. Haec mecum reputans esurire coepi; cum autem cibaria nostra iam omnia absumpta essent, praeter quattuor aut quinque libras Anglicas farinae, e castris egressus sum vt viderem quid venari possem.

Nihil apparuit praeter quattuor vel quinque aues magnas longirostres, quas Angli *curlews* appellant, supra caput meum gyros agentes et subinde in campo considentes. Duas sclopeto interfeci; cum iam regredi pararem, res inopinata mihi occurrit. Paruum nigrum quiddam, quasi caput humanum, repente apparuit et inter densos frutices ad riuum inferius euanuit. In his regionibus ignotus quisque pro hoste suspectus habetur; itaque sclopeti tubum in eam partem conuerti.

Statim frutices vehementer commoti sunt; duo capita, sed non humana, emerserunt. Summo cum gaudio agnoui mulum nigrum maesto abiectoque vultu ac Paulinam facie lutea. Raymond pallidus macilentusque in mulo aduectus est, vehementem pectoris ardorem querens. Animalia ipse curanda suscepi, dum ille ad ripam riuuli genibus nixus aquam biberet.

Fugitiuos vsque ad riuulum qui *Side Fork of Laramie Creek* vocabatur, plus decem miliaria Anglica distantem, in conspectu seruauerat, atque ibi summo labore ceperat. Cum iam sclopetum non haberet, quaesiui quid de sclopeto suo fecisset. Dum fugitiuos persequeretur, sclopetum ei oneri fuerat, itaque in campo deposuerat, sperans se rediens inuenturum; sed id frustra conatus erat. Eius amissio grauissimum incommodum afferre poterat.

Tam laetus tamen eram animalibus recuperatis atque fide Raymond, cui facile fuerat cum eis aufugere, vt de sclopeto parum curarem. Theam ei in vasculo stanneo quod nobiscum attuleramus praeparaui, atque dixi duas horas quietis ante iter repetendum ei daturum. Toto die nihil ederat; sed cum cibum non appeteret, protinus se ad somnum abiecit.

Animalia in vberrima quam reperire poteram herba ad palos alligaui; ignes quoque lignis viridibus excitaui, vt muscas ab eis arcerem. Tum rursus sub arbore consedi, lentum solis cursum spectans et singulis minutis fugientibus inuidens.

Post constitutum quietis tempus Raymond excitaui. Equos instruximus atque iter repetiuimus; prius tamen sclopetum amissum quaesiuimus, quod intra horam feliciter inuenimus. Inde ad occidentem conuersi per colles vallesque lento gradu ad Montes Nigros contendimus. Aestus iam nos non vexabat, nube solem tegente.

Aer frigidior recentiorque factus est; longinqui montes tristius imminere videbantur. Tonitrua submissa murmurabant, densaeque nigerrimae nubes post abrupta montium cacumina paulatim attollebantur. Primo sol pomeridianus margines earum argenteo lumine ornauerat; mox autem totum caelum atra caligine opertum est, regioque deserta circum

nos in tenebris iacuit. Tum haec vix animaduerti; nunc vero fateor in raucis tonitribus et obscuris montium camporumque aspectibus quandam horrendam maiestatem inesse.

Procella subito erupit, fulgure obliquo oculos caecante, tonitru fragore horribili, turbine per campum vlulante ac magna aquarum copia in nos impacta. Raymond circumspiciens saeuitiam tempestatis exsecratus est. Nulla prope latebra esse videbatur; tandem tamen altam fossam per planitiem quasi ferro incisam conspeximus, atque in medio eius latere veterem pinum, cuius crassi rami transuersi velut tectum aduersus imbrem praebebant.

Viam qua descendere possemus inuenimus; animalia deorsum duximus ac saxis magnis solutis in fundo alligauimus. Inde ascendentes stragulis capita operuimus et sub veteris arboris ramis contracti consedimus. Fortasse temporis spatia tum parum recte aestimabam, sed mihi plena hora transire videbatur, dum pluuia immodica vndique funderetur, qua trans contrariam voraginis ripam saxa vix cerni poterant. Primus tempestatis impetus breui remisit, imber tamen pertinaciter perrexit.

Tandem Raymond morae impatiens e voragine enixus in planitiem superiorem ascendit.

«Qualis est caeli facies?» sub arbore sedens interrogaui.

«Mala», respondit; «vndique caligo est.» Tum iterum descendit atque iuxta me consedit. Decem fere minuta transierunt.

«Iterum ascende», inquam, «et diligentius prospice.» Ille per praecipitem ripam enisus est. «Quid nunc?»

«Eadem omnia; vnum tantum paruum lumen super montis cacumen conspicio.»

Interea imber remittere coeperat; ad fundum igitur fossae descendimus et animalia soluimus, quae vsque ad genua in aqua stabant. Ea per saxosum voraginis aditum ducentes in campum superiorem euasimus.

Omnia adhuc obscuritate tegebantur; sed locus ille lucidus supra montes latius latiusque patuit et rubentiore lumine fulsit, donec nubes tandem diducerentur, solisque radii torrentis instar e caelo in rupes defunderentur, tenui caerulea caligine eas inuoluentes, tam molli tamque amoena qualis verno vespere montes Apenninos circumdat. Nubes continuo dissipatae sunt, velut acies malorum spirituum in fugam actae.

Campus circum nos in solis lumine requiescere videbatur; arcus caelestis a septentrione ad meridiem per desertum curuatus erat, proculque ante nos arborum ordo ad quietem et refrigerium inuitabat. Quo cum peruenimus,

arbores roris guttis varios colores reddentibus micabant, atque centum auium cantu alarumque motu animabantur. Insectorum alatorum genera insolita, imbre torpentia, foliis arborum corticibusque adhaerebant.

Raymond ignem aegerrime excitauit. Animalia herbam mollem vberemque auide depascebantur; ego autem stragulo me inuoluens decubui atque vespertinum camporum aspectum contemplabar. Montes, quorum facies seuera paulo ante tam minaciter nobis imminebat, nunc quasi benigno risu illustrati erant; colles virides vndatim surgentes calore solis miti et amoeno laetabantur.

Etsi madidus, aeger, lassus eram, viso illo spectaculo animus mihi recreatus est, atque inde bonum in posterum omen cepi.

Vbi dies illuxit, Raymond graui tussi excitatus est; ego autem nullum ex imbre incommodum cepisse videbar. Animalia conscendimus, riuulum transiuimus, inter arbores penetrauimus atque iter per campum vltra siluam positum suscepimus.

Iam lente equitantes vndique sollicite Indorum vestigia quaerebamus, minime dubitantes quin vicus alicubi per illam regionem transisset. Sed herba breuis et sicca vix tres aut quattuor pollices Anglicos alta erat, solumque adeo durum vt ingens agmen transire potuisset vix vllo sui vestigio relicto. Nunc colles ascendentes, nunc descendentes, nunc per voragines enitentes iter continuauimus.

Cum ad radices collis iter faceremus, Raymond, qui aliquot perticas Anglicas ante me procedebat, subito habenas muli violenter retrahere vidi, de sella delabi atque corpore inclinato per depressionem in latus currere; statim breuis acutusque sclopeti crepitus auditus est. Antilopa vulnerata tribus cruribus nitens super collem effugit. Ego Paulinam flagello incitaui atque feram persecutus sum. Equula mea pernicissima mox iuxta eam cucurrit; antilopa, postquam aliquandiu salire frustra conata est, tandem quasi salutis spe deposita constitit.

Oculos splendentes tam miserabili vultu ad me sustulit vt summo miserationis sensu commotus sclopeto manuari per caput eam interfeci. Raymond pelle detracta corpus in partes secuit; anteriores eius partes sellis alligauimus, laeti quod cibaria nostra opportune restituta essent.

In summum collem progressi procul ad nebulosum camporum finem ordines arborum et siluarum vmbras vidimus, quibus riui Laramiensis cursus demonstrabatur. Ante meridiem ad ripas peruenimus et Indorum vestigia sollicite quaerere coepimus. Per aliquot miliaria Anglica riuum secuti sumus, interdum iuxta ripam iter facientes, interdum ipsa aqua

vadantes, omnes arenas in alueo emergentes omnesque limosas ripas examinantes. Tam diu inuestigatio continuata est vt timere inciperemus ne, vestigiis non perspectis, locum quo transissent iam post terga reliquissemus.

Tandem Raymond clamantem audiui, qui de mulo desiluit vt nescio quid sub ripa prominente inspiceret. Ad eum accessi: expressum et plane agnoscendum calcei Indici vestigium erat. Eo confirmati quaerere perreximus; mox mihi quoque quaedam signa in molli solo prope ripam visa sunt. Cum propius accessissem, sex fere vestigia repperi, alia virorum, alia puerorum.

Eodem momento Raymond in altera ripa ostium riuuli animaduertit, qui e meridie in maiorem amnem influebat. Riuum vado transgressus per ostium intrauit, et mox eum iterum clamantem audiui. Itaque ego quoque transgressus ad eum veni. Riuulus latum arenosum alueum habebat, per quem exigua aqua lente fluebat; vtrimque autem frutices tam dense crescebant vt nihil per eos prospici posset. Raymond reperi super vestigia trium vel quattuor equorum inclinatum.

Procedentes primum viri, deinde pueri, tum plurium equorum vestigia inuenimus; tandem frutices vtrimque prostrati ac fracti sunt, arena innumeris pedum impressionibus arata, atque transuersis sulcis notata, quos longae perticae tabernaculorum per terram tractae fecerant. Iam certo constabat nos viam Indorum inuenisse.

Per frutices egressus paulo longius in campo cineres centum quinquaginta ignium tabernaculorum vidi, ossibus et pellium bisontinarum laciniis passim sparsis, palisque quibus equi alligati fuerant adhuc in terra infixis. Inuento itinere laeti arborem idoneam delegimus, animalia pascenda dimisimus atque ex coxa antilopae cibum parare coepimus.

Labores et aeris incommoditates mihi mirum in modum profuerant: ex quo e Castris La Bonté discesseram, vires et sanitatem multum receperam. Raymond et ego hilari animo prandimus, temere existimantes, cum alterum vestigiorum finem inuenissemus, alterum facile reperturos. Sed animalibus adductis comperimus malam fortunam nos nondum deseruisse. Dum Paulinae sellam imponere paro, animaduerti oculum eius plumbo similem hebetem esse, coloremque lutei corporis manifesto obscuriorem factum.

Cum pedem in stapia ponens equum conscendere conarer, illa titubauit atque in latus toto corpore corruit. Aegre erecta iuxta ignem capite

demisso stabat. Vtrum serpens eam momordisset, an herba venenata eam laesisset, an morbus subitus inuasisset, explorare difficile erat; quocumque modo acciderat, valde incommoda res et tempore miserrimo oblata erat. Secundo conatu in sellam ascendere potui, atque lento gradu Indorum vestigia secuti sumus.

Via per collem in altum ac per tristem campum ducebat; ibi, quod aegre ferebamus, vestigia paene euanuerunt, quia solum adamantis instar induruerat. Etiam si vngularum equinarum signa in superficie silicibus strata aliquando exstiterant, imber pridiani diei omnia lauerat. Cum Indorum vicus sine certo ordine migrat, per campum saepe in latitudinem dimidii miliarii Anglici diffunditur; quare nullus ibi vnus trames clare signatur, eaque inuestigatio duplici difficultate et taedio laborat.

Fortuna fauente, magni multique formicarum tumuli, singuli in diametro vnam aut plures vlnas Anglicas metientes, per campum sparsi erant. Hi saepe hominum equorumque vestigiis disrupti et perticarum tabernaculorum signis notati erant. Opuntiae quoque folia carnosa iisdem causis contusa viam nobis monstrabant; itaque quasi singulos digitos metientes lente progrediebamur. Saepe vestigia penitus amittebamus, deinde rursus inueniebamus; sed iam sero pomeridiano tempore nulla amplius reperiri poterant. Soli stabamus, nullo ductu qui nos regeret.

Planities fracta per leucas atque leucas in omnes partes patebat; ante nos longum nigrum montium iugum a septentrione ad meridiem porrigebatur. Mons Laramiensis paululum ad dextram ceteris longe altior surgebat; e valle quadam obscura vltra vnum ex eius inferioribus lateribus posita magnos albi fumi globos lente ascendentes conspeximus.

«Existimo», inquit Raymond, «Indos aliquos illic esse. Fortasse illuc eundum est.» Sed id temere agere noluimus; potius amissa vestigia perquirere pergere decreuimus. Felici consilio ita statuimus: postea enim ex Indorum narratione suspicari potuimus fumum illum a manu bellica gentis Crow velut illecebram excitatum esse.

Vesper adpropinquabat, neque lignum neque aqua vsquam prope reperiri poterat nisi ad montium radices. Itaque illuc cursum conuertimus, eo tendentes vbi riuus Laramiensis e montibus in campum erumpit. Quo cum peruenissemus, nuda montium cacumina solis radiis adhuc fulgebant; riuulus e tenebroso montium carcere violento cursu proruebat. Montium tam propinquorum aspectus et rapidae aquae magnus fragor mirum quendam animi vigorem ac laetitiam afferebant. Etsi olim ea mihi tam nota fuerant quam ipsa domus, per multos iam menses ab iis abfueram.

Iuxta amnis ripam erat areola herbosa humilibus iugis circumdata, vnde nec nos nec ignis noster a vagantibus Indis videri possemus. Ibi in herba multos magnorum saxorum orbes animaduerti, reliquias castrorum hiemalium gentis Dacotarum. Decubuimus, nec ante solis ortum euigilauimus. Ingens saxum ex ripa eminebat, cuius post tergum aqua profunda lento gyro circumagebatur. Res erat ad natandum nimis inuitans vt resistere possem.

Vestibus depositis in aquam desilui, atque semel me currente aqua circumferri passus, radicem plantae aquatilis robustam apprehendi et ad ripam me extraxi. Ea lauatio tantum refrigerii ac virium attulit vt sanitatem vere redire mihi persuaderem. Vix tamen equos conscenderamus et viam inceperamus, cum illa breuis alacritas euanuit. Iterum in sella quasi pendens haerebam, aegre corpus erectum sustinens.

«Illuc aspice», inquit Raymond. «Videsne magnam illam cauitatem? Illac Indi transire debuerunt, si omnino per hanc regionem iter fecerunt.»

Ad faucium introitum peruenimus, qui instar profundae incisurae in montium iugo aperiebatur. Ibi formicarum tumulum statim inuenimus, sulco quem tabernaculi pertica reliquerat inscriptum. Hoc vnum satis erat: iam nulla dubitatio esse poterat. Quo longius equitabamus eo angustior hiatus fiebat; Indi in artiore agmine incedere coacti fuerant, vnde vestigia frequentiora clarioraque apparebant. Tandem hiatus ad saxeam quandam portam perduxit, quae ad arduas asperasque fauces inter duos montes praecipites ducebat.

Ibi gramina in frusta attrita erant, herbaeque agrestes tanta hominum equorumque multitudine transeunte confractae iacebant. Nos super saxa per angustias lente ascendebamus; atque hoc labore per horam alteramue progrediebamur, dum nuda praecipitia, complures centenos pedes Anglicos alta, vtrinque surgerent. Raymond mulo suo laborum patiente aliquot perticas Anglicas me anteibat, cum ad radices ascensus ceteris arduioris peruenimus, quem sperabam summum illarum faucium locum futurum esse.

Paulina per paucas vlnas Anglicas sursum enixa, gemens ac pedibus titubans, tandem penitus constitit nec amplius procedere potuit. Ego descendi eamque freno ducere conatus sum; sed breui viribus destitutus sum. Itaque funem longum a collo eius solui, circa brachium meum alligaui, atque manibus genibusque nitens sursum repere coepi. In summum ascensum vix perueni, prorsus exanimatus, sudore per frontem decurrente.

Paulina instar statuae iuxta me stabat; eius vmbra in saxum aestuans incidebat. Ego autem in illa vmbra, cum alia nulla esset, aliquamdiu iacui, vix vllum membrum mouere valens. Circum nos rupes nigrae, in summis fastigiis acus instar acutae, sole ardebant, nulla arbore, nullo frutice, ne vno quidem herbae culmo nuditatem earum tegente. Tota regio calore immisericordi et intolerabili siccata videbatur.

Post aliquantum tempus iterum equo insidere potui, atque per occidentale faucium latus descendentes perreximus. Eius matutini itineris recordanti mihi interdum ridicula condicio mea videri solet: a capite ad calcem armatus periculosam tamen solitudinem equo aegro peragrabam, cum ipse neque ad pugnandum neque ad fugiendum viribus sufficerem. Sed ista postea tantum mihi in mentem venerunt; tum enim nimis grauiter eram affectus vt facile ludicra rerum parte mouerer.

Raymond in sellae cingulo laxato moram fecit vt id reficeret; ego interea paulum progressus ad summum decliue loci perueni, vnde spectaculum gratissimum oculis oblatum est: parua quasi latebra recenti viridique herba inter rupes consita, ex altera parte fruticibus sole illustratis, ex altera veteribus pinis hirsutis de saxis imminentibus circumdata.

Acutus et notissimus sonus me salutauit, pueritiaeque dies in memoriam reuocauit: cicada erat, quam pueri Nouae Angliae *locust* appellant, ramis pinorum feruentibus pertinaciter adhaerens. Dum frutices praeteribam, tenue etiam aquae cadentis murmur ad aures peruenit. Paulina sua sponte deflexit; ramis deinde penetratis saxum nigrum inuenimus, cui supra frondium viridium frigidum velum obducebatur.

Aqua gelidissima e saxea eius parte in amplum receptaculum arenae albae defluebat, vnde nullus exitus conspicuus erat, quippe quae in terram subiectam percolaretur. Dum vas stanneum fonte implebam, Paulina caput auide in stagnum demergebat. Alii ante nos eo venerant: vbique in molli solo signa ceruorum Americanorum, ceruorum minorum atque ouium Montium Saxosorum apparebant; etiam vrsus griseus ingentia recentiaque pedum vestigia reliquerat, vnguibus horrendis impressa.

Inter hos montes illius vrsi domicilium erat.

Haud longe a fonte digressi paruum pratum montibus circumclusum inuenimus; in eo, magno nostro gaudio, omnia veteris Indorum castri signa apparebant. Raymond oculis vsu exercitatis nonnulla animaduertit, ex quibus agnouit vbi tabernaculum Reynali positum equique eius alligati fuissent. Accessi et locum aliquandiu contemplatus sum. Inter Reynal et me vix vllus, vt credo, animi sensus communis erat.

Hominem illum non probabam, et mirabar cur cineres ignis eius tanto studio intuerer, cum inter nos nullum aliud beneuolentiae vinculum videretur esse nisi tenue ac dubium quoddam eiusdem stirpis vinculum.

Ab eo loco semihora progressi montes post nos reliquimus. Ante nos planities prorsus sterilis iacebat, in multis partibus cuniculis frequentata animalium quae *canes campestres* appellantur; haec ante ora subterraneorum cuniculorum sedebant ac transeuntes nos latratibus excipiebant. Campus, vt existimabamus, sex fere miliaria Anglica latus erat; duas tamen horas in eo transeundo consumpsimus. Tum alterum montium iugum nobis occurrit, priore grandius magisque agreste.

E densis fruticibus, quibus montium latera per mille pedes Anglicos tegebantur, nigrae rupes alte eminebant; omnes in eandem partem inclinatae, procellis tonitribusque in formas truculentas minacesque confractae. Cum per angustum aditum Indorum vestigia secuti ingrederemur, illae supra capita nostra terribiliter imminere videbantur.

Iter per densas siluas inter vmbras solisque radios e ramis sublimibus intermissos ducebat. Dum ob impedimenta euitanda nunc in hanc nunc in illam partem faucium flecteremus, per interualla foliorum ingentes illas rupium formas videre poteramus, quae nos vndique, dextra laeua ante retro, quasi circumcludebant.

Paulo post aliud spectaculum occurrit: silua subcana soleque illustrata, colliculis vallibusque interstinctus, auium cantibus animatus floribusque passim distinctus.

Inter cantus agnoui suauem turdi Americani sibilum, quem Anglice robin vocant; veterem illum familiarem in his locis vix exspectaueram. Apes magnae hirsutae circa flores graui murmure volitabant. Genus etiam quoddam floris, quem Angli larkspur appellant, oculos meos cepit, hortis cultis quam tam remotae solitudini aptius, vt videbatur. Subito dulces complures recordationes diu sopitae in animo meo reuixerunt.

In loco quodam apertiore, altis saxis conclusa, bina munimenta Indica quadrata stabant, ex ramis et trabibus ruditer compacta. Partim iam diruta erant, fortasse superiore anno exstructa. Singula viginti fere viros continere potuissent. Forsitan hoc ipso loco turma quaedam ab hostibus oppressa erat, illaeque rupes minaces arboresque fulmine adustae haud ita pridem pugnam conspexerant, nullo annalium monumento traditam et omnibus ignotam.

Quod si sanguinis effusi vlla vestigia manserant, ea frutices et herbae altae luxuriantes penitus absconderant.

Paulatim montes discesserunt et fauces in campum patuerunt, vbi rursus Indorum castra fuisse ex vestigiis cognouimus. Prope nos arbores fruticesque erant; ibi per horam requiescendi et reficiendi causa substitimus. Cibo sumpto Raymond ignem elicuit, fistulam accendit, sub arbore consedit fumaturus. Aliquamdiu eum vultu insolita quadam grauitate fumum trahentem obseruabam.

Tandem fistulam lente ab ore submouens suspexit atque dixit satius esse non vlterius procedere.

«Cur?» interrogaui.

Respondit regionem iam valde periculosam fieri, nos in fines gentium quas *Serpentes*, *Arapahoos* atque *Gros-ventre Blackfeet* vocant intrare, atque si quis ex vagantibus eorum agminibus nobis obuiam veniret, vitam nobis eripi posse. Addidit tamen, fide simplici ac recta, se quocumque vellem iturum esse. Iussi animalia adduci; eis conscensis rursus profecti sumus. Fateor, dum progrediebamur, exitum rerum mihi incertissimum videri.

Vel orbem terrarum dedissem vt solitam corporis atque animi alacritatem recuperarem atque equum tantis itineris laboribus viribus animisque parem haberem.

Saxa vndique magis magisque ad nos accedebant, altiora semper arduioraque facta, viam nostram paulatim artius prementia. Tandem in fauces ingressi sumus quibus similes numquam videram. Mons a summo ad imum quasi scissus erat; nos autem in fundo illius fissurae per humorem tenebrasque reptabamus, vngulis in lapillos solutos concrepantibus, riuulo rauco assiduoque murmure iter nostrum comitante.

Interdum aqua inter saxa spumans totam angustam viam occupabat; interdum in vnum latus se recipiens spatium nobis ad siccum iter faciendum relinquebat. Si sursum aspiciebamus, angustam caerulei caeli vittam inter nigras aduersarum rupium oras videre poteramus. Sed haec facies non diu manebat. Fauces mox latius patuerunt, radiique solares in profunda penetrantes nigras aquas collustrabant.

Interdum fauces in latitudinem multarum perticarum Anglicarum dilatabantur; frutices, arbores floresque iuxta riuum oriebantur, rupium latera virgultis in omnibus fissuris haerentibus quasi plumis vestiebantur, earumque ora aprica arboribus ornabantur. Tum rursus in tenebris progrediebamur. Fauces quattuor fere miliaria Anglica longae videbantur; antequam ex eis egressi sumus, vngulae animalium, nullo ferro munitae,

acutis saxis fractae erant, crura autem vulnerata. E montibus egressi alteram planitiem inuenimus.

Circum eam altissima praecipitia orbe disposita stabant, quasi ipsum Silentium atque Solitudinem corporibus expressissent. Hic quoque Indi castra posuerant, nec mirum, postquam per illas asperrimas fauces cum vxoribus liberis equisque transierant. Nos vno die viam confeceramus cui illi tres dies impenderant.

Vnicus e valle illa amphitheatro simili exitus per collem ducentos fere pedes Anglicos altum patebat, quem aegre ascendimus. Ex summo prospicientes tandem montibus nos euasisse vidimus. Campus ante nos iacebat, sed tam asper atque confractus vt nihil longe in vllam partem conspici posset. Procul ad sinistram altus collis in caelum intumescebat, in cuius laeui pallide virenti latere quattuor parua nigra puncta lente moueri apparebant.

Bisontes eos esse facile intelleximus, laetumque omen ex eorum conspectu cepimus; vbi enim bisontes essent, ibi etiam Indos probabiliter futuros putabamus. Sperabamus ipsa illa nocte ad vicum peruenire. Duabus de causis id cupiebamus: vt laborioso itineri finem imponere possemus, atque quod sciebamus interdiu, sole claro, vicum intrare tutum esse, in eius autem vicinia per noctem castra ponere periculosum.

Dum tamen equis pergebamus, sol ad occasum labebatur, mox vix semihora ab horizonte distans. In collem ascendimus et locum castris idoneum circumspeximus. Campus similis erat mari vehementer agitato, cuius fluctus in summis fastigiis subito concreti essent; pars in luce, pars in vmbra iacebat, dum solis radii auro flaui passim super eum effunderentur. Frutices asperi artemisiae campestris vbique crescebant, pallore suo viridi et hebeti tum colles tum valles obtegentes.

Haud longe ante nos graminis viridissimi linea sinuosa per campum ducebatur; per totum eius cursum passim aquae stagna relucebant. Eo descendimus, ignem fecimus, equos ad herbam pascendam dimisimus. Riuulus tenuis erat, qui paucis vlnis Anglicis ab vtraque ripa terram alioquin sterilem fecundam reddebat; locis quibusdam in profunda stagna diffundebatur, vbi castores aggeribus cursum obstruxerant.

Postremam antilopae carnis partem ante ignem paruum posuimus, aegre ferentes cibaria nostra paene exhausta esse. Eo ipso momento lepus ingens canus, qui in illis campis peculiaris est, saltibus accessit et quinquaginta fere vlnis Anglicis a nobis consedit nos intuiturus. Ego

inconsulte sclopetum sustuli vt eum occiderem; Raymond autem clamauit ne disploderem, ne crepitus ad Indorum aures perueniret.

Illa nocte primum sensimus periculum cui nos obtuleramus satis graue esse. Qui Indorum mores ignorant mirari fortasse possunt quod maxima formido nobis ex vicinia eorum ipsorum oriebatur quos conuenire volebamus. Si qui ex his tam fidelibus amicis errantes nos e summo colle conspexissent, verisimile erat eos noctu redituros fuisse vt equos et fortasse etiam pelles capitum nostrorum cum capillis auferrent.

Sed vita campestris trepidationi parum fauet; nec credo Raymond aut me illo vespere de tali periculo bis cogitasse.

Per octo horas sellis pro ceruicalibus vsi tam insensibiles quam trunci iacuimus. Cum euigilassem, flauum Paulinae caput supra me porrectum erat. Surrexi eamque diligenter inspexi. Pedes eius casibus pridiani diei contusi ac tumidi erant; oculus tamen clarior, motus alacriores, morbusque ille obscurus manifeste mitigatus erat. Profecti sperabamus intra horam vicum Indorum conspecturos; sed iterum spes frustrata est. Vestigia in campo duro lapidosoque sensim euanuerunt.

Separati Raymond et ego vltro citroque equitabamus, omnem fere terrae vlnam Anglicam scrutantes; tandem iuxta saxosi iugi latus vestigia perticarum tabernacularum animaduerti. Ea rursus sequi coepimus.

«Quid est illud punctum nigrum in campo?»

«Bisontis mortui corpus esse videtur», respondit Raymond.

Illuc equitauimus et ingens tauri bisontis cadauer inuenimus, quem venatores transeuntes interfecerant. Comarum implicatarum fasciculi pellisque fragmenta vndique sparsa erant; lupi enim cadauere epulati corpus paene totum exinaniuerant. Innumeris magnis gryllis nigris operiebatur, atque ex specie quattuor aut quinque dies ibi iacuisse videbatur. Aspectus valde animum fregit; Raymond dixi fieri posse vt Indi adhuc quinquaginta aut sexaginta miliaria Anglica ante nos essent.

At ille capite negans respondit eos propter metum hostium suorum, quos *Serpentes* vocant, tam longe procedere non audere.

Paulo post vestigia iterum amisimus, atque in collem propinquum ascendimus nullo iam consilio. Ante nos planities omnino aequa iacebat, ad dextram sinistramque sine fine apparente porrecta, antica autem parte longa et interrupta collium serie terminata, quae decem aut duodecim miliaria Anglica aberat. Omnia apertissima erant et oculis subiecta; ne vnus tamen bison aut Indus conspiciebatur.

«Videsne?» inquit Raymond. «Nunc satius est reuerti.»

Sed cum ego, quem Raymond suum *bourgeois* appellabat, aliud sentirem, de colle descendimus atque campum transire coepimus. Iam tantum itineris confeceramus vt probe scirem neque Paulinae crura neque mea ipsum me ad castellum Laramiense reportare posse. Cum igitur vtile mihi atque optabile prorsus congruerent, prudentissimum esse existimaui progredi pergere.

Solum circum nos craniis et ossibus bisontum densissime stratum erat; hic enim anno vno alteroue ante Indi venationem circumdatis bisontibus exercuerant, quae venatio Anglice *surround* vocabatur. Nullum tamen animal viuum apparebat. Tandem antilopa exsiluit et nos intuens constitit. Simul sclopeta displosimus, amboque aberrauimus, quamquam animal intra octoginta vlnas Anglicas stabat et ictu facile peti poterat. Fortasse tam male iaculati sumus propter nimiam cupiditatem; iam enim nulla fere cibaria praeter paruam farinae copiam nobis supererant.

Plura stagna procul sub sole lucentia conspeximus. Cum accederemus, lupi et antilopae per altam circumiectam herbam fugiebant, greges auium magnarum albarum, quas Angli plouers appellant, super aquam stridentes volabant. Antilopa frustra petita Raymond etiam in aues iaculatus est, eodem infelici exitu. Neque aqua ipsa spem impleuit: ripae tot bisontum pedibus contritae erant vt animalia nostra timore ad eas accedere recusarent. Itaque inde discessimus et ad colles tetendimus.

Herba alta, vbi bisontum pedibus non prostrata erat, equorum nostrorum colla paene verrebant.

Iterum idem detestandus campus sterilis nec vllo vestigio viam monstrante nobis occurrit. Collibus appropinquantibus hiatus apparuit, per quem, si omnino ea via profecti erant, Indos transire oportuerat. Lentissime eum ascendere coepimus. Tristia irriti laboris praesagia animum premebant, cum circumspiciens nullum vngulae vestigium, nullum pedis signum, nullum perticae tractae indicium inuenirem, quamquam fauces ossibus craniisque horrendis bisontum obstruebantur.

Tonitrua murmurare audiuimus; procella imminere videbatur.

Cum ad summum transitum peruenissemus, regio vlterior paulatim aperiri coepit. Primo longum nigrumque lacerarum nubium agmen procul in horizonte conspeximus, supra quod montium qui *Medicine-Bow* appellantur cacumen eminebat, quasi prima Montium Saxosorum acies. Deinde planities paulatim in conspectum venit, ingens, aequabiliter virens, deserta et habitatoribus vacua; riuus tamen Laramiensis per eam

sinuoso fulgentique ductu currebat, nullis fruticibus nullisque arboribus ripas ornantibus.

Adhuc rotundum quoddam collis latus proiectum partem prospectus tegebat. Ego paulo ante progressus subito aliquot puncta nigra in campo iuxta amnis ripam discernere potui.

«Bisontes!» inquam.

«Equi, per Deum!» exclamauit Raymond, simul mulum flagello incitans. Quo longius progrediebamur, eo amplius campi patebat, pluresque equi apparebant, alii iuxta ripam dispersi, alii gregatim per herbam pascentes. Tum procul, vno vel pluribus miliariis Anglicis a nobis distantia, iuxta riuum in circulum disposita tabernacula alta gentis Ogillallah conspeximus, quorum omnia inter spatia hominum multitudine plena erant. Numquam peregrino domus tandem conspecta tantum gaudium attulit quantum mihi castra illa Indica conspecta.

CAPVT QVARTVM DECIMVM · VICVS GENTIS OGILLALLAH

Non hic locus est vt singillatim animi Indorum mores describam. Eadem fere imago, paucis tantum coloribus mutatis, omnibus gentibus ad septentrionem finium Mexicanorum habitantibus conueniret, perpaucis exceptis. Quamquam autem in cogitandi rationibus similes sunt, longe tamen inter se differunt victu ac vitae consuetudine gentes quae ad lacus et maris oras, quae in siluis, quae in campis patentibus degunt.

Cum per aliquot hebdomades in vna ex ferocissimis illis gentibus, quae longinquas solitudines peragrant, tamquam familiaris incola versatus essem, facultatem eos obseruandi prorsus singularem nactus sum; mihi tamen persuadeo descriptionem fidelem earum rerum quae cotidie sub oculis meis gerebantur non omnino lectu indignam fore. Erant, vt ego iudicabam, homines omni vitae cultu alieni; neque mores neque sententiae eorum vel minimum commercio cum cultioribus gentibus mutati erant.

Quanta esset hominum alborum potentia, quae vera eorum indoles, prorsus ignorabant; liberi eorum me viso prae metu clamare solebant. Religio, superstitiones, opiniones a maioribus acceptae eaedem manebant, quae ab immemorabili tempore traditae erant. Iisdem armis quibus patres pugnabant ipsi vtebantur, easdem ex pellibus vestes gerebant.

Quasi illius aeui, quod lapideum appellant, superstites erant: nam etsi lancearum sagittarumque cuspides ferro e mercatoribus comparato muniebant, rudibus tamen malleis lapideis, primorum hominum instrumentis, adhuc vtebantur.

Magnae iam illi regioni mutationes impendent. Progrediente in Oregonem Californiamque colonorum migratione bisontum multitudo imminuetur, et magnae illae vagantium hominum societates, quae bisontibus aluntur, dissipabuntur. Mox Indi alborum exemplo corrumpentur, liquore acri quem whiskey appellant deicientur et praesidiis

militaribus terrebuntur; ita vt paucis post annis viator per eorum fines satis tuto transire possit. Periculum illius regionis et venustas simul euanescent.

Vbi primum ego et Raymond e montium faucibus vicum conspeximus, ab incolis vicissim conspecti sumus; semper enim aliqui summa vigilantia speculabantur. Cum in planitiem descendentes equis accederemus, ea vici pars quae nobis proxima erat multitudine nudorum hominum obscurabatur. Aliquot viri obuiam progressi sunt. Inter eos pallium viride Galli Reynal dignoscere potui.

Cum aduenissemus, dextrae singulis rite porrigendae erant; tum omnes sciscitari coeperunt quid reliquis comitibus meis accidisset. Qua de re eos certiores feci, atque ita simul omnes versus vicum processimus.

«Magnum spectaculum amisisti,» inquit Reynal; «si nudiustertius adfuisses, totum campum illum, quoad oculi ferrent, bisontibus atrum vidisses. Feminae quidem nullae aderant: mares omnes erant. Vsque ad hesternum diem cotidie bisontes venatione circumdationis capiebamus. Aspice vicum: nonne satis apparet nos opipare viuere?»

Equidem iam procul videbam longos funes ab vno tabernaculo ad alterum extensos, quibus caro, a mulieribus in tenues laminas dissecta, ad solem siccanda suspensa erat. Animaduerti etiam vicum paulo minorem esse quam cum eum ante videram, quaesiuique ex Reynal causam. Respondit senem Le Borgne nimis debilem sibi visum esse qui montes transiret; eum igitur cum omnibus necessariis suis, inter quos Mahto-Tatonka fratresque eius erant, retro mansisse.

Neque Turbo tam longe progredi voluerat, quod, vt Reynal aiebat, timore commouebatur. Vix sex tabernacula eum secuta erant; plerique principis auctoritatem pro nihilo duxerant atque quo sua cuiusque libido ducebat iter instituerant.

«Qui nunc in hoc vico principes sunt?» interrogaui.

«Sunt,» inquit Reynal, «senex Aqua Rubra, Penna Aquilae, Coruus Magnus, Lupus Furens, Panthera, Scutum Album, et … quis tandem ille vocatur? … Shienne ex mixto genere natus.»

Iam vico appropinquabamus. Animaduerti pleraque tabernacula ampla et nitida specie esse; sed ad alteram partem aliquot miserae sordidaeque casae in vnum conglobatae erant. Eo oculos conuerti et de earum miseria aliquid dixi; sed imprudenter locutus eram.

«Propinqui vxoris meae in illis tabernaculis habitant,» inquit Reynal vehementer, «neque vlla in toto vico familia illis melior est.»

«Suntne inter eos principes?»

«Principes?» inquit Reynal. «Immo plurimi!»

«Quibus nominibus appellantur?»

«Quibus nominibus? Ecce Caput Sagittae: si nondum princeps est, certe esse debet. Est etiam Grando; puer admodum adhuc est, sed aliquando certe princeps erit!»

Eodem momento inter duo tabernacula transiuimus et in vastum vici spatium interius ingressi sumus. Stabant taciti viri corporibus egregiis, nudi, nos intuentes.

«Vbi est tabernaculum Mali Vulneris?» Reynal interrogaui.

«Iterum occasionem amisisti! Malum Vulnus cum Turbine profectus est. Si eum hic inuenire atque in tabernaculo eius habitare potuisses, nemo in toto vico te benignius accepisset. Sed illud illic Corui Magni tabernaculum est, iuxta senis Aquae Rubrae domicilium. Hic hominibus albis bene vult; suadeo vt apud eum habites.»

«Num multae mulieres liberique in tabernaculo eius sunt?» inquam.

«Minime; vna tantum mulier cum duobus tribusue liberis. Ceteras seorsum in alio tabernaculo habet.»

Ita multitudine Indorum nos adhuc sequente, ego et Raymond ad introitum tabernaculi Corui Magni equis accessimus. Mulier confestim egressa equos excepit. Ego corii laciniam, qua humilis aditus tegebatur, amoui atque inclinato corpore domicilium principis intraui. Ibi in obscuro dominum conspicere potui, ad latus super struem pellium bisontum sedentem. Voce e gutture emissa me salutauit: «Hau, cola!» Rogaui Reynal vt ei diceret me et Raymond apud eum habitaturos esse.

Coruus Magnus aliam submissam vocem edidit. Si quis lector putet nos aliquanto audacius alienum hospitium intrasse, meminerit neminem in vico Indorum non sibi honori duxisse, si viri albi hospitium suum ceterorum anteposuissent.

Mulier pellem bisontis in honorato hospitum loco, apud interiorem tabernaculi partem nobis explicuit. Sellae nostrae illatae sunt; vix super eas consederamus, cum locus Indis ad nos visendos certatim irrumpentibus refertus esset. Coruus Magnus fistulam fumariam protulit et tabaco corticeque salicis rubrae, quam shongsasha vocant, mixtis impleuit. Ea de manu in manum circumferebatur, colloquiumque alacre exortum est.

Interim mulier duobus hospitibus patellam ligneam carnis bisontinae elixae apposuit; sed, quod aegre ferebamus, non vnum conuiuium nobis subeundum erat. Alii post alios pueri iuuenesque mulieres caput per ostium insinuabant, vt nos ad epulas variis in vici partibus paratas inuitarent.

Dimidiam horam atque amplius ab vno tabernaculo ad alterum assidue transibamus, in singulis de carne e patella apposita gustantes et paucos e fistula hospitis fumos trahentes.

Procella cum tonitru, quae iam dudum imminebat, tum tandem magno impetu erupit. Ad tabernaculum Reynal transiuimus, quamquam vix eo nomine dignum erat: paucis enim veteribus bisontum pellibus e perticis pendentibus constabat, vno latere omnino patente. Ibi consedimus et Indi circum nos conuenerunt.

«Quae res,» inquam, «tonitrua parit?»

«Mihi quidem persuasum est,» respondit Reynal, «saxum ingens per caelum volui.»

«Veri simile,» inquam; «sed quid de ea re Indi existiment scire cupio.»

Quaestionem igitur interpretatus est, ex qua disceptatio quaedam orta est; non omnes idem sentiebant. Tandem senex Mene-Seela, siue Aqua Rubra, qui paulo seorsum sedebat, vultum rugosum sustulit, dixit se semper sciuisse quid esset tonitru. Auem ingentem nigram esse; quam olim per somnium ex Montibus Nigris delabentem viderat, alis magno fragore strepentibus; et cum eas supra lacum quatere coepisset, fulgura ex aqua excussa esse.

«Malum est tonitru,» dixit alius senex pelle bisontis inuolutus; «fratrem meum superiore aestate occidit.»

Reynal me rogante causas quaesiuit; at senex obstinate tacuit nec oculos sustulit. Aliquanto post cognoui quo pacto mors illa accidisset. Homo occisus in sodalitatem quandam adscriptus fuerat, quae inter ceteras caerimonias secretas ius ac potestatem aduersus tonitru pugnandi sibi soli vindicabat.

Quotiens nimbus, quem repellere volebant, impendere videbatur, hi tonitrui oppugnatores arcus sagittasque, sclopeta, tympanum sacrum et quoddam fistulae genus ex osse alae aquilae bellicae factum sumebant; iis instructi procurrere solebant et in nubem surgentem sagittas et sclopetorum glandes emittere, clamantes, vlulantes, sibilantes, tympanum pulsantes, vt eam iterum in fugam verterent. Quodam die, cum nubes ingens nigra accederet, in summum collem contenderant ibique omnia illa instrumenta magica contra eam exercuerant.

At tonitru nullo eorum terrore commotum recto cursu procedebat, et repente fulgur clarissimum emisit, quo vnus ex eis interfectus est, cum longam lanceam cuspide ferrea instructam in nubem minaciter quateret.

Ceteri dispersi ad tabernacula vlulantes fugerunt, superstitioso pauore paene exanimati.

Eo vespere tabernaculum hospitis mei Kongra-Tonga, siue Corui Magni, spectaculum mirum praebebat. Viginti aut plures Indi in orbem consederant, quorum corpora fusca ac nuda languido ignis in medio tabernaculi languescentis lumine vix cernebantur. Fistula, dum de manu in manum transiret, in tenebris candenti puncto micabat. Subinde mulier frustum adipis bisontinae in prunas semiexstinctas iniciebat.

Statim flamma clara exsiliens ad ipsum summum conicae tabernaculi tecturae cacumen lucem mittebat, quo gracilium perticarum capita, corium sustinentium, in vnum colligebantur.

Eadem luce Indorum facies aureo velut colore perfundebantur, dum gestibus viuidis circa ignem sedentes innumerabiles de bellis venationibusque fabulas referebant. Apparebant etiam vestes asperae e pellibus circa tabernaculum suspensae, arcus, pharetra, lancea supra locum vbi princeps cubabat pendentes, et duorum hospitum alborum sclopeta striata cornuaque pulueris pyrii. Momento omnia tamquam luce diurna fulgebant; tum flamma decrescebat, scintillae intermissae ex prunis tabernaculum collustrabant, rursusque tenebras relinquebant.

Postremo omne lumen exstinguebatur, omnia intus vna cum ipso tabernaculo tenebris rursus obruebantur.

Cum postridie mane e tabernaculo egrederer, vndique per vicum latratus et vlulatus audiui; canum vici dimidia fere pars ad me impetum faciebat. Sed cum tam timidi essent quam strepitosi, paucis passibus a me circum saltabant, vno tantum catulo, decem fere pollices Anglicos longo, satis audaciae habente vt recta in me inuaderet.

Ille in laciniam coriaceam, quae more Dacotarum post calcaneum calcei mei e molli corio facti trahebatur, strenue irruit; dentibus eam tenuit, assidue ringens ac fremens, quamuis singulis meis passibus paene supinus traheretur. Cum scirem totum vicum attente spectare num vllum timoris signum praeberem, neque dextrorsum neque sinistrorsum respiciens recta procedebam, quocumque irem magico quasi canum circulo saeptus.

Vbi ad tabernaculum Reynal perueni, iuxta illud consedi; tum canes fremendo in sua quisque loca recesserunt. Vnus tantum canis magnus albus remansit, qui ante me cursitabat dentes ostendens. Eum vocaui; sed acrius tantum fremuit. Diligenter eum inspexi: pinguis erat, nitidus, omnino

qualem desiderabam. «Mi amice,» mecum cogitaui, «poenas huius iniuriae dabis; hodie mane te in epulas verti iubebo!»

Statueram illo die Indis conuiuium praebere, quo de moribus dignitateque mea bonam opinionem conciperent; canis autem albus est cibus quem Dacotae in omnibus sollemnibus maiorisque momenti occasionibus instituta gentis postulant. Reynal consului; mox comperit anum in proximo tabernaculo canis albi dominam esse. Ego sudarium gossypinum variegatum tuli atque humo expanso minium, globulos et alia vilia ornamenta superposui. Tum anus arcessita est.

Canem et sudarium digito monstraui. Ea gaudio exclamans praemium rapuit et in suum tabernaculum cum eo euanuit. Aliquot aliis minutis munusculis duas mulieres operam suam mihi addixerunt. Quae singulae singulos canis albi pedes arripuerunt eumque post tabernacula duxerunt. Canem occiderunt, tum in ignem coniecerunt vt villos adurerent; deinde in frusta conciderunt et in duobus magnis cacabis elixandum posuerunt.

Interea Raymond iussi paulum farinae, quae nobis restabat, adipe bisontino frigere atque potum ex herba Sinensi in cacabo parare, vt epulae lautiores fierent.

Vxor Corui Magni summa diligentia tabernaculum verrens futuro conuiuio parabat. Hospiti ipsi munus conuiuas inuitandi mandaui, sperans me sic inuidiam vitaturum, si quis se neglectum esse iniuriaque affectum fingeret.

Indis ad epulas intentis nulla diei hora minus apta est quam alia. Conuiuium meum circa vndecimam ante meridiem horam habitum est. Tum Reynal et Raymond magno incolarum stupore per medium vici spatium processerunt, duos cacabos carne canis refertos ex pertica inter se suspensa portantes. Quae in medio tabernaculo deposuerunt, deinde panes atque potionem adferre reuersi sunt.

Ego interea calceos e molli corio splendidos indueram et pro veteri tunica e pelle ceruina vestem superiorem, quam ad tales sollemnes vsus mecum tuleram, sumpseram. Etiam barbam nouacula diligenter abraseram; quod nemo neglegit qui Indorum beneuolentiam sibi conciliare studet. Sic ornatus inter Reynal et Raymond in primo tabernaculi loco consedi. Paucis momentis elapsis omnes conuiuae ingressi in solo sederunt, denso circulo artissime coacti.

Vnusquisque pateram ligneam attulerat qua partem suam acciperet. Omnibus congregatis duo ministri, quos albi «milites» appellant, cum magnis cochlearibus e cornibus ouium Montium Saxosorum confectis

processerunt et cibum distribuere coeperunt, senibus principibusque duplicem portionem dantes. Canis mira celeritate consumptus est, et conuiuae singuli pateras inuersas ostenderunt, vt nihil reliquum esse appareret. Deinde panis et postremo potio distributa est.

Cum ministri eam in easdem ligneas pateras infunderent, quibus cibus solidus modo appositus erat, color mihi insolitus et minime gratus visus est.

«Heu!» inquit Reynal, «non satis herbae ad potionem paratam habebamus; itaque fuliginem in vas immiscui, quo validior esse videretur.»

Feliciter, vt mihi videbatur, Indi in potu gustando non erant valde fastidiosi; potio satis saccharo dulcorata erat, quod vnum eis cordi fuit.

Conuiuio iam absoluto orationibus tempus datum est. Coruus Magnus tabellam ligneam proferens super ea tabacum et shongsasha concidit ac certa ratione miscuit. Fistulae impletae per vniuersum consessum circumferebantur. Tum orationem exorsus sum; singulas sententias Reynal continuo interpretabatur, omni multitudine solitis assensionis laudisque vocibus singulis sententiis respondente. Quantum memoria teneo, haec fere dixi:

«E regione tam longinqua veni,» inquam, «vt vos, qua celeritate iter facere soletis, ne vno quidem anno eam attingere possetis.»

«Hau! Hau!»

«Ibi homines quos Meneaska vocatis plures sunt quam gramina campestria. Mulieres eorum longe formosiores sunt quam vllae quas vmquam vidistis; omnes autem viri sunt bellatores fortissimi.»

«Hau! Hau! Hau!»

Haec vltima verba dum proferebam conscientiae stimulis angebar; sed animum collegi atque orationem persecutus sum.

«Dum inter Meneaska versabar, multa de gente Ogillallah audiui: quam magna atque fortis esset, quantopere homines albos diligeret, quam sollerter bisontes venaretur hostesque feriret. Itaque ad vos veni, vt explorarem num vera essent omnia quae audiueram.»

«Hau! Hau! Hau! Hau!»

«Quoniam equo per montes huc veni, perpauca tantum munera mecum adferre potui.»

«Hau!»

«Sed satis tabaci habeo vt vnicuique vestrum particulam donem. Eum fumate atque intellegite quanto melior sit eo quem a mercatoribus accipitis.»

«Hau! Hau! Hau!»

«Apud castellum Laramiense magna mihi est copia pulueris pyrii, plumbi, cultellorum tabacique. Haec vobis libenter dabo; si quis vestrum, antequam inde discedam, ad castellum venerit, egregiis eum donis munerabor.»

«Hau! Hau! Hau! Hau!»

Tum Raymond duas aut tres libras Anglicas tabaci concidit ac inter eos diuisit; senex Mene-Seela oratione respondere coepit. Longa fuit, sed haec erat summa sententiae:

«Semper homines albos amasse; illos prudentissimos omnium mortalium esse; nihil esse quod facere non possent, seque gaudere quotiens quis eorum inter tabernacula gentis Ogillallah habitare vellet. Verum esse me non multa dona attulisse; sed causam omnibus perspicuam esse. Manifestum enim me eos amare; aliter numquam tam procul ad eorum vicum peruenturum fuisse.»

Aliquot aliae eiusdem fere sententiae orationes secutae sunt; tum illo graui negotio confecto conuiuae paulisper fumum hauriebant, ridebant, inter se colloquebantur. Subito Mene-Seela voce magna interpellauit:

«Nunc,» inquit, «cum senes omnes principesque congregati sumus, idoneum tempus est constituendi quid populus agat. Trans montes venimus vt noua in annum proximum tabernacula conficeremus. Vetera nostra nihil valent: putrida sunt et attrita. Sed spe decepti sumus. Multos quidem bisontes mares occidimus, feminarum autem greges nullos inuenimus; marum pelles nimis crassae grauesque sunt, quam vt mulieres ex eis tabernacula faciant. Ad montem quem Medicine-Bow vocant procul dubio magnae bisontum feminarum turmae vagantur.

Illuc ire debemus. Fateor terram illam magis ad occidentem sitam esse quam quo vmquam ante processimus; fortasse etiam Serpentes nos adoriantur, cum venationis illa loca ipsorum sint. Sed noua tabernacula nobis omnino paranda sunt; vetera in alium annum durare non possunt. Nec Serpentes timere debemus. Bellatores nostri fortes sunt atque omnes ad bellum parati. Praeterea tres homines albi sclopetis instructi nobis aderunt, qui nos adiuuabunt.»

Haec oratio multam disputationem excitauit. Quoniam Reynal dicta non interpretabatur, de sententia cuiusque ex vultu gestibusque coniecturam tantum facere poteram. Tandem plerique sententiae Mene-Seelae adhaesisse videbantur. Breue silentium secutum est; deinde senex

cantilenam minime concinnam exorsus est, quam mihi dicebant gratiarum actionem pro conuiuio a me dato esse.

«Nunc,» inquit, «abeamus, vt homines albi liberius respirare possint.»

Ita totus coetus in apertum dispersus est; senex autem princeps per aliquod tempus vicum circumibat, more gentis carmen quo conuiuium meum laudabat canens.

Tandem dies in vesperum inclinauit. Sole occidente equi e campis vndique circumiectis cateruatim redibant, vt ante cuiusque domini tabernaculum religarentur. Mox intra ingentem tabernaculorum orbem alter equorum inquietorum orbis intus conspiciebatur; hinc atque illinc inter corpora fusca circa focos congregata ignes in tenebris lucebant et palpitabant. Ego ad tabernaculum Reynal progressus iuxta illud consedi.

Ibi iam sedebat Penna Aquilae, Mene-Seelae filius idemque Corui Magni, hospitis mei, frater; quem interrogaui num vicus postridie mane moueretur. Capite negauit se id scire; nam ex quo senex Mahto-Tatonka vita decesserat, populum quasi pueros esse qui quid velint ipsi nesciant, neque meliorem esse quam corpus cui caput abscissum sit.

Ita ego non minus quam ipsi Indi eo vespere obdormiui incertus num prima luce in regionem Serpentium profecturi essemus.

Prima tamen luce, cum post matutinas ablutiones e flumine ascenderem, animaduerti migrationem apparari. Ex aliquot tabernaculis nihil iam praeter nudam perticarum compagem restabat; ex aliis pellis tegumentum vento agitabat, dum mulieres id detrahebant. Vnus alterue princeps aliquo nomine clarus migrare decreuisse videbatur, atque, suis mulieribus ad opus missis, ceteri vicani tacite eorum exemplum secuti erant.

Aliud post aliud tabernaculum celeriter concidebat, et vbi modo ingens vici orbis fuerat, nihil iam praeter confusam equorum hominumque multitudinem supererat. Tegumenta et perticae humi sparsa iacebant, vna cum aeneis vasis, malleis lapideis, ingentibus cochlearibus corneis, pellibus bisontinis, et capsis ex corio picto, carne siccata repletis.

Mulieres sedulo per omnia festinabant; anus, quantum coriacei pulmones sinebant, inter se clamabant. Equi hirsuti patienter stabant, dum perticae tabernaculorum lateribus alligarentur et sarcinae tergis imponerentur. Canes linguas exsertas habentes segnes anhelabant atque profectionem exspectabant.

Bellatores autem singuli ad ignes iam deficientes in terra immoti sedebant, nullo tumultu commoti; quisque longum equi sui funem manu tenebat.

Quaeque familia, rebus comparatis, e loco castrorum discedebat; turba cito minuebatur. Videbam eos flumen transire atque per aduersi collis iugum continua serie procedere. Omnibus digressis equum conscendi et post eos profectus sum, Raymond me sequente. Cum in summum collem euasimus, simul totus vicus apparuit, per campum sterilem ante nos per vnum saltem miliare Anglicum dispersus. Vbique lancearum ferreae cuspides luce micabant.

Numquam sol magis miram pompam collustrauit. Hic onerarii equi sarcinis grauissimi procedebant, quos misera anus ducebat, duobus tribusue pueris dorsis eorum adhaerentibus. Illic muli vel equuli a capite ad caudam insignibus variegatis tecti, quos mulier aliqua iuuenis hilarisque insidens regebat, verecunde simul et gaudio arridens cum Meneaska eam spectaret.

Pueri arcubus sagittisque pusillis instructi per campos vagabantur, infantes nudi pedibus currebant, innumeri canes inter equorum pedes vltro citroque discurrebant. Iuuenes bellatores coloribus pinnisque exornati gregatim inter turbam equitabant, subinde duo tresue simul citato cursu iuxta agmen contendentes vt equorum celeritatem experirentur. Hic illic senum virorum robustorum ordo palliis albis e pelle bisontis tectus grauiter incedebat.

Hi erant vici primores, senes et bellatores, quorum aetatem experientiamque vaga illa popularis ciuitas tacita quadam reuerentia colebat. Asperis campis collibusque abruptis post eos patentibus, tota illa mobilis turba spectaculum tam singulare atque insigne praebebat vt verbis vix exprimi posset. Dies hebdomadesque me quidem eo adsuefecerunt, sed numquam eius vim in animo meo minuerunt.

Dum progrediebamur, turbatus ordo magis etiam dissipabatur. Cum ad imam collis partem appropinquaremus, conspexi senes quos modo commemoraui ante vniuersam multitudinem in linea humi consedisse. Fistulam accenderunt atque sedentes fumabant, ridentes, fabulas narrantes; reliqui autem ordine aduenientes atque subsistentes, breui post eos in magnam turbam conuenerunt. Tum senes surrexerunt, pelles bisontinas vmeris circumdederunt et pristino more longis passibus perrexerunt.

Cum in summum collem peruenissemus, decliuitas ante nos praeceps patebat. Ne minimum quidem momentum morati sunt. Vniuersa turba

inter puluerem tumultumque simul descendit. Equi pedibus nixis in lubricum cliuum delabebantur, mulieres atque infantes vociferabantur, canes equorum pedibus calcati vlulabant, saxa et glebae ad ima voluebantur. Breui post e summo colle vicum longe lateque per inferiorem campum rursus diffusum videre poteram.

Eodem die postmeridiano tempore, cum castra posuissemus, vetus morbus iterum me inuasit. Intra dimidiam horam vires, quas per hebdomadem proximam recuperaueram, penitus amiseram et homini somnianti similis factus eram. Sole tamen occidente in tabernaculo Corui Magni recubui, vsque ad lucem quasi sine sensu dormiui. Primum me excitauit fragor asper super caput et lux subito irrumpens. Castra soluebantur, et mulieres tabernaculi tegumentum detrahebant.

Surrexi atque pallium excussi, quasi integerrima valetudine fruerer; sed vix pedibus constiteram cum infirmitatis meae conscientia grauius rediit, adeo vt aegre stare possem. Raymond Paulinam et mulum adduxerat; ego ad sellam humi positam tollendam me inclinaui, sed vires ad hoc plane defuerunt. «Tu ipse eam instrue,» Raymond dixi, rursus super struem pellium bisontinarum residens. Ille fecit; ego autem magno cum dolore equum conscendi.

Cum per vastam planitiem, quam longa interruptaque collium iuga cingebant, iter faceremus, ego paulum ante Indos lente equitabam, cogitationibus longe a praesenti tempore atque loco aberrantibus. Repente caelum obscurari coepit, tonitruque murmurauit. Nubes supra colles surgebant, tam atrae quam prima imminentis calamitatis omina; et ilico omnia vmbra circumfusa sunt. Respexi.

Indi constiterant vt imminentem tempestatem exciperent; densa eorum multitudo late ad dextram sinistramque porrigebatur. Ex quo primum me morbus corripuerat imber mihi plerumque grauissime nocebat. Nullas vires superuacuas habebam, cum tum vix tantum mihi superesset vt equo insidere possem. Tum primum timor me inuasit ne ex illis solitudinibus vmquam redirem.

«Age,» mecum cogitabam, «in his campis mors cito et acriter rem conficit. Praestat hic mori, ad extremum vsque in sella sedentem, quam in aegri conclauis calore suffocari; et millies melius quam vitam, vt multis accidit, longa valetudine fractum otio miserrimo atque impotenti protrahere.» Itaque pellem bisontinam, cui insidebam, supra caput traxi et tempestatem exspectaui. Tandem subito cum maxima vi erupit; mox eadem celeritate qua venerat praeteriit et caelum iterum serenum reliquit.

Meditationes meae ad nihil aliud valuerunt nisi vt singularem illam cogitationem postea memoria tenerem: imber enim damnum quod timebam minime attulit. Intra horam castra posuimus. Cum nullas vestes quibus mutarer haberem, a Reynal insolitum quoddam earum vicarium mutuo sumere potui; tum domum, hoc est in tabernaculum Corui Magni, redii, vt vestimenta omnino mutarem.

In tabernaculo aderant sex fere mulieres. Vna brachium meum prehendit et suo admouit; tum omnes conspicua cutis colorum differentia admirantes simul cachinnum clamoremque sustulerunt.

Castra eo postmeridiano tempore haud longe a promontorio Montium Nigrorum posita erant, quorum iuga abietibus horrentia vno aut duobus miliariis Anglicis ad dextram nostram e campis surgebant. Vt expeditius ad destinata venationis loca tenderent, Indi ibi carnem siccatam et res alias minus necessarias reponere constituerunt. Nonnulli etiam tabernacula deposuerunt, paucis tantum pellibus ad solem imbremque arcendum secum allatis contenti.

Dimidia incolarum pars post meridiem equis onerariis ad montes profecta est. Ibi carnem siccatam arboribus suspenderunt, ne lupi vrsique grisei ad eam peruenirent. Omnes sub vesperum redierunt. Aliquot iuuenes se e montibus orientem versus sonitus sclopetorum audiuisse affirmabant, multaeque de causa eorum coniecturae fiebant. Ego quidem sperabam Shaw atque Henricum Chatillon nos adituros esse.

Ne suspicari quidem poteram illo ipso tempore infelicem socium meum in castello Laramiensi super pellem bisontis iacere, hedera venenata contactum et febri aestuantem, et dolores tabaco Shakespearii libris lenientem.

Postridie mane per campum progredientibus nobis nonnulli iuuenes equis quaquauersum velut exploratores discurrebant; quos interdum in summis collibus conspicere coepimus pelles quassantes, quo signo bisontes se vidisse nuntiabant. Mox aliquot bisontes mares apparuerunt. Equites repente ad eos persequendos auolarunt, et procul videbamus vnum alterumue occisum esse. Tum Raymond subito ingenti cupiditate incensus est.

«Haec mihi regio conuenit!» inquit; «si tantum bisontes qui hic singulis mensibus interficiuntur ad Sanctum Ludouicum deportare possem, vna hieme diuitias mihi pararem. Tam diues fierem quam senex Papin, aut etiam Mackenzie. Hunc ego forum pauperum appello. Cum esurio nihil necesse est nisi sclopetum striatum sumere atque exire, vt

meliorem carnem capiam quam diuites illi infra habitantes omnibus pecuniis suis emere possunt. Ne putaueris me aliam hiemem Sancti Ludouici acturum!»

«Minime,» inquit Reynal; «id sane melius dicas, cum illic tu et mulier tua Hispana paene fame perieritis. Quam stultus fuisti, qui eam vmquam in sedes colonorum deduxeris!»

«Mulier tua Hispana?» inquam. «De ea numquam ante audiui. Eamne vxorem duxisti?»

«Non,» respondit Raymond; «sacerdotes mulieres suas vxores non ducunt: cur igitur ego meam ducam?»

Haec tam honorifica sacerdotum Mexicanorum commemoratio sermonem ad religionem conuertit. Comperi duos meos socios, sicut multos alios homines albos illius regionis, de futura sua sorte aeque neglegentes esse atque ii solent quorum vita perpetuis periculis obnoxia est. Raymond numquam de Pontifice Romano audiuerat. Episcopus quidam, qui Taos aut Santa Fe habitabat, summam dignitatis ecclesiasticae notionem animo eius repraesentabat.

Reynal commemorauit sacerdotem ante biennium, cum ad missionem gentis Nez Perce iret, castellum Laramiense visitauisse, omnesque ibi viros confessione auditos absoluisse. «Ego quidem,» inquit Reynal, «illa vice egregie expurgatus sum; puto eam purgationem mihi satis fore, donec ad colonorum sedes reuertar.»

Hic iuramento interiecto subito sermonem interrupit et exclamauit: «Aspice! Aspice! Panthera antilopam persequitur!»

Panthera equo albo nigroque insigni, inter optimos totius vici numerato, summa celeritate trans collem ferebatur antilopam persequens, quae ante eum fulguris instar fugiebat. Res animi causa atque ostentatione temptabatur; nam perpauci equi cum tam parua bestia cursu vel ad momentum contendere possunt. Antilopa de colle ad Indorum multitudinem in inferiore campo incedentem descendit. Acria clamorum signa emissa sunt, equitesque effusi vt fugam eius intercluderent.

Ita illa subito ad laeuam conuersa tanta incredibili celeritate aufugit vt omnes insequentes, ipsum quoque nobilem Pantherae equum, longe post se relinqueret. Pauca post momenta venationem grauiorem spectauimus. E proxima valle depressa bison mas villosus exsiluit; post eum iuuenis quidam Indus gracili corpore, sine stapedibus sine sella equitans, equulum ardentem flagello ad summum cursum stimulabat.

Quaque iarda Anglica confecta equus pueri immani bestiae propius accedebat, quamquam bison breui cauda erecta, lingua pedem fere Anglicum e faucibus spumantibus exserta, omnes corporis grauis vires ad fugam intendebat. Paulo post puer iuxta latus eius equitabat. Erat amicus noster Grando. Habenam in equi ceruicem dimisit, et sagittam e pharetra ad vmerum pendentem fulguris celeritate extraxit.

«Dico tibi,» inquit Reynal, «intra annum hunc puerum optimo cuique vici venatori parem futurum. Ecce, sagitta eum percussit! Et ecce altera! Satisne belle nunc vales, mi senex bison, duabus sagittis in pulmonibus infixis? Ecce, tertiam addidit! Audisne quam alte Grando clamet dum iaculatur? Ita, insili in eum; rursus conare, mi senex! Totum diem saltare poteris antequam cornibus equulum illum attingas!»

Bison identidem in hostem insiliebat, equulus autem mira celeritate impetum vitabat. Tandem bestia impetu furenti acrius inuadens Grandinem in fugam vertit, monstro villoso prope insequente. Puer quasi hirudo equo haerebat et, parui animalis velocitate confisus, conuersus ad nos risit. Mox iterum iuxta bisontis latus equitabat, qui iam in vltimam desperationem venerat.

Oculi eius per horrentem iubam exardescebant, sanguis ex ore naribusque spargebatur. Ita inter se dimicantes duo aduersarii trans collem e conspectu euanuerunt.

Multi Indi concitatis equis eo properabant. Nos lentius secuti mox bisontem mortuum in cliuo iacentem vidimus. Indi eum circumsteterant, compluresque cultelli iam in opere erant. Tam mira dexteritate his exiguis ferramentis vtebantur vt nerui contorti discerperentur, ossa ingentia quasi magico quodam artificio disiungerentur, momentoque totum corpus ingens in cruentorum membrorum aceruum redigeretur.

Turba Indorum circumstans oculis hominis ad cultiorem vitam adsueti spectaculum parum iucundum praebebat. Alii femorum ossa ingentia frangebant medullamque intus latentem deuorabant; alii frusta iecoris aliaque membra delicatiora concidebant atque ilico lupina auiditate vorabant. Plurimorum facies ab aure ad aurem sanguine oblitae trucem ac paene horribilem speciem habebant.

Amicus meus Scutum Album os medulla repletum mihi obtulit, tanta arte apertum vt omnis intus substantia pinguis statim pateret. Alius Indus magnam partem membranae tenerae ventriculi praebuit; sed haec hospitalitatis dona, venia petita, comiter recusaui. Animaduerti puerulum

quendam maxillae et gutturi bisontis cultello diligentissime operam dare, vnde frustum quoddam praecipuae suauitatis extraxit.

Aequum tamen est dicere non omnes bestiae partes ad haec subitaria conuiuia idoneas ab iis haberi, sed quasdam tantum delectas.

Ea nocte castra posuimus; postridie maiore diei parte ad occidentem iter fecimus. Altero mane iterum profecti sumus. Septimus decimus Iulii dies erat, nisi commentarii mei me fallunt. Meridie ad aliquot lacus exiguae aquae pluuialis constitimus, et post meridiem rursus mouimus.

Bis eodem die iter facere consuetudini Indorum aduersabatur; sed omnes cupidissimi erant ad venationis loca peruenire, bisontes necessarios occidere, ac quam primum ab illa periculosa vicinitate recedere. Nonnullos autem euentus singulares inter hos transitus et in castris accidisse nunc praetereo.

Postmeridiano tempore iam exeunte ad ripas exigui amnis arenosi peruenimus, cui Indi nomen dare non poterant, quippe qui regiones illas parum nossent. Campi circumiecti tantopere aestu aruerant vt herbae ad equos alendos satis non suppeteret; itaque magis magisque aduerso riuo progredi coacti sumus, dum locum castris idoneum quaereremus. Regio multo quam antea agrestior videbatur.

Campi fossis naturalibus scissi atque in depressas valles praecipitesque cliuos diuisi erant, qui vtrinque iter cingebant, dum Indi longo agmine disperso iuxta amnem sursum procedebant. Mene-Seela oraculum prorsus singulare consuluit, vt doceretur vbi bisontes reperirentur.

Cum ille et alii principes, vt saepe in itinere faciebant, in herba consedissent vt fumarent atque colloquerentur, senex vnum ex ingentibus illis insectis nigris viridibusque apprehendit, quae gryllorum generi adscribuntur, quae Dacotae eo nomine appellant cuius haec vis est «Qui bisontes monstrant.» Gens quaedam misera vltra montes habitans, quam Radicum Fossores appellant, insecta ista ad victum adhibet, in ius quoddam coquens, quod venatores quidam parum verecundi pingue admodum esse affirmant.

Insectum tumidum inter pollicem et digitos summa cum reuerentia tenens, senex Indus eum attente contemplatus interrogauit: «Dic mihi, pater, quo cras ire debemus, vt bisontes inueniamus?» Gryllus longas antennas huc illuc versabat, velut perturbatus. Tandem ea ad occidentem porrexit, aut certe porrigere visus est. Mene-Seela eum leniter in herbam demittens magno cum gaudio risit dixitque, si postridie mane ea tenderemus, multam venationis praedam certe nos capturos esse.

Sub vesperum in pratum recens virens incidimus, per quod amnis fluebat, inter altos rupium sterilium parietes quasi penitus demissum. Indi decliuem ripam descenderunt; ego, cum in postremo agmine essem, inter vltimos eo perueni. Micabant lanceae, pinnis ventus ludebat; infra me aqua viris equisque transeuntibus plena erat, pratum vlterius tumultuosa Indorum turba vndique scatebat. Sol iam occidebat et per intermissum collium spatium lene suum lumen in eos fundebat.

Ad Reynal conuersus dixi nos tandem commodum castris locum inuenisse.

«O praeclarum sane,» respondit ille irridens, «praesertim si manus bellica Serpentium in propinquo est atque ex his collibus desuper in nos tela emittere velit. Me certe non auctore in tali fouea castra ponuntur!»

Ipsi quoque Indi anxii esse videbantur. In summo excelsissimi collis vertice, claris postremi solis radiis conspicuus, bellator nudus in equo sedebat, regiones vndique vicinas circumspectans. Raymond mihi dixit multos iuuenes per diuersas partes exploratum egressos esse.

Iam vmbrae ad ipsa collium cacumina peruenerant, priusquam tabernacula erecta atque vicus in pristinum ordinem quietemque redactus est. Subito clamor ortus est: viri, mulieres, pueri laetis vultibus prosiluerunt, et per aperturam collium, qua amnis ab occidente influebat, attente prospiciebant. Ego procul moles quasdam obscuras grauissimas per latera humilis collis procedentes discernere poteram; primae e conspectu abscedebant, aliae subinde sequebantur. Erant greges feminarum bisontum.

Tandem ad venationis loca peruentum erat, omniaque prosperum postridianae venationis euentum polliceri videbantur. Ego lassitudine et morbo fractus in tabernaculo Kongra-Tonga recubui; tum Raymond caput per ostium insinuans me vocauit, vt spectaculum quoddam iocosum viderem. Aliquot Indi ridendo iuxta tabernacula ad occidentale vici latus congregati erant; paulo longius in vespertino crepusculo duo monstra ingentia nigra clare videbam, quae graui et sollemni incessu recta ad nos veniebant.

Bisontes mares erant. Ventus ab eis in vicum spirabat, et tanta erat eorum caecitas atque stultitia vt nullo hostium sensu in hostes ipsos procederent. Raymond mihi rettulit duos viros sclopetis instructos in voragine circiter viginti iardis Anglicis ante nos delituisse. Duo mares lente accedebant, corpora grauia incessu illis proprio, stulta quadam maiestate, huc illuc iactantes. Quattuor aut quinque perticarum

Anglicarum, quas rods vocant, interuallo ab ipsa fossa vbi Indi latebant appropinquauerunt.

Tum demum aliquid mali subesse suspicati videbantur: ambo enim constiterunt atque immoti stabant, neque ad dextram neque ad sinistram spectantes. Nihil ex eis praeter duas ingentes nigras iubas hirsutas cerni poterat, in quarum medio cornua, oculi et nares, infra autem pars vngularum apparebant. Tandem prudentior alter statuisse visus est tempus fugae esse.

Lentissime, grauissimae dignitatis atque deliberationis speciem prae se ferens, se conuertere coepit quasi circa axem circumageretur. Paulatim latus eius deforme ac fuscum in conspectum prodiit. Repente fumus albus quasi e terra erupit, simulque sonitus acutus sclopeti auditus est. Senex bison saltu admodum indecoro exsiluit et concitato cursu fugit. Tum comes eius satis alacriter sese conuertit.

Alter Indus ex fossa sclopetum in eum displosit; tum vterque bison summa celeritate fugere coepit, dum dimidia fere pars puerorum in vico vlulatum tollens post eos cucurrit. Prior paulo post constitit; turba procul eum intuente, vacillauit et in latus decidit. Alter, in minus vitali corporis parte saucius, ad colles cursu contendit atque effugit.

Dimidia hora post tenebrae omnino factae erant. Ad somnum me composui; quamquam aegrotabam, exspectatio ingentis venationis postridie instituendae animum mirum in modum excitabat.

CAPVT QVINTVM DECIMVM · CASTRA VENATORIA

Multo ante lucem Indi castra mouere coeperunt. Mulieres e tabernaculo Mene-Seela, vt solebant, inter primas ad profectionem paratae erant; ipsum autem senem apud ignis paene exstincti fauillas sedentem inueni, qui aridos digitos calore eius fouebat, quoniam frigidum atque humidum erat illud mane. Profectio etiam solito tumultuosius ac minus composite parabatur: aliis familiis iam abeuntibus, aliarum tabernacula intacta adhuc stabant.

Quo conspecto Mene-Seela patientiam amisit. In medium vicum progressus, pallio arcte circumuolutus, voce acuta populum vehementer increpare coepit. Nunc, inquit, cum in hostium venationis locis versarentur, non esse tempus pueriliter agendi; nunc potissimum omnes acriores et concordiores esse oportere. Nec frustra locutus est.

Qui moram fecerant tabernacula detraxerunt equosque onerarios onerauerunt; sole oriente iam nouissimi viri, mulieres puerique vacua castra reliquerant.

Hac profectione nihil aliud quaerebatur nisi locus tutior commodiorque. Itaque tria quattuorue miliaria Anglica aduerso riuulo progressi constitimus; vnaquaeque familia locum sibi in magno illo vici orbe assignatum occupauit, et passim mulieres castra instruere festinabant. At ne vnus quidem bellator ex equo descendit. Omnes viri illo mane equis minoris pretii vehebantur; optimum quisque suum equum habena ducebat aut pueris custodiendum tradiderat.

Mox per paruas cateruas ex castris egredi atque citato cursu per campos ad occidentem ferri coeperunt. Ego eo mane nihil gustaueram; nec mihi vlla erat voluntas diutius ieiunandi. Itaque in tabernaculum hospitis mei, quod mulieres eius mira celeritate erexerant, ingressus in medio solo consedi, vt modeste significarem me esurire. Statim apposita est scutella

lignea cibo valido e carne siccata parato plena, quem viatores septentrionales pemmican, Dacotae autem wasna appellant.

Ex ea manu aliquid sumpsi quo ieiunium soluerem; deinde tabernaculo egressus vix vltimos venatorum equites trans iugum vicini collis euanescentes conspicatus sum. Paulina conscensa post eos citato cursu contendebam, non tam viribus corporis, quae mihi paene defuerant, quam corporis libramine me in equo continens. E summo colle late patebant campi deserti et nusquam interrupti; per eos passim cateruulae equitum nudorum incredibili celeritate ferri videbantur.

Proximos breui consecutus sum; nondum vnum miliarium Anglicum emensi eramus cum omnes cateruae in vnum agmen magnum artumque coaluerunt. Vbique festinatio et studium ardebat. Vnusquisque venator equum flagellabat quasi primus ad praedam peruenire cuperet.

Quod in eiusmodi Indorum excursionibus fere semper fit; tunc tamen maxime eueniebat, quod summus vici princeps aberat et pauci tantum aderant e viris quos «milites» vocant, quasi custodes disciplinae Indicae, qui inter alia munera venationi bisontum praeesse solent. Nemo aut dextrorsum aut sinistrorsum deflectebat. Recta via citato gradu, sursum deorsum per colles atque inter asperos inuictosque absinthii agrestis frutices, quibus sine fine campi obsiti erant, equitabamus.

Per sesquihoram iidem rubentes nudi humeri, eadem prolixa coma nigra ante me cum equorum motu assidue sursum deorsum iactabantur. Vix quisquam quicquam locutus est. Semel tamen senem quendam audiui Raymond grauiter reprehendentem quod sclopetum reliquisset, cum verisimile esset ante vesperum in hostes incidere. Dum per campum densis fruticibus obsitum incitato cursu traicimus, primi equites subito e conspectu euanuerunt, quasi terra eos absorbuisset.

Arida humus in profundam fossam naturalem scissa erat. In hanc alter post alterum descendimus et per fundum longo ordine equis citatis cucurrimus, donec locum inuenimus vnde singuli equi aegre eniti possent. Paulo post ad latum amnem vadosum peruenimus. Dum per duras arenas et tenuem aquam vndulis micantem celeriter transimus, nonnulli equites Indi in terram se proiecerunt, genibus in arena nixis aquam properanter hauserunt, deinde iterum in equos insilierunt et cursum pristinum continuauerunt.

Interea exploratores agmen anteibant; iamque in collium iugis eos pallia agitantes conspicere coepimus, quo signo bisontes se vidisse indicabant. At ii tantum veteres bisontes mares a gregibus aberrantes

erant, in campis vicinis pascentes; qui conspectis hostibus paulisper intuebantur, deinde inepto saltu fugiebant.

Tandem complures exploratores simul signa dare vidimus, non iam palam in summo colle pallia iactantes, sed inferius stantes ne ex campo vlteriore conspicerentur. Praeda digna profecto inuenta erat. Indi spe inflammati equos iam defessos etiam acrius vrgebant. Paulina autem, quae aegra et fracta adhuc erat, grauiter gemere coepit, lateribus flauis sudore nigrescentibus.

Cum super collem depressiorem artati transiremus, Reynal et Raymond a sinistra me inclamantes audiui. Eo conuersus vidi eos post cateruam fere viginti Indorum sordido atque misero aspectu equitare. Cognati erant Margot, mulieris Reynal; qui, communis venationis participes fieri nolentes, ad vallem longinquam contendebant, vbi paruum bisontum gregem conspexerant quem sibi soli vindicare statuerant.

Clamantibus respondi Raymondque retro vertere et me sequi iussi. Ille inuitus paruit. Reynal vero, qui sperauerat eum auxilio sibi futurum in detrahendis coriis, caedendis carnibus et praeda in castra referenda, magna voce reclamauit asseuerans nos, si ceteros Indos sequeremur, nullam venationis voluptatem capturos. Ego cum Raymond agmen primum petiui; Reynal autem iracundia furens equum flagello incitauit ac per collem ad pannosos illos cognatos festinauit.

Indi, numero adhuc fere centum, aliquanto ante nos densissimo agmine procedebant; equis citatis praeteruolabant, magna nube pulueris post tergum vento iactata. Non prius eos assequi potui quam in cliuo eius collis substiterunt vbi exploratores opperiebantur. Ibi vnusquisque venator de equo itinere fatigato quam celerrime desiluit et in recentem equum, quem secum duxerat, conscendit. Nulla in toto agmine sella, nullum frenum erat.

Loco sellae corium bisontis equi dorso subligatum erat; loco freni funiculus e crinibus contortis factus mandibulae inferiori arcte adstrictus. Ex iubis caudisque omnium equorum pennae aquilarum pendebant, fortitudinis et velocitatis insignia. Equites ipsi nihil praeter breue lumborum tegumentum atque calceamenta e molli corio facta gerebant. Flagellum cuique erat graue, manubrio e solido cornu cerui Americani et loro e corio tauri nodis distincto, quod fascia ornata ad carpum religatum erat.

Arcum manu tenebat, pharetram autem e pelle lutrae aut pantherae ab vmero suspensam. Sic instructi fere triginta venatores sinistrorsum equis

citatis discesserunt, vt sub collium latebris ambitum facerent, quo bisontes ex vtraque parte simul oppugnarentur. Reliqui impatienter exspectabant dum satis temporis praeteriret vt socii ad locum destinatum peruenirent.

Tum vniuersi equis concitatis colli iugum ascendimus, atque tum primum bisontes in campo vltra posito conspeximus.

Grex e quadringentis quingentisue bisontibus feminis constabat, prope ripam lati amnis confertus, cuius aqua per arenosas vallis planities lente diffundebatur. Locus erat ingens et orbiculatus vallis sinus, sole exustus ac scissuris confractus, raris herbis vestitus, altis vndique collibus nudis circumdatus. Per hiatum vnum inter hos colles socios nostros in campum citatis equis emergentes videbamus. Ex ea parte ventus spirabat; itaque bisontes aduentum eorum sensientes iam se mouere coeperant, sed tardissime et agmine arcte cohaerente.

Nulla mihi est memoria bisontes inde rursus conspexisse donec in medium gregem incurrimus; nam collis descendentibus alia obiecta animum occupauerant. Complures veteres tauri per campum dispersi erant; qui ad nostrum aduentum gregem sibi commissum parum fortiter deserentes per infidas amnis arenas vado transire atque in eas impetu sese inicere coeperunt, deinde ad colles fugerunt.

Vnus ex illis veteribus tauris, pede priore casu aliquo fracto ac inutiliter pendente, omnium postremus aegre progrediebatur. Tam ridiculus erat aspectus animalis tribus tantum pedibus claudicantis vt paulisper consisterem atque eum spectarem. Cum accederem, me adoriri conabatur, sed singulis conatibus incondite prolapsus paene ruebat. Sublatis oculis vidi omnes Indos iam bene centum virgis Anglicis ante me esse.

Paulina flagello incitata eos vix tempestiue consecutus sum. Eo ipso momento venatores quasi vna voluntate impulsi equis grauissimos ictus intulerunt; illi repente proruperunt, equitesque in impetu dissipati, vt totum simul gregem inuaderent, omnes praecipites in bisontes incurrimus. Statim in mediis bisontibus versabamur. Inter vngularum fragorem hominumque vlulatus obscuras bestiarum figuras per pulueris nubes huc illuc currentes, equites autem eas insectantes videre poteram.

Dum nos ab hac parte impetum facimus, socii nostri ex altera parte turbatos pauentesque bisontes inuaserunt. Strepitus et confusio vix momento durauerunt. Puluere paulatim dispulso, bisontes velut e communi centro in omnes partes fugere conspeximus, alios singulos, alios longis ordinibus vel paruis agminibus. Post eos Indi equis furenter actis

clamitabant atque sagittam post sagittam in latera bestiarum emittebant. Passim bisontum caesorum cadauera densissime strata iacebant.

Hic illic stabat bison saucius, lateribus sanguine fluentibus et sagittarum pennis horrentibus; cum praeterueheror, oculis trucibus scintillare videbatur, pilis velut ingens felis erectis, et viribus deficientibus equum meum cornibus impetere conabatur.

E castris illo mane consilio philosophico profectus eram: nec ego nec equus tum tantae venationi idonei eramus, atque statueram quietus tantum spectator manere. Sed inter equorum bisontumque concursum, clamores et puluerem quiescere mihi prorsus non licuit. Quattuor aut quinque bisontibus ordine praeter me fugientibus, Paulinam flagello incitaui ac persecutus sum. Per aquam et arenas mobiles cum tumultu transgressi, deinde ripam enisi, eos per asperos frutices persequebamur qui cliuum vltra amnem tegebant.

At neque pristina equae indoles neque ictus flagelli e corio taurino nodoso vires iam exstinctas miserae Paulinae restituebant. Ne paululum quidem fugientibus appropinquare poteramus. Tandem ad fossam nimis latam ad transiliendum peruenerunt; quare subito sinistrorsum deflectere coacti sunt, atque ita factum est vt ad decem duodecimue virgas Anglicas ab vltima accedere possem. Haec repente conuersa, pilis ira erectis, impetum simulare coepit.

In eam sclopetum displosi atque nescio quo loco ceruicis vulneraui. Ea deorsum in fossam prolapsa est, quo sociae iam descenderant. Dorsa atra nunc apparere nunc euanescere videbam, dum illae per fundum celeriter fugerent; deinde singulae per aduersam ripam enisae pristinum cursum repetiuerunt, vulnere accepto femina ceteras secuta.

Regressus Raymond mihi in mula nigra obuiam venientem vidi. Dum simul campum peragrabamus, cadauera bisontum occisorum compluribus duodenis numerauimus, per planitiem, fossas et arenosum aluei fundum iacentia. Longe in extremo prospectu equites et bisontes adhuc summa celeritate fugiebant, singulis pulueris nubeculis post se relictis; longos quoque ordines bestiarum per collium latera trepide ascendentium prospiciebamus. Venatores redire coeperunt.

Pueri, qui equos post collem custodierant, in conspectum prodierunt, atque vbique in campo coria detrahendi carnemque concidendi labor serio inceptus est. Hospitem meum Kongra-Tonga vltra amnem animaduerti, modo ab equo descendentem iuxta feminam bisontem quam occiderat. Cum ad eum accederem, eum sagittam e corpore extrahentem inueni; ea

praeter postremam tantum incisuram in qua neruus arcus figitur tota in bestiam penitus penetrauerat.

Rogaui vt eam mihi donaret; quam adhuc seruo tamquam testimonium, etsi nequaquam omnium grauissimum, quanta vi quantaque sollertia Indi sagittas emittere soleant.

Coriorum et carnium acerui in equos congesti sunt, venatoresque e campo discedere coeperunt. Ego quoque cum Raymond spectaculo iam defessus recta per desertum interiectum ad vicum reuerti statui. Nulla semita apparebat nec, quantum videre poteram, vllum certum viae indicium quo cursum dirigeremus. Raymond tamen quasi naturali quodam sensu agnoscere videbatur quem caeli horizontis locum peteremus.

Antilopae vndique saliebant; atque, vt semper vbi bisontes adsunt, naturalem suam timiditatem deposuisse videbantur. Greges earum per saxosos cliuos leuiter ascendebant atque e summis collibus nos intuebantur. Tandem altas rupes candidas et antiquas pinus dignoscere coepimus, quas supra locum castrorum stare bene memineramus.

Nec tamen vicum ipsum videre potuimus, donec in gramineum collem progressi sub pedibus nostris totum tabernaculorum orbem aspeximus, tabernaculis tempestatibus fumique fuligine obscuratis per planitiem dispositis.

In hospitis mei tabernaculum ingressus sum. Mulier eius statim cibum et aquam mihi attulit, coriumque bisontis strauit in quo recumberem. Ego labore valde fatigatus decubui atque obdormiui. Hora fere vna exacta aduentu Kongra-Tonga experrectus sum: brachia ei vsque ad cubitos sanguine illita erant. In solito suo loco, ad sinistram tabernaculi partem, consedit.

Mulier aquae vas ad manus lauandas ei obtulit et scutellam carnis elixae ante eum posuit; dum comedebat, calceamenta sanguinolenta ei detraxit et noua pedibus induit. Tum hospes membris extensis ad somnum se composuit.

Iam venatores bini terniue citato gradu redire coeperunt. Vnusquisque equos feminis tradidit, deinde in tabernaculum suum ingressus vultum hominis praeferebat qui diurnum opus confecisset. Mulieres onera equis imposita deiecerunt; breui ante singula tabernacula ingentes carnium coriorumque acerui congesti sunt. Iam nox appropinquabat, igniumque fulgore totus vicus collustrabatur.

Mulieres omnes et pueri circa aceruos carnium conueniebant, exquisitissima quaeque frusta quaerentes. Nonnulla ex eis baculis infixa ante ignem assabant; saepe tamen hoc superuacaneum opus omittebant. Multa nocte iam prouecta ignes adhuc collustrabant cateruas epulantium, qui iuxta eos more suo conuiuabantur.

Complures venatores ad focum tabernaculi Kongra-Tonga consederunt vt de rebus eo die gestis colloquerentur. Inter eos Mene-Seela venit. Quamquam octoginta saltem hiemes numerare videbatur, tamen ipse in venatione strenue versatus erat. Gloriabatur se duas feminas bisontes illo mane occidisse, tertiam quoque occisurum fuisse nisi puluis oculos ita obcaecauisset vt arcum sagittasque abicere et ambas manus oculis admouere coactus esset ad dolorem sedandum.

Ignis lumen vultum eius rugosum et corpus macilentum illustrabat, dum rem gestam tam singularibus ac ridiculis gestibus enarraret vt omnes in tabernaculo risu soluerentur.

Mene-Seela senex vnus erat e paucissimis huius vici Indis quibuscum solus sine vlla suspicione versari ausus essem, solusque erat a quo donum aut beneficium acciperem quin id suae vtilitatis causa dari crederem. Albis hominibus maxime fauebat; eorum societatem diligebat et beneficiis ab iis acceptis vehementer gloriabatur.

Quadam postmeridiana hora, cum simul in tabernaculo filii eius sederemus, mihi dixit castores hominesque albos omnium qui in terris viuerent sapientissimos esse; immo sibi certissimum esse castores et albos homines eandem gentem esse. Id se ex re quadam olim sibi accidente persuasum habere. Tum fabulam hanc narrare coepit. Quoties fistula fumatoria ad eum perueniebat, Reynal intermissione vtebatur vt ea quae iam dicta erant interpretaretur.

Senex autem verba tanta corporis gestuumque arte comitabatur vt interprete vix opus esset.

Aiebat se, cum admodum iuuenis esset neque vllum adhuc hominem album vidisset, cum tribus quattuorue sodalibus castores venatum profectum esse; tum in magnum castorum domicilium irrepisse vt interiora exploraret. Interdum manibus genibusque repere debuisse, interdum natare, interdum toto corpore pronum iacentem se trahere. Ita longe sub terra processisse. Ibi tenebras, frigus, aerem adeo grauem ac vix spirabilem fuisse, vt paene suffocatus tandem animo linqueretur.

Cum ad se redire inciperet, vix voces sodalium foris audire potuisse, qui eum perisse rati carmen funebre canebant. Primo nihil omnino videre;

paulatim autem albam quandam rem ante se animaduertere, ac tandem tres personas prorsus candidas, virum vnum et mulieres duas, in margine nigrae aquae stagnantis considentes clare dignoscere. Tum timore correptum existimauisse se iam retro regredi debere.

Difficillime rursus in lucem solis egressus, statim ad eum locum iuisse qui supra stagnantis aquae sinum erat vbi tres illas miras figuras conspexerat. Ibi claua bellica terram percussisse et foramen fecisse, deinde ibi consedisse atque exspectauisse. Mox nasum veteris castoris maris ex foramine apparuisse. Quem Mene-Seela continuo arripuisse et foras extraxisse; tum alios duos castores feminas capitibus emersisse, quos eodem modo cepisset.

«Hi,» perrexit senex, «tres illi homines albi fuisse videntur, quos apud aquam considentes videram.»

Mene-Seela praecipuus erat vici fabularum memoriarumque veterum custos; ab eo tamen pauca tantum fragmenta elicere potui. Vt ceteri Indi, superstitionibus vehementer deditus erat, semperque aliquam causam reperiebat cur fabulas suas reticeret. «Malum est,» inquiebat, «fabulas aestate narrare.

Apud nos vsque ad proximam hiemem mane; tum tibi quidquid noui narrabo. Nunc vero turmae nostrae bellicae proficiscuntur; iuuenesque nostri interficientur, si ego ante primam pruinam fabulas narrare consedero.»

Sed digressionem omittamus. Quinque dies eo loco castra habuimus; per tres ex his venatores sine intermissione operati sunt, atque ingentes carnium coriorumque copiae in vicum apportatae sunt. Magna tamen incolarum trepidatio erat. Omnes vigilabant; iuuenes per agros explorandi causa discurrebant, senes autem prodigiis ominibusque, praesertim somniis suis, diligenter attendebant.

Vt hostibus, qui, si in vicinia versabantur, nostram praesentiam ignorare nullo modo poterant, persuaderetur nos perpetuo vigilare, strues palorum et lapidum in omnibus collibus circumiectis exstructae sunt, ita collocatae vt procul pro excubitoribus haberentur.

Saepe etiam nunc tota illa species ita ante oculos mentis recurrit quasi rem ipsam praesentem conspiciam: rupes altas candidas, veteres pinus in cacuminibus stantes, amnem arenosum qui ad radices earum fluebat vicumque paene cingebat, frutices asperos absinthii agrestis colore subobscure viridi et odore medicinali insignes, quibus omnes vicini cliui

tegebantur. Per singulas horas mulieres vasis aquariis onustae inter riuum et tabernacula huc illuc commeabant.

In castris plerumque nemo praeter mulieres puerosque apparebat, duos tresue senes aetate fractos et paucos iuuenes ignauos ac nihili. Hi soli cum canibus, qui propter copiam ciborum iam pingues benignique facti erant, in vico remanebant. Nihilo minus locus operibus strepituque plenus videbatur.

Vbique carnes loris e pelle factis suspensae sole siccabantur; circa tabernacula mulieres tam iuniores quam aetate prouectae coria recentia humi extensa laboriose tractabant, ab altera parte pilos, ab altera carnem adhuc adhaerentem radentes, deinde bisontum cerebra in coria confricantes vt mollia flexibiliaque redderent.

Ne me ipsum equumque miseriis onerarem, post primam diem numquam amplius cum venatoribus profectus sum. His tamen diebus vires mihi celeriter redibant, sicut solebat quotiens morbus paulisper remittebat; breui sine difficultate ambulare poteram. Raymond et ego interdum per proximos campos ad antilopas sclopetis venandas exibamus, interdum a gregibus aberrantes bisontes pedibus aggressi sumus, parum tamen prospere.

Mane quodam cum e tabernaculo Kongra-Tonga egrederer, Reynal ex aduersa vici parte me inclamauit atque ad ientaculum inuitauit. Ientaculum erat copiosum: costae dorsi ad gibbum pertinentes pinguis feminae bisontis, succo atque adipe abundantes, quibus nullum aliud ferculum anteferendum esse iudicabam. Caro robusto palo infixa ante ignem torrebatur; Reynal palum sustulit atque humi ante tabernaculum defixit. Tum ipse, Raymond et ego in orbem circa carnem consedimus, cultros destrinximus et magno studio epulari coepimus.

Quamquam vniuersa medicorum experientia talem cibum parum salubrem esse suadere videbatur, hoc tam graue alimentum, sine pane aut sale sumptum, mirum in modum mihi prodesse videbatur.

«Ante noctem hospites ad nos venient,» dixit Reynal.

«Vnde id scis?» interrogaui.

«Ita somniaui. Ego non minus bene quam Indus somniis futura discerno. En, Grando idem somniauit; itaque ipse et sodalis eius Lepus ad explorandum profecti sunt.»

Reynal ob nimiam somniorum fidem derisi, deinde ad tabernaculum meum regressus sclopetum sustuli. Vnum aut duo miliaria Anglica in campum ambulaui, veterem taurum solum stantem conspexi, per fossam

naturalem reptaui, in eum displosi, atque eum effugientem vidi. Tum labore fractus et animo paulo iratiore in vicum redii. Mira sorte praedictio Reynal vera euaserat: primi enim quos vidi duo venatores pellium, Rouleau et Saraphin, mihi obuiam veniebant.

Hi, si lector meminit, quattuordecim fere diebus ante a nostro comitatu discesserant. Aliquamdiu in Montibus Nigris feras capiendo versati erant, nunc autem ad Montes Saxosos ibant, proximo biduo ad vicinum montem Medicine Bow profecturi. Socii neque elegantissimi neque cultissimi erant; tamen in tanta societatis paucitate aduentus eorum nobis gratissimus fuit. Totum reliquum diem in tabernaculo Reynal iacentes, fumantes et colloquentes consumpsimus.

Tabernaculum illud prope nihil erat praeter paruam casam pellibus super palos expansis factam, cuius tota pars anterior patebat. Interiora mollibus bisontum coriis pulchre instrata erant; ibi a sole tuti inter varia supellectilia domestica dominae Margot remansimus. Toto vico quies erat. Venatores illo die domi manserant et in tabernaculis dormiebant, mulieres autem pleraeque tacitae grauibus operibus suis incumbebant.

Pauci iuuenes in area vici lente pila ludebant; cum fessi essent, puellae in eorum locum successerunt atque maiore strepitu alium ludum instituerunt. Paulo longius inter tabernacula pueri et puellae iam paene adultae vnam e suis in corio bisontis hilariter in sublime iactabant, prorsus eodem ludi genere quo olim infelix ille Sancho Panza adeo vexatus erat.

Longius in campis turba puerorum nudorum passim vagabatur, nunc rudibus ludis intenta, nunc auiculas sciurosque terrestres arcubus sagittisque venans; vae paruis miseris animalibus quae in manus eorum crudeles et cruciatibus gaudentes inciderent! Mulier e vicino tabernaculo, industriissima rei domesticae curatrix nomine Weah Washtay, id est Bona Mulier, magnam scutellam wasna nobis attulit; cum ei anulum e vitro viridi donassem, quem ad eiusmodi occasiones paratum gestare solebam, tanto gaudio exsultauit vt vix se contineret.

Sol occidit, et dimidia caeli pars rubore igneo ardescere coepit, cuius imago in riuulo inter absinthii frutices sinuoso relucebat. Iuuenes quidam vicum reliquerunt, moxque redierunt omnes equos ante se agentes, complures centeni, omnis magnitudinis aetatis colorisque. Venatores e tabernaculis exierunt; vnusquisque equos suos receptos diligenter inspexit et longis funibus ad palos ante proprium tabernaculum defixos alligauit.

Dimidia fere hora praeteriit antequam tumultus sedaretur et quies rursus rediret. Iam prope tenebrae erant. Aenea vasa supra ignes ardentes

suspendebantur; circa eos mulieres cum liberis conuenerant, inter se gaudentes atque iocantes. Alius autem hominum orbis in medio vico formatus est.

Senes erant et bello clari viri, pallia e pellibus candidorum bisontum circa vmeros arcte circumducta gerentes; dum fistula fumatoria ex manu in manum transibat, in sermone eorum nihil erat grauis illius taciturnitatis quam Indis vulgo tribuunt. Vt solebam, inter eos consedi. In manu habebam sex fere parua artificia igniuoma, partim crepitacula partim serpentia; ea olim, cum ad riuum Laramiensem castra haberemus, ex puluere pyrio carboneque paraueram, chartis e libro cui titulus «Expeditio Fremontii» auulsis circa crassum stilum plumbeum conuolutis.

Exspectabam donec magnum stercoris bisontini ardentis fragmentum, quod Indi humi ad fistulas accendendas seruabant et lingua Gallica bois-de-vache appellatur, clam arripere potui. Eo simul omnia parua artificia accendi, deinde supra capita considentium in aera proieci, sibilantia, crepitantia, scintillas mittentia. Omnes exsiluerunt et trepidis clamoribus perterriti aufugerunt.

Post breue tempus singuli cautissime redire ausi sunt; audacissimi combustarum chartarum inuolucra tollentes diligenter explorabant vnde tam mirabilis vis prouenisset. Ex eo die magnam inter eos famam nactus sum tamquam homo qui «medicinam ignis» haberet.

Per castra humilis laetarum vocum murmur ferebatur. Audiebantur tamen alii soni prorsus diuersi. E magno enim tabernaculo, quod igne intus ardente velut ingens lucerna collustrabatur, chorus gemituum et lamentationum longo tractu instar luporum vlulatus erumpebat; ante fores mulier seminudata humi subsidens vehementer plorabat, crura cultro vsque ad sanguinem secans.

Ante annum fere iuuenis ex ea familia cum turma bellica profectus ab hostibus interfectus erat; eo modo cognati eius mortem lugebant. Alii etiam clamores ex longinquis tenebris vltra vicum exaudiebantur, graues et crebro repetiti. Iuuenes quidam, paucis post diebus in bellum profecturi, in summo colle stantes Magnum Spiritum inuocabant vt in expeditione eis adesset.

Dum haec ausculto, Rouleau, vultu neglegenter ridente, me appellauit et in alteram partem respicere iussit. Ante tabernaculum Weah Washtay alia mulier stabat et veterem canem flaui coloris irata obiurgabat. Canis humi recumbebat, rostro inter priores pedes posito, oculis somniculosis ad

dominam conuersis, quasi reuerenter verba audire simularet, sed simul vbi illa finem fecisset obdormire statuisset.

«Pudere te oportet!» inquit anus. «Bene te alui et curaui ex quo paruus caecusque eras, cum vix repere posses tenuemque tantum vagitum ederes neque ita, vt nunc facis, vlulares. Postquam adoleuisti, bonum te canem esse dicebam. Fortis eras atque mitis, cum onus tibi dorso imponeretur; neque inter equorum pedes currebas, cum vniuersi per campos simul proficisceremur.

At prauum cor habuisti! Quotiens e fruticibus lepus prosiliebat, primus eum insequebaris, ceterosque canes omnes post te trahebas. Intellegere debuisti hoc summum tibi periculum esse. Si in campo longe processisses nullo ad auxilium prope posito, fortasse lupus subito e fossa prodiret; quid tum facere posses? Certe interfectus esses; nullus enim canis onere dorsuali grauatus bene pugnare potest.

Ante tres tantum dies ita aufugisti atque saccum vertisti in quo fibulas ligneas seruabam quibus tabernaculi anteriorem partem constringere solebam. Illuc respice: videsne quam late nunc ventis pateat? Hac vero nocte magnum carnis pinguis frustum surripuisti, quod ante ignem liberis meis assabatur. Dico tibi: cor malum habes atque mori debes!»

His dictis mulier in tabernaculum ingressa est, deinde magno malleo lapideo armata rediit canemque infelicem vno ictu necauit. Hic sermo dignus memoria est, quippe qui morem Indorum singularem illustrat: minoribus animantibus mentem ac facultatem humana verba intellegendi tribuunt. Immo secundum multas fabulas gentiles ea animalia sibi arctissima cognatione iuncta putant; aliqui etiam stirpem suam ab vrsis, lupis, ceruis aut testudinibus recta successione deducere gloriantur.

Nocte iam adulta vicum transii ad tabernaculum hospitis mei Kongra-Tonga. Ingressus eum ad ignis medii lumen tremulum suo loco recumbentem ac paene dormientem vidi. Lectus eius non omnino incommodus erat: complura mollia bisontum coria humi simul extensa atque ceruical ex pelle ceruina dealbata, plumis refertum et globulis ornatum.

Post tergum leuis compages e palis et tenui arundine constabat, cui contra sedens commode inniti poterat. In summo eius, proxime supra caput, arcus pharetraque pendebant. Mulier eius, lato facie et hilari risu insignis, res domesticas nondum perfecisse videbatur; huc illuc discurrebat instrumenta supellectilis et fasciculos carnis siccatae, ordine circumposito, euoluens et componens.

Infeliciter non soli hi coniuges tabernaculum incolebant: sex fere pueri miris atque incredibilibus corporis posituris per solum sparsi dormiebant. Sella mea solito loco ad caput tabernaculi reposita erat, et ante eam corium bisontis stratum. Stragulo meo circumuolutus decubui; sed nisi extremis viribus defessus fuissem, strepitus e vicino tabernaculo somnum mihi adimere potuisset.

Indici tympani repetitus obtususque pulsus audiebatur, intermixtus acutis clamoribus et cantui viginti fere vocum. Magnificus aleae ludus omnibus sollemnitatibus suis agebatur. Lusores incerto casui ornamenta, equos, crescente ardore vestes ipsas et arma etiam oppignerabant; neque enim furens aleae libido intra solas speluncas aleatorias Parisienses continetur.

Homines camporum siluarumque non minus hanc voluptatem quaerunt, qua violentam sed gratam leuationem taediosae vitae monotoniae inueniant; vita enim eorum nunc vehementi rerum agitatione, nunc inerti otio alternat. Obdormiui tympani grauibus sonis etiam auribus insonantibus; illa tamen furens aleae certatio vsque ad lucem sine vlla intermissione perseuerauit. Mox puer quidam super me reptans me excitauit; alter maior stragulum meum trahere et molestissime mihi adhaerere coepit.

Has blanditias statim repuli, capita paruulorum illorum «barbarorum» breui baculo feriens, quem ad hanc rem semper prope me seruabam. Nam cum dimidiam fere diem dormirent atque plus iusto comederent, noctu inquietissimi fiebant, atque eadem defensio quater aut quinquies per noctem repetenda erat. Ipse vero hospes aliud multo grauius molestiarum genus mihi attulit.

Indi illi omnes, inter quos et ipse, certis ritibus assidue peragendis se obstrictos arbitrantur, quasi ab his prosperitas vitae pendeat, siue bello siue amore siue venatione siue in quauis alia re versentur. Huiusmodi ritus in ea regione «medicinae» appellantur, plerumque per somnia reuelati, saepe etiam mire inepti.

Nonnulli, quotiens fistula fumatoria vtuntur, fundum eius humi percutiunt; alii omnia sua verba contrario sensu accipienda esse contendunt. Shaw quondam senem inuenit qui se omnia perditurum credidit nisi vnumquemque album hominem sibi obuiam coegisset ex scutella aquam frigidam bibere. Hospiti meo pessima sane sors in eiusmodi ritu obtigerat.

Magnus enim Spiritus ei per somnium iusserat vt medio cuiusque noctis tempore certum carmen caneret. Itaque sub ipsam fere horam duodecimam vox eius lugubris et monotona me excitabat; tum videbam eum in lecto rectissime sedentem, tristia illa cantica summa diligentia, quasi grauissimum munus obiens, peragentem. Alii noctis clamores multo etiam minus consonantes aderant.

Bis terue inter solis occasum atque auroram omnes canes vici, quorum aliquot centeni erant, simul latrare et vlulare incipiebant. Strepitus ille horribilis nulli sonorum quos vmquam audiui similis erat, nisi fortasse luporum diris vlulatibus quos multo post, dum secus Arkansas flumen agmen Generalis Kearney sequimur, interdum audire solebamus. Canum autem concentus, si fieri potest, luporum vlulatibus etiam magis dissonus est.

Procul auditus, cum nocturnis horis lente oriatur, insolitum quendam ac paene portentuosum terrorem affert, atque hominis timidioris somnia horrendis imaginibus implere possit; si vero in medio eius dormire conaris, intolerabilis fit tumultus. Vnus prolixus atque ingens vlulatus initium facit; tum vox aliam excipit, donec totum vici orbem sonus circumeat et aer saeuis simul maestisque clamoribus confundatur. Pauca momenta durat, deinde paulatim in silentium abit.

Postridie mane Kongra-Tonga equum conscendens cum venatoribus discessit. Non alienum erit breuiter eum, qualis pater maritusque domi esset, describere. Ipse et mulier eius, sicut plerique Indi, liberos vehementer amabant, in omnibus paene indulgentes neque eos punientes, nisi vbi grauissimus casus postulabat; tum aliquando scutellam aquae frigidae in eos effundebant.

Liberi sub eiusmodi disciplina parum oboedientes et contumaces efficiebantur; quae disciplina illam effrenatam libertatis opinionem atque omnis coercitionis impatientiam, quas gentis Indicae notas esse putabam, non parum nutriebat. Patrem autem Kongra-Tonga teneriorem reperire difficile fuisset.

Vnum imprimis pusillum puerum, statura paulo minorem quam duos pedes Anglicos, miro amore complectebatur. Interdum corio bisontis in tabernaculo extenso ipse insidere solebat, filiolum dilectum ante se erigere, atque submissiore voce nonnulla verba cantare quibus saltatio bellica comitari solet.

Puerulus, qui manibus vtrinque extensis vix se in pedibus sustinere poterat, pedes tollebat et ad patrii cantus modum lente in orbem

vertebatur. Hospes meus laetitia ridebat et mihi vultu subridens respiciebat, vt cognosceret num praematuram filii sollertiam mirarer. In coniugis vero munere longe minus laudandus erat. Mulier quae in eo tabernaculo habitabat complures annos eius consors fuerat.

Illa liberorum curam et totius domus officia diligenter administrabat. Eam satis diligebat et, quantum ego animaduerteram, numquam inter se litigabant; sed ardentior affectus iunioribus nuper acceptis mulieribus reseruabatur. Ex his vnam tum tantum habebat, quae in proprio tabernaculo habitabat. Quadam die, cum ibi degeret, ei iratus eam foras propulit, ornamenta vestes omniaque eius bona post eam abiecit atque ad patrem redire iussit.

Hac repentina repudii ratione confecta, cuius causas ipse satis idoneas afferre poterat, ad suum tabernaculum rediit, solito loco consedit, et fistulam fumatoriam tam tranquille atque sibi placens trahere coepit tamquam nihil accidisset.

Eodem ipso postmeridiano tempore vna cum eo considebam, cum cupido mihi incidit cognoscendi vnde tot cicatrices in nudo eius corpore conspicuae ortae essent. De nonnullis tamen interrogare non ausus sum, quarum causas iam noueram. In vtroque brachio cicatrices profundis cultelli vulneribus similes aequis interuallis signatae erant; aliae cicatrices alius generis in dorso et in vtraque pectoris parte apparebant.

Vestigia erant grauissimarum cruciationum quas hi Indi, vt nonnullae aliae gentes, certis anni temporibus sibimet ipsi inferunt; partim fortasse vt laudem fortitudinis patientiaeque consequantur, potissimum autem vt quasi sacrificio corporis spirituum fauorem sibi concilient.

Cicatrices pectoris et dorsi ita efficiebantur: validae ligneae assulae per carnem transfiguntur, ad quas funibus ex corio factis grauia bisontum crania suspenduntur; tum miser omnibus viribus antrorsum currit, a duobus sociis qui singula eius brachia tenent adiutus, donec caro rumpatur et crania humi remaneant. Aliae Kongra-Tonga cicatrices ex casibus ortae erant, multas autem in bello acceperat. Inter bellatores vici maxime celebratus erat.

In vita sua, vt mihi gloriatus est, quattuordecim homines occiderat. Etsi, vt mihi videbatur, more ceterorum Indorum vehementer se iactabat, veritatem prorsus neglegebat, fama tamen communis hunc numerum confirmabat. Mea interrogatione sibi placens facinus post facinus, siue verum siue fictum, de bellis narrabat. Vnam ex eis fabulis silentio

praeterire nolui, quoniam pessimas gentis bellicae consuetudines nimis aperte patefaciebat.

Per tabernaculi aperturam montem Medicine Bow non multis miliariis Anglicis distantem monstrans dixit se paucis ante aestatibus eo cum iuuenum bellatorum manu profectum esse. Duos ibi Indos Serpentes venantes offendisse; vnum sagittis confodisse, alterum per montis latus persecutos esse donec in loco plano circumuenirent. Tum ipsum Kongra-Tonga inter arbores prosiluisse eumque brachio arripuisse. Duos deinde iuuenes accurrisse, qui captiuum firmiter tenuerunt dum ipse ei viuenti cutem capitis detraheret.

Deinde ignem ingentem accendisse, neruos carporum pedumque captiui secuisse, atque eum in flammam proiecisse; ibi longis perticis deorsum oppressum tenuisse donec igne consumptus moreretur. Narrationem tam foedis atque horrificis singillatim descriptis rebus auxit vt eas referre nolim.

Vultus eius erat insigniter mitis et apertus, sine ea saeuitia vultus quae inter hos Indos frequens erat. Cum autem tanta scelera tamquam de rebus vsitatis narraret, oculos ad me leuabat eadem simplicis animi grauitate qua puerulus matri euentum aliquem aetatis suae infirmae commemoraret.

Tabernaculum Mene-Seela senis aliud belli Indici crudelitatis exemplum praebebat. Ibi puer paruus, viuacibus oculis agilisque, habitabat. Olim ad vicum gentis Gros-Ventre Blackfeet pertinuerat, quae gens exigua quidem, sed cruenta et perfida, cum Arapahois arcte foederata erat.

Ante annum circiter Kongra-Tonga cum bellatoribus viginti fere tabernacula illius gentis in campis paululum ad orientem castrorum nostrorum sita inuenerat. Nocte tabernacula circumdederant, viros mulieres puerosque sine misericordia trucidauerant, hunc vnum paruulum viuum seruantes. In familiam senis adoptatus erat, iamque consuetudinibus puerorum Ogillallorum ita assuefiebat vt inter eos aequo iure versaretur.

Erat etiam in vico bellator quidam ex gente Coruorum, statura gigantea membrorumque proportione praeclara. Multis ante annis in captiuitatem redactus, a muliere Inda loco filii mortui adoptatus erat. Veteres gentis suae inimicitias iam oblitus et factis et voluntate Ogillallah factus erat.

Memoria teneatur magnam expeditionem bellicam contra Serpentes Coruosque ab hoc ipso vico initium cepisse. Quamquam consilium illud intercidisset, studium tamen belli velut pruna sub cinere latebat. Vndecim

iuuenes ad hostes petendos parati erant, et quartus dies ex quo haec castra occupaueramus profectioni eorum destinatus erat.

Huic turmae praeerat paruus quidam Indus bene compactus atque agilis, cui Scutum Album nomen erat; eum antea semper ob eximiam vestium, corporis atque ornatus munditiam animaduerteram. Tabernaculum eius, quamuis haud amplum esset, pulcherrimum in toto vico habebatur; mulier quoque eius inter formosissimas numerabatur, atque vniuersa domus perfectum quasi domesticae vitae Ogillallaris exemplar praebebat.

Ibi saepe hospes eram: Scutum enim Album albis hominibus fauerat atque crebro me ad epulas quouis diei tempore inuitare solebat. Semel, postquam solidior pars conuiuii confecta erat, ambo in corio bisontis cruribus decussatis sedebamus ac familiariter fumabamus, cum ille arma instrumentaque bellica circum tabernaculum suspensa detraxit atque ingenti superbia et sui admiratione ostentauit. Inter ea magnificus erat plumis confectus capitis ornatus.

Hunc e tegmine exemptum capiti imposuit atque ante me constitit, quasi bene sentiens quam militarem speciem vultui fusco, corpori valido decoroque praestaret. Narrauit in eo pennas trium aquilarum bellicarum inesse, quarum pretium tribus equis bonis aequipararetur. Deinde clipeum laetis coloribus pictum et plumis pendentibus ornatum sustulit. Omnia haec ornamenta admirationem mouebant, tanta arte tantoque iudicio composita.

Pharetram gerebat e pelle maculosa paruae pantherae quae in Montibus Nigris inuenitur, cauda vnguibusque extensis adhuc pendentibus. Scutum Album conuiuium more Indorum finiuit: paruam pulueris pyrii et globulorum copiam a me petiit, quoniam praeter arcum sagittasque sclopeto quoque vtebatur. Negare tamen coactus sum, quod mihi ipsi vix quantum ad vsum meum sufficeret suppetebat.

Donaui tamen ei discedens chartam pigmenti cinnabarini, quo munere satis contentus esse videbatur.

Postridie mane Scutum Album frigore correptum grauissimo faucium tumore laborare coepit. Statim omnis animi alacritas eum deseruisse visa est; etsi antea nullus in vico bellator superbiore habitu incesserat, tum inter tabernacula vagabatur maestus ac demisso animo.

Tandem ante tabernaculum Reynal pallio arcte circumtectus consedit; cum autem nec Reynal nec me remedium scire intellexisset, surrexit atque ad vnum ex iis qui apud Indos artem sacram medicinamque exercebant contendit. Hic senex, quem impostorem habebam, eum diu ambobus

pugnis pulsauit, super eum vlulauit atque latrauit, tympanumque iuxta aurem verberauit, quo malum spiritum qui corpus occupauisset expelleret.

Cum talis curatio nihil proficeret, Scutum Album ad suum tabernaculum recessit, vbi aliquot horas deiectus iacuit. Postmeridie denuo egressus ante Reynal tabernaculum in eodem loco consedit, manu fauces premens. Diu prorsus tacitus, oculis tristibus terram intuens, mansit. Tandem submissa voce loqui coepit.

«Vir fortis sum,» inquit; «omnes iuuenes me magnum bellatorem esse arbitrantur, atque decem eorum mecum ad bellum proficisci parati sunt. Ibo et eis hostes ostendam. Superiore aestate Serpentes fratrem meum interfecerunt. Viuere nequeo nisi mortem eius vlciscar. Cras proficiscemur atque eorum capitum pelles detractas referam.»

Haec dicens Scutum Album pristino vultus ardore prorsus destitutus videbatur; caput demittebat velut desperatione oppressus.

Eo vespere cum apud ignem quendam sederem, eum vidi splendida veste bellica ornatum, genis minio rubro depictis, equum belli dilectissimum ante tabernaculum ducentem. Conscendit equum vicumque circumuectus est, voce rauca et magna carmen bellicum canens, mulieribus acutis clamoribus adhortantibus. Tum desiluit et per complura momenta in terram pronus iacuit, quasi numina precaretur. Postridie mane frustra profectionem bellatorum exspectaui.

Vicus quietus mansit vsque ad vltimam fere ante meridiem horam; tum Scutum Album e tabernaculo egressus in solito loco ante nos consedit. Reynal eum interrogauit cur ad hostes quaerendos non discessisset.

«Ire non possum,» Scutum Album voce maesta respondit. «Sagittas meas bellicas Meneaskae tradidi.»

«Duas tantum sagittas ei tradidisti,» dixit Reynal. «Si eas ab eo petiueris, reddet tibi.»

Scutum Album aliquamdiu nihil respondit. Tandem voce grauiter maesta locutus est:

«Vnus ex iuuenibus meis somnia mala vidit. Spiritus mortuorum in somnis ad eum venerunt lapidesque in eum coniecerunt.»

Si vero tale somnium reuera visum esset, potestatem habuisset hanc vel quamlibet aliam bellicam expeditionem dissoluendi; sed ego Reynalque tum certo persuasum habebamus fabulam fictam esse vt domi manendi causam fingeret.

Scutum Album bellator notae virtutis erat. Verisimile est eum mortiferum vulnus sine vllo doloris signo accepturum atque acerbissimas

cruciationes, quas hostis excogitare posset, sine vlla animi deiectione perlaturum fuisse.

In tali certamine omnes animi Indici vires excitarentur; omnis disciplina eius a pueritia ad hoc eum parauisset. Causa doloris manifeste ante oculos posita esset; animus tum excitaretur vt hostem aperte contemneret atque mortem fortiter oppetendo summam bellatoris gloriam consequeretur.

At vbi malo occulto se oppugnari sentit, quod viriles vires paulatim absumat, neque hostem videt cui resistat aut quem prouocet, fortissimus quoque bellator statim prosternitur. Malum spiritum in se ingressum esse aut se veneficio aliquo adstrictum credit. Longiore morbo vexatus aliquando se fato, vt putat, tradit, paulatim contabescit ac moritur, prauis suis opinionibus velut victima oppressus.

Idem nonnumquam euenit post multas calamitates aut longam rerum aduersarum seriem; nonnullos Indos in medium hostium vicum equitauisse aut vrsum Americanum griseum saeuumque singulos aggressos esse tradunt, vt vitam quam ineuitabili fato damnatam putabant amitterent.

Sic post tot ieiunia somniaque et Magni Spiritus inuocationes bellica Scuti Albi expeditio in nihilum recidit.

CAPVT SEXTVM DECIMVM · CASTORVM CAPTORES

Cum de Indis dissererem, paene oblitus eram duorum ex alia gente virorum audacium, Rouleau et Saraphin, qui castores pedicis capere solebant. Hi periculosissimum inceptum suscipere decreuerant. In eam regionem contendebant quam Arapahoi peruagabantur, vnius diei itinere a nostris castris ad occidentem distantem. Hi Arapahoi, quorum ego et Shaw postea multos conuenimus, barbari ferocissimi erant, aspectu truci ac lupino; nuper se hominibus albis inimicos esse professi erant atque minati se primum hominem album in fines suos ingressum occisuros.

Haec autem denuntiationis causa fuit.

Vere superiore, anno MDCCCXLV, colonellus Kearney cum aliquot equitum turmis e praesidio Leauenworth profectus incredibili celeritate ad castellum Laramiense contendit; inde sub radicibus montium ad praesidium Bent processit, ac rursus ad orientem conuersus ad locum vnde profectus erat rediit. Dum apud castellum Laramiense morabatur, partem copiarum vsque ad flumen Sweetwater, longius ad occidentem situm, misit; ipse vero in praesidio remansit atque nuntios ad Indos finitimos misit, qui eos ad concilium eo conuenire iuberent.

Tum primum gentes illius regionis milites albos viderunt; neque mirum est eos obstupuisse, cum ordines militum summa disciplina dispositos, vestes splendidas, arma atque omnem militarem apparatum diligentissime instructum, equos denique tantae magnitudinis ac virium conspexissent. Inter ceteros Arapahoos quoque magno numero ad praesidium conuenerunt.

Cum hi nuper multos homines occidissent, colonellus Kearney minatus est, si quem posthac hominem album occidissent, se equites suos in eos immissurum atque gentem ipsam deleturum. Vespere, vt verba sua altius eorum animis inhaererent, iussit tormentum bellicum breui canna

instructum displodi et missile igniuomum in altum emitti. Multi Arapahoi humi prostrati sunt; alii clamantes stupore et metu fugerunt.

Postridie in suos montes se receperunt, mirabili militum specie, magno tormento quod vno ictu bis displodere ipsis videbatur, et nuntio igneo quem ad Magnum Spiritum milites misisse credebant prorsus perterriti. Per complures menses quieti manserunt neque quidquam mali amplius fecerunt. Tandem, paulo antequam in eam regionem venimus, vnus ex eis summa perfidia duos viros albos, Boot et May, in montibus castores venantes interfecit.

Cur hoc facinus commisisset reperiri non potuit. Ex inexplicabili quodam animi impetu ortum videbatur, cuiusmodi Indos interdum corriperet atque quasi insitae feritatis eruptio esset. Simul ac caedes perpetrata est, vniuersa gens grauissimo terrore correpta est. Singulis diebus vltores equites militares aduenturos exspectabant, ignorantes inter se et hostes suos solitudinem nongentorum milium Anglicorum interiacere.

Legatio magna ad castellum Laramiense venit equos pretiosos in piaculum facinoris afferens; quos tamen Bordeaux accipere recusauit. Deinde quaesiuerunt num ipso homicida tradito ei satisfieri posset; sed ne hanc quidem condicionem admisit. Itaque Arapahoi, maiore quam antea metu affecti, domum redierunt. Complures hebdomadae transierunt, nullo tamen equitum militarium agmine apparente; tum euenit quod omnes rerum Indicarum peritissimi futurum praedixerant.

Putabant enim Bordeaux timore adductum munera ab eis oblata recusauisse, nihilque sibi ab vltione hominum alborum metuendum esse. E summa formidine in summam insolentiam prolapsi sunt. Homines albos ignauos et vetulas appellabant; Indus autem amicus e gente Dacotarum ad castellum Laramiense venit nuntians Arapahoos sibi proposuisse primum canem album quem apprehendissent occidere.

Si praefectus militaris, cui satis potestatis esset, apud castellum Laramiense praepositus fuisset, si condicionem ab Arapahois oblatam accepisset vt homicida traderetur, eumque ante oculos suorum produci ac sclopetis necari iussisset, tanto metu Arapahoi cohibiti fuissent vt quiescerent, multaque pericula depulsa essent. Nunc autem loca circa montem quem Arcum Medicinalem appellant, summo periculo plena erant.

Senex Mene-Seela, sincerus hominum alborum amicus, aliique multi Indi duos illos venatores circumsteterunt atque frustra eos a consilio reuocare conati sunt; Rouleau vero et Saraphin periculum risu excipiebant.

Mane pridie eius diei quo e castris discessuri erant, omnes tenues fumi albi columnas conspicere poteramus ad obscuras Montis Arcus Medicinalis radices exsurgentes. Statim exploratores missi rettulerunt fumum e castris Arapahoorum oriri, quae paucis ante horis deserta essent.

Nihilominus ambo venatores ad profectionem se parare pergebant.

Saraphin erat vir procerus et validus, tristi ac toruo vultu. Sclopetum eius praeter bisontum Indorumque sanguinem etiam aliorum hominum fudisse verisimile erat. Rouleau faciem latam rubicundamque habebat, in qua vix plura curae aut cogitationis vestigia quam in pueri vultu apparebant. Corpore erat mire lato atque robusto; primos tamen vtriusque pedis articulos frigore amiserat, atque nuper equus eum deiecerat pedibusque conculcauerat, quo casu pectus grauiter laesum erat. Nihil tamen hilaritatem eius frangere poterat.

Totum diem truncatis pedibus per castra huc illuc se mouebat, colloquens, canens, cum mulieribus Indicis ludens atque iocans. Rouleau infelici quadam cupiditate mulierum Indicarum flagrabat. Semper aliquam sibi dilectam habebat, quam globulis, vittis, omnique ornatu quem mulieres illarum gentium gestare solent exornaret; quamuis eam, quotiens venatum proficisceretur, necessario relinqueret, haec tamen periculosa separatio nihil eum angebat, quippe qui nulla prorsus amoris inuidia teneretur.

Si quid ex incerto artis suae quaestu, amicae fuscae non impensum, superfuisset, id in conuiuia sodalium consumebat. Si potus inebrians non suppetebat, quod plerumque accidebat, pro eo potio coffeae fortissima praebebatur. Cum homines illius regionis neque rei familiaris prouidi neque cupiditatum suarum compotes esse soleant, quidquid his conuiuiis apponebatur, quamuis sumptuosum aut ingenti copia congestum, vno consessu absumebatur.

Vita Rouleau, vt ceterorum castorum venatorum, crebris rerum vicissitudinibus agitabatur. Non nisi certis anni temporibus, neque tum diu, in expeditionibus versabatur; reliquam anni partem aut circa praesidium otiosus degebat aut in vicinis castris cum amicis versabatur, venationi indulgens aut dulcissima quiete fruens. Sed vbi castores persequi instituisset, in summa rerum inopia ac periculis versabatur. Manibus pedibusque, oculis auribusque perpetuo vigilandum erat.

Saepe cenam incoctam vorare cogebatur, ne ignis lumen Indum forte errantem alliceret; interdum autem, cibo simplici iam sumpto, ignem adhuc ardentem relinquere atque tenebris tectus in locum longinquum

secedere debebat, vt hostis spe praedae ad flammam adductus hominem quem quaerebat iam discessisse inueniret, neque in noctis caligine vestigia eius persequi posset. Hanc vitam complures hominum decuriae in Montibus Saxosis agunt.

Semel venatorem pellium conueni cuius pectus sex vulnerum a globis plumbeis sagittisque acceptorum cicatricibus signatum erat, alterum brachium ictu sclopeti fractum, alterum genu comminutum; nec tamen, Nouae Angliae suae, vnde oriundus erat, fortitudinem retinens, ab eo periculosissimo quaestu destitit.

Postremo die quo in his castris mansimus, venatores ad iter parati erant. Cum in Montibus Nigris versarentur, septem castores ceperant; quorum pelles Reynal custodiendas tradiderunt, quoad redissent. Equi eorum validi sed macilenti frenis Hispanis rubigine obductis sellisque Mexicanis rudibus cum stapedibus ligneis instructi erant; post sellam pellis bisontis conuoluta erat, ante arcum sellae fascis pedicarum castoribus capiendis aptarum pendebat.

Haec, vna cum sclopetis striatis, cultris, cornibus pulueris pyrii, marsupiis globulorum, silice chalybeque ad ignem eliciendum, et poculo stanneo, omnem itineris supellectilem conficiebant. Nobis dextras iunxerunt atque equitantes discesserunt. Saraphin toruo vultu praecedebat; Rouleau autem hilariter in sellam euectus, calcibus equi latera pulsans, flagellum in aere circumagens, citato gradu per campum ibat atque carmen Canadiense summa voce canebat. Reynal eos abeuntes oculis prosecutus est, vultu immanem lucri cupiditatem prodente.

«Bene,» inquit ille, «si interfecti fuerint, castorum pelles mihi cedent. Eas in praesidio certe quinquaginta dollariis vendere potero.»

Tum eos postremum vidi.

Quinque iam dies in castris venatoriis commorati eramus, et carnes, quae toto eo tempore sub sole pendentes siccabantur, iam ad vehendum idoneae erant. Pelles quoque bisontum satis multae paratae erant, ex quibus tabernacula anni insequentis conficerentur; deerant tamen longi tenuesque pali quibus ea sustinerentur. Huiusmodi pali non nisi in altis picearum siluis Montium Nigrorum reperiri poterant; eo igitur nobis proximus itineris cursus dirigendus erat.

In ea rerum copia qua castra his diebus abundauerant nemo priuatim inopia premebatur; nam quamquam pellis et lingua bisontis iure proprio ad eum tantum venatorem pertinent qui animal occidit, reliquae tamen corporis partes omnibus aeque patent qui aliquid inde auferre velint. Sic

infirmi, senes, etiam ignaui praedae partem accipiunt; atque multae anus infirmae, quae alioquin fame interirent, affluenti cibo sustentantur.

Die quinto et vicesimo Iulii, sub vesperum, castra solita turba atque confusione mota sunt, omnesque rursus, alii equis vecti alii pedibus, per campos proficiscebamur. Pauca tamen miliaria Anglica processimus.

Senes, qui toto itinere firmo gradu agmen pedibus anteierant, tum in orbem humi consederunt; familiae autem omnes tabernacula ordine praescripto circum eos erigentes magnum illum solitum castrorum orbem effecerunt. Interea vici patres sedentes fumum ducebant atque inter se colloquebantur. Habenas meas Raymond tradidi et, vt solebam, vna cum eis consedi.

Nihil ibi erat illius taciturnitatis aut simulatae grauitatis quam Indus in concilio aut coram hominibus albis quibus parum confidit adhibere solet. Immo conuentus erat laetissimus; atque, quemadmodum de circulo hominum longe alio ingenio praeditorum dici potest, «si salis parum inerat, risus certe plurimus erat.»

Postquam primum tubulum fumarium exhauserant, surrexi atque ad tabernaculum hospitis mei recessi. Ibi me inclinaueram vt cornu pulueris pyrii et marsupium globulorum deponerem, cum subito prope me acutissimus clamor bellicus, minime iocosus, horrendo strepitu personuit. Mulier Kongra-Tonga liberum suum natu minimum corripuit e tabernaculoque prorupit. Ego secutus vniuersum vicum tumultu clamorumque vlulatu trepidantem reperi; orbis ille senum e medio campo euanuerat.

Bellatores ardentibus oculis atque armis manu gestatis e humilibus tabernaculorum ostiis erumpebant et, immanibus clamoribus editis, ad extremam vici partem currebant. Cum aliquot perticas Anglicas eo processissem, turbam summa ira concitatam conspexi. Tum voces Raymond et Reynal eminus me vocantium audiui; conuersusque vidi Reynal sclopetum manu tenentem in vlteriore ripa riuuli stare, qui iuxta extremam castrorum oram currebat.

Ille Raymond et me inclamabat vt riuum transiremus atque ad se veniremus; Raymond autem solito suo lento incessu atque immota vultus grauitate iam illuc tendebat.

Hoc procul dubio consilium prudentissimum erat, nisi rixae implicari volebamus. Itaque me abiturus conuerteram, cum ecce e proximo tabernaculi ostio vultus senilis mihique notus emersit, oculis velut serpentis fulgentibus; statim senex Mene-Seela, pugnae cupidissimus,

erupit, altera manu arcum sagittasque, altera cultrum tenens. Eodem momento pede offenso pronus in faciem cecidit, armis in omnes partes dispersis.

Mulieres clamore ingenti liberos amplexae currebant vt eos a periculo subducerent; aliquas etiam vidi, ne cui noceri posset, arma quaecumque inuenissent propere auferentes. In tumulo castris proximo mulieres aetate prouectae longo ordine stabant atque carmen medicinale, quo tumultum sedarent, canebant.

Dum ad ripam riuuli accedo, sclopetorum crepitum a tergo audiui; respiciens multitudinem in duas acies bellatorum nudorum diuisam conspexi. Hi interuallo satis tuto inter se distantes aduersi stabant, clamantes salientesque vt hostium tela vitarent, interea globos plumbeos sagittasque in aduersam aciem mittentes.

Eodem tempore sonitus quidam acres stridentesque supra caput meum, velut scarabaeorum aestiua vespera volantium, me monuerunt periculum non intra certaminis locum contineri. Itaque riuo vado transito ad Reynal et Raymond me contuli; deinde in gramine consedimus, armis instructi neutram partem adiuuantes, vt certaminis exitum spectaremus.

Bono nobis fortasse fato, contra quam exspectaueramus, seditio paene eodem tempore quo coeperat sedata est. Cum rursus ad eos respexissem, pugnatores rursus in vnam turbam permixti erant. E multitudine adhuc interdum clamores audiebantur, sed sclopetorum crepitus omnino conticuerat; quinque aut sex homines huc illuc festinare animaduerti, quasi pacem inter aduersarios componere conantes.

Vnus ex vici praeconibus magna voce aliquid pronuntiauit quod duo comites mei, suis obseruationibus nimis intenti, mihi interpretari neglexerunt. Multitudo paulatim dilabi coepit, etsi in multis oculis nigris alte conditis insolitus adhuc splendor micabat, dum bellatores lente ad sua tabernacula recedebant.

Quod tumultus ita compressus erat, paucis senibus debebatur, qui, minus quam Mene-Seela pugnae cupidi, audacter in medios aduersarios procurrerant atque nonnullis e «militibus,» siue custodibus ordinis Indicis, adiuuantibus seditionem comprimere potuerant.

Mirum mihi videbatur quod tot sagittis et globis huc illuc missis nemo mortifero vulnere sauciatus esset; neque aliam huius rei causam inuenire poteram quam quod et iaculatores et ii quos petebant sine intermissione saliebant. Longe maxima pars vici incolarum rixae interfuerat: quamquam

non plura quam duodecim sclopeta in vniuersis castris erant, octo certe aut decem displosiones audiui.

Quarta fere parte horae exacta omnia multo quietiora facta sunt. Magnus bellatorum orbis rursus in media vici area consederat; ego vero tum cum eis sedere non ausus sum, quoniam tubulum fumarium contra morem solitum a sinistris ad dextras per orbem ferri videbam. Hinc certo cognoui reconciliationis ritum agi; hominem autem album tali sacro interesse alienum atque importunum esse.

Cum denuo in castra adhuc commota redii, iam prope nox erat, et e multis mulierum vocibus miseri clamores, vlulatus et lamenta audiebantur. Vtrum haec ad recentem tumultum pertinerent an potius ob propinquos olim in expeditionibus bellicis caesos lugerent, certo cognoscere non potui.

Causam rixae curiosius exquirere minime tutum erat; nec nisi aliquanto post didici vnde orta esset. Apud gentem Dacotarum multae sunt sodalitates siue collegia, alia sacris superstitionibus dedita, alia bello, alia conuictui sociali. Inter ea vnum erat cui nomen «Fractores Sagittarum,» quod iam magna ex parte dissolutum atque dispersum erat.

In hoc tamen vico quattuor eius collegii socii erant, insigni capillorum ornatu conspicui: coma enim supra frontes in altam horridamque cristam erecta staturam eorum maiorem videri faciebat atque vultibus mirabilem feritatem addebat. Horum princeps erat Lupus Furens, bellator magnitudine corporis et robore singulari, animo fortissimo, feritate paene daemonis.

Hunc ego semper omnium qui in vico erant periculosissimum iudicaueram; quamuis saepe me ad conuiuia inuitaret, numquam tamen in eius tabernaculum inermis intraui. Lupus Furens equum praeclarum concupiuerat, quem Indus quidam Vrsus Procerus appellatus possidebat; cupiens igitur eum in suam potestatem redigere, domino equum alterum paene eiusdem pretii dono dedit.

Ex Dacotarum moribus, qui munus accepisset quasi quodam officio obligabatur vt vicissim remuneraretur; neque Vrsus Procerus dubitabat quin Lupus Furens equum suum dilectum, bisontibus venandis aptum, pro munere accipere vellet. Munus tamen sine vlla gratiarum actione accepit, equumque ante suum tabernaculum ad palum alligatum habuit, diesque singulos praeterire sinebat neque tamen vicissim vllum munus reddebat.

Lupus Furens moram aegre ferens irasci coepit; tandem cum videret liberalitatem suam nihil quod sperauerat allaturam esse, munus repetere statuit. Eo igitur vespere, vbi primum vicus consederat, ad tabernaculum

Vrsi Proceri venit, equum quem ei dederat corripuit atque abduxit. Quod cum Vrsus Procerus videret, ira illa tacita et graui, qua Indi non raro exardescunt, subito correptus est; ad miserum equum accurrit eumque cultro tribus ictibus mortaliter vulnerauit.

Lupus Furens fulgure celerius arcum ad summam nerui contentionem intendit, sagittam tremulam pectori aduersarii admotam tenens. Vrsus Procerus, vt Indi ei proximi narrauerunt, cultrum cruentum manu tenens summa tranquillitate in aduersarium conuersus stabat. Quidam ex amicis propinquisque eius, vbi in quanto periculo versaretur viderunt, ad auxilium properauerunt. Reliqui autem tres Fractores Sagittarum socio suo subueniendi causa concurrerunt.

Multi vtriusque partis amici ad eos accesserunt; clamor bellicus sublatus est, atque tumultus totum vicum comprehendit.

Hi autem «milites,» quorum auxilio tempestiuo tumultus sedatus est, omnium qui in vico Indico munera exsequuntur longe grauissimi magistratus sunt. Munus magno apud eos honori habetur, neque nisi viris fortibus ac probatis committitur. Potestatem a senibus principibusque bellatoribus accipiunt, qui eos in conciliis ad hanc rem interdum conuocatis eligunt; tanta igitur pollent auctoritate, quantam nemo alius in vico sibi vindicare audeat.

Cum vix vllus Ogillallah dux etiam vilissimum e suis ferire aut manu comprehendere posset quin vitam suam statim in summum periculum coniceret, his «militibus» contra, dum suo munere funguntur, talem vim aliasque coercitiones adhibere licet.

CAPVT SEPTIMVM DECIMVM · MONTES NIGRI

Biduum ad orientem progressi sumus; tum ante oculos nostros tristia Montium Nigrorum iuga apparuerunt. Vicus per aliquot miliaria Anglica sub eorum cliuis procedebat, modo per campum aridum in longum agmen extensus, modo inter colliculos a ceteris discretos et miris formis contortos flexuoso itinere procedens. Subito acri flexu ad laeuam conuersi amplas montium fauces intrauimus; per imam earum partem riuulus sinuosis flexibus currebat, cuius ripae alta herba densisque virgultis vestiebantur. Inter ea castorum complures aggeres et tuguria occultabantur.

Duobus praecipitum rupium ordinibus hinc atque illinc cincti procedebamus; saxa passim temere alia super alia congesta erant, vix vlla arbore, vllo frutice aut minimo graminis caespite conspicuo. Pueri Indi, quietis impatientes, per rupium margines vagabantur, asperos cliuos nunc ascendentes nunc descendentes; interdum complures in extrema praerupti saxi ora stantes agmen infra se transire spectabant.

Quo longius progressi sumus, eo angustiores fauces fiebant; tum subito in pratum rotundum herba vestitum patebant, quod vndique montes includebant. Hic familiae, prout quaeque adueniebat, consistebant, atque castra velut arte magica exorta sunt.

Vix tabernacula posuerant, cum Indi solita festinatione rem ipsam, cuius causa eo venerant, aggressi sunt: palos scilicet colligere quibus noua tabernacula sustinerentur. Dimidia fere vici pars, viri feminae pueri, equos conscendit atque in interiores montium recessus profecta est. Miram equitum turbam cerneres per saxa minutis lapillis strata effuso cursu ferri atque in obscurum vlteriorum faucium aditum se condere.

Inter rupes iter fecimus, quarum vertices in acutas quasi assulas scissi erant; latera modo super fauces imminere, modo praecipitibus cliuis descendere videbantur; vbique abietibus horrebant. Ad laeuam velut murus prope nos adsurgebant; ad dextram vero riuulus flexuosus, angusta palustri

terrae ora circumdatus, inter nos et rupes fluebat. Riuulus veteribus castorum aggeribus impediebatur ac saepe in amplas lacunas diffundebatur.

Per ripas densa virgulta multaeque arbores emortuae et aridae stabant; saepe tamen nihil superfuit praeter truncos ad ipsum solum castorum dentibus praecisos, dentium scalpri instar acutorum vestigiis notatos: haec erant indefessarum bestiarum opera. Interdum inter arbores densissimas penetrabamus, deinde in loca aperta emergebamus, vbi cuncti, Indorum more, equos effuso cursu agitabant.

Dum Paulina per saxa saltu ferebatur, cingulam sellae laxari sensi; ex equo descendi, vt eam arctius adstringerem. Ilico totum agmen me praeteruectum est, mulierum versicoloribus ornamentis inter equitandum crepitantibus, viris clamantibus ridentibus equosque flagellis impellentibus.

Duo cerui nigris caudarum extremis insigniti inter saxa saltu aufugerunt; Raymond equo insidens in eos sclopeto iaculatus est. Acutus sclopeti crepitus ab aduersis rupibus pari sono redditus est; tum sonus inter vtrumque faucium latus huc illuc resultans inter longinquos montes paulatim conticuit.

Cum hoc modo sex aut octo miliaria Anglica emensi essemus, rerum facies mutata est; omnes cliui siluis picearum procerarum graciliumque operti erant. Indi hinc illinc digredi coeperunt, alii securibus alii cultris instructi, vt palos, propter quos venerant, exciderent. Paene solus relictus sum; sed in tanta illorum desertorum montium quiete sonitus securium atque hominum voces vndique, aliae procul, aliae prope, audiri poterant.

Reynal, qui Indos non solum vitae consuetudine sed etiam pessimis moribus imitabatur, tot bisontes occiderat quot satis essent vt eorum pellibus sibi et feminae Indae cum qua viuebat tabernaculum pararet; nunc palos quibus id absolueret auidissime quaerebat. Rogauit vt Raymond secum ire atque operi adesse paterer. Assensus sum; ambo statim in densissimam siluae partem penetrauerunt. Equo Raymond tradito, ego montem ascendere coepi.

Debilis ac fessus lento gradu procedebam crebroque ad requiescendum subsistebam; tamen hora fere exacta eo perueni vnde vallis exigua, ex qua ascenderam, instar profundi nigrique barathri sub me iacere videbatur, quamquam mons ipse vertice aditu difficillimo multo adhuc altius supra me eminebat.

Circum me erant quae iam a pueritia mihi nota erant: saxa et rupes, riuulus ater ac tristis, qui in altis fissuris caua voce murmurabat, silua

arborum musco obsitarum et distortarum. Passim trunci senio tempestatibusque euersi inter saxa proiecti iacebant aut aquas spumantes riuuli obstruebant.

Quamquam natura asperrimi, montes animalibus frequentissimi erant. Cum altius ascenderem, latas et puluere obductas semitas animaduerti, quas cerui Americani gregatim per montis latus transgredientes triuerant. In omnibus velut gradibus montis herbam cerui pedibus proculcauerant; vbique multa luporum vestigia apparebant; in nonnullis locis asperioribus atque praeruptioribus vestigia repperi ab omnibus quae antea videram diuersa, quae ouium montanarum, quae in Montibus Saxosis degunt, esse existimaui. In saxo consedi; altissimum silentium erat.

Ventus ne tenuissimus quidem spirabat, ne insecti quidem vox audiebatur. Periculum ne in tali regione errarem animo reputaui; itaque vnum e celsissimis pinnaculis montis aduersi oculis notaui. Id recta praeruptaque mole e silua subiecta assurgens, miro naturae lusu ingens saxum solutum ipso in vertice sustinebat. Tam insigne loci signum cum alio confundi non poterat; itaque rursus securus progredi coepi.

Lupus albus e mediis virgultis prosiluit atque inconditis saltibus aufugit; paulisper tamen constitit et, retro conuersus, acrem oculum toruumque os saetis horridum ostendit. Cupiebam illius capitis pellem detrahere atque tamquam Montium Nigrorum tropaeum mecum reportare; sed priusquam sclopeto in eum iacularer inter saxa euanuit. Mox sonitum frondium motarum et virgularum non procul confractarum audiui; tum supra altos frutices ramosa cuiusdam cerui Americani cornua moueri conspexi. In ipso venatorum paradiso versabar.

Tales mihi mense Iulio Montes Nigri visi sunt; sed alia prorsus specie hieme vestiuntur, cum lati abietum rami sub niuis pondere ad terram vsque curuantur, ipsique montes, antea obscuri, niue candescunt. Eo anni tempore castorum venatores ex autumnalibus expeditionibus reuersi in istis solitudinibus saepe tuguria rudia sibi exstruunt, ibique ex feris, quarum illic copia est, laute atque abundanter viuunt.

Saepe eos narrantes audiui se cum pellicibus suis fului coloris, fortasse etiam cum paucis iuuenibus Indis, per multos menses ab omni hominum consortio seiunctos ibi vitam egisse.

Foueas ad feras capiendas fodiebant, pedicasque lupis albis, zibellinis et martibus ponebant. Quamquam per totam noctem horrendus luporum concentus e montibus circumiectis gelu constrictis resonabat, ipsi tamen intra robustos tuguriorum parietes magnis arborum truncis exstructos ante

ignem flagrantem tranquilli ac securi iacebant; mane vero ceruos Americanos aliosque ceruos vel ex ipso limine sclopetis petebant.

CAPVT OCTAVVM DECIMVM · VENATIO MONTANA

Castra palis nuper caesis, quibus tabernacula fulcirentur, plena erant. Alii iam dolati et parati in aceruos congesti, candidi et nitentes, sole siccabantur vt duriores fierent; alii humi iacebant, et mulieres Indae, pueri, immo etiam nonnulli bellatores operi sedulo incumbebant, corticem detrahentes atque palos cultellis ad iustam longitudinem crassitudinemque dolantes.

Pleraeque pelles, quas in proximis castris consecuti erant, iam curatae et ad vsum satis tenues derasae erant; multaeque mulieres eas apte inter se componere neruisque consuere studebant, vt tegumenta tabernaculorum conficerent. Viri inter virgulta, quae ripas riuuli iuxta castrorum marginem fluentis vestiebant, vagabantur, ramulos salicis rubrae, quam shongsasha vocant, secantes; huius enim corticem tabaco mixtum ad fumandum adhibent.

Mulier Inda cum qua Reynal viuebat subula et neruis bisontum in tabernaculo suo conficiendo sedulo laborabat; dominus autem eius, ingenti carnis ientaculo modo confecto, vna cum Raymond et me ex communi fistula fumabat. Tandem proposuit vt venatum exiremus. «Abi,» inquit, «ad tabernaculum Corui Magni et sclopetum tuum affer. Equulum Wyandottensis generis canum contra equam tuam pignori pono, nos, priusquam duo miliaria Anglica a castris processerimus, aut ceruum Americanum aut ceruum cauda nigra insignem, aut fortasse etiam ouem montanam ingentibus cornibus, excitaturos esse.

Ego equa illa flaua vetula qua mulier mea vti solet vehi statui; quamuis flagello concitata amplius quattuor miliaria Anglica vna hora vix conficiat, per montes tamen non minus commode quam mulus iter facit.»

Mulae nigrae, qua Raymond vti solebat, insedi. Animal validum erat, natura satis mansuetum et habenae obsequens; sed recentia incommoda ingenium eius exacerbauerant. Ante septem fere dies forte quendam

Indorum offenderam; is vlciscendi causa in pratum furtim ingressus mulam cultro grauiter in femur posterius vulnerauerat. Vulnus, quamquam aliqua ex parte coaluerat, etiam tum vehementer eam vrebat, adeo vt supra ceteras generis sui mulas difficilis et peruicax esset.

Mane pulcherrimum erat; ego autem firmiore valetudine fruebar quam vllo tempore per duos superiores menses. Quamquam corpus robustum neruique validi me ad id tempus sustinuerant, iam diu tam infirmus fueram vt recens aura montana et laeta solis lux, quae rupes arboresque collustrabat, animum meum exhilarare vix possent. E valle angusta egressi per saxosas montis fauces ascendimus. Mox neque castra neque quicquam viuum, siue hominem siue beluam siue auem siue insectum, videre poteramus. Numquam antea per tam detestabile solum equitaueram; pedibus quidem aliquando transieram; neque cupio rursus eiusmodi experimentum facere.

Mula nigra indignari coepit; quin etiam equa flaua illa, cuius patientiam et virtutem nemo negabat, singulis paene momentis offendebat, atque cum pedes et crura in saxis acutis laederet, sine intermissione submissa voce gemebat.

Omnia silentio ac solitudine horrida erant. Nihil fere apparebat praeter rupes prominentes et nuda montium latera minutis lapillis strata, vix vllo herbarum vestigio mitigata. Postremo tamen ad locum siluis consitum peruenimus; quem vix attigeramus, cum nobis ex animo optaremus vt inter saxa rursus essemus. Nam per cliuum praeruptum descendebamus, inter arbores tam crebras vt vix vnam perticam Anglicam in vllam partem prospicere possemus.

Si quis in eiusmodi discrimen se inicere velit, vbi periculum et risus paene aequis partibus misceantur, mula improba, freno simplici sine vectibus instructa, conscendat et per siluam cliuo quadraginta quinque graduum deorsum agere conetur. Sclopetum longum ferat, tunicam e corio ceruino fimbriis longis ornatam induat, capillosque longos habeat.

Fimbriae enim et capilli singulis momentis a ramulis prehendentur et paulatim discerpentur; ramuli ipsi faciem eius acriter verberabunt, rami autem maiores supra pendentes caput grauiter tundent. Mula vero, si vere mula sit, modo repente consistet modo impetu praeceps ruet, eques autem in tergo eius sedem suam identidem mutabit.

Nunc ceruicem mulae quasi amanter amplectetur, ne ramo superne imminente percutiatur; nunc retro se inclinabit genuque in latus ceruicis eius porriget, ne ipsum genu inter asperum arboris corticem et mulae

costas conteratur. Reynal per totum descensum conuiciari numquam destitit. Neutri nostrum vel leuissima erat coniectura quo tenderemus; quamquam equitando multa aspera perpessus sum, illius tumultuosi per saxa arboresque descensus, qui quinque minuta durauit, memoriam semper inuitus retinebo.

Tandem his malis erepti in alueum riuuli deuenimus, qui sub radicibus cliui flexuoso cursu fluebat; ibique laeti ad sinistram conuersi per lapillos candidos et leniter vndantem aquam molli ac facili itinere vehebamur, viridi frondium fornice, per quem lux translucebat, ab ardore solis defensi. Sed haec tranquilla felicitas breuis fuit.

Riuulus ille beneuolus subito cursum deflectens cum magno fragore et spuma per saxa in barathrum, quod quantum videre poteramus fundo carebat, ruebat; itaque denuo odiosas siluas petiuimus. Cum ex earum alterna vmbra et luce rursus egrederemur, in altam montis crepidinem prominentem, solis lumine late illustratam, processimus. Ante nos vallis vasta, longa, arida inter montes longe sinuosa patebat. Reynal intento visu locum perlustrauit; postremo sic locutus est:

«Saepe, cum inter Indos versarer, per hos omnes Montes Nigros aurum quaesiui. Multum hic auri latet, mihi crede. Quinquagies de eo somniaui, neque vmquam somnium vidi quin verum euaderet. Aspice illas rupes nigras, procul ad saxum illud ingens congestas.

Nonne tibi videntur aliquid pretiosi ibi occultare? Non expedit homini albo nimis diligenter hos montes perscrutari; Indi enim dicunt eos malis spiritibus plenos esse, et ipse credo infelicem futurum esse qui hic aurum inuestiget. Verumtamen libenter aliquem ex iis hominibus qui in regionibus inferioribus degunt huc adducerem, vt virgula hamamelidis venas metallorum inuestigans huc illuc vagaretur; spondeo fore vt breui venam auri reperiret.

Sed omittamus hodie aurum. Aspice arbores in ima valle sub nobis; eo descendamus, vbi, vt opinor, ceruum cauda nigra praeditum capiemus.»

Reynalis tamen praedicta minime exierunt. Alios atque alios montes, alias atque alias valles transiuimus; altas fauces perlustrauimus; nec tamen, cum comes meus valde indignaretur et plane obstupesceret, vllam feram inuenimus. Itaque, cum nihil melius speraremus, in campum planum exire decreuimus, si forte ibi antilopam reperiremus.

Huius consilii causa per vallem angustam descendere coepimus, cuius solum rigidis fruticibus artemisiae campestris opertum ac profundis semitis sulcatum erat, quas bisontes crebris transitibus triuerant. Hi enim,

incertum qua de causa, longis et grauibus agminibus in profundas harum sterilium montium angustias penetrare solent.

Reynal oculos assidue per saxa et oras nigrorum praecipitiorum circumferebat, sperans se oues montanas e tanta altitudine nos despicientes conspecturum esse. Aliquamdiu nihil apparuit. Tandem ambo quiddam sub radicibus vnius montis moueri animaduertimus; paulo post ceruus cauda nigra insignis summo saxo stans nos intuebatur; dein lento gradu se vertit atque post saxum disparuit.

Extemplo Reynal equo desiluit et ad eum locum cursu contendit. Ego, nimis debilis vt sequerer, sedens equum eius tenebam et rei exitum exspectabam. Mox ipsum oculis amisi; tum sclopeti eius crepitum inter saxa obtusum audiui; postremo redire vidi vultu truci, qui conatum frustratum esse satis ostendebat. Iter per longam vallem recepimus; nec multo post ad fossam, vt videbatur, latam sed vix profundam peruenimus, cuius fundus argilla alba sole siccata et rimis fissa obductus erat.

Sub hac specie fallaci Reynal indicia latentis periculi animaduertit. Me consistere iussit; deinde ex equo descendens lapidem sustulit et in fossam proiecit. Mirante me lapis cum obtuso quodam strepitu cecidit, tenuem crustam continuo perrupit, et liquorem flauentem, lactis spissioris similem, circa foramen dispersit; in eum deinde mersus euanuit. Baculus quinque aut sex pedum Anglicorum longitudine humi iacebat; eo prope marginem fraudolentam voraginem explorauimus; vix fundum attingere poteramus.

Multa eiusmodi loca inter Montes Saxosos reperiuntur. Bison, dum caeco incautoque gradu procedit, saepe nesciens in ea delabitur. Descendit in profundum; semel metu exsufflat, semel conuulsis membris luctatur, tum limus super hirsutum caput placide refluit; tenuis tantum languentis superficiei motus ostendit quam violenter monstrum illud ingens sub illo limo moriens torqueatur.

Non sine labore locum inuenimus quo voraginem transire possemus; iamque vallis in campos aperiri coepit, qui ante nos vsque ad extremum caeli finem patebant. In quodam campi tumore procul eminenti tres aut quattuor maculas nigras aspeximus; quas bisontes esse Reynal affirmauit.

«Age,» inquit, «vnum ex iis necesse est nobis capere. Mulier mea plures neruos desiderat quibus tabernaculum absoluat, et ego ipse glutine egeo.»

Confestim equam flauam eo quo poterat cursu incitauit; ego autem mulam calcaribus stimulaui, quae sociam suam longe post se reliquit. Cum vnum miliare Anglicum aut paulo amplius cursu confecissemus, lepus

ingens infausto casu sub ipsos mulae pedes prosiluit; illa pleno cursu repente in latus vehementer exsiluit. Ego, vt eram viribus exhaustus, magno impetu humi proiectus sum; sclopetumque prope caput meum delapsum subito displosum est. Acer atque velut minax illius strepitus aliquot momenta auribus meis personabat.

Paulisper concussus et attonitus immobilis iacui; Reynal, qui me glande percussum esse putabat, ad me equitauit atque mulae maledicta ingerere coepit. Mox animo recepto surrexi, sclopetum sustuli et anxie examinaui. Grauiter laesum erat: lignum capuli fissum erat et cochlea praecipua fracta erat, ita vt machina ignis eliciendi vinculo ad locum suum alliganda esset; tamen, bono casu, ad vsum omnino ineptum non factum erat.

Interiora sclopeti extersi, denuo puluere et glande oneraui et Reynali tradidi; is interea mulam comprehensam ad me reduxit, cui rursus insedi. Vix eam conscenderam, cum bestia vehementissime se in posteriores pedes erigere et saltibus luctari coepit; sed iam cautior et nulla re impeditus, breui eam ad obsequium redegi. Tum sclopeto a Reynali recepto eodem quo ante cursu processimus.

Iam e montibus egressi longe in vastum campum apertum equitabamus; bisontes adhuc duo fere miliaria Anglica ante nos aberant. Cum propius accessissemus, in loco substitimus vbi lenis campi tumor nos ab eorum oculis occultabat. Dum ego equam eius tenebam, Reynal cum sclopeto procurrit, donec trans tumorem oculis meis eriperetur.

Aliquot minuta transierunt; sclopetum eius sonuisse audiui et bisontes ad dextram summo cursu aufugientes conspexi. Statim venator ipse, vt antea, spe sua frustratus rediit atque summo animi fastidio equam conscendit. Montes Nigros bisontesque execratus est, iurauit se venatorem peritum esse, quod quidem verum erat, neque vmquam antea in illis montibus venatum exisse quin saltem duos tresue ceruos occidisset.

Tum ad castra procul posita iter conuertimus. Dum vehebamur, antilopae non paucae per latos campos in omnes partes leuibus saltibus fugiebant; nulla tamen subsistebat vt in eam tela mittere possemus. Vbi ad imum montium iugum, quod inter nos et vicum intercedebat, peruenimus, adeo festinabamus vt via faciliore sed longiore circumire nollemus; itaque subito ad sinistram defleximus et fessa iumenta recta in saxosa montium latera impulimus. Aliquot aliae antilopae per hos lapidosos cliuos vndique saliebant.

Vterque nostrum in vnam ex eis, quamquam longe distantem, sclopetum displosit; neuter scopum attigit. Tandem in summum vltimum

iugum euecti sumus. Inde ad vallem sub pedibus nostris despectantes castra hominum tumultu et operibus plena vidimus, atque sine vlla gloria descendimus. Cum inter tabernacula equitaremus, Indi frustra carnem recens caesam quaerebant, quae post sellas nostras pependisse debebat; mulieres autem inter se submissa voce varia dictitabant, quod Reynal indignissime ferebat. Pudor noster, cum ad tabernaculum eius venissemus, etiam auctus est.

Ibi enim conspeximus iuuenem Indum, eius cognatum, cui Grando nomen erat, corpore gracili et venusto in solo laxe accubantem. Vna cum amico suo Lepore, qui iuxta accubabat, large epulabatur e scutella lignea plena wasna, quam mulier inter eos posuerat. Prope iacebat recens pellis ceruae Americanae quam ille modo in montibus, vno aut altero tantum miliari Anglico a castris, occiderat. Haud dubium quin puer intimo animo victoria exsultaret; nullum tamen eius indicium praebebat.

Immo ita se gerebat quasi nostrum aduentum omnino non sentiret; vultusque eius decorus tranquillitatem illam prae se ferebat, quam apud Indos vsitata animi continentia parit: ea animi motus celat, non affectus exstinguit. Duo fere menses erant ex quo Grandinem noueram, quo tempore indoles eius insigniter mutata erat. Cum eum primum vidissem, vix a puerorum moribus animisque discedens ad venatoris bellatorisque gloriam aspirare incipiebat.

Haud multo ante primum ceruum occiderat; quo facto vehementer ad famam et honorem concitatus erat. Exinde feras assidue quaerebat; neque in toto vico iuuenis venator aut industria aut fortuna eum superauerat. Tot prosperi euentus mores eius penitus commutauerant.

Cum eum primum cognoui, societatem puellarum Indarum semper vitabat, atque earum praesentia timidus et verecundus erat; nunc autem, sua fama fretus, gestus artesque viri amoribus dediti sibi sumere coeperat. Stragulum rubrum elegantissime super vmerum sinistrum iactabat; genas minio cotidie pingebat; e lobis aurium ornamenta e conchis facta suspendebat.

Si recte animaduerti, haud mediocrem in his nouis studiis successum habebat. Multum tamen deerat quin Grando plenam bellatoris dignitatem adipisceretur. Quamuis inter feminas puellasque se audacter iam ostentaret, in conspectu principum et seniorum etiam tum pudore et timore premebatur: neque enim vmquam in proelio hominem occiderat aut cadauer hostis iacentis percusserat.

Non dubito quin pulcher ille puer, cui barba nondum excreuerat, incredibili cupiditate arderet cultri sui, quo hostibus capitis pellem detraheret, sanguine hostili primum imbuendi. Ego certe, si cum eo solus castra posuissem, non sine suspicione et diligenti obseruatione motus eius secutus essem.

Frater maior natu, Equus appellatus, longe alia indole erat. Nihil erat nisi ignauus quidam, vestibus et cultui deditus. Venari optime sciebat, sed alienis venatibus viuere malebat. Honoris cupiditas eum minime sollicitabat, et Grando, quamquam aliquot annis minor, iam eo clarior erat. Faciem fuscam et deformem habebat; magnam diei partem eam minio pingebat aut in paruo speculo portatili, quod ei dono dederam, contemplabatur.

Reliquum diem partim edendo dormiendoque, partim ante tabernaculum in sole sedendo terebat. Ibi per horas multas manebat, omni cultu exornatus et veterem equitis draconarii gladium in manu tenens, sibi plane persuadens omnium feminarum Indarum circumstantium oculos in se vnum conuersos esse.

Ipse tamen faciem grauissimam prae se ferebat et oculos in rectum intendebat, quasi profundis cogitationibus abstractus; soli furtiui obtutus, quos interdum in eas coniciebat a quibus se admirari credebat, veras eius cogitationes prodebant.

Vterque frater suo quodam modo exemplum alicuius generis hominum apud Indos praebere potest. Neque praetereundus est Lepus, Grandinis amicus. Ita coniuncti erant vt alter sine altero vix vmquam videretur; vna edebant, dormiebant, venabantur, et paene omnia quae possidebant inter se communicabant. Si quid in Indorum indole poetica quadam venustate dignum reperiri potest, in eiusmodi amicitiis quaerendum est, quales apud complures campestrium gentium populos non raro exstant.

Lente, hora post horam, taediosum illud pomeridianum tempus trahebatur. In tabernaculo Reynalis iacebam, stupore quodam ignauo oppressus, qui per vniuersa castra dominabatur. Opera diei iam perfecta erant; sin minus, homines decreuerant ea nullo modo absoluere, omnesque intra tabernaculorum vmbram quiete dormitabant. Grauissimus quidam torpor, ipsa velut desidiae vis, in vicum descendisse videbatur.

Interdum e vicino tabernaculo submissum puellae risum audiebam, aut exiguas voces acutas paucorum puerorum inquietorum, qui soli per aream desertam vagabantur. Ipse eius loci languore affectus sum: ne sententiarum

quidem seriem contexere poteram, sed tantum vagis imaginibus somniisque indulgere; tandem et ego, ceterorum exemplo, somno oppressus sum.

Cum vespere ignes circa tabernacula accensi essent, prope Reynalis domicilium quasi delectus quidam propinquorum coetus conuenit. Constabat omnino cognatis mulieris Indae cum qua ille viuebat, genere humillimo et contemptissimo, e quo nemo praeter Grandinem spem futurae laudis ostendebat.

Ipsius quoque spes haud parum familiae infamia infirmabantur, non tam quod ibi quisquam nobilitatem generis tanti aestimaret quam quod auxiliatores potentes ei deerant, qui conatus eius adiuuare et iniurias ipsi illatas vlcisci possent. Ego et Raymond cum eis consedimus. Octo aut decem viri ignem circumstabant, totidem fere mulieribus, senibus et iuuenibus, adstantibus; quarum nonnullae forma satis venusta erant.

Dum fistula fumaria per virorum manus circumfertur, colloquium alacre coeptum est, facetiis potius quam verecundia conspicuum. Tandem duae tresue feminae prouectioris aetatis, cum puellae aliquanto verecundiores essent, Raymond aculeatis dictis insectari coeperunt. Quidam virorum his se adiunxerunt; postremo anus Inda nomen turpe ac ridiculum ei imposuit, quo audito omnes in eius ludibrium cachinnauerunt. Raymond ipse renidens ridebat, aliquoties frustra responsis aeque iocosis se defendere temptans.

Ego autem, cum scirem quam imprudenter, interdum etiam quam periculose, me apud Indos risui exponerem, vultum prorsus rigidum immotumque seruaui; atque ita omnium iocorum aculeos vitaui.

Mane sequenti magna cum molestia comperi castra eodem loco vnum diem amplius mansura esse. Torporem castrorum ac taediosam dierum aequalitatem exhorrebam; itaque vt eam fugerem ad montes circumiectos explorandos profectus sum. Mecum fidum comitem duxi, sclopetum meum: vnum sane amicum, cuius prompto auxilio, si quando periculum instaret, sine vlla dubitatione confidere poteram.

Quamquam plerique vici Indi in homines albos beneuolentiam profiteri solebant, aliorum tamen casus et quae ipse videram me docuerant quam stultum esset nimia fiducia inniti et quam difficile esset praenosci ad quae subita facinora eos effrenatus animi impetus abriperet. Apud hos homines numquam propius adest periculum quam si imparatus fueris; numquam remotius quam si armatus attentusque ad omnem subitum casum paratus sis.

Nihil enim eorum saeuos impetus vehementius inuitat quam si quis timorem, imbecillitatem aut securitatem ostendat.

Multi inter colles patebant recessus profundi et vmbrosi, arboribus virgultisque obstructi; ipsi colles, vbicumque saxa locum vegetationi relinquebant, siluis horridi erant. Multi Indi per extremos nemorum margines furtim incedebant; pueri autem per montium latera exsultantes et clamantes oculos manusque exercebant, atque, paruis arcubus sagittisque aues et bestiolas necando, suo nocendi studio indulgebant.

Vallis quaedam angusta inter altas rupes longe in penetralia montis porrigebatur. Per huius fundum ascendere coepi, inter saxa arboresque et frutices quibus iter impediebatur viam mihi faciens. In medio tenuissimus aquae riuulus manabat, qui, cum e saxo quo ortus erat profluxisset, vix vmquam solis radio aliquantulum teporem aut laetitiam acceperat.

Aliquanto progressus me penitus solum esse existimabam; sed cum ad partem vallis arboribus virgultisque magna ex parte liberam venissem, procul inter frutices superne caput nigrum vmerosque rubros cuiusdam Indi aspexi. Ne quis lector insolitum aliquod periculosumque facinus exspectet: nihil eiusmodi narraturus sum. Caput illud vmerique erant senis Mene-Seelae, mihi ex omnibus vici incolis amicissimi.

Cum mollibus Indorum calceis indutus sine vllo strepitu accessissem, senex aduentum meum omnino ignorabat. Itaque in locum perrexi vnde eum nullo impedimento intueri possem, atque ibi vidi eum solum inter saxa et arbores sedentem, instar statuae immobilem. Faciem sursum vertebat, oculis in pinum infixis quae ex rima praecipitii supra eminenti nascebatur. Arboris cacumen vento huc illuc flectebatur, longique rami lente sursum ac deorsum agitabantur, quasi ipsa arbor viueret.

Cum aliquamdiu senem contemplatus essem, mihi persuasum est eum aut numen aliquod venerari, aut precari, aut cum vi quadam supernaturali aliquo modo colloqui. Summo studio scire cupiebam quid secum cogitaret; at nihil amplius quam suspicari et coniecturas facere poteram.

Sciebam Indum summi Spiritus notionem animo capere posse, qui summa sapientia summaque potestate vniuersum mundum gubernet; sed animum eius non semper ad communionem cum eo numine assurgere, quod tam immensum, tam remotum, tam supra intellegendi facultatem eius positum videretur. Cum vero discrimen instet, spes frustrentur, atraque maeroris ala eum obumbret, saepe ad inferiorem aliquam vim confugere solet, quae ad ea quae mente assequi potest propius accedat.

Est ei suus quidam genius custos, a quo auxilium et consilium exspectat. Ei tota rerum natura occultis viribus plena est. In istis montibus nulla belua vagatur, nulla auis canit, nullum folium vento mouetur: nec vllam harum rerum esse putat quae non possit vel vitae eius cursum dirigere vel futura praenuntiare; itaque circumstantem naturam eadem diligentia contemplatur qua astrologus sidera obseruat.

Tam arcte cum natura coniunctus est, vt genius eius custos, non mera quaedam imaginationis species, plerumque alicuius animantis speciem induat, vrsi, lupi, aquilae vel serpentis; Mene-Seela igitur, dum vetustam illam pinum intentus spectaret, facile credere poterat in ea latere, vt ipse opinabatur, ducem vitae ac protectorem.

Quidquid senex animo agitabat, neque prudentiae neque verecundiae conuenire videbatur eum interpellare. Itaque vestigiis meis tacite regressus vallem descendebam, donec ad locum perueni vnde arduas rupes quibus includebatur ascendere atque in montis latus peruenire possem. Oculos attollens excelsum verticem inter siluas eminentem conspexi. Nescio quid me ad scandendum impulit; iam diu membra tanto vigore tantaque agilitate praedita non senseram.

Sesquihora lento labore, crebris etiam intermissionibus, consumpta ad ipsum cacumen perueni; tum e densis saxorum pinuumque vmbris egressus in lucem prodiui, et per oram praecipitii sole illustratam progressus in extremo eius promunturio consedi. Cum inter vertices montium ad occidentem prospicerem, campus pallido caeruleo colore tinctus, quasi placidum et tranquillum mare, vsque ad extremum horizontem tendebatur.

Montes quidem vndique circumiecti per se satis augusti et admiratione digni erant; sed tanta diuersitas vicinarum rerum asperae eorum faciei duplicem vim ac maiestatem addebat.

CAPVT NONVM DECIMVM · TRANSITVS MONTIVM

Cum a Shaw in castris La Bonté discederem, ei promisi me Kalendis Augustis ad castellum Laramiense adfuturum. Iam dies ille, vt equidem numerabam, instabat; neque tamen eo ipso die promissum seruare poteram. Multis post constitutum tempus diebus ad eum venturus eram, nisi Indorum consilia cum meis peropportune congruissent. Indi quoque montium iuga transire et ad castellum propius contendere constituerant. Ea autem parte nullum patebat iter; quare, vt transitum inueniremus, duodecim aut quattuordecim miliaria Anglica meridiem versus procedendum erat. Sub vesperum denique castra moueri coeperunt, eadem qua venerant montium angustia retro abeuntia.

Ego cum tribus quattuorue iuuenibus Indis extremo agmine equitabam. Ante me multitudo migrantium, nunc rubro solis occidentis lumine illustrata, nunc profunda montium vmbra obscurata, tantum in longinquum porrigebatur vt oculis eam consequi non possem. Infaustum locum castris delegerant. Ibi enim anno superiore, eodem fere tempore, decem bellatores, filio Turbinis duce, aduersus hostes profecti erant; neque quisquam eorum vmquam redierat. Ea clades praesentium belli apparatuum proxima causa fuerat.

Cum in castra peruenissem, horrendo vocum tumultu vehementer obstupui quo omnia personabant. Omnes mulieres vlulabant, vociferabantur, lamentabantur; complures autem, quibus non satis erat amicorum cognatorumque desiderium voce significare, crura sua cultellis alte secabant. Vnus ex bellatoribus, qui fratrem in illa expeditione amiserat, aliam doloris declarandi rationem iniit.

Indi, quamquam saepe aliena cupide rapiunt, ab auaritia tamen prorsus alieni sunt; nonnumquam igitur, cum lugent aut alias res sollemnes agunt, omnia sua largiuntur, adeo vt ipsi nudi atque egentes remaneant. Hic bellator duos equos suos optimos in medium vicum duxit amicisque

donauit. Tum cantus et plausus, quibus liberalitas eius celebrabatur, feminarum lamentis permixti sunt.

Postridie mane rursus inter montes ingressi sumus. In iis nihil erat magnificum, nihil quod pictoris artem inuitaret; solitudo tamen summa erat, cum nihil praeter ingentes aceruos saxorum nigrorum confractorumque appareret, nulla arbore ne herbae quidem vestigio. Cum per vallem latam iter faceremus, Raymond animaduerti iuxta iuniorem quandam mulierem Indam equitantem atque eam blandis sermonibus sollicitantem.

Omnes anus vicinae rem magno cum studio spectabant; puella vero subinde caput auertebat et ridebat. Tum mula vetula prauum ingenium suum ostendere instituit: repente sese erigere, calcitrare, in omnes partes saeuissime prosilire coepit. Raymond quidem equitandi peritissimus erat, primoque firmiter in sella haesit; mox tamen posteriores mulae pedes in aere iactari vidi, ipsumque infelicem comitem capite prono vltra aures iumenti praecipitari.

Tum omnes mulieres clamorem risumque sustulerunt, cui ipsa puella quam ille amabat se adiunxit. Tantus deinde facetiarum atque irrisionum imber in Raymond delapsus est, vt mulam concitare atque procul a conuiciis effugere mallet.

Haud multo post, cum prope eum equitarem, clamantem audiui. Monstrabat collem saxeum, a ceteris montibus seiunctum, qui in media valle ante nos surgebat; post eum longo agmine cerui Americani citissimo cursu proruperunt atque per aperturam in montis latere se receperunt. Vix illi disparuerant, cum ex quinquaginta fere hominum faucibus vndique clamores et vlulatus erumperent. Iuuenes ex equis desilierunt, graues pelles bisontinas abiecerunt, et ad radices montis proximi quam celerrime cucurrerunt.

Reynal quoque equum concitauit atque eodem contendit. «Agite, agite!» nobis clamauit. «Nonne illum ouium montanarum ingentibus cornibus praeditarum gregem in summo monte videtis? Si vna ibi est, centum certe sunt!»

Re vera prope montis verticem multa parua corpora alba conspiciebam inter praecipitia sursum celerrime moueri, alia vero per summam rupium crepidinem ordine procedere. Spectaculi cupidus equam incitaui atque per angustias montis ingressus inter saxa soluta ascendebam, quoad equa ferre me potuit. Ibi eam ad pinum vetustam alligaui. Eodem momento

Raymond a dextra exclamauit alium ouium gregem haud procul in ea parte versari.

Ad summam illius aperturae partem cucurri, vnde fauces saxeas vltra iacentes plane despicere poteram. Ibi quinquaginta aut sexaginta oues montanas, vix vltra ictum sclopeti positas, per saxa fragosa cum strepitu ascendentes vidi, summum locum, vt mos earum est, petentes. Indi seminudi eas alacriter insequebantur; mox et ferae et venatores e conspectu euanuerunt. Nihil iam apparebat, nihil audiebatur nisi rari sclopetorum crepitus, semper longius remoti, qui inter rupes resonabant.

Conuersus descendere coepi, et infra me totam vallem Indis pedibus equisque velociter transeuntibus refertam vidi. Paulo longius omnes aduentantes consistebant: castra iam locabantur et tabernacula erigebantur. Illuc descendi; mox Reynal et Raymond redierunt. Inter se ouem montanam ferebant, quam lapidibus e margine cuiusdam voraginis coniectis occiderant, dum illa per fundum eius effugere conabatur.

Singuli deinde venatores paulatim conueniebant. Tanta autem est ouium montanarum per saxa currendi agilitas, vt, quamquam sexaginta aut septuaginta viri eas persecuti essent, non plus quam sex animalia interfecta sint. Ex his vnus tantum mas adultus erat. Huic cornua erant paene incredibili magnitudine. Ipse apud Indos trullas longis manubriis instructas vidi, ex talibus cornibus cauatas, quibus plus quam quartarius Anglicus liquoris capi posset.

De natura autem atque consuetudine ouium montanarum singularis quaedam admiratio oritur. Loca sibi eligunt supra eam altitudinem ad quam herbae procellaeque perueniunt; in praecipitiis aeriae quasi sedis suae ita exsultant, vt nihil minus agiles videantur quam antilopae per campos subiectos volitantes.

Per totum insequentis diei mane inter colles procedebamus. Postridie vero montes vndique propius coierunt, et verus per eos transitus coepit. Priusquam vicus castra moueret, cum viro quodam magno corpore, cui nomen Pluma Aquilae, profectus sum. Vultus ei prauus minaxque erat. Filius eius, puer membris leuibus, nobiscum equitabat; accessit etiam alius Indus, quem Pantheram vocabant.

Vico longe post tergum relicto, vna per saxosas angustias ascendebamus. Post aliquod tempus Pluma Aquilae procul indicia alicuius ferae animaduertit, atque cum filio ad eam persequendam diuertit; ego autem cum Panthera porro perrexi. Hoc ei nomen bellicum tantum erat; nam, vt

multi Indi solent, verum nomen superstitione quadam inductus celabat. Vir erat specie insigni et nobili.

Cum pallam bisontinam variis ornamentis distinctam laxaret ita vt circa lumbos in sinus decideret, tota corporis statura venusta ac decora apparebat. Equo sedens habitu soluto, longis galli campestris plumis e vertice capitis fluitantibus, exemplar prorsus videbatur equitis feri in campis patentibus. Vultus ei longe alius erat quam plerisque Indis. Nisi facies eius pulchra mentiebatur, inuidia, suspicione malignaque calliditate, quibus ceteros eius gentis homines laborare putabam, liber esse videbatur.

Homo albus in ciuitate culta educatus plerumque perpauca inuenit quae cum Indorum moribus animique motibus communia habeat. Quamuis libenter eorum virtutes aequa aestimatione prosequi velit, ingens tamen et quasi inuium inter se et fratres suos rubros appellatos discrimen intercedere sentit. Quin etiam, cum per paucas hebdomadas aut menses in campis eorum versatus est, tam alieni ei videntur vt paulatim velut genus ferarum molestum atque periculosum eos existimare incipiat; quin etiam, si ita sibi expedire videretur, haud maiore animi scrupulo eos occideret quam ipsi hominem album trucidarent.

In Pantherae tamen vultu libenter cognoscebam aliquid quod animos nostros coniungeret. Optima inter nos amicitia erat; dum per vias rupibus obstructas, valles profundas, paruasque planities steriles simul equitabamus, ille summo studio mihi linguam Dacotarum docere conabatur.

Tandem ad recessum quendam gramine vestitum peruenimus, vbi sub rupe frutices vuarum crisparum crescebant. Baccae autem tantam comiti meo cupiditatem mouerunt vt docendi curam intermitteret atque tam diu fructus carperet, vt, priusquam iter repetere possemus, prima vici agminis pars in conspectum veniret. Anus apparuit, equum sarcinarium inter saxa superiora deorsum ducens. Alius deinde alium Indum sequebatur, donec vallis angustae recessus multitudine repletus est.

Illud mane iter numquam facile e memoria excidet. Per vastam et magnificam solitudinem ducebat, inter montes et siluas piniferas, quibus ipsa silentii solitudinisque grauitas incubare videbatur. Supra infraque eadem fere viriditas obscura frondium oculos occupabat; eo tegiebantur valles, eo montes vndique vestiebantur, a nigris rupibus, quae cacumina coronabant, vsque ad torrentes impetuosos, qui radices circumibant.

Haec quidem rerum species animum aegroti, qualis ego eo die eram—nam morbus iterum in me incubuerat—inter tantam barbarorum multitudinem minime recreatura videri poterat. At si lector aliquando

venatoris vero studio siluas Cenomannicae regionis, aut etiam amoeniores Adirondacorum solitudines peragrauit, intellegere poterit cur illi montes siluaeque tam obscuri pro maestitia laetiores potius affectus mihi mouerent.

Memoriam enim dulcissimam excitabant locorum similium, sed in terra longe disiuncta et multo aliter instituta, olim conspectorum. Postquam horas complures per fauces semper angustas, saepe impeditas asperasque processimus, ad dextram non procul inter duo praecipitia siluis vestita foramen angustum animaduerti. Intus tenebrae et nescio quae arcana omnia tenere videbantur. Talis tum animi mei habitus erat vt vehementer illuc ingredi cuperem.

Interiecto spatio transito equum per saxosum illud ostium duxi; eodem ipso tempore tegumentum sclopeti quasi sponte detraxi, metuens ne quid mali in iis tristibus recessibus occultatum insidias mihi pararet. Locus altis vndique rupibus claudebatur, veterumque pinorum multitudine tam alte opacabatur vt, quamquam sol in aperto montis latere fulgebat, exigua tantum crepusculi lux in eum penetrare posset.

Quantum oculis assequi poteram, nemo illic habitabat praeter paucos accipitres et noctuas; quae aduentu meo exterrita rauco alarum strepitu inter asperos ramos auolauerunt. Porro processi, statueram enim vsque ad intimum locum peruenire; mox inter pinos implicatus sum. Nescio quis loci genius miram quandam in animum meum vim exercebat.

Omnes eius facultates insolita alacritate excitabantur. Dum progrediebar, res olim gestae paene oblitae, hominum locorumque longe distantium imagines mira perspicuitate atque celeritate menti occurrebant. In tam periculosa solitudine, octingentis miliariis Anglicis vltra extrema vitae cultioris vestigia remota, alterius terrarum partis spectacula, antiquae humanitatis monumenta, non tam velut somnia quam viuarum picturarum ordo ante oculos meos transibant.

Cernebam quasi coram basilicam Sancti Petri in vespera diei Paschalis illuminatam, immensum opus ab ipsa cruce ad fundamenta velut igne lineatum, cuius lumen, serenae lunae fulgori simile, in innumeros hominum vultus sursum conuersos diffunderetur. Cernebam Aetnae cacumen supra atrum nubium amictum eminens; ex eo tenues candidaeque fumi spirae in caelum molle, Siculae vesperae rubore perfusum, sensim ascendebant.

Tum mihi apparebant obscuri fornices et angustae cellae coenobii Passionistarum, vbi olim per paucos dies apud monachos religionis feruore

nimio accensos commoratus eram: ipsi pallidi atque seueri, nigris vestibus induti; deinde fenestra clathris munita, vnde, indulgentia aliis vetita, tristissimum Colosseum et aeternam Vrbem paulatim labentem contemplari poteram.

Nec deerant vastissimi Splugae montis glacies, argenti politi instar solis lumine micantes, illaeque horrendae solitudines vnde Rhenus ortum ducit: qui e montium penetralibus erumpens per saxosam voraginem cum fremitu atque spuma in vallem Andeeriensem descendit. Haec et multa alia animum meum impleuerant, donec subiit haud prudentis esse in tali loco diu commorari. Equum igitur iterum conscendi ac vestigiis meis retro perrexi.

Ex angustiis saxorum egressus paulo ante me viros, mulieres, liberos, canes equosque per paruam vallem eodem ordine paulatim transeuntes conspexi. Supra eos nudus et rotundus collis eminebat; illuc ascendere statui.

Ad collem equitaui, vnde agmen Indorum per vallem sub oculis meis transeuntem despicere poteram. Longe ad sinistram eius tenue et interruptum agmen, modo apparens modo montibus obtectum, per multa miliaria Anglica serpere videbatur. In extremo iugo equites adhuc descendebant, tam remoti vt vix puncta quaedam viderentur.

In colle mansi donec omnes praeterierunt; tum descendens eos secutus sum. Paulo post pratum perexiguum conspexi inter arduos montes alte inclusum, vbi vniuersus vicus castra posuerat. Angustus locus turba confusa atque incomposita replebatur. Quaedam tabernacula iam plane erecta erant; alibi mulieres pelles graues, quibus tegumenta constabant, super nudam perticarum compagem trahebant.

Alia tabernacula nudis tantum perticis, tamquam ossibus, constabant; aliorum vero perticae, operimenta, omnia in terra incomposite iacebant, vna cum pellibus bisontinis, fascibus carnis, supellectile domestica, loris armisque. Mulieres se inuicem vociferando compellabant; equi se erigebant et calcitrabant; canes onera deponi cupientes ganniebant. Plumae interea vento agitatae et ornamenta fulgentia miram toti spectaculo varietatem addebant.

Pueri parui per turbam discurrebant; multi autem pueri aliquanto maiores inter rupes imminentes scandebant et arcubus pusillis in manibus stantes inquietam multitudinem infra intuebantur. Huic rerum tumultui longe dissimilis erat senum bellatorumque circulus: hi in medio sedentes cum summa securitate et quiete fumum hauriebant. Paulatim strepitus

conquieuit. Equi in vicinam vallem ad pabulandum acti sunt, et castra inertis quietis speciem induerunt.

Vix meridies transierat. Ingens fumorum nubes candida ex silua ad orientem ardente orta super locum pendebat, solem ex parte obscurans; calor tamen vix tolerari poterat. Tabernacula in angustiis nullo ordine confertissima stabant. Vnumquodque quasi fornax aestuabat, in quo dominus ignauus dormiebat. Silentium mortis castris incubabat; nihil mouebatur nisi interdum anus de tabernaculo ad tabernaculum transiens.

Puellae iuuenesque sub pinis in iugis circumiectis gregatim sedebant. Canes in solo anhelantes iacebant, adeo languescentes vt ne in hominem quidem album fremere valerent. Ad aditum prati fons frigidus inter saxa scaturiebat, altis arboribus densisque virgultis vndique obtectus.

In illo recessu vmbroso ac frigido puellae complures in saxis et truncis arborum deiectarum considebant, recentissimos vici rumores inter se narrantes, aut in Meneaskam se importune inferentem aquam manibus ridendo iactantes. Singula momenta in horas extendi videbantur. Ego diu sub arbore iacui linguam Ogillallah, Panthera amico meo docente, discens. Cum vterque studio fatigatus esset, ad stagnum altum et limpidum, quod fons effecerat, me contuli atque iuxta aquam decubui.

In eo grex pisciculorum, aciculae fere longitudine, ludere videbatur ac velut amicissime inter se versari. Sed propius obseruanti apparuit eos bellum intestinum, in quo alter alterum deuoraret, gerere. Interdum vnus e minimis victima fiebat et continuo in gula victoris peribat. Subinde tamen tyrannus stagni, monstrum oculis prominentibus, tres circiter pollices Anglicos longum, pinnis caudaque tremulis, lente sub ripa prominente emergebat.

Tum minores pisces inter se certare desinebant et, tanta vi sibi superiore conspecta, pauore perculsi in omnes partes diffugiebant.

«Philanthropi mollis animi», mecum cogitabam, «diu illud pacatum mille annorum regnum exoptabunt; a pisciculis enim vsque ad homines vita nihil aliud est quam perpetuum bellum.»

Tandem vesper adueniebat. Summi montium vertices adhuc sole collustrabantur, cum nostra vallis profunda iam tota vmbra teneretur. Castris relictis proximum collem ascendi. Sol trans pinos rigidos in iugo occidentalis montis adhuc vehementer fulgebat; momento post euanuit. Cum omnis regio obscuraretur, ad vicum redire statui. Descendenti mihi ex siluis tenebricosis vndique longinquis luporum vlulatus et vulpium latratus audiebantur.

Castra innumeris ignibus refulgebant et corporibus fuscis nudisque plena erant; horum longae vmbrae inter rupes circumstantes quasi laruarum simulacra mirum in modum transuolabant.

Inueni circulum virorum fumantium in loco solito sedentem, ante tabernaculum scilicet cuiusdam bellatoris qui ob comitatem atque conuictus studium vulgo notus esse videbatur. Consedi vt vltimam fistulam cum Indis amicis communem fumarem. Kalendae erant Augustae, quo die me cum Shaw ad castellum Laramiense conuenire promisisse memineram. Castellum minus duorum dierum itinere aberat; itaque, ne amicus mei causa sollicitus esset, statui quam celerrime ad locum conuentus contendere.

Grandinem quaesitum profectus, cum eum repperissem, aliquot tintinnabula accipitraria ei porrexi et chartulam pigmentum rubrum cinnabarinum continentem obtuli, ea condicione vt postridie mane me per montes eo vsque duceret vnde riuus Laramiensis conspici posset.

Grando exclamauit «How!» munusque accepit. Nihil amplius vtrinque dictum est; pactio perfecta erat. Ego in tabernaculo Kongra-Tonga somnum petiui.

Multo ante lucem Raymond vmerum meum agitans e somno excitauit.

«Omnia parata sunt», inquit.

Foras exii. Mane frigidum, vmidum, tenebricosum erat; tota castra dormire videbantur. Grando in equo ante tabernaculum sedebat; equa mea Paulina et mula qua Raymond vtebatur prope alligatae stabant. Sellas imposuimus ceteraque itineri necessaria ordinauimus. Nondum autem haec omnia perfecta erant, cum in castris motus oriri coepit et pellium tegumenta crepitabant et volitabant, dum mulieres ea de perticis detrahebant, vt ad profectionem se pararent.

Vbi primum lux apparere coepit, loco profecti sumus, per angustam inter saxa aperturam orientem versus e prato egredientes. Cum ad summum transitum venissem, equam conuerti atque paulisper substiti et castra in luce matutina pallida vix conspicua contemplatus sum. Omnia ibi apparatu profectionis tumultuabantur. Auerti tandem oculos, aegre quodammodo ab Indis quibuscum tam diu vixeram discedens. Deinde ad dextram conuersi inter saxa et pinos tam obscuros equitabamus vt aliquamdiu viam vix discernere possemus.

Regio ante nos iacebat fera et aspera, partim collibus partim planitiebus constans, modo aperta modo siluis pinuum quercuumque tecta. Vndique montium altissimorum velut moenibus circumdabatur. Prima luce siluae

recentes frigidaeque erant; vertices nebula circumdabantur, vapor autem lentus inter nemora quibus latera montium vestiebantur haerebat. Tandem summum cacumen nigri montis, qui ceteris altitudine praestabat, solis orientis aureo lumine tactum est. Grando, qui agmen ducebat, leuem vocem emisit.

Ingens quoddam animal subito e fruticibus exsiluit, et ceruus Americanus, vt mihi visum est, cornibus retrorsum super ceruicem proiectis, per spatium apertum ante nos praeteriit atque in pinos proximos velut mente captus impetu ferebatur. Raymond statim ex equo desiluit; prius tamen quam sclopetum emittere posset, fera ducentis iam iardis Anglicis distabat. Glandis ictus feram attigit, sed in parte corporis nimis humili vt vulnus mortiferum esset. Ceruus tamen in cursu se circumegit et inter arbores summa celeritate, itinere a priore prope ad angulum rectum deflexo, aufugit.

Ego quoque sclopetum emisi et vmerum eius fregi. Nihilo minus claudicans in vallem proximam siluestrem perrepsit, quo eum iuuenis Indus persecutus occidit. Cum ad locum peruenissemus, deprehendimus non ceruum Americanum esse, sed ceruum cauda nigra insignem, animal duplo fere maius quam ceruus vulgaris, in regionibus orientalibus omnino incognitum. Ceruum concidere coepimus. Sclopetorum fragor ad Indorum aures peruenerat; nondum opus perfeceramus cum plures ad nos accesserunt.

Pelle cerui Grandini relicta, quantum carnis volebamus post sellas suspendimus, reliqua Indis tradidimus, atque iter repetiuimus. Interea vicus profectionem instituerat tantumque processerat vt agmen anteire iam non possemus. Iter ita direximus vt quam proxime in eius viam incideremus. Breui inter obscuros truncos pinuum Indorum figuras transeuntium conspeximus. Iterum in eorum multitudine versabamur.

Etiam solito concitatius procedebant, angusto inter saxa et veteres pinos transitu dense conferti. Iam orientalia montis latera descendebamus; mox ad fauces asperas et difficillimas peruenimus, quae praerupto decliui deorsum ducebant. Vniuersa multitudo vno impetu effundebatur, saxeum iter implebat, non aliter atque torrens montanus violentus. Montes ante nos ardebant, iam per multas hebdomadas incendiis flagrantes.

Prospectus vasto quodam obscuri fumi velut mari velabatur. Vtrimque alta praecipitia, pinorum coronis in cacumine ornata, per fumum quasi capita audacter extollebant; vltra ea montium acuti vertices et fracta iuga per velum vix cernebantur.

Scaena per se magnifica erat et aspectu admodum grauis; sed cum omnis illa multitudo Indorum, armati bellatores, pueri nudi, puellae veste splendida ornatae, de montibus praecipiti cursu defluerent, spectaculum pictore praeclaro dignum praebuisset, quod nemo scriptor nisi alter Scottus verbis satis exprimere posset.

Per terram nuper combustam transiuimus, vbi sub equorum pedibus solum adhuc calebat, atque inter duo ardentium montium latera progressi sumus. Paulo post in mitiorem regionem descendimus, vbi per valles exiguas continuas iter ducebat, riuulo per eas fluente irrigatas, cuius ripae vuis crispis et ribibus agrestibus abundabant. Pueri et complures viri ab agmine passim digrediebantur vt baccas legerent. Longius descendentibus prospectus celeriter mutabatur.

Ardentes montes post nos relinquebantur, et per apertas valles ante oculos camporum immensitas instar oceani ad vltimum horizontem patebat. Indi per arborum ordinem, qui riuulum marginabat, egressi in campos ordine procedebant. Ego siti laborans ad aquam exiguam genu flexo procubui vt biberem. Cum rursus equum conscendissem, sclopetum meum imprudens inter herbas reliqui; mente enim aliis rebus occupata aliquamdiu equitaui priusquam sclopetum deesse animaduerti.

Confestim conuerso equo cursu citatissimo ad sclopetum requirendum regressus sum. Praetereuns agmen Indorum singulos bellatores, dum citato cursu praeterirent, diligentissime obseruabam; tandem sclopetum meum in manibus cuiusdam eorum cognoui. Cum accessissem et rem meam reposcissem, ille eam sine mora reddidit. Cum nullo alio modo officium eius remunerari possem, alterum e calcaribus meis detraxi et ei dono dedi. Summopere delectatus est, munus tamquam insigne beneficii atque honoris habens, statimque pedem protulit vt ei calcar alligarem.

Vbi id perfeci, calcar in latus equi violenter impressit; equus magno saltu prosiluit. Indus risit acriusque calcari instare coepit. Tum equus velut sagitta auolauit, inter clamores mulierum risusque et virorum voces, qui «Washtay!»—hoc est «Bene!»—exclamabant, tantam muneris mei vim admirantes. Equiti sella deerat, nec frenum vllum habebat nisi corrigiam coriaceam circa maxillam equi alligatam.

Equus igitur omnino regi non poterat; per campum summa celeritate ferebatur, donec et eques et animal post eminentiam terreni procul distantem euanuerunt. Hominem illum numquam postea vidi; nullam tamen ei calamitatem accidisse conicio. Indus equo insidens plus quam felis vitas habere videtur.

Vicus in campo aestu ardente iuxta radices montium consedit. Calor erat acris atque paene omnia penetrans. Tabernaculorum operimenta vno pede Anglico aut amplius supra solum sublata erant, vt aer aliquantulum permearet. Reynal autem vestem venatoris e corio ceruino factam deponere statuit et breuissimum Indorum vestitum induere.

Sic eleganter, vt sibi videbatur, ornatus in tabernaculo suo super pellem bisontinam se proiecit, nunc aestui maledicens, nunc ex fistula fumum ducens, quam mecum alternis vicibus communicabat. Aderat quoque delectus amicorum cognatorumque Indorum circulus. Canis catulus exiguus elixus nobis tamquam conuiuium valedictorium appositus est, cui in secundis mensis catinus ligneus vuis crispis ex montibus allatis plenus accessit.

«Illuc aspice», inquit Reynal, ostium tabernaculi monstrans; «videsne illam collium abruptorum seriem, quindecim circiter miliaria Anglica distantem? Age, videsne vltimum collem, in cuius fronte macula candida apparet? Num eum antea vmquam vidisse te arbitraris?»

«Mihi videtur», respondi, «eum esse collem sub quo castra posuimus, cum ad riuum Laramiensem ante sex aut octo hebdomadas moraremur.»

«Rem ipsam attigisti», inquit Reynal.

«I, Raymunde, et iumenta adducito», inquam; «hac nocte sub illo colle castra ponemus, cras mane ad castellum profecturi.»

Equa et mula mox ante tabernaculum steterunt. Dum sellas imponimus, complures Indi circa nos congregati sunt. Paulinae, equae meae paruae sed validae, velocis laborisque patientissimae, virtutes vniuersis in castris notae erant; itaque nonnulli hospites equos insignes, quibus ipsi vehebantur, ad me ducebant tamquam munera offerentes. Eorum oblationes statim recusaui, quoniam, si equos acciperem, miseram Paulinam in illorum hominum manus inhumanas tradere necesse foret.

Reynali vale diximus; Indis autem non item, quippe qui eiusmodi superuacaneis caerimoniis carere soleant. Castris egressi recta per campum ad rupem facie alba notabilem equitabamus, cuius iuga pallida in extrema caeli ora leniter attollebantur, nubis instar. Nobiscum Indus quidam profectus est, cuius nomen memoria excidit, quamquam vultus foeditas atque oris immanis latitudo memoriae meae alte inhaerent. Antilopes complures occurrebant; eas tamen negleximus.

Recto itinere ad destinatum locum per campos aridos et colles steriles contendimus, donec, die iam ad vesperum vergente, aestu, siti, lassitudine prope confecti, laetum tandem spectaculum conspeximus: longam

arborum seriem et profundum alueum quibus riuus Laramiensis agnosci poterat. Per densam vegetationem ingentium populorum Americanarum vetustate deformium, quae riuum marginabant, equitantes ad vlteriorem ripam transiuimus. Aquae celeres ac spumantes piscibus in vada saltu fluctuantibus refertae erant.

Cum alteram ripam attigissemus, equi ad aquam bibendam auidissime se conuerterunt; nos quoque genibus in arena positis eos imitati sumus. Nec multum processeramus cum loca iam nota apparere coeperunt.

«Iam domui appropinquamus, Raymond», inquam.

Ibi stabat arbor illa ingens, sub qua tam diu castra habueramus; ibi rupes albae, quae tabernaculum nostrum in flexu riui positum quondam despicere solebant; ibi pratum in quo equi nostri per hebdomadas pascebantur; nec procul aberat vicus canum pratorum, quorum miseros incolas persequendo multis horis, cum languerem, taedium leuare solitus eram.

«Nunc profecto vapulabimus», inquit Raymond, vultum latum et inanem ad caelum conuertens.

Re vera rupes et pratum, riuus et nemora celeriter obscurabantur. Ingentes atrarum nubium moles ab austro intumescebant, et tonitrua ominose murmurabant.

«Hic castra ponemus», inquam, densum arborum nemus paulo inferius ad riuum demonstrans. Ego et Raymond illuc equos conuertimus; Indus vero constitit nosque magna cum contentione reuocauit. Cum quid rei esset quaereremus, respondit duorum bellatorum manes inter illas arbores semper oberrare; si ibi pernoctaremus, eos tota nocte clamaturos, lapides in nos coniecturos, fortasse etiam equos nostros ante lucem ablaturos esse.

Cum commodum videretur eius opinioni obsequi, locum istorum mirabilium manium reliquimus et versus Chugwater citato cursu equitauimus, nam iam magnae pluuiae guttae cadere coeperant. Mox arbusculas populeas iuxta ostium riuuli crescentes conspeximus. Ex equis desiluimus, sellas detraximus, equos liberos dimisimus; deinde cultellis strictis inter virgulta ramos atque surculos caedere coepimus, vnde tegumentum aduersus imbrem strueremus.

Arbusculas altiores, dum adhuc radicibus haerebant, inclinauimus et frondes ramulosque recentes super eas coniecimus; ita tectum satis commodum confecimus. Frustra tamen laborauimus: tempestas nos vix attigit. Dimidio miliario Anglico a dextra nostra imber velut cataracta cadebat, tonitrua autem supra campum velut tormentorum militarium

series mugiebant; nobis feliciter paucae tantum guttae graues ab extrema nube delapsae sunt. Mox caelum serenatum est, solque magnifice occidit.

Sub frondoso illo tecto arcte conglobati cenam satis amplam ex cibo quem wasna vocant instituimus, quem mihi Weah-Washtay dederat. Indus fistulam suam et sacculum corticis salicis rubrae, quem shongsasha vocant attulerat; itaque, priusquam somnum caperemus, aliquandiu simul fumauimus. Prius tamen comes noster ore late patente circumiacentem regionem caute explorauerat.

Referre potuit octo viros, quos digitis enumerabat, paulo ante ibidem castra habuisse: Bisonette, Paulum Dorion, Antonium Le Rouge, Richardson, quattuorque alios, quorum nomina ignorabat. Quod totum re vera verissimum erat. Quo autem naturae instinctu haec tam certa comperisset prorsus nescio.

Adhuc obscura erat nox cum experrectus Raymond vocaui. Indus iam profectus erat, quippe qui ante nos ad castellum peruenire maluisset. Eum secuti per aliquod tempus summa in obscuritate equitauimus. Cum tandem sol velut globus aeris Cyprii candentis oriretur, decem miliaria Anglica a castello aberamus. Denique ex summo colle arenoso castellum Laramiense, adhuc multa miliaria a nobis remotum, conspicere potuimus, quod iuxta riuum velut parua macula cinerea in media illa interminabili solitudine stabat.

Equum continui et paulisper desuper eum locum contemplatus sum. Castellum mihi videbatur ipsum commoditatis et vitae ciuilis centrum. Haud diu autem morae fecimus in accedendo, cum maximam itineris partem equis incitatis conficeremus. Riuus Laramiensis adhuc inter nos et amica moenia intercedebat. Eo loco quo ripam attigeramus in aquam ingressi pedes e stapedibus sustulimus atque post tergum super sellam reposuimus; ita, quasi in equis genibus nixi, torrentem rapidum pedibus siccis transiuimus.

Cum ripam ascendimus, complures viri in porta apparuerunt. Tres ex iis nobis obuiam processerunt. Statim Shaw cognoui; sequebatur Henricus Chatillon, vultu sincero ac virili, postremus Deslauriers, lato risu nos excipiens. Conuentus neque ab vna neque ab altera parte merae ciuilitatis causa factus est.

Quod ad me attinet, iucundissima erat commutatio societatis, cum ab Indis aliisque hominibus eorum vitae genere non multum dissimilibus ad comitem meum generosum atque excelsi animi et ad ducem nostrum praeclaro corde praeditum rediissem. Meus quoque aduentus Shaw haud

minus gratus erat, qui iam de me haud laetas suspiciones concipere coeperat.

Bordeaux benignissime me salutauit atque cocum magno clamore arcessiuit. Hunc ministrum nuper acceperant; is enim haud ita pridem e castello Pierre cum plaustris mercatoriis aduenerat. Quamquam artem suam iactare fortasse poterat, materiam tamen parum idoneam ad eam exercendam habebat. Nihilo minus ientaculum ex panibus minutis, coffea carneque suilla salita constans mihi apposuit. Noua quasi vitae forma videbatur rursus in scamno sedere, cultello ac furca vti, patinam et poculum theae ante me habere, mensaeque similitudinem conspicere.

Coffea mihi suauissima videbatur, panis vero perquam grata nouitas erat; per tres enim hebdomadas nihil fere nisi carnem comederam, eamque plerumque sale carentem. Conuictus quoque amoenitas cibum commendabat; e regione enim Shaw sedebat, veste domestica eleganter quidem sed neglegenter indutus. Qui vult quam magni aestimanda sit consuetudo amici cuius animus cum suo consentiat, ei satis erit paucas hebdomadas solum in vico gentis Ogillallah commorari.

Si vero huic solitudini morbum debilitantem atque haud mediocriter periculosum adicere potuerit, multo etiam clarius huius rei pretium perspiciet.

Shaw iam plus duabus hebdomadibus in castello moratus erat. Eum in priore suo domicilio reperi, in amplo conclaui quo praefectus mercatorum, tum absens, vti solebat. In angulo mollis et lautus optimarum pellium bisontinarum aceruus erat; ibi me reclinaui. Shaw tres libros mihi attulit.

«Ecce», inquit, «Shakespeare tuus et Byron; ecce etiam Vetus Testamentum, in quo tantum poeseos inest quantum in duobus illis simul.»

E tribus deterrimum elegi, atque maiorem illius diei partem super pellibus bisontinis iacens splendidissimi illius ingenii operibus magna cum voluptate fruebar; quod nullam egregiorem victoriam rettulit quam quod efficere paene potuit vt miserum et minime virilem auctoris sui animum obliuisceremur.

CAPVT VICESIMVM · ITER SOLITARIVM

Eodem die quo ad castellum Laramiense perueneram, ego et Shaw in amplo conclaui nobis liberaliter attributo super duabus pellibus bisontinis otiosi recumbebamus. Aderat etiam Henricus Chatillon, qui loramenta et arma in cubiculum comportata curabat; duo praeterea aut tres Indi in solo complicatis membris sedebant, nos oculis intentis neque vmquam auertendis contemplantes.

«Hic», inquit Shaw, «omnibus fere rebus satis commode vixi, vna excepta: bonam shongsasha nulla ratione, nec pretio nec precibus, reperire licet.»

Ei sacculum coriaceum dedi optimae eius materiae plenum, quam ex Montibus Nigris attuleram. «Age vero, Henrice», inquit, «tabulam Papini ad concidendum aptam mihi porrige, aut illi Indo trade, vt mixturam concidat; id enim melius quam vllus albus nouit.»

Indus, nullo verbo edito, corticem tabaco iusta ratione permiscuit, fistulam impleuit ignemque admouit. Tum ego et comes meus de reliquo itinere consilia conferre coepimus; sed ante omnia Shaw mihi nonnulla narrauit quae inter absentiam meam in castello acciderant.

Ante hebdomadem fere quattuor viri ex regione trans montes sita aduenisse dicebantur, Sublette, Reddick aliique duo. Hi, paulo antequam ad castellum accederent, magnam Indorum manum, iuuenibus plerumque constantem, offenderant. Omnes e vico amici nostri Veteris Fumi erant, qui cum vniuersis suis summam erga albos amicitiam prae se ferebat. Itaque viatores sine vlla suspicione appropinquantes colloquium instituerant; repente vero eorum frena arrepta sunt, ipsi vero ex equis descendere iussi.

At illi, haudquaquam iussis parentes, calcaribus equos acriter incitauerunt atque e manibus Indorum eruperunt. Abeuntes clamorem, subsannantium risum et complurium sclopetorum fragorem post tergum audiuerunt. Nemo vulneratus est, quamuis globulus habenam Reddick

minus vno pollice Anglico a manu eius praeciderit. Hoc experimento inimicitiarum accepto, ad alia pericula statim subeunda parum procliues erant.

Statuerant versus meridiem sub radicibus montium ad castellum Bentii pergere; cum idem esset nostrum consilium, societatem itineris nobis obtulerunt. Sed vbi me reuerti non videbant, morae impatientes, proximi periculi obliti, sine nobis profecti sunt, polliciti se in castello Bentii nostrum aduentum exspectaturos. Inde omnes vna ad sedes cultas longum iter suscipere debebamus: via enim propter infestos Pawneos et Comanches haud parum periculosa erat.

Sperabamus autem in castello Bentii alios quoque socios nobis accessuros. Adulescens quidam e Kentuckia, cum agmine Russelii colonorum Californiam petentium in montes venerat; vnum e praecipuis propositis suis esse palam praedicabat Indum aliquem interficere. Quod facinus postea perfecit, non sine magno nostro aliorumque periculo, quibus per fines cognatorum Pawnei interfecti ira flagrantium transeundum erat.

Cum socios colonos fastidire coepisset, ab illis se separauerat et iam pridem cum aliquot comitibus ad fontes fluminis Arkansas iter instituerat. Ante profectionem litteras ad nos miserat, se in castello Bentii vsque ad nostrum aduentum mansurum atque inde nobiscum ad sedes cultas reuersurum significans. Sed cum eo peruenisset, quadraginta viros ad patriam repetendam paratos inuenit; prudenter igitur tam valido praesidio vti maluit.

Sublette quoque cum comitibus suis profectus est, vt hoc agmen assequeretur; vnde factum est vt, cum post sex fere hebdomades ad castellum Bentii perueniremus, ab omnibus sociis deserti rursus soli nostris viribus confidere cogeremur.

Sed haec nondum suo loco praemature commemoraui. Priusquam e sedibus cultis proficisceremur, Kearny ducem, Mackenzie, Wyeth nauarchum aliosque regionis peritissimos viros de hoc itinere consulueramus. Omnes vno ore monebant ne ad meridiem per illas solitudines procedere auderemus, nisi quindecim aut viginti saltem viris comitantibus. Periculum enim in eo situm erat, ne in bellicas Indorum manus incideremus.

Interdum per totam viae longitudinem, quae trecentis quinquaginta miliariis Anglicis porrigitur, ne vnus quidem homo occurrit; saepius

autem Arapahoi aliaeque gentes infestae vias obsident, ita vt viatoris capitis cutis et crines hostili manu abripiendi summo in discrimine versentur.

Quod ad praesidium quindecim aut viginti virorum attinet, eo tempore vix tota illa regio tot albos homines congregare poterat; quodsi potuisset, sumptus tam multorum hominum totidemque equorum conducendorum grauissimus futurus erat. Nihilo minus viam meridianam ingredi constitueramus. Aliae quidem duae e castello Laramiensi patebant, sed neutra tam iucunda neque alterutra periculo vacua erat.

Quare, quindecim illis aut viginti viris quos suaserant frustra quaesitis, cum iis proficisci decreuimus qui iam mercede nobis operam nauabant: Henrico Chatillon, Deslauriers et Raymond. Illi nihil recusabant, neque recusassent si iter periculosius etiam propositum esset. Henricus enim metu vacabat, reliqui duo consilio.

Ego et Shaw ad eiusmodi iter multo aptiores iam eramus quam paucis mensibus ante, cum primum campos ingrederemur. Cotidiana itineris consuetudo iam nobis nouitate caruerat, omnes profectionis castrorumque curae familiares erant. Vitam humanam nouo quodam habitu contemplati eramus: bipes ille, quem hominem vocant, ad primam fere naturae condicionem redierat. Vixeramus sine lege quae defenderet, sine tecto quod tegeret, sine vestibus e tela confectis quibus corpus velaremus.

Alter certe nostrum pane caruerat, caruerat sale quo cibos condiret. Mirum quantum imminuta esset sententia nostra de iis rebus sine quibus hominem neque viuere neque beate viuere posse putaremus. Equus, sclopetum et culter totum fere vitae necessarium apparatum efficiebant: his enim paratis, si modo vti scires, cetera omnia quae vere opus essent sponte sequerentur, atque etiam magna deliciarum copia.

Vnam insuper disciplinam breue hoc per campos iter nos docuerat: rebus praesentibus ex animo acquiescere, et quidquid futurum esset parui pendere. His ita constitutis ad relinquendum castellum Laramiense nos comparauimus.

Die quarto mensis Augusti, primo pomeridiano tempore, portis hospitalibus castelli Laramiensis supremum vale diximus. Iterum ego et Shaw iuncti per campum equitabamus. Primis quinquaginta miliariis Anglicis nobiscum erant Troché, venator pellium statura breuis, atque Rouuille, homo cuius condicionem vix definire posses, societatis pellium mercatoriae minister; ambo ad Bisonette negotiatorem, apud fontes riui Horse Creek castra habentem, proficiscebantur.

Ea pomeridiana vix sex aut octo miliaria Anglica confeceramus cum ad riuulum per aridum campum currentem venimus. Vtrimque cerasorum siluestrium arbusculae pomis maturis oneratae tam densae crescebant vt aquae tenui per eas labenti fere tegumentum praeberent. Ibi consedimus; ac, cum prae pigritia tabernaculum erigere nollemus, sellis in terram abiectis duas pelles bisontinas expandimus, super eas procubuimus fumumque haurire coepimus.

Interea Deslauriers sartagine occupabatur, Raymond equorum pascentium gregem custodiebat. Rouuille minister ei alacer aderat; nam se culinariam artem egregie callere profitebatur, atque furca arrepta cenam paranti operam nauabat. Is quidem, si ipsius sententiam rogares, omnium artium peritus erat, neque vllam occasionem praetermittebat qua varia sua ingenia ostenderet. Olim in circo Sancti Ludouici equestres ludos exercuerat; semel etiam circa castellum Laramiense capite inuerso equitauerat, Indis omnibus admiratione stupentibus. Praeterea castellani eum facetiis clarum habebant; et quoniam iocis non carebat atque incredibili alacritate pollebat, ea nocte vnus ipse castra magis quam omnes ceteri vna hilarauit.

Modo iuxta Deslauriers genibus nixus docebat qua ratione caro antiloparum in sartagine rectissime frigeretur; modo ad nos residens explicabat quomodo cauda equina artificiose intexeretur; nunc fictis narrationibus iactabat se olim bisontem marem cultro interfecisse, postquam caudam eius pleno cursu praecidisset, nunc mira quaedam de Papino mercatore narrabat.

Postremo librum Shakespeare in herba iacentem rapuit, atque duos fere versus titubanter et interruptis syllabis legit, vt litterarum peritiam ostenderet. Per castra saltabat et discursabat simiae petulantis more, assidue garrulus; quod vno momento ageret, id proximo quoque acturum minime crederes. Troché autem comes eius tacitus in herba sedebat, ne verbum quidem proferens, sed mulierculam quandam e gente Vtah, forma minime venusta, acri custodia obseruabat; adeo enim in eam zelotypus erat.

Postero die longius progressi latam sterilem depressionem, quam «Goché's Hole» appellant, transiuimus. Sub vesperum in praeruptas valles delapsi sumus, et quia aquam nullam inuenire poteramus, ad multam noctem iter protraximus. Mane proximo longam rupium albentium seriem praeterire debuimus: earum latera pluuiis tempestatibusque nudata tam lurida albedine horrebant vt oculis molesta essent. Cum per fauces

earum ascenderemus, in solo vestigia ingentia velut hominis immanis conspiciebantur.

Vestigia vrsi illius horridi erant, cuius multa iam pridie per alueos riuorum exsiccatorum videramus. Paulo post planitiem incultam transibamus, leniter vndantem vsque ad vltimum horizontem. Sol quidem clare lucebat, sed tenuis caligo aera implebat; colles longinqui aeris illusione insolitas formas distortasque induerant, atque ipsa extrema caeli ora adsidue mutari videbatur.

Ego et Shaw vna equitabamus, Henricus Chatillon solus paucis perticis Anglicis anteibat. Ille repente equum constituit et, conuersus ea vultus alacritate grauitateque quam commotus semper ostendebat, nos accedere iussit. Ad eum incitati aduolauimus. Henricus punctum quoddam nigrum in griseo campi tumore ostendit, quasi vno miliario Anglico distans. «Vrsus profecto est», inquit; «agite, aliquam nunc voluptatem capiemus. Iucundius enim erit cum hoc confligere quam cum tauro bisontino vetulo: vrsus horridus et validus et callidus est.»

Ita omnes simul concitauimus equos, ad pugnam acrem parati; nam hi vrsi, quamuis corpore grandes atque aspectu informes et tardi videantur, incredibili feritate atque agilitate praediti sunt. Interiecta campi tumiditas rem nigram e conspectu sustulit; mox rursus apparuit, sed iam prope abesse videbatur. Dum admiratione defixi intuemur, subito in duas partes discessit; vtraque alas explicauit atque auolauit.

Equos constituimus et Henricum respeximus, cuius vultus inter risum et pudorem mirifice fluctuabat. Ita etiam acerrimum eius oculorum acumen singularis aeris natura deceperat vt duas cornices magnas, quinquaginta perticis Anglicis distantes, pro vno vrso horrido miliario remoto habuisset. Per reliquum iter non desiimus eum de vrso alato irridere.

Pomeridie ad radices collis haud exigui peruenimus. Ascendentibus Rouuille de vitae nostrae statu atque rebus domesticis diligenter quaerebat; Shaw vero ei vxorem et prolem, quas numquam habuerat, fictis sed minutis narrationibus describebat, quibus ille nullo dubio credebat. Ex vertice collis flexuosos riui Horse Creek anfractus in campis infra iacentibus vidimus; paululum ad sinistram inter arbores fruticesque castra Bisonette agnoscere poteramus.

Tum Rouuille tam stupentem tamque ridicule inanem vultum induit vt quid accidisset quaereremus. Compertum est Bisonette eum hinc ad castellum Laramiense misisse eo solo consilio vt tabaci copiam reportaret. Amicus autem noster leuissimus inde ab aduentu ad castellum vsque ad

illud momentum totam causam itineris prorsus oblitus erat, atque centum miliaria Anglica via periculosa frustra confecerat.

Ad riuum Horse Creek descendimus atque vado transiuimus. In aduersa ripa Indus solitarius sub arbore equo insidens opperiebatur; nihil locutus, conuerso equo nobis dux ad castra praecessit. Bisonette locum egregium elegerat: riuus densa arborum serie saeptus tria latera prati lati viridisque circumdabat, in quo quadraginta fere tabernacula gentis Dacotarum in orbem disposita erant; vltra ea sex ferme tabernacula Shiennorum amicorum cernebantur. Ipse Bisonette more Indorum habitabat.

Ad tabernaculum eius admoti sedentem in interiore parte inuenimus, variis commoditatibus circumdatum quae in campis raro reperiuntur. Prope erat vxor Inda, paruuli rubicundi in tunicis e panno vario impresso huc illuc reptabant; adsidebat etiam Paulus Dorion, vultu coriaceo et vetere pallio albo, vna cum Antonio Le Rouge, stirpe partim Pawnea partim Europaea genito, Sibille negotiatore et aliis quibusdam viris albis.

«Nihil vobis nocebit», inquit Bisonette, «si vno aut altero die hic nobiscum manseritis, priusquam ad Pueblo proficiscamini.»

Inuitatione accepta tabernaculum in tumulo supra castra arboribusque proximo posuimus. Mox Bisonette nos ad epulas vocauit; eius quoque socii Indi identidem nos eiusmodi conuiuiis prosequebantur. Fortasse meminit lector me, cum ad vicum Indorum trans Montes Nigros venissem, quasdam familias abfuisse reperisse, quod cum ceteris montes transire recusauerant.

Ex iis ipsis familiis castra Bisonette constabant; multi vesperi ad me veniebant, vt de propinquis amicisque suis quaererent. Haud parum eos puduit audire se ipsos ignauia metuque paene fame consumi, cum reliqui vici incolae tabernaculis ad proximum tempus paratis magnam ciborum copiam collegissent atque in opulentia viuerent.

Socii Bisonette iam aliquamdiu cerasis siluestribus victitabant, quae mulieres vna cum nucleis contundebant et super pelles bisontinas ad solem siccanda expandebant. Sicca deinde sine vllo apparatu comedebantur aut variis mixturis, quae gustu mirificae putabantur, admiscebantur.

Postridie noua aduentus fama castra turbauit. Indus quidam cum familia sua ab Arkansas flumine totam viam confecerat. Inter tabernacula singulari grauitatis ac dignitatis specie incedebat, iactans se magna nuntia albis narranda attulisse. Cum mulieres eius tabernaculum erexissent, puerum filium misit qui viros albos et Indos nobiliores ad conuiuium inuitaret.

Conuiuae venerunt, atque in tabernaculo aestu suffocante tam dense humeris inter se compressi consederunt vt vix moueri possent. Hospes, cui nomen erat Confossor, in itinere bisontem senem occiderat; eius ventriculus elixus, corio ipso durior, maximam cenae partem efficiebat. Reliqua ex cerasis siluestribus et adipe vna in ampla olla aenea decoctis constabant.

Cibo distributo paulisper silentium fuit, dum omnes summa industria manducant; tum conuiuae, vno alteroue excepto, patinas ligneas inuersas ostenderunt, vt se hospitalitatem diligenter honorasse probarent. Confossor deinde tabulam materiae concidendae accommodatam protulit, mixturam fumificam parauit, complures fistulas impleuit easque inter conuiuas circumferri iussit. Quibus peractis, in strato erectus consedit, atque gestibus crebris narrationem orsus est.

Pueriles eius garritus referre nolo. Sic enim, vt pleraeque Indorum narrationes, ineptiis et rebus inter se pugnantibus implicabantur vt vix vnum veri vestigium inde elici posset. Quod tandem intellegere potuimus, hoc fere erat.

Ad flumen Arkansas fuerat, vbi sex magnas alborum manus ad bellum instructas viderat. Numquam antea crediderat tot albos homines in vniuerso orbe exsistere; ne dimidiam quidem partem eorum quos conspexerat. Equis grandibus, gladiis longis, sclopetis minoribus vtebantur; nonnulli etiam simili atque splendidissimo habitu militari induti erant. Ex his satis constabat turmas equitum sclopetariorum, fortasse etiam voluntariorum, per ripas Arkansas ascendisse.

Idem Confossor permulta alborum Meneaska tabernacula, a bisontibus longis cornibus praeditis tracta, viderat. Haec profecto nihil aliud erant quam plaustra bobus iunctis tecta, quibus militum commeatus vehebantur.

Paulo post his visis hospes noster Indum quendam ex Comanchium finibus nuper regressum offenderat. Hic ei narrauerat Mexicanos omnes ad magnam bisontum venationem egressos esse, Americanos autem in valle abrupta se occultasse; deinde, cum Mexicani sagittas omnes emisissent, Americanos sclopetis ignem edidisse, bellicos clamores sustulisse, impetum fecisse omnesque occidisse. Ex eo nihil certius colligere poteramus quam bellum cum Mexicanis indictum esse et proelium commissum quo Americani vicissent.

Cum post aliquot hebdomades ad Pueblo peruenissemus, audiuimus ducem Kearney per vallem Arkansas ascendisse et ducem Taylor apud Matamoras victorias rettulisse.

Eodem vespere, sole occidente, ingens multitudo in campo iuxta tabernaculum nostrum conuenit ad equorum velocitatem certaminibus experiendam. Omnis generis, magnitudinis colorisque equi aderant: alii ex California, alii e Ciuitatibus Foederatis, alii e montibus, nonnulli ex feris camporum gregibus. Candidi, nigri, rufi, cinerei erant, quidam maculis miris aut colore velut nubibus distincti.

Omnibus inerat ferus quidam inquietusque habitus, longe dissimilis placidae speciei equorum vrbanis stabulis educati. Qui cursu et animis ceteros anteibant, aquilarum pinnis e iubis caudisque pendentibus ornabantur. Quinquaginta aut sexaginta Dacotae aderant, grauibus amiculis e pellibus albicantibus a capite ad pedes obuoluti. Multi etiam Shienni aderant, quorum complures pallia Mexicana variegata super vmeros circumdederant, dextro tamen brachio nudo relicto.

Inter Indorum multitudinem permulti Canadenses erant, plerique ministri Bisonette; homines quibus solitudo pro patria est, qui focum castrensem domestico anteponunt. In laboribus, inopia atque periculis aequo animo viuunt atque etiam laeti sunt.

Horum hilaritas et laetitia numquam restingui potest; nemo melius scit curas huius mundi abicere et ipsum mundum praeterire sinere. Aderant etiam duo aut tres vtriusque stirpis homines, de quibus vulgo iactabatur singulos dimidio Indum, dimidio album, dimidio diabolum esse. Inter eos maxime conspicuus erat Antonius Le Rouge, laxioribus bracis indutus et tunica e panno vario fluitante.

Capiti sudarium circumligauerat, quo capillos nigros serpentum instar tortos contineret; infra illud oculi minuti malitiosa luce micabant. Equum egregium habebat colore cremeo, quem cum ceteris cursu certare omnino voluit. Itaque sella rudi atque in altum mucronem surgente deposita, frustum pellis bisontinae pro ea subiecit atque agili saltu conscendit.

Spatio vacuo facto signum datum est, et Antonius cum Indo aemulo velut fulmina ex turba proruperunt, vterque collo equi procumbens flagello graui Indico quam vehementissime vtens. Mox ambo tenebris absconditi sunt; Antonius tamen paulo post victor rediit, atque equi adhuc trementis et anhelantis ceruicem ouans leniter percutiebat.

Circiter mediam noctem, cum iuxta plaustrum nostrum humi in pelle bisontina inuolutus dormirem, Raymond accedens me excitauit. Aiebat rem quandam agi quam mihi spectare placeret.

Deorsum in castra prospiciens in vlteriore parte magnam Indorum turbam circa ignem congregatam vidi; flammae lumen eos per tenebras

densissimas illustrabat, et e medio coetu cantus ingens certis interuallis repetitus audiebatur, quo ipse Paganini exanimatus esset, interdum acutissimis clamoribus interruptus. Cum nox frigida esset, pellem circum me collegi atque ad locum accessi. Tam conferta erat atrorum corporum turba vt prope omne flammae lumen intercluderet.

Per turbam non nimis reuerenter me insinuanti princeps quidam obstitit, simulque significatum est hominem album ritibus eorum sollemnibus nimis appropinquare non licere. Circumgressus ad alteram partem, vbi hiatus modicus inter spectatores erat, omnia satis clare cernere potui, nec praesentia mea profana intimam coronam violaui. Sodalitas, quae «Corda Fortia» appellabatur, saltationem suam agebat.

«Corda Fortia» societas bellicosa est, ex viris vtriusque gentis, Dacotarum et Shiennorum, composita, cui soli iuuenes summa fortitudine praediti adscribuntur, aut certe talis virtutis laude gaudent. Lex eius praecipua, sane laudanda, iubet neminem ab incepto semel suscepto vmquam recedere. Singulae autem Indorum societates suum numen tutelare venerantur.

Cordibus Fortibus tutelaris spiritus vulpis specie fingitur; quam bestiam homo albus ad similem rem vix elegisset, quamquam calliditas eius atque cautio Indorum opinionibus de honestate belli satis congruunt. Saltatores ignem perpetuo circumibant; singulorum corpora modo flammeo lumine fulgida, modo nigerrima vmbra absorpta apparebant, prout inter ignem et spectatores transibant.

Vulpis patronae callidos gestus et voces imitatione ridicula sed accuratissima exprimebant. Tum repente ingens vlulatus edebatur; plures alii bellatores in circulum desiliebant atque, vultibus ad caelum sideribus vacuum erectis, omnes pedibus terram quatiebant, vociferabantur, arma vibrabant, velut tot daemones furentes.

Ibi vsque ad proximum pomeridianum tempus mansimus. Tum ego et comes meus tribus famulis comitantibus e castris ad Pueblo profecti sumus, quod trecentis miliariis Anglicis distabat; iter duas fere hebdomades duraturum arbitrabamur. Per hoc tempus omnes optabamus ne quemquam hominem obuium haberemus: si quis occurreret, eum hostem fore verisimile erat, apud quos sola sclopeta nostra pro litteris commeatus valerent. Duobus primis diebus nihil relatu dignum accidit.

Tertio autem mane res incommoda incidit. Castra ad riuulum in amplo campi recessu posueramus. Deslauriers multo ante lucem surrexerat atque, priusquam ientaculum pararet, equos omnes, vt muneris eius ratio

postulabat, liberos dimiserat. Frigida caligo humi adhaerebat, ita vt, cum reliqui experrecti essent, animalia prorsus e conspectu euanuissent.

Non nisi diu solliciteque quaerendo ex vestigiis cognoscere potuimus quo contenderant. Equi omnes versus castellum Laramiense abierant, mulo sene contumaci praeeunte; quamuis multorum pedes vinculis impeditos haberemus, tria miliaria Anglica processerant antequam eos consecuti rursus in castra agere possemus.

Per duos tresue dies deinceps desertum aridissimum transibamus. Nihil fere herbae nisi rari breuis graminis fasciculi, calore exsiccati atque contracti, crescebat. Mirorum insectorum reptiliumque magnus numerus apparebat: ingentes grillos nigros et virore vitri obscuri nitentes, locustas alis carentes paene incredibili magnitudine, sub equorum pedibus tumultuantes videbamus; lacertae innumerabiles per herbam fulminis celeritate discurrebant. Mirabilissimum tamen animal erat quod vulgo «rana cornuta» vocabatur.

Vnam cepi Deslauriers curandamque commisi; ille eam in calceo e corio molli facto inclusit ac ligauit. Post mensem fere animal captum inspexi; cum viuum et vegetum inuenissem, caueam e pelle bisontina ei paraui, quae in plaustro suspensa erat. Sic incolume ad sedes cultas peruenit. Inde vsque ad Bostoniam in arca anguste compressum translatum est, cui tamen singulis noctibus aer recens admittebatur.

Ad finem itineris perductum sub vitro positum est, vbi per menses aliquot summa tranquillitate sedebat, modo albam gulam inflans, modo contrahens, spectatoribus omnibus mirantibus. Tandem media fere hieme, quodam mane, animam efflauit; nunc in museo Agassiziano intra vas spiritu vini repletum seruatur.

Mortem eius fami attributam esse audiui; idque sane veri simillimum erat, cum sex totos menses nihil omnino gustauisset, quamuis parui admiratores pietate moti multa suauissima edulia ei obtulissent. Eisdem in campis aliquanto maiora quoque animalia inuenimus. Innumerabilis erat earum bestiolarum multitudo quae «canes campestres» appellantur.

Saepe per multa milliaria campi duri siccique crebris tumulis erant operti, quos istae bestiolae circa specuum ora erigunt; nobis praetereuntibus vndique voces acutae velut latratus obstrepebant. Habitatorum nasi vix ex foraminibus conspiciebantur, sed curiositate satis expleta ilico euanescebant.

Audaciores interdum in summis tumulis sedentes nos voce stridula increpabant, caudas ad singulos clamores vehementer agitantes. Canes

tamen re vera non sunt, sed exiguae marmotae lepore paulo minores. Vbi periculum propius accedebat, se vertebant, calces in aera proiciebant ac momento in specus praecipites descendebant. Sub occasum solis, praesertim si pluuia immineret, tota gens supra terram emergebat.

Eas saepe circa specum cuiusdam ciuis gratiosi magnis coetibus congregatas videbamus. Ibi omnes erectae sedebant, caudis humi explicatis, pedibus anterioribus ante candida pectora pendentibus, atque inter se acerrime stridendo garriebant quasi de re publica magna agerent; dominus autem specus in summo tumulo sedens conuictui suo placido vultu praesidebat.

Interea aliae ab vno specu ad alium cursitabant, velut grauissima rei publicae subterraneae mandata obeuntes. Serpentes autem canibus campestribus inimicissimi esse videntur; saltem de his bestiolis tam bene sentio vt eas cum illis lubricis hospitibus amicitiam colere credere nolim, qui inter foramina passim apricantur et, vbi terrentur, in ea se recipiunt.

Noctuae quoque paruae, vultu graui et sapienti, inter canes campestres habitant; qua tamen ratione cum illis viuant numquam explorare potui.

Quinto post discessum e castris Bisonette die, pomeridie iam prouecto, aquae cursum haud exiguum procul videre visi sumus; vbi propius accessimus, magna cum spei deceptione solum alueum arenosum atque siccum inuenimus, in quo omnis aqua subsederat euanueratque. Discedentes alii huc, alii illuc ripas peruestigauimus; nullum tamen aquae vestigium, ne arenam quidem vmidam, reperimus.

Veteres populi ad ripam crescentes, fulminibus tempestatibusque misere laceratae, siti tabescebant; in ramis mortuis summae arboris sex ferme cornices raucis vocibus crocitabant quasi ominosi mortis nuntii. Nihil aliud nobis restabat quam procedere. Nusquam aqua propior quam ad ramum meridionalem fluminis Platta reperiebatur, decem fere miliariis Anglicis distantem. Itaque irati tacitique per solitudinem aequam velut mare late patentem processimus.

Caelum inde a mane tenui caligine vaporibusque obductum erat, sed iam ingentes nubium moles in occidente congregabantur. In immensam altitudinem supra horizontem surgebant; eas contemplans vnam nubem ceteris atriorem, specie singulari atque in conum desinente, animaduerti. Cum paululum post iterum eo oculos rettulissem, idem obiectum adhuc cernebam.

Modo obscure apparebat, modo lineamenta eius acutissime definiebantur; sed cum circa eam aliae nubes mouerentur, formas

mutarent atque dissoluerentur, illa in medio fixa immotaque in altum assurgebat. Cogitaui igitur montis verticem esse; altitudo tamen eius mentem paene stupefaciebat. Recte conieceram: cacumen Longii erat, quod olim inter altissimos totius iugi Montium Saxosorum numerabatur, quamquam recentiores explorationes aliter docuerunt.

Mox densiores tenebrae eum verticem absconderunt; numquam postea eum vidimus, nam postero die et aliquandiu deinceps aer tanta caligine implebatur vt longinqua omnia prorsus occultarentur.

Iam multum noctis processerat. Recto itinere relicto ad flumen qua proxime poteramus contendimus; in summa tamen obscuritate viam certo dirigere difficile erat. Raymond ex vno latere, Henricus ex altero equitabant; vterque paulo post conclamauit se ad voraginem altam peruenisse.

Inter Scyllam et Charybdim caeci fere cursum tenebamus; mox, vt videbatur, vndique praealtis fissuris ita implicati sumus vt vix vlla esset fugae spes. Tam atra nox erat vt ne vnam quidem perticam Anglicam quoquam versus videre possemus. Per fossam quandam haud profundam plaustro quoque transducto nos aliquatenus expediuimus. Tum ad praeruptum descensum venimus, in quem nos praecipitauimus nescientes quid infra iaceret; passim rami baculique aridi magno fragore frangebantur.

Super capita nostra quaedam magnae vmbrae imminebant, ante oculos autem tenuis splendor quasi aquae nigrae sublucere videbatur. Raymond equum in arborem impegerat; Henricus ex equo desiliit, humum manibus explorauit satisque ibi graminis equis pascendis esse affirmauit. Vnusquisque priusquam sellam detraheret equos suos quo poterat modo ad aquam deduxit. Duobus tribusue qui fugam meditari videbantur religatis, reliquos soluimus atque inter aridos ramos in solo procubuimus vt dormiremus.

Mane comperimus nos iuxta ramum meridionalem Platta consedisse, fruticibus et herbis luxuriantibus circumdatos. Superioris noctis ciborum penuriam largo ientaculo pensantes iter denuo suscepimus. Vix duas aut tres perticas Anglicas a castris progressus Shaw mulum sistere, sclopetum intendere, diu collimare, deinde in rem aliquam inter herbas occultam sclopeto explodere vidi. Tum Deslauriers prosiliit, atque flagello hostem latentem caedens exsultare coepit.

Deinde inclinatus serpentem crepitantem ingentem e gramine collo prehensum extraxit, cuius caput globulo Shaw prorsus comminutum erat.

Cum eum brachio extento triumphans suspenderet, cauda adhuc lente contorta humum paene tangebat; corpus autem crassissima parte tam grande erat quam validi viri bracchium. Quattuordecim caudae crepitacula habebat, sed extremitas obtusa erat, quasi multo plura olim gestasset.

Ex eo tempore vsque ad Pueblo cotidie quattuor saltem aut quinque eiusmodi serpentes interficiebamus, dum in arena ardenti in spiram conuoluti crepitabant. Shaw, tamquam sanctus Patricius nostri agminis, quoties ipse aliusue serpentem occiderat, caudam ei detractam in marsupio glandium seruabat; mox marsupium crepitaculis et magnis et paruis refertum erat. Deslauriers quoque flagello suo non exiguam laudis partem meruit.

Post vnum aut alterum diem serpentem exiguum, sesquispithamam longitudine, triumphans ostendit, cui in extrema cauda vnum modo crepitaculum recens natum inerat.

Ramum meridionalem fluminis Platta vado transiuimus. In vlteriore ripa vestigia castrorum amplissimorum Arapahoorum apparebant; inter arbores sparsas fere trecentorum ignium cineres, reliquiae casularum sudatoriis vsibus destinatarum aliaque omnia castrorum diuturnorum instrumenta conspiciebantur. Locus tamen iam complures menses desertus erat.

Paucis miliariis Anglicis vltra recentiora Indorum vestigia offendimus: signa duorum triumue tabernaculorum, quae pridie tantum transisse videbantur; singulorum pedum impressiones in sicco puluere prorsus distinctae erant. Praesertim notauimus calcei mollis vestigium, cuius dominus parcimonia ductus magnum assumentum in soleam consuerat. His signis non multum turbabamur, cum bellatores numero vix plures quam nos ipsi esse viderentur.

Meridie sub muris magni castelli requieuimus, quod aliquot annis antea dominus St. Vrain in illa solitudine aedificauerat. Iam desertum erat atque ad ruinam celeriter inclinabat. Muri lateribus crudis exstructi a summo ad imum rimis hiebant; equi nostri ad introitum neglectum pauore resiliebant, vbi ingentes valuae cardinibus euulsae humi iacebant.

Area interior herbis passim obducebatur; longae vero conclauium series, in quibus olim mercatores, Canadenses et mulieres Indae variis gentibus permixti habitauerant, turpiter dirutae erant. Duodecim miliariis Anglicis longius, prope locum vbi castra posuimus, alterius quoque castelli reliquiae desertae neglectaeque maestum adspectum praebebant.

Postero mane prima luce res nos valde perterruit. Prope ingentia Arapahoorum castra nuper relicta transiuimus; quinquaginta fere ignium reliquiae adhuc humi fumabant, et multa indicia ostendebant Indos intra duas tantum horas ante nostrum aduentum discessisse. Eorum vestigia viam nostram recto angulo secabant et ad colles, dimidio miliario Anglico a sinistra remotos, ducebant.

Mulieres quoque et liberi cum illa manu erant, vnde periculum congressus cum iis multo minus futurum erat. Henricus Chatillon castra et vestigia diligentissime explorabat, vultu periti hominis qui rem suam quasi artificium tractaret.

«Quid si in eos incidissemus, Henrice?» quaesiui.

«Nempe», respondit, «manus porrigimus et omnia quae habemus damus; illi cuncta auferunt, et tum, opinor, nos non occidunt. Fortasse tamen», addidit vultu immoto placidoque oculos attollens, «fortasse non sinimus nos spoliare. Fieri potest vt, priusquam appropinquent, in vallem aliquam aut sub fluminis ripam recipi possimus. Tum, vt scis, cum illis pugnamus.»

Eiusdem diei meridie ad riuum Cherry Creek peruenimus. Ibi multa cerasa siluestria, pruna, vuae crispae et ribes inueniebantur; ipse tamen riuus, sicut plerique alii quos transieramus, aestu exaruerat, ita vt puteolos in arena fodere cogeremur, vnde nobis et equis aquam suppeditaremus. Post biduum ripas eius, quas per aliquod tempus secuti eramus, reliquimus atque iugum excelsum transire coepimus, quod aquas fluminis Platta ab aquis Arkansas diuidit.

Facies regionis prorsus mutata erat. Pro campis aestu ardentibus per valles asperas ferasque inter colles pinetis tristibus coronatos transibamus. Inter eas solitudines nocte diei sexti decimi Augusti castra posuimus. Tempestas imminebat: sol inter ingentes atrarum nubium moles rubro quasi sanguineo lumine praetextas occidebat. His tamen ominibus neglectis tabernaculum erigere non curauimus, sed laboribus fessi humi prostrati obdormiuimus.

Media fere nocte tempestas erupit, atque inter tenebras tumultumque tabernaculum ereximus. Mane autem serenum caelum rediit, et longe super solitudinem cacumen Pike niue candidum sublime eminebat.

Per vastas pinorum siluas pergebamus, in quarum ramis magni sciuri nigri saltabant. Ex vlteriore siluae margine campum iterum conspeximus, qui quasi immensa concha ante nos depressus iacebat; miliario fere ante nos punctum nigrum per eum moueri videbatur. Bison certe erat, vt

putabamus. Henricus sclopetum denuo puluere armauit et concitato equo praecucurrit. Ad sinistram bestiae tumulus saxeus humilis erat, quo Henricus ad se occultandum accedens vsus est.

Post breue interuallum tenuis sclopeti sonus auditus est. Bison, e longinquo spatio trecentarum fere iardarum Anglicarum letaliter vulneratus, furens in orbem currere coepit. Tum ego et Shaw citatis equis accessimus atque praetereuntis, dum ira doloreque spumabat, latus sclopetis breuibus petiuimus. Semel iterumque in nos impetum fecit, sed vires celeriter deficiebant; tandem genibus procubuit.

Vno tantum momento per iubam nigram implexam oculis ardentibus inimicos respexit, deinde in latus corruit. Etsi macilentus erat, magnitudine pondereque maximum taurum superabat. E naribus vna sanguis et spuma erumpebant dum mugiebat humumque vngulis sulcabat, herbas glebamque euellens. Latera eius velut ingentes folles attollebantur rursusque demittebantur, sanguine ex vulneribus globulorum salienti. Subito oculi, qui modo torue fulserant, in speciem gelatinae exanimis mutati sunt.

Immobilis in terra iacebat. Henricus super eum inclinatus cultro paruam incisuram fecit; carnem tum nimis acrem et duram esse ad cibum iudicauit. Ita spe commeatus augendi frustrati abequitauimus, cadauere lupis relicto.

Pomeridie montes ingentis muri instar non longe ad dextram consurgere vidimus. «Des sauuages! des sauuages!» exclamauit Deslauriers vultu pauido circumspiciens, flagello montium radices demonstrans. Nam procul complura puncta nigra celeriter moueri conspiciebantur, quasi equites effuso cursu ferrentur.

Henricus Chatillon, Shaw et ego ad ea exploranda citato equo contendimus; tum haud sine risu comperimus Arapahoos quos suspicati eramus nihil aliud esse quam cacumina nigrarum pinorum quae iuxta vallem angustam crescebant. Eorum summitates vix supra campi oram emergentes et, nobis ipsis procedentibus, moueri visae equitum ordinem plane simulabant.

Inter valles fissurasque castra posuimus, per quas riuulus spumans cum strepitu decurrebat. Ante solis ortum mane montium niuibus tectorum iuga tenui roseo colore pulcherrime tingebantur. Procedentibus nobis nobilissimum spectaculum oblatum est. Sex aut octo miliariis Anglicis ad dextram cacumen Pike atque ingentes eius fratres e plano campo assurgebant quasi e profundo mari emergentes.

A summis verticibus ad planitiem infra iacentem nube velut pallio obuoluti erant, quae assiduo motu validis ventis agitari videbatur. Modo vnum cacumen niueum in summa solitudine horrendum repente emergebat; vbi nubes paulum findebantur, siluae tristes, praecipitia immania, candidae niuium maculae, voragines et fauces nocte ipsa nigriores momento ostendebantur, mox rursus oculis subtrahebantur.

Non poteram quin mihi e carmine quod Childe Harold inscribitur ea stropha in mentem veniret:

Aurora exoritur; surgunt cum ea seuera Albaniae iuga,
Atrae Sulii rupes et Pindi mediterraneum cacumen,
Nebulis semitecta, riuulis niualibus madentia,
Fuluis et purpureis variata undique ductibus,
Exsurgunt; et, dum nubes hinc atque illinc rumpuntur,
Montanorum habitacula suis in iugis ostendunt.
Hic lupus errat, hic aquila rostrum exacuit;
Volucres rapaces, ferae, homines feris ipsis ferociores apparent,
Coactaeque procellae annum vergentem undique quatiunt.

Singuli paene huius descriptionis versus, vno tantum excepto, ante oculos nostros veritate ipsa superabantur. Nullae enim in illis iugis montanorum sedes visebantur. Soli per aestatem hiememque feri homines sine certa sede vagantes ea loca inuadunt.

«Manus eorum contra omnes, et manus omnium contra eos.»

Postero die montes iam longius a nobis distabant. Atra nubes super eos descendit, atque ingens tonitrus fragor per rupes resonans auditus est. Breui omnia tenebris obducta sunt et imber velut cataracta effusus est. Sub vetere arbore populea ad riuum stante perfugium inuenimus, ibique opperti sumus dum procellae impetus deferueret.

Nubes eo ipso loco vbi primum coierant discesserunt, et tota illa sublimis montium congregatio subito calido solis lumine perfusa est. Speciem potius amoenae visionis ex fabulis orientalibus quam rei praebebant in illa vastissima solitudine vere exsistentis; omnia in tenerum iucundissimumque caeruleum colorem quasi diffluebant, caelo Neapolitano vel limpido mari quod apricas Caprearum rupes alluit haud dissimilia.

Ad sinistram caelum adhuc atramenti instar nigrum erat; sed duo arcus caelestes concentrici ex illo splendide eminebant, cum procul ante nos nubes discerptae vento fugerent et tonitrua recedentia infesto murmure personarent.

Eo die post meridiem atque insequenti mane ripas riui qui La Fontaine qui Bouille appellatur secuti sumus; nomen ei dedit fons feruidus, cuius aquae in eum defluunt. Cum meridie constitissemus, sex aut octo miliariis Anglicis a Pueblo aberamus. Rursus profecti ex vestigiis recentibus cognouimus equitem quendam modo nos exploratum venisse; ille castra dimidia fere parte circumuectus erat, deinde plenissimo cursu ad Pueblo redierat. Cur tam sollicite nos vitaret intellegere non poteramus.

Post vnius horae equitationem ad marginem collis peruenimus, vnde conspectus optatissimus apparuit. Infra per vallem inter arbores nemoraque Arkansas flumen decurrebat, et inter latos segetum campos prataque viridia, in quibus pecora pascebantur, humiles vici Pueblo muri e crudo luto exstructi velut in sinu latebant.

CAPVT VICESIMVM PRIMVM · PVEBLO ET CASTELLVM BENTII

Ad portam oppidi Pueblo appellati accessimus. Castellum erat miserabile, structura perquam rudis, nihil aliud fere quam spatium magnum quadratum muro luto exstructo circumdatum, qui rimosus ac paene dirutus deformiter apparebat. Sudes graciles quibus muri summitas muniebatur magna ex parte confractae iacebant; ipsa porta tam laxe cardinibus ligneis pendebat, vt siue eam aperire siue claudere conareris, protinus corruituram crederes.

Duo aut tres Mexicani sordidi, amplis galeribus insigniti et vultibus hirsutis horrida barba paene obrutis, prope ripam fluminis ante castellum desides morabantur. Hi vbi nos aduentare conspexerunt euanuerunt. Nos autem ad portam equis progressos excepit homunculus corpore leuis et motu agilis, qui obuiam egressus est: vetus ille amicus noster Ricardus erat.

E castello Laramiensi iter ad Taos mercaturae causa susceperat; sed vbi ad Pueblo peruenit, bello prohiberi se quominus longius iret animaduertit, atque ibi quietus manebat, donec regio armis subacta iter denuo permitteret. Hospitum partes ipse suscipere sibi videbatur. Itaque dextras nostras effuse concutiens intra aream castelli nos duxit.

Ibi plaustra eius magna, qualibus ad Sanctam Fidem iter fieri solet, coniuncta stantia vidimus. Paucae feminae Indae, nonnullae Hispanae, paucique Mexicani, tam humiles et miseri quam ipse locus, segniter vagabantur. Ricardus nos in praecipuum Pueblo conclaue deduxit, paruum cubiculum parietibus luteis, pro materia tamen satis eleganter perfectum, quod crux cum Christi imagine, speculum, Virginis Mariae effigies et pistola equestris rubigine obducta exornabant. Sellae nullae aderant; pro eis arcae complures cistaeque circum parietes dispositae erant.

Post id cubiculum alterum erat, minus splendide instructum, vbi tres aut quattuor puellae Hispanae, quarum vna forma praestabat, in angulo ad focum luto structum placentas coquebant. Eae pallium quod poncho

appellant attulerunt atque in pauimento instar mantilis explicauerunt. Breui cena apposita est, quae nobis luxuriosa videbatur; circum eam pelles bisontinae complicatae hospitibus pro sedibus positae sunt. Adfuerunt praeter nos duo aut tres Americani. More Turcarum humi consedimus atque de rebus nouis quaerere coepimus.

Ricardus narrauit exercitum ducis Kearney abhinc fere tres hebdomadas e castello Bentii ad Sanctam Fidem oppugnandam profectum esse, atque, vt fama recentissima ferebat, iam angustias montium ad vrbem ducentes appropinquasse. Vnus ex Americanis ephemeridem vsu detritam protulit, in qua proelia ad Palo Alto et Resaca de la Palma commissa describebantur.

Dum de his rebus colloquimur, aditus obscuratus est ingenti quodam homine corpore dissoluto et incessu inconcinno, qui manibus in loculis defixis antequam intraret cuncta otiose perlustrabat. Bracas e panno fusco domi contexto gerebat, cruribus suis nimis breues, et in balteo pistolam cultrumque Bowie dictum gestabat. Caput cum vno oculo ampla fascia lini albi inuolutum habebat. Postquam satis circumspexit, lento gradu introgressus in arcam se coniecit.

Octo aut decem eiusdem generis homines secuti sunt, qui nullo prorsus pudore per cubiculum se disposuerunt et reliquos intueri coeperunt. Ego et Shaw mutuo nos aspeximus. In mentem vehementer reuocabant colonos Oregonenses; sed hos hospites non inuitatos quidam oculorum fulgor et labrorum compressio ab illis quos olim in campis cognoueramus distinguebant.

Statim nos quaestionibus velut iudices interrogando fatigare coeperunt, quaerentes vnde venissemus, quid deinceps acturi essemus et quae spes reliquae vitae nobis proponerentur.

Vir cui caput fascia obuolutum erat paucis ante diebus casu admodum infelici affectus fuerat. Ad flumen aquam petitum descenderat, et inter teneras salices in loco humili crescentes viam sibi aperiebat, cum subito in vrsum griseum ingentem incidit. Is modo taurum bisontinum deuorauerat et post talem epulum procubuerat vt somno cibum concoqueret.

Vrsus posterioribus pedibus innixus hominem tanta vi pede anteriori percussit, vt frontem eius prorsus nudaret, anteriorem capitis cutem vnguibus auelleret, atque vnum oculorum vix non laederet. Fortunate fera, recenti pastu nimis saturata, ad pugnam minime procliuis erat. Socii hominis qui proxime sequebantur clamorem sustulerunt; vrsus autem discessit et salices recedendo lento gradu prostrauit.

Illi viri erant ex grege Mormonum, qui, ceteros emigrantes merito metuentes, e sedibus suis discedere distulerant donec omnes alii profecti essent. Ea mora factum erat vt castellum Laramiense sero adeo attigissent, nec iam Californiae iter persequi possent. Cum audiuissent prope fontes fluminis Arkansas agros bonos esse, Ricardo duce ad superiores Arkansas regiones transierant, atque tum hiemare parabant in loco a Pueblo dimidio fere miliario Anglico distante.

Cum Ricardum valere iussissemus, sol iam occasum appetebat. Porta egressi angustam fluminis Arkansas vallem despicere poteramus, aspectu pulcherrimam, nobis vero, diu desertis montibusque assuetis, multo pulchriorem. Altae arbores ripas fluminis vtrimque comitabantur, prata virentia ex vtraque parte patebant, et excelsi colles abrupti tranquillo solis lumine perfusi angustam vallem claudebant.

Mexicanus quidam equo insidens armentum boum ad portam agebat. Tabernaculum nostrum paruum et album, quod ministri sub magna arbore in prato tetenderant, spectaculo gratissimum ornamentum addebat. Cum ad illud peruenissemus, Ricardum Mexicanum misisse repperimus, qui magnam copiam frumenti Indici adhuc virentis atque holerum afferret et nos inuitaret, vt quidquid vellemus ex agris circa Pueblo sitis libere sumeremus.

Oppidani cotidie metuebant ne alii, nobis multo voraciores, in se incurrerent. Quotannis, vbi maizium maturescere incipit, Arapahoi complura milia numero circum Pueblo castra ponunt. Pauci illi albi homines, qui tantae multitudinis barbarorum voluntati prorsus obnoxii erant, necessitatem in speciem liberalitatis vertere malunt: aduentantibus comiter occurrunt, dextras eis iungunt atque omnem messem eorum potestati permissam esse significant.

Arapahoi verba pro veris accipiunt, frugibus largissime vtuntur et saepe equos suos deinde in segetes immittunt. Tantum tamen prudentiae habent, vt partem frugum intactam relinquant, quo agricolis sit causa cur verno insequenti denuo serant, vt illis iterum messis suppetat.

Homines in hac terrarum parte in tres quasi ordines distribuuntur, qui pro dignitate ita collocantur: homines albi, Indi, Mexicani; his postremis ne honorificum quidem nomen «alborum» conceditur.

Quamquam vesperi sol calidus occiderat, mane insequenti tristis et maestus dies illuxit. Imber continuo cadebat, nubibus vsque ad summas arbores demissis. Flumen transiuimus vt Mormonum sedes inuiseremus. Dum per aquam equitabamus, nonnulli castorum venatores equis vecti ex

aduersa ripa flumen intrabant. Tunicae e pellibus ceruinis confectae imbribus penitus maduerant atque membris ita adhaerebant, vt aspectus earum vmore grauis et miserandus esset.

Aqua per vultus eorum defluebat, stillabatque de extremis sclopetis et ex pedicis ferreis quas quisque ad arcum anteriorem sellae gestabat. Viri cum equis suis adeo miseri ac deplorati videbantur, vt risum tenere non possemus, obliti quam saepe ipsi eadem in calamitate versati essemus.

Post dimidiam horae equitationem plaustra Mormonum alba inter arbores disposita conspeximus. Secures resonabant, arbores cadebant, casae e trabibus exstruebantur ad siluae marginem atque in proximo prato. Aduenientibus nobis Mormones opus omiserunt, super ligna circum nos consederunt, atque grauissime de quaestionibus theologicis disputare, de iniuriis sibi a «Gentilibus» illatis queri, et magni templi sui apud Nauuoo amissi casum deplorare coeperunt.

Cum vnam fere horam apud eos commorati essemus, in nostra castra regressi sumus, laeti quod coloniae praesentia istorum caecorum ac desperatorum fanaticorum liberatae essent.

Postero mane e Pueblo ad castellum Bentii profecti sumus. Raymundi mores proximis diebus minus nobis quam antea probabantur, ideoque eum, simul ac ad oppidum venimus, a ministerio dimiseramus. Ita quattuor tantum, nobis ipsis numeratis, in comitatu supererant. Qua via deinceps ituri essemus nondum satis constitueramus.

Iter a castello Bentii ad sedes Americanorum, quod sescentorum fere miliarium Anglicorum aestimabatur, eo tempore periculosum erat. Postquam exercitus ducis Kearney transierat, ingentes Indorum infensorum multitudines, praecipue Pawneorum atque Comanchorum, circa nonnullas viae partes conuenerant. Nec multo post tam multi ac temerarii facti sunt, vt vix vlla manus viatorum, quamuis numerosa, a castello ad fines colonorum sine aliqua hostilitatis nota transiret.

Ephemerides illius aetatis satis testantur talem fuisse rerum condicionem: multi homines interfecti, equi muliique plurimi abrepti erant. Haud ita pridem iuuenem quendam conueni, qui e Sancta Fide ad castellum Bentii autumno iter fecerat; ibi septuaginta viros reppererat, qui se solos, quamuis tam multi essent, ad colonias proficisci non satis fortes arbitrabantur, atque supplementum opperiebantur.

Haec nimia formido, etsi hominum inscitiam credulitatemque plane prodit, ostendere tamen potest quantus terror per regionem peruasisset. Cum nos mense Augusto ibi versaremur, discrimen nondum tantum erat.

Nec quicquam in propinquo erat quod nos magnopere alliceret. Praeterea existimabamus nos ibi dimidiam fere hiemem exspectare posse nec tamen vllum agmen reperire cui nos ad colonias petendas adiungeremus: nam Sublette et ceteri, in quorum auxilio spem posueramus, sicut Ricardus rettulerat, iam e castello Bentii abierant.

Ad id tempus Fortuna nobis in itinere benigna adfuerat. Itaque statueramus illius beneuolentiae dum duraret vti, eamque etiam in posterum nobis fauturam sperantes, cum Henrico et Deslauriers viam ingredi et inter infestos Indos, quocumque modo possemus, pericula itineris subire.

Castellum Bentii in ripa fluminis situm est, septuaginta quinque fere miliaria Anglica infra Pueblo. Tertio die meridie ad locum inde tria aut quattuor miliaria Anglica distantem peruenimus; tabernaculum sub arbore tetendimus, specula nostra ad truncum suspendimus et postquam quam potuimus rudissime nos composuimus, ad castellum equitauimus. Iam e longinquo conspiciebatur, quippe quod altis muris fictilibus in medio camporum aestu ardentium erigebatur. Aspectus agrorum ita erat, vt locustarum examen totam regionem inuasisse videretur.

Per complura miliaria Anglica circum castellum gramen ab equis militum Kearney ad radices vsque depastum erat. Vbi intrauimus, cognouimus non solum equos herbas consumpsisse, sed etiam ipsos milites merces et commeatum parui emporii paene absumpsisse; itaque vix pauca illa quae ad reditum nobis necessaria erant comparare potuimus. Exercitu remoto omnis strepitus et frequentia cessauerat, atque castellum languida quadam et otiosa tranquillitate torpebat.

Pauci praefecti militesque valetudine infirmi per aream lente ambulabant; ibi aestus intolerabilis erat, quoniam solis fulgor ab altis muris albis circumstantibus deorsum repercutiebatur. Dominis absentibus nos excepit dominus Holt, cui custodia castelli mandata erat. Ad prandium nos inuitauit; ibi, quod vehementer mirabamur, mensam inuenimus candido linteo stratam, vasculis condimentorum in medio collocatis, sellisque circumpositis. Peracto hoc insueto prandio ad castra nostra rediimus.

Ibi post cenam circum ignem fumantes iacebamus, cum per crepusculum tres homines e castello ad nos aduentantes animaduertimus. Equos adduxerunt, descenderunt, et humi prope nos consederunt. Primus vir erat excelsus, membris bene compositis, vultu moribusque ad fidem statim conciliandam accommodatis. Latum pileum e filtro factum,

labantem attritumque, gerebat; cetera vestis e tunica ocreisque pellis ceruinae constabat, argilla lutea montana perfricatis.

Ad calcaneum alterius calcei e pelle molli confecti calcar ingens ferreum adfixum habebat, cuius rota aculeata quinque aut sex pollices Anglicos in diametrum patebat. Equus eius, qui quietus supra domini caput prospiciebat, sella Mexicana ruditer facta ornabatur, pelle vrsina hirsuta contecta, et duobus stapedibus ligneis immodicae magnitudinis instructa. Alter vir erat homunculus vegetus et expeditus, quinque pedes Anglicos cum quarta pedis parte altus, sed corpore valido et compactis membris. Vultus ei instar Mexicani fuscus erat, barba atra breui et crispis pilis densissime obsitus.

Vetustum sudarium ex tela Indica picta, adipe foedatum, circum caput ligauerat; vestis autem e pellibus ceruinis corpori arcte haerens pinguedine et diuturno vsu nigra ac polita erat. Tertius, vir ingens et robustus, tunicis ex crasso panno domestico regionum limitanearum indutus, longa membra paene humi trahens tam segniter incedebat, quasi prae ignauia vel ambulandi laborem recusaret. Oculum canum somnolentum, mentum retro recedens, os apertum labrumque superius eminens habebat; ex quibus omnibus singularis quaedam socordiae atque impotentiae species oriebatur.

Vetere sclopeto militari Americano, quod «yager» appellabatur, armatus erat; quamquam nullo vmquam ictu signum attingere poterat, hoc tamen formidolosum telum tamquam omnium sclopetorum principem colere solebat.

Duo priores ad manum pertinebant quae nuper e California cum magno equorum grege aduenerat, quos ad castellum Bentii vendiderant. Munroe, duorum procerior, ex Iowa oriundus erat, vir egregius, apertus, benignus ac prudens. Iacobus Gurney, breuior ille, nauta Bostoniensis erat; naue mercatoria in Californiam aduectus, ibi consilium ceperat per continentem in patriam redire.

Hoc ipso itinere tam peritus vitae montanae factus erat, vt miraculum quasi nouum exhiberet, nautam scilicet qui equum regere nosset. Tertius hospes, nomine Ellis, e Missuria venerat cum colonorum Oregonem petentium turba; sed cum ad castellum Bridgeri peruenisset, patriae desiderio correptus erat, aut, vt Iacobus asseuerabat, amore captus. Itaque satius duxerat sese Californianis adiungere atque cum eis domum reuerti.

Tum petiuerunt vt sibi liceret se nobis comites adiungere atque vna nobiscum ad colonias proficisci. Libenter consensimus; duo enim priores

nobis probabantur, et tam validum subsidium ac nouas vires gratissime accipiebamus. Iussimus vt postero vespere ad locum in ripa fluminis situm, sex circiter miliaria Anglica infra castellum, nobis occurrerent. Fistula simul fumata, noui socii discesserunt, nosque ad somnum procubuimus.

CAPVT VICESIMVM SECVNDVM · TÊTE ROVGE, MILES VOLVNTARIVS

Postridie mane, cum Deslauriers mandauissemus vt plaustello ad locum constitutum se conferret, ipsi ad castellum rediimus, vt nonnulla ad iter pertinentia curaremus. His rebus confectis, sub pergula quadam ruditer exstructa consedimus, atque cum aliquot Shiennis, quos ibi offendimus, tabacum fumigabamus. Paucis post minutis homunculum mira specie, veste militari indutum, ad nos accedentem conspeximus.

Vultum habebat paruum rotundumque, circa oculos rugulis insignitum, quales vulgo pedes cornicum appellant; caput autem confertis capillis rufis crispisque circumdatum erat; his paruus pileolus insidens coronam quasi imponebat. Omnino potius hominem referebat potionibus quas mint juleps vocant ostreisque ad cenam edendis assuetum quam laboribus asperae militiae in campis. Ad nos igitur accessit obsecrans vt eum nobiscum ad sedes colonorum reduceremus; nisi enim nobiscum iret, totam hiemem in castello mansurum se esse dicebat.

Adeo parum nobis probabatur huius precatoris habitus, vt primo rogatum eius recusaremus. Ille vero tam instanter misericordiam implorauit, tam deiecto vultu se ostendit, tam miserandam casuum suorum narrationem explicauit, vt tandem, quamquam haud sine magnis dubitationibus, ei assensi simus.

Verum hominis nomen, duris sonis Anglo-Saxonicis compositum, ministri nostri Galli nullo modo enuntiare poterant. Henricus Chatillon, postquam saepius illud nomen frustra enuntiare conatus erat, tandem summa cum tranquillitate eum Tête Rouge, id est Caput Rufum, propter capillos rufos appellare coepit. Hic modo in naue vaporaria fluminis Mississippi tabularii officio functus erat, modo apud Nauuoo mercaturae praefuerat, praeterea multis aliis officiis functus erat; in quibus omnibus plus vitae, vt ipsi loquuntur, expertus erat quam ipsi expediret.

Vere autem, ratus expeditionem aestiuam sibi iucundam relaxationem animi fore, nomen dederat cohorti militum voluntariorum ex vrbe Sancti Ludouici.

«Tres eramus,» inquit Tête Rouge, «ego, Bill Steuens et John Hopkins. Putauimus nos cum exercitu proficisci posse, et, cum regionem subiugauissemus, dimissionem impetraturos mercedemque militiae accepturos esse, scitis, deinde in Mexicum descensuros. Multa illic esse gaudia dicunt. Tum per Vera Cruz ad Nouam Aureliam redire poteramus.»

Sed Tête Rouge, vt multi voluntarii longe fortiores, rem spe sua longe aliter euenturam expertus est. Cum Mexicanis dimicare minus iucundum erat quam putauerat; et iter quod animi voluptatis causa susceperat acerbe intercepit febris cerebri, quae eum inuasit cum dimidiam fere viam ad castellum Bentii confecisset. Reliquum itineris in plaustro sarcinali, crebris iactationibus vexatus, pertulit. Vbi ad castellum ventum est, ex plaustro sublatus cum ceteris aegrotis ibi relictus est. Castellum autem Bentii minime idoneum aegris hospitium praebet.

Cubiculum, quo Tête Rouge aegrotans inclusus est, erat exiguum, parietibus luteis, vbi ipse atque alter eadem febri correptus vna iacebant, sola pelle bisontina corporibus subiecta, quae eos a nuda terra separabat. Eos cotidie semel visebat medicus adiutoris chirurgi vicarius, atque vtrique ingentem portionem pulueris, quem calomelas appellant, afferebat; hoc enim solo medicamento, vt aegrotus qui superfuit narrabat, medicus ille vti sciebat.

Quodam mane Tête Rouge experrectus, cum ad socium se conuertisset, eius oculos vitreo mortis obtutu in trabes super caput defixos conspexit. Hoc visu infelix voluntarius mente penitus captus est. Tandem tamen, medico velut frustra impediente, conualuit; sed febri cerebrali et immodica medicamenti illius vi mens eius, ne ante quidem admodum firma, adeo labefactata erat, vt, cum nos ad castellum peruenissemus, nondum plane ad pristinum statum redisset.

Quamquam miserabilem hominis fabulam audieramus, tam ridicula tamen erat eius species, tamque ridiculum inter vestem militarem et mores militiae prorsus alienos discrimen, vt risum vix continere possemus. Quaesiuimus igitur num sclopetum haberet.

Respondit sibi id morbo laboranti ablatum esse nec se id postea vmquam conspexisse; «fortasse tamen,» addidit me suppliciter intuens, «si in aliquos Indos inciderimus, vnam e magnis istis pistolis tuis mihi commodabis.» Tum equum habere eum interrogaui; ille equum suum

egregium esse affirmauit, atque, Shaw rogante, Mexicanus quidam equum inspiciendum adduxit. Forma quidem equi boni adhuc agnosci poterat, sed oculi alte in orbibus subsederant, atque omnes eius costae facile numerari poterant.

In vmeris quoque quaedam attritionis vestigia conspiciebantur, quorum causa erat quod, dum Tête Rouge aegrotabat, commilitones equum illum quasi contumelia affectum occupauerant atque ad tormentum bellicum trahendum cum reliquis equis iugariis iunxerant. Non sine stupore Tête Rouge audiuit nos vehementer suadentes vt, si fieri posset, equum pro mula permutaret.

Fortuna autem fauit; nam qui in castello versabantur adeo eius discessum cupiebant, vt, quo ab eo liberarentur, aliquam iacturam haud grauate paterentur. Itaque mulam haud prorsus malam pro equo labore fracto commutare potuit.

Mox vir quidam ad portam apparuit mulam fune ducens, cuius extremum in manus Tête Rouge tradidit. Hic, nouum animal non mediocriter veritus, blanditiis et adulationibus variis eam ad procedendum sollicitare temptabat. Mula vero, cum optime intellegeret se procedere debere, propterea immota restitit; tamquam saxum immota stabat, recta ante se imperturbabili tranquillitate spectans.

Ictu a tergo accepto tandem procedere dignata est, atque prope ad alterum castelli latus vsque ambulauit, antequam denuo consisteret. Cum circumstantes ridere audiuisset, Tête Rouge animum collegit et funem vi magna traxit. Mula retro vehementer se iactauit, subito se circumegit et ad portam impetu prosiluit. Tête Rouge, qui funem fortiter retinuerat, per aliquot perticas Anglicas quasi volans abreptus est; deinde funem dimisit et ore hiante substitit, mulam per campos effugientem oculis prosequens.

Mox tamen Mexicanus quidam equum conscendit, eam persecutus laqueo, quem lasso appellant, comprehendit, atque in castellum reduxit.

Tali documento suae ad iter campestre aptitudinis dato, Tête Rouge commeatum sibi comparare instituit. Itaque ad adiutorem praefecti commeatus, qui in castello erat, accessit. Huic viro vultus erat ipso aceto acidior; perpetua enim indignatione aestuabat, quod exercitu proficiscente ipse relictus esset. Is quoque hominem quam primum abire cupiebat.

Clauem igitur aerugine obductam proferens humilem portam aperuit, quae in conclaue partim sub terra depressum ducebat; eo ambo se receperunt. Aliquanto post redierunt. Tête Rouge tanta copia inuolucrorum chartaceorum, quibus varia cibaria ad quadraginta dies

sufficientia continebantur, onustus erat, vt vix omnia tenere posset. Haec Deslauriers custodienda tradita sunt; is enim eodem fere tempore plaustellum ducens praeteribat, locum petens vbi cum Munroe sociisque conuenire constitueramus.

Deinde Tête Rouge hortati sumus vt, si posset, sclopetum aliquod sibi quaereret. Hic vero homines complures in castello deprecatus est vt sclopetum ei donarent aut commodarent, sed frustra prorsus. Quod nobis haud magnopere displicuit; si enim cum hostibus aliquando manus consereremus, multo verisimilius erat eum sibi aut amicis quam aduersariis nociturum esse.

Cum tandem omnia parata essent, equos instrauimus iamque e castello discedere parabamus, cum conuersi nouum comitem rursus in summis angustiis haerentem conspeximus. Vir quidam in media area mulam ei tenebat, dum ipse sellam dorso imponere conabatur; at illa nunc in latus cedebat, nunc orbem continuo circumibat, donec homo paene desperaret. Nec sine aliorum auxilio tandem difficultatibus superatis rem perficere potuit.

Denique aegre in atram illam sellam bellicam conscendit, qua in Mexicanorum ordines terrorem illaturus fuerat.

«Age, procede,» inquit Tête Rouge; «age nunc, perge, visne?»

Mula lento quasi deliberato gradu per portam egressa est. Recentibus autem eius moribus tantum timoris in domino incusserat, vt ille eam flagello attingere numquam auderet. Nos ad locum conuentus citatis equis contendimus; sed antequam ille longe progressus esset animaduertimus mulam Tête Rouge, quae equitem suum penitus nouerat, aliquanto post nos constitisse, neque eius obtestationibus commotam quiete herbas carpere.

Itaque a tergo accessimus et hominem cum mula contumaci ante nos agere coepimus, donec in crepusculo procul ignis fulgor apparuit. Munroe, Iacobus et Ellis circa ignem humi iacebant. Sellae, sarcinae et arma passim disposita erant, equis haud procul ad paxillos religatis. Ibi quoque Deslauriers cum plaustello nostro paruo aderat. Alter ignis mox accensus alte flagrabat, et nouos itineris socios inuitauimus vt nobiscum poculum coffeae biberent.

Cum duo reliqui ad suam castrorum partem discessissent, Iacobus Gurney adhuc iuxta ignem stabat, e pipa parua nigra vehementer fumum trahens; quippe quae tam breuis et tempestatibus attrita erat quam ipse.

«Bene igitur,» inquit, «octo hic sumus; sex potius dicamus. Illi enim duo fatui, Ellis istic et nouus iste vester, nihil prorsus ad numerum conferent. Satis tuto iter conficiemus, nihil timueritis, nisi forte Comanches nos inuaserint.»

CAPVT VICESIMVM TERTIVM · METVS AB INDIS

Die septimo et vicesimo mensis Augusti ad sedes Americanorum reuerti coepimus; nec profecto vmquam tam pannosum equitum agmen ad ripas superioris Arkansas visum esse putauerim. Ex equis illis magnis pulchrisque, quibus vere a finibus cultarum regionum discesseramus, ne vnus quidem supererat. In eorum locum agrestes camporum equos comparaueramus, qui mulis firmitate ac patientia pares, foeditate paene mulas aequabant; complures praeterea mulas ipsas, animalia nobis inuisa, ducebamus.

Quamquam robore et laborum patientia egregia praediti erant, nonnulli ex grege assiduis itineribus et parco victu iam fracti erant; cum vero nullus eorum soleis ferreis calceatus esset, vngulae eorum celeriter laedi coeperunt. Singulis equis mulisque circa collum funis ex corio taurino contorto conuolutus pendebat, quo sane nihil venustatis accedebat. Sellae ceteraque instrumenta nostra miserabiliter detrita et contusa erant; ipsa denique arma hebetia atque aerugine obducta erant.

Equitum vestitus aeque dilaceratus erat ac instrumenta equorum; neque quisquam ex vniuersa manu indigniorem aspectum praebebat quam amicus meus et ego. Shaw pro veste superiore veterem tunicam e panno laneo villoso rubro gerebat, quae ante pectus aperta fluctuabat ac cingulo circa corpus, velut tunica ampla, constringebatur; ego autem, aliis vestimentis carens, veste e corio confecta et longo vsu attrita, indutus eram.

Ita nos, velut totidem mendici, laeti curarumque expertes, dies singulos lento gradu secundum ripas Arkansas, quarum facies semper eadem manebat, procedentes exigebamus. Tête Rouge molestias nobis assiduas afferebat: neque mulam suam capere neque sellam imponere neque fere quidquam aliud sine alieno auxilio poterat. Cotidie de nouo quodam corporis malo, siue vero siue ficto, querebatur.

Modo maestus atque omni spe destitutus incedebat; mox tanta repente alacritate perfundebatur, vt risum assiduum, sibilos ac narrationes continere non posset. Vbi cetera nobis oblectamenta deerant, eum vexare atque irridere solebamus, haud iniquam mercedem pro molestiis quas nobis exhibebat. Immo Tête Rouge, cum irrideretur, haud parum delectabatur; mirum enim erat hominis ingenium, in quo imbecillitas, mores insoliti et benignitas inter se miscebantur.

Dignus sane erat quem pictor exprimeret, cum ante nos mulae insidens procederet, ingenti veste exteriori ex pelle bisontina facta inuolutus, quam ei homo quidam benignus in castello donauerat. Tam immodica erat haec vestis, vt duobus eiusdem staturae hominibus satis fuisset; tamen, qua de causa nemo nisi ipse sciret, auersa parte foras versa vtebatur, nec vmquam, ne feruentissimo quidem die, deponebat.

Tota illa vestis commissuris lacerisque laciniis vndique fluctuabat; pellis adeo vetus ac putris erat, vt cotidie nouo quodam loco scinderetur. Ex summo autem vestimento densa capillorum ruforum crisporum coma eminebat, cui paruus pileolus ad latus audacius inclinatus insidebat, quo militarem quandam speciem praeberet. Non minus admirandus erat modus quo in sella sedebat: alterum crus lateri mulae arcte admouebat, alterum vero ad angulum quinque et quadraginta graduum in obliquum porrigebat.

Bracas gerebat rubra linea militari insignes, qua magnopere gloriabatur; sed cum nimis breues essent, caligae per totam longitudinem sub iis conspiciebantur. Stragulum in amplum fascem neglegenter conuolutum post sellam pendebat, tenui funiculo alligatum; quater aut quinquies quotidie in terram decidere solebat. Singulis fere momentis pipam, cultrum, silicem cum chalybe, aut frustum tabaci demittebat, atque de mula descendere cogebatur vt rem amissam colligeret.

Quod cum faceret, omnibus in itinere molestus erat; et quoniam plurimi comitum sermonis elegantiam minime sectabantur, tanta maledictorum tempestas, partim serio partim per iocum, in eum effundebatur, vt Tête Rouge affirmaret nihil in vita solacii reperiri posse neque se vmquam tales homines vidisse.

Vno alteroue die postquam e castello Bentii discesseramus, Henricus Chatillon venandi causa ante agmen equitauit atque Ellis secum duxit. Vbi aliquandiu afuerant, eos de colle redeuntes conspeximus, tres equos draconariorum militum ante se agentes; hi aut in itinere a dominis effugerant aut viribus defectis relicti erant. Vnus ex iis haud male valebat,

ceteri autem macie vehementer consumpti dentibusque luporum grauiter lacerati erant.

Quamuis misero statu essent, duos ex eis vsque ad sedes colonorum duximus; tertium Henricus cum Arapahois permutauit et mulam egregiam accepit.

Postero die, cum meridie ad requiescendum constitissemus, longum plaustrorum e Sancta Fide agmen aduenit et ordine quodam pictura digno lente praeter nos transiit. Erant plaustra mercatoris cui Magoffin nomen erat; frater eius cum aliis compluribus ad nos accessit atque in herba circa nos consedit. Nuntios minime iucundos attulerunt: secundum ea quae narrabant, via quae inferiora versus ducebat periculis plurimis patebat.

Saepe enim noctu Indos circa castra furtim vagantes deprehenderant; praeterea magna illa hominum manus, quae aliquot septimanis ante nos e castello Bentii profecta erat, impetum hostium passa erat, atque vir quidam nomine Swan, ex Massachusetts oriundus, interfectus erat. Socii cadauer humauerant; cum autem Magoffin sepulcrum eius prope locum quem The Caches vocant inuenisset, Indi corpus effoderant et, cute capitis cum capillis detracta, foedauerant, lupi vero reliquias foede discerperant.

His tamen tristibus nuntiis solacium quoddam addebant: bisontes paucorum dierum itinere infra nos magna multitudine reperiri.

Postridie post meridiem, dum secundum flumen procedimus, albas plaustrorum summas partes in extremo caeli orbe conspeximus. Compluribus horis elapsis demum iis occurrimus: plaustra erant grauia et incommoda, bubus tracta, haud similia vehiculis expeditius compositis quibus mercatores Sanctae Fidei vtebantur, sed commeatu publico militibus destinato onerata. Omnia substiterunt, et agitatores frequentes circum nos congregati sunt. Vix per vniuersam finitimam regionem repertos esse puto homines qui ad camporum pericula subeunda minus apti essent. Multi ex iis paene pueri erant, nuper ab aratro ad iter acciti, vsu rerum prorsus carentes.

De periculis viae prorsus ea confirmarunt quae mercatores Sanctae Fidei rettulerant. Inter ramum fluminis qui Pawnee Fork dicitur et locum The Caches vigiles eorum singulis noctibus in Indos siue veros siue opinatos sclopeta disploserant. Narrabant etiam Ewing, iuuenem e Kentucky oriundum, qui cum priore agmine iter faciebat, Indum vesperi circa castra latentem sclopeto feriisse.

Nonnulli suadebant vt rediremus, alii vt quam celerrime procedere properaremus. Sed omnes tanta sollicitudine ac velut febrili metu agitari

videbantur, tamque parum integri ac tranquilli iudicii habere, vt verbis eorum haud multum tribueremus. Deinde certius aliquid nuntiauerunt: magnum Arapahoorum vicum ad flumen infra nos positum esse.

Hos quidem valde amicos esse affirmabant. Sed longe alia erat condicio triginta virorum cum bubus iter facientium, quos boues Indi nullius fere pretii esse putabant, alia nostra, paucorum hominum cum equorum mularumque grege adeo ad praedam inuitante. Quam ob rem nuntius ille de Arapahois nos nonnihil anxios reddidit.

Modo a plaustris publicis discesseramus. Ego et Shaw per angustam viam inter ripam fluminis et collem asperum eam prementem equitabamus, cum Tête Rouge post nos clamantem audiuimus: «Heus! Vobis dico, paululum plaustrum sistite, quaeso!»

«Quid est, Tête?» quaesiuit Shaw. Ille ad nos equitans vultu exsultanti aduenit, altera manu lagenam suci saccharini spissi gerens, ante se in sella magnum e coriis factum inuolucrum habens, quo saccharum, panes bis coctos, coffeam atque oryzam contineri triumphans nuntiauit. Haec omnia dolo quodam sibi comparauerat, quo vehementer gloriabatur; aegerrime autem ferebat nos neque factum laudare neque consilio eius assentiri.

Tête Rouge Coates, plaustrorum praefecto, persuaserat se a praefecto commeatus in castello mandatum accepisse, quo praescriberetur vt, si quod in via agmen publicum conueniret, eius praefectus sibi cibaria aegrotis destinata daret. Mandatum illud infeliciter se amisisse adserebat; sperare tamen cibaria sibi propterea non neganda fore, cum victu aspero male valeret atque iis magnopere egeret. Haec erat fallacia qua plaustrorum praefectum circumuenerat.

Vbi ea nocte in castra venit, Tête Rouge protinus arcam in posteriori plaustri parte petiit, in qua Deslauriers coquendi instrumenta seruabat; inde vasculum ad coquendum sibi sumpsit, igniculum seorsum excitauit, atque ex dolo comparatis cibariis cenulam parare instituit. Qua confecta patinam stanneam et cochlear arripuit, sub plaustro consedit, et furtiua illa epula voluptate magnoque studio frui coepit.

Neque vero haec prima epula quicquam abstulit de studio quo paulo post ad cenam communem accessit: quamquam corpus exiguum habebat, ceteros omnes voracitate superabat. Iam tum inexplebilis eius appetitus fieri coeperat; mire pinguescebat, corpus paulatim tumebat, genaeque, quae initio flauae ac paene cadauerosae fuerant, ruborem et plenitudinem recipiebant. Breuiter Tête Rouge alius omnino homo esse coeperat.

Postero die primis post meridiem horis, cum prospectum ante nos scrutaremur, extremo caeli margini in vno loco pallidas quasdam incisuras dentibus serrae similes apparere animaduertimus. Arapahoica tentoria procul contra caelum surgentia hanc speciem singularem efficiebant. Solis occasui duae aut tres horae deerant cum e regione castrorum eorum peruenimus.

Ducenta certe tentoria in medio prato herboso haud procul vltra flumen stabant; per circuitum autem vnius fere miliarii Anglici, in vtraque Arkansas ripa, circiter mille quingenti equi mulaeque pascentes sparsi erant, alii gregatim, alii soli per campos errantes. Totam hanc multitudinem vno aspectu complecti licebat; immensa enim planities nullis collibus interrumpebatur, nulla arbore nulloque frutice prospectus intercludebatur.

Hic illic Indus quidam equos custodiens inter eos ambulabat. Simul ac eos vidimus, Tête Rouge Deslauriers suppliciter rogauit vt plaustellum sisteret et paruam tunicam militarem, ibi repositam, sibi traderet. Ea statim indutus est, veste ex pelle bisontis ad tempus deposita; deinde in sella militarem quandam dignitatem affectauit, pileum ad oculum sinistrum superbe inclinauit, atque instanter petere coepit vt quis ei vel ad dimidiam tantum horam sclopetum aut pistolium commodaret.

Interrogatus cur haec faceret, Tête Rouge respondit se experientia didicisse quantam vim haberet in Indorum animis militis veste sua induti praesentia; ideoque Arapahoos intellegere oportere militem vnum in nostro agmine esse.

Sed longe aliud erat Arapahois hic in campo iuxta Arkansas occurrere, aliud eisdem inter montes patrios obuiam ire. Accedebat et alia res nobis vtilis. Dux exercitus Kearney paucis ante septimanis eos viderat, cum exercitu aduerso flumine procederet; atque, prioris anni minis renouatis, denuntiauerat se, si vmquam posthac vel vnum capillum e capite hominis albi laesissent, totam illorum gentem deleturum esse.

His minis ad tempus in animum valde pacatum redacti erant, neque metus quem incusserat adhuc euanuerat. Ego vicum et incolas visere cupiebam. Optimum praeterea consilium nobis videbatur aperte ad eos accedere, quasi nulla suspicione infidi consilii commoti essemus; itaque Shaw, Henricus Chatillon et ego flumen transire parauimus. Ceteri interim quam celerrime progrediebantur, vt ante noctem ab his vicinis suspectis quam longissime discederent.

Arkansas hoc loco, atque per complura centena miliaria Anglica infra, nihil aliud erat quam latus alueus arenosus, per quem exiguae aquarum venae celeriter labebantur, interdum in vadosas et latas aquas diffusae. Nonnullis locis autumno aqua in arenam penetrat atque omnino euanescit. Illo tempore, nisi arenas mobiles plurimas timeremus, flumen vbique fere sine labore vado transiri poterat, quamquam alueus saepe quartam partem miliarii Anglici latitudine aequabat.

Equi nostri de ripa desiluerunt et, modo per aquam vadentes, modo per arenas duriores libero cursu currentes, cito alteram ripam attigerunt. Ibi, dum inter altas herbas contendimus, complures Indos haud procul conspeximus. Vnus ex iis, donec aduenissemus, substitit atque aliquandiu omnino tacitus coram nobis stetit, oculis exiguis serpentinisque obliquo obtutu nos perlustrans.

Henricus signis quid quaereremus explicauit. Indus, pelle bisontis circa vmeros contracta, ne verbo quidem prolato nos ad vicum duxit.

Arapahoica lingua tam difficilis est, tamque asperis gutturalibusque sonis enuntiatur, vt, sicut ferunt, nullus homo albus vmquam eam penitus discere potuerit. Ipse Maxwell mercator, qui diutissime inter eos versatus est, illa mira signorum lingua multarum gentium communis vti cogitur, qua pleraeque gentium campestrium vtuntur. Hanc autem Henricus Chatillon perfectissime callebat.

Vicum appropinquantes terram circumiectam incredibili multitudine aceruorum carnis bisontinae abiectae contectam inuenimus. Tentoria in amplissimo circulo collocata erant. Formis et habitu Dacotarum tentoria referebant, sed munditia et nitore longe inferiora erant. Inter duo tentoria ingressi in spatium castrorum magnum et rotundum peruenimus; continuo complura centena Indorum, viri feminaeque cum pueris, ex domiciliis confluere coeperunt vt nos spectarent, canes autem vndique in vico inconditum latratum sustulerunt.

Dux noster Indus ad principis tentorium processit. Ibi ex equis descendimus, et funibus itinerariis a ceruicibus equorum solutis, eos firmiter tenuimus; deinde pro foribus consedimus, sclopetis transuersis in genibus positis. Princeps foras prodiit et nobis dextram porrexit atque manus nostras pressit. Vultu erat abiecto et minime decoro, statura valde procerus, facie extenuata, neruis robustus, vt ceteri fere gentis eius homines, vestibus paene prorsus carens.

Vix dimidium minutum ibi sederamus cum Indi vndique ex vico cateruatim accurrerunt atque nos circumsteterunt; densissimo quasi muro

vultuum ferorum inclusi eramus. Alii eorum prope nos humi contractis genibus sedebant; alii post eos sedebant; alii incuruati super priorum capita prospiciebant; multo plures in postremo stabant, super aliorum vmeros prospicientes, vt nos conspicerent.

Frustra inter tot vultus vnum virilis aut generosae indolis indicium quaesiui: omnes mihi lupinos, truces, malignos aspectum prae se ferre videbantur, atque ipse eorum color atque oris habitus, contra ac apud Dacotas obseruaueram, foedissimi mihi videbantur. Princeps, qui iuxta aditum sedebat, mulierem intra tentorium inclamauit; illa mox egressa patinam ligneam carne plenam coram nobis posuit. Mirati tamen sumus quod nulla pipa nobis offerebatur.

Cum carnem tantum moris causa degustauissemus, fasciculum munerum aperire coepi: tabacum, cultros, cinnabarim, aliasque res quas mecum attuleram. Tum in singulis auidae multitudinis vultibus risus apparuit; oculi micare coeperunt, et bracchia longa tenuiaque ad dona rapienda vndique porrigebantur.

Arapahoi scuta sua magni aestimant, quae a patribus ad filios diligenter tradunt. Vnum ex his habere volebam; itaque amplo panni coccinei frusto ostenso, vna cum tabaco et cultro, haec ei qui quaesitum scutum attulisset praemii loco pollicitus sum. Post aliquam moram scutum haud prorsus malum allatum est. Vehementer scire cupiebant quem in vsum illud destinaremus; Henricus autem dixit nos aduersus hostes eorum, Pawneos, pugnaturos esse.

Hac re statim beneuolentiam eorum aliquatenus nobis conciliauimus, quam distributio munerum auxit. Inter haec erat magnus fasciculus subularum charta inuolutus, mulieribus aptum donum; quoniam autem pulchras vici Arapahoici feminas videre cupiebamus, Henricus rogauit vt ad accipienda dona vocarentur. Tum vnus bellator clamauit velut canes in gregem conuocaturus.

Mulieres tam senes quam iuuenes, anus annorum octoginta atque puellae sedecim annos natae, cum clamore et risu e tentoriis accurrerunt; cum viri iis locum dedissent, circum nos se congesserunt atque bracchia protenderunt, vultibus voluptate dilatatis, ita vt innata oris foeditas vehementi animi motu etiam augeretur.

Equos conscendimus, quos per omne colloquium iuxta nos retinueramus, discessumque ab Arapahois parauimus. Multitudo vtrinque se recepit atque nos spectabat. Cum medium fere spatium castrorum traiecissemus, subito consilium quoddam in mentem venit. Pawnei

fortasse circa locum The Caches versabantur; hoc Arapahois indicare poteramus atque eos incitare vt manum bellicam illuc mitterent hostesque interciperent atque opprimerent, dum ipsi aliquantisper post eos remaneremus bisontesque venaremur.

Primo hoc consilium, quo hostes nostros mutuis caedibus deleremus, summum prudentiae exemplum nobis videbatur; sed continuo meminimus nos, si bellatores Arapahoos infra in ripa fluminis rursus conueniremus, ab eis non minore periculo quam a Pawneis ipsis peti posse. Itaque consilio vix concepto abiecto, ex altera vici parte egressi sumus. Equos per herbas altas, quae vsque ad ceruices eorum assurgebant, incitauimus.

Complures Indi per gramina procul ambulabant, quorum capita tantum supra vndantem herbarum superficiem conspiciebantur. Herba semen quoddam ferebat, non minus quam auena dulce atque alibile; nostri autem equi famelici, quamquam flagello et habenis coercebantur, temperare sibi non poterant quin inter eundum hunc inusitatum cibum carperent. Cum circiter vno miliario Anglico a vico abessemus, conuersus mare illud fluctuans graminum retro aspexi.

Sol modo occiderat; totum caelum occidentale luce flagrabat, aduersus quam in ipso extremo planitiei margine numerosa Arapahoorum tentoria tamquam in pictura distinctissime effulgebant.

Ad fluminis ripam reuersi eam aliquanto longius secuti sumus, donec in crepusculo album plaustelli nostri tegmen in altera ripa agnouimus. Cum illuc peruenissemus, complures Indos iam adesse inuenimus. Quattuor aut quinque eorum vno ordine humi consederant, vulturibus famelicis ac paene exhaustis similes. Tête Rouge veste militari indutus cum alio Indo ad latus plaustelli intentum colloquium instituerat.

Postquam gestibus signisque frustra vsus est, vultu quoque miris modis distortus, Anglica verba clare et distincte identidem repetendo Indum ad intellegendum adducere conatus est. Ille oculos in eum defixos tenebat; et quamquam vultus prorsus immotus manebat, protinus apparebat eum militarem socium nostrum probe intellegere atque contemnere. Res spectaculo iucunda, consilio autem parum vtilis erat; ideo Tête Rouge iussus est quam celerrime sermoni finem imponere.

Ita correptus sub plaustellum reptans ibi consedit. Henricus Chatillon substitit, vt hominem in hoc perfugio contemplaretur, atque placide dixit vnum Indum decem tales viros interficere posse atque interea toto tempore ridere.

Tum hospites nostri singillatim surrexerunt et abeuntes in tenebris euanuerunt. Tenebris ingruentibus tristes quosdam sonitus audiuimus. In ea regione incredibilis luporum multitudo vagatur; cum autem carnes et reliquiae circa Arapahoorum castra abiectae tantam copiam eorum attraxissent, complura centena luporum prope nos vno quasi concentu vlulabant. In ipso flumine insula erat, vel potius inter arenas quasi regio virens, spatio ferme quo glans e sclopeto missa perueniat remota; ibi maxima eorum multitudo conuenisse videbatur.

Hinc per multas post occasum solis horas horrendus strepitus continuo exoriebatur, miseris lamentis et gemitibus ferocibus vlulatibus permixtis. Lupos plane videre poteramus in campo intra paucas perticas Anglicas ab igne nostro discursantes, aut per arenas aluei saltu currentes atque per aquam cum strepitu se inferentes. Ab his nihil omnino periculi timendum erat; omnium enim campestrium animalium timidissimi sunt.

De lupis autem humanis qui in vicinia nostra versabantur multo minus securi eramus. Raro nisi aduersa tempestate tabernaculum erigebamus. Ea nocte quisque pellis bisontinae stragulum humi explicuit, sclopetum oneratum aut sibi ad latus posuit aut inter bracchia complexus est. Equi tam prope nos sudibus alligati erant, vt vnus eorum, dum humi iacebam, saepius supra me transiret. Vigiles in castris collocare non consueueramus; tamen omnes solliciti ac intenti erant. Vix quisquam alto somno quiescebat, et per maiorem noctis partem aliquis e comitibus pedibus stabat.

Ego modo vigilans modo somno leui oppressus vsque ad mediam noctem iacui. Tête Rouge prope ipsam ripam quiescebat; circiter eam horam, cum inter somnum et vigiliam versarer, sensi eum loco suo moueri ac manibus pedibusque sub plaustellum repere. Paulo post alte obdormiui; excitauit me manus vmerum concutiens. Suspexi et Tête Rouge supra me inclinatum vidi, facie pallida et oculis late patentibus.

«Quid accidit?» inquam.

Tête Rouge affirmauit se, cum iuxta ripam iaceret, aliquid conspexisse quod suspicionem excitasset. Quam ob rem, vt in tuto esset, sub plaustellum reptasse et ibi vigilasse; tum vidisse duos Indos, palliis albis inuolutos, ripam reptando ascendentes, duos equos corripientes ac secum abducentes. Tam exterritus apparebat, tam interruptis verbis fabulam narrabat, vt fidem ei non haberem neque comites perturbare vellem. Fieri tamen poterat vt verum diceret; quod si ita esset, morae locus nullus foret et confestim rei consulendum esset.

Iussi igitur Tête Rouge ostendere qua parte Indi discessissent; ipse, inconsulto quodam impetu incitatus, sclopetum arripui et castra reliqui. Secundum ripam ducentas aut trecentas virgas Anglicas processi, vndique attente auscultans atque circumspiciens. In campo tenebroso a dextra nihil cernere poteram quod metum moueret; in obscuro autem fluminis alueo lupus ingentibus saltibus currebat, quem nullo modo Indus imitari potuisset.

Ad castra redii; cum iam ea e longinquo cernerem, totum agmen experrectum esse animaduerti. Shaw mihi exclamauit se equos numerasse omnesque in locis suis consistere. Tête Rouge interrogatus quid vidisset, eandem tantum fabulam multis asseuerationibus repetebat, contendens duos equos certe abductos esse. Tum Iacobus Gurney eum insanire pronuntiauit; quam accusationem Tête Rouge indignanter negauit, qua re Iacobus ad nos iudices prouocauit.

Cum de re tam delicata sententiam ferre recusaremus, contentio inter Tête Rouge et accusatorem eius vehementior facta est, donec iussus est cubitum ire nec castra iterum vano metu commouere, etiamsi totus Arapahoorum vicus aduenire sibi videretur.

CAPVT VICESIMVM QVARTVM · VENATIO BISONTVM

Omnis iam regio ante nos bisontibus abundabat; itaque non alienum erit breuiter exponere quibus modis ea animalia venari soleant. Duo praecipue sunt venandi genera: alterum, quod cursu equestri fit, alterum, quo venator pedibus sensim ad feras accedit. Illud, quod vulgo cursum appellant, multo vehementius ac concitatius est, atque ex omnibus Americanorum venationibus nullam esse puto quae maiori feritate concitetur.

Vt semel inter bisontes se immisit, venator, nisi diuturno vsu huic rei assueuit, omnem fere cautelam abiicit et effrenato impetu praeceps fertur. Nihil cogitat, nihil curat praeter feras quas insequitur; mens vehementissime excitatur, sed eodem tempore in vnum tantum obiectum intenta manet.

In medio grege fugiente, vbi strepitus maximus est et nubes pulueris densissimae exsurgunt, animus eius ne momento quidem vacillat. Habenas dimittit, equum furenti cursui permittit, sclopetum dirigit: fragor eius inter bisontum tonitrua vix exauditur. Tum vero, cum fera vulnerata in eum incassum rabie prosilit, cor eius tam acri gaudio exsultat, quale fortasse pugnantem in ipso proelio occupat.

Venator exercitatus et peritus, equo bono vectus, interdum vno cursu quinque aut sex feminas interficit, sclopetum identidem onerans dum equus per tumultum ruit. Huiusmodi res tiro minime efficere potest. Vbi paruum bisontum gregem inuadit, aut vnum a reliquis seiunctum separatim consectatur, minor est et animi concitatio et periculum.

Si equus audax probeque institutus est, venator tam prope bisontem equitare potest vt, vtroque iuxta alterum currente, manu porrecta feram contingat; nec multum periculi est, dum bestiae vires atque spiritus integri manent. At cum defatigatus iam expedite currere nequit, lingua ex ore pendet, spumaque ex faucibus dispergitur, tum eques prudentius longius ab

ea absistit: animal enim angustiis oppressum quouis momento in eum impetum facere potest, praesertim ipso tempore quo telum exploditur.

Bison saucius in hostem repente irruit; equus autem in latus subsilit; venatori autem opus est firmissime in sella haerere, nam si in terram excussus sit, nulla ei salutis spes relinquitur. Bison, vbi irritum esse impetum suum videt, rursus fugere pergit; sin glans bene missa est, paulo post consistit, per aliquot momenta immobilis stat, deinde vacillans ingenti pondere in campum procumbit.

Maxima, vt mihi quidem videtur, bisontes cursu persequenti difficultas est sclopetum vel pistolium, equo citatissimo currente, denuo onerare. Multi venatores commodi causa tres aut quattuor glandes in ore gestant; puluis tormentarius per os fistulae infunditur, glans post eum inicitur, tum pars posterior sclopeti in arcum anteriorem sellae vehementer incutitur, atque opus confectum est. Quam periculosa sit haec ratio, neminem latet.

Nam si ictus in arcum sellae glandem ad fundum fistulae non adegerit, aut si glans, dum venator telum dirigit, loco suo excussa ad os fistulae reuoluatur, verisimile est sclopetum emisso ictu disrumpi. Non paucae manus comminutae sunt, aliaque etiam grauiora mala talibus casibus acciderunt. Quod vt vitent, quidam baculo ad glandes trudendas vtuntur, quem plerumque funiculo e collo suspensum gerunt; sed eo instrumento multo difficilius fit sclopetum onerare.

Arcus sagittaeque, quibus Indi bisontes ex equis insequentes vtuntur, multis in rebus sclopetis praestant; atque interdum etiam homines albi ea arma adhibent.

Periculum venationis non tam ex impetu vulneratae bestiae quam ex natura locorum oritur, per quae eques ferri cogitur. Campi enim non vbique aequales, plani atque vniformes patent: crebro collibus et vallibus interrumpuntur, fossis secantur, et in remotioribus partibus duris artemisiae agrestis fruticibus consiti sunt.

Grauissima tamen impedimenta sunt cuniculi ferarum, luporum, melium, maxime autem canum campestrium, quorum cauernis immensae saepe regiones quasi fauo perterebratae sunt. Venator, impetu venandi caecus, per ea loca sine vllo periculi sensu ruit; equus pleno cursu alterum crus in cauum demittit, cruris os frangitur, eques praeceps in terram proicitur et plerumque interit.

Rarius tamen accidunt casus in hoc bisontum cursu quam quis existimauerit. In ipsa enim venandi temeritate eques impunitate quadam, velut ebrius homo, fruitur; ac per fossas et praeruptos cliuos incolumis

fertur, quibus si compos mentis et cautus transire conaretur, collum procul dubio sibi frangeret.

Altera ratio, qua pedes sensim ad bisontes acceditur, multas habet commoditates quae cursui equestri desunt: neque equum fatigat atque debilitat neque venatoris vitam periculo exponit. Venatori autem animo tranquillo, prudentia atque vigili cura opus est; naturam bisontum nosse, locorum situs et ventorum cursum obseruare, sclopeto striato accurate vti debet.

Mira sunt haec animalia. Interdum adeo stupida et incauta videntur, vt homo in aperto campo, ipsis clare conspicientibus, vsque ad ea pedibus accedat, complures etiam occidat, priusquam reliqua fugam capessere necessarium putent. Aliquando contra adeo pauida ac suspiciosa fiunt, vt nemo nisi summa arte, vsu diuturno iudicioque praeditus ea appropinquare possit.

In bisontibus cursu persequendis Kit Carson, vt equidem opinor, ceteris longe praestat; in iis pedibus appropinquandis nemo ex viuentibus Henrico Chatillon palmam eripere potest.

Sed ad rem redeamus. Postquam Tête Rouge castra perterruerat, nihil amplius ea nocte turbatum est. Arapahoi nihil mali moliti sunt, aut, si quid moliti sunt, nostrorum vigilantia consilia eorum irrita reddidit. Postridie magna erat inter nos alacritas atque trepidatio: hora enim fere decima qui ante agmen ibant laetum clamorem sustulerunt: «Bisontes! Bisontes!» In humiliore campi parte, paulo infra nos, grex taurorum pascebatur. Huius spectaculi illecebris resistere non potuimus; itaque Shaw et ego equis inuecti ad eos descendimus.

Equi nostri ad iter potius quam ad venationem idonei erant; sed verberibus acriter incitati bestias assecuti sumus. Shaw, iuxta taurum equitans, vtramque glandem sclopeti duplici fistula instructi in eum exonerauit. Ego, cum citato cursu praeterueherer, respiciens conspexi taurum extremo furore identidem in aduersarium irruere, equo illius perpetuo in latus resiliente atque ictus vitante. Mea persecutio longior fuit; denique tamen iuxta taurum accessi eumque pistillis confeci.

Caudis bisontum, quas tropaei causa absciderамus, nobiscum sumptis, vix quarta hora exacta postquam ab agmine discesseramus, ad socios rediimus.

Eodem illo mane saepius iterumque idem acceptissimus clamor audiebatur: «Bisontes! Bisontes!» Subinde in latis pratis iuxta flumen greges taurorum conspiciebamus, qui hirsuta capita attollentes equites

appropinquantes stupenti quodam obtutu intuebantur; mox inepto quodam cursu prorumpentes in longam seriem per viam ante nos transibant, ad excelsiores campos qui a sinistra consurgebant contendentes.

Meridie omnis ante nos planities milibus bisontum, tauris feminis vitulisque, quasi viua videbatur; omnes nobis appropinquantibus celeriter mouebantur, ac trans flumen longinquus quoque campus tumidus vsque ad ipsum horizontem immenso eorum numero obscurabatur. Socii numquam antea tanta laetitia exsultauerant. Ad meridianam quietem prope nemus in ripa fluminis constitimus.

«Cras linguas et costas e gibbo bisontum habebimus», inquit Shaw, carnem ceruinam a Deslauriers appositam fastidiose intuens. Cibo consumpto humi ad somnum procubuimus. Clamor Henrici Chatillon nos excitauit; eum in rota plaustri stantem vidimus, longum corpus quantum poterat erigentem, oculosque in campos trans flumen intentos habentem.

Quo ille spectabat nos quoque oculos conuertimus; atque procul ingens quiddam atrum, velut nubes nigra vmbram suam iaciens, per longinquas camporum vndas rapide ferri conspicere poteramus. Post eam alterum similis speciei corpus, sed aliquanto minus, maiori celeritate mouebatur priori sensim appropinquans. Venatores Arapahoorum ex castris profecti gregem bisontum persequebantur. Ego et Shaw statim equos optimos quaesiuimus, sellis instruximus, et per harenas et aquas equis incitatis ad vlteriorem ripam raptim traiecimus. Sero venimus.

Venatores enim iam in ipsum gregem penetrauerant, stragesque iam paene confecta erat. Vbi ad locum peruenimus, innumeras ferarum exanimes moles passim longe lateque iacentes inuenimus, dum reliquiae gregis in omnes partes dissipatae pauidae fugerent, Indis etiamtum ardenter insequentibus. Multi tamen venatores ibi manebant, inter quos erat dux vici quem pridie cognoueramus.

Is iuxta feminam bisontinam descenderat, cui quinque vel sex sagittas in corpus immiserat; vxor autem eius, quae equo venationem secuta erat, ex lagoena ei aquam bibendam porrigebat, quam a milite quodam voluntario aut emerat aut rapuerat. Flumine iterum transito socios, iam progressos, assecuti sumus.

Vix vnum miliarium Anglicum confeceramus, cum spectaculum magnificum nobis oblatum est. A ripa fluminis ad dextram sita per campos vndosos ad sinistram, atque ante nos quoquo oculos intendebamus,

immensus bisontum exercitus longe lateque patebat. Extremi gregis non amplius quadrante milliarii Anglici a nobis aberant.

Aliquot locis tam arcte inter se conferti stabant, vt e longinquo dorsa eorum rotunda vnam continuam nigram superficiem efficerent; alibi latius dispersi erant, et hic illic e media multitudine pulueris columnae exsurgebant, vbi bisontes humi volutabantur. Passim inter tauros certamina fiebant. Eos inter se impetu feriri clare cernebamus, cornuaque concurrentium concrepare et raucos mugitus resonare audiebamus.

Shaw cum Henrico Chatillon aliquanto ante me equitabat; eum consistere conspexi et tegumentum e corio ex sclopeto detrahere. Quo spectaculo excitati nihil aliud in animo habere poteramus. Mane pistillis in venatione vsus eram; nunc quid sclopeto efficere possem experiri cupiebam. Vnum Deslauriers habebat; ad plaustrum adequitaui. Ille sub albo operimento sedebat, fistulae fumatoriae tubum dentibus mordens et alacritate late subridens.

«Sclopetum tuum mihi commodato, Deslauriers.»

«Oui, monsieur, oui», respondit Deslauriers, summis viribus mulam continere conatus, quae obstinate procedere velle videbatur. Tum in plaustrum se insinuauit, ita vt nihil praeter calceamenta ex corio molli conspiceretur, sclopetumque intra sarcinas haerens protrahere molitus est.

«Estne oneratum?» rogaui.

«Oui, bien chargé; interficies, mon bourgeois, certe interficies: c'est vn bon fusil.»

Sclopetum meum striatum ei tradidi atque ad Shaw equitaui.

«Paratusne es?» quaesiuit.

«Age, pergamus», inquam.

«Humilem illam vallem sequimini», monuit Henricus, «sic enim bisontes vos non videbunt antequam ad eos accesseritis.»

Depressio illa fossae similis erat, quae oblique ad bisontes ducebat. Per imum eius alueum cursu equestri moderato ferebamur, donec tam vadosa facta est vt equitantes vix occultaret; tum corporibus ad equorum colla demissis perreximus, et, cum occultare nos amplius non posset, in aperta euasimus rectaque ad gregem contendimus. Is iam intra sclopeti iactum erat; ante extremum agmen multi veteres tauri canitie squalentes passim stabant, velut excubias pro feminis agentes.

Illi nos iratis simul et mirantibus oculis intuebantur; paucas iardas Anglicas nobis obuiam processerunt, deinde sensim conuersi citato gradu se receperunt, qui mox in grauem atque inconditum cursum mutatus est.

Eodem momento totus grex periculum sensit. Bisontes ab ea parte qua appropinquabamus confertim se amouere coeperunt, ita vt hiatus in latere multitudinis fieret. In eum intrauimus, equos cupidos adhuc frenis cohibentes. Singulis momentis maior vndique tumultus exoriebatur.

Bisontes magnis corporibus inter se pressi quaquauersus a nobis recedebant. Ante nos et ad vtrumque latus atrae columnae ingentesque moles, pulueris nubibus dimidia parte occultatae, pauidae perturbataeque ruebant; strepitum decem milium vngularum terram pulsantium ac sibi collidentium audiebamus. Innumerabilis illa turba bestiarum robustissimarum, virium suarum ignara, duorum infirmorum equitum aduentu pauore turbata diffugiebat. Diutius quieti manere non poteramus.

«Tu illum gregem ad sinistram pete», inquit Shaw; «ego hos qui ante nos sunt aggrediar.»

Statim equum incitauit et ex oculis meis euanuit. Flagellum graue Indicum loro ad carpum meum alligatum erat; id sustuli equaeque latus toto lacerti robore verberaui. Illa confestim prorupit, corpore ad terram quam maxime demisso. Nihil ante me praeter nubem pulueris videre poteram; sciebam tamen intra eam plures centenos bisontes latere.

Subito in mediam nubem penetraui, puluere paene suffocatus et vngularum strepitu gregis fugientis obstupefactus. Sed venationis furore quasi ebrius nihil nisi bisontes cogitabam. Breui ingens longaque moles atra per puluerem incerta specie apparuit; deinde corpora singulorum vasta distinguere coepi, pedes subter rapidissime ferri, caudas breues rigide erectas videri. Mox tam prope aderam, vt eas bestias ipso sclopeto attingere possem.

Mihi prorsus attonito vngulae bestiarum subito in sublime iactatae sunt, caudae per aera vibratae, bisontesque quasi in terram absorberi inter turbinem pulueris videbantur. Vna illius momenti imago acrius animo meo insedit: memini me deorsum spectantem complurium bisontum dorsa per puluerem vix discernere. In fossam enim incauti incurreramus.

Eo ipso momento neque profunditatis neque latitudinis bonus iudex eram; postea tamen, cum eodem loco redirem, fossam circiter duodecim pedes Anglicos altam, in imo autem paulo minus quam duplo latiorem quam altam, inueni. Equam consistere cogere nullo modo poteram, quamquam id libenter fecissem. Itaque parua equa partim delapsa partim praecipitata descendit; in harena molli ad imum fossae genibus procubuit; ego tanta vi in collum eius impulsus sum vt paene supra caput in medios

bisontes excuterer, qui per puluerem et confusionem vndique in fossam praecipites cadebant.

Eodem fere momento equa pedibus constitit atque aduersam fossae ripam, felis more, scandere coepit. Breuissimo tempore veritus sum ne retro laberetur meque opprimeret; sed nisu vehementi ex angustia euasit et superiorem campum solidum attigit. Respiciens vastum tauri caput conspexi, quasi anterioribus pedibus ad puluerulenti barathri marginem adhaerens. Tandem in ipso bisontum agmine rursus versabar.

Iam rarius quam antea conferti erant, nec quicquam nisi tauros videbam, qui a tergo gregis semper currunt vt feminas defendant. Dum inter eos equitabam, capita demittebant et, inter currendum conuersi, equam meam cornibus petere conabantur; sed quoniam iam summo cursu ferebantur, nulla in eiusmodi conatibus vis erat. Cum autem Paulina celerius quam illi curreret, conantes semper post eam relinquebantur. Mox inter turbam etiam feminas distinguere coepi.

Vnam ante me currentem elegi, cuius latus propius adii. Habenas laxaui et sclopetum displosi, ore fistulae non amplius pede Anglico ab eius vmero remoto. Illa fulminis celeritate in Paulinam irruit; equa autem impetum elusit, egoque vulneratam inter tumultum amisi. Statim alteram delegi et, Paulina acrius incitata, vtroque pistillo deinceps in eam explosito, glandes immisi.

Aliquamdiu hanc oculis tenui; sed dum sclopetum rursus onerare conor, inter turbam et illam amisi. Cum eam mortifere vulneratam esse neque cum grege perseuerare posse crederem, equam retinui. Cetera turba porro ruit; puluis atque tumultus discesserunt. Tum in campo, longe post reliquos, vnum bisontem solitarium vidi qui graui cursu ferebatur. Breui ego equo vectus et fera quam vulneraueram pari cursu ferebamur.

Omnia arma mea ignifera vacua erant; in sacculo nihil nisi glandes sclopeto striato aptas habebam, pistillis nimis magnas, alteri vero sclopeto nimis paruas. Hoc tamen oneraui; sed quotiens telum ad ictum dirigebam, glandes angustiores ex ore fistulae deuoluebantur, atque puluere frustra accenso sclopetum leuem tantum sonum, tamquam exiguum crepitaculum, edebat.

Ante bisontem incitato equo praecucurri atque retro eum agere conatus sum; illa autem fera oculis ardentibus, iuba erecta, demisso capite tanta ferocia atque alacritate in me irruit, vt obstupescerem. Iterum atque iterum ante eam obequitaui, iterumque pari rabie in me irruit. Sed parua Paulina tali certamini prorsus idonea erat: singulos impetus arte quadam eludebat,

donec tandem bestia tot conatibus exhausta substitit, lingua inter fauces dependente.

Aliquantum inde progressus ex equa descendi, vt graminis aridi manipulum colligerem quo glans in fistula retineretur atque sclopetum otiose onerarem. Vix pedes in terram posueram, cum bison tanta ira exsultans in me impetum fecit, vt celerrime in sellam resilirem. Aliquot deinde momentis exspectatis, ad feram equitare et cultro perfodere temptaui; sed eo conatu Paulina paene cornibus perfossa est.

Tandem recordatus fimbriarum quae suturas femoralium meorum e corio ceruino factorum ornabant, nonnullas vi abripui; atque sclopeto iterum onerato eas intra fistulam detrusi, vt glans loco suo retineretur. Tum propius accessi et bisontem vulneratum ictu per cor transfixi. Genibus primo succubuit, deinde exanimis in campum pronus deuolutus est. At mirum dictu: quem ego feminam esse credideram, robustus ille erat taurus anniculus.

Iam ferociam eius non admirans gulam secui, linguam exsecui atque post sellam alligaui. Error meus eiusmodi erat, qualem etiam venator me multo exercitatior in tanto puluere tantisque turbis facile committere potuisset.

Tum demum vacauit mihi circumspicere. Ante oculos tota planities recedente immensa multitudine obscurabatur; ex altera parte bisontes infinitis ordinibus ex inferioribus campis iuxta flumen iacentibus ascendebant. Arkansas flumen tria aut quattuor miliaria Anglica aberat. Eo conuersus lente contendere coepi. Multum temporis abiit, antequam procul in inferiore planitie candidum plaustri operimentum et exigua quaedam nigra equitum puncta ante id atque post id dignoscere potui.

Cum propius accessissem, elegantem illam Shaw tunicam agnoui, camisiam e panno laneo rubro confectam, quae vel e longinquo eminebat. Agmen assecutus ex eo quaesiui quam feliciter venatus esset. Ille feminam pinguem aggressus duabus glandibus grauissime vulnerauerat, ita vt morti proxima esset. Sed neuter nostrum ad venationem illius diei satis apparauerat; nec Shaw, sicut ego ipse, glandes in sacculo ad vsum paratas habebat. Itaque animal iam debilitatum Henrico Chatillon reliquit; qui consecutus id sclopeto striato confecit, carneque inde detracta equum suum onerauit.

Prope ipsum flumen castra posuimus. Nox obscura erat; dum cubitum ibamus, vna cum luporum vlulatibus rauci bisontum mugitus audiebantur, velut fluctus maris litus longe remotum pulsantis.

CAPVT VICESIMVM QVINTVM · CASTRA BISONTINA

Nemo in castris Jim Gurney alacrior erat, nemo vero ne dimidio quidem tam segnis quam Ellis. Inter hos duos summa intercedebat auersatio. Ellis numquam mane sese mouebat nisi necessitate coactus; Jim autem semper ante primam lucem in pedes surgebat; atque hoc quoque mane, vt solebat, vox eius vniuersos e somno excitauit.

«Surge, stulte! Surge iam tandem: ad nihil aptus es nisi ad edendum dormiendumque. Mitte istas querelas et ex pelle bisontina qua operiris exi; alioquin ego eam tibi detraham.»

Verba Jim crebris conuiciis et exsecrationibus interiectis multo acriora fiebant. Ellis inter plicaturas pellis bisontinae voce per nares tracta nescio quid mussitauit; tum paulatim se inuolucro expediuit, sedere coepit, longos lacertos extendit, foedissime oscitauit, denique procera statura in pedes constitutus ad quattuor caeli plagas circumspicere coepit.

Ignis a Deslauriers accensus mox clare flagrabat, equique et muli a paxillis soluti in proximo prato pascebantur. Cum ad ientaculum consedissemus, campus obscura adhuc matutina luce tegebatur; sole autem exorto iam equis insidentes iter denuo faciebamus.

«Bison albus!» exclamauit Munroe.

«Illum ego capiam», inquit Shaw, «etiamsi equum eum persequendo vsque ad mortem fatigem.»

Tegumentum sclopeti ad Deslauriers proiecit, ipseque equum in campum concitauit.

«Subsiste, domine Shaw, subsiste!» clamauit Henricus Chatillon. «Equum tuum frustra conficies: bos albus tantum est.»

Sed iam Shaw procul aberat nec vocem audire poterat. Bos ille, haud dubie a quodam publico plaustrorum agmine aberrans, sub collibus humilibus stabat, quibus extremus campus procul cingebatur. Haud longe ab eo veri bisontes, tauri gregatim, pascebantur; quos Shaw appropinquans

exterruit, ita vt omnes fuga proriperentur et per cliuos ad superiorem campum eniterentur. Vnus autem ex eis, festinatione atque terrore incitatus, in grauissimum incidit casum.

Ad radices collium angustus quidam tractus soli palustris et mollissimi patebat; in hanc taurus impetu ruit seque ita implicuit vt euadendi spem prorsus amitteret. Omnes ad locum equis accessimus. Ingens corpus ad medium vsque in limo demersum erat; caenum vsque ad mentum circumfluebat, iubaque horrida in superficie late diffundebatur.

Nobis appropinquantibus taurus ingenti vi luctari coepit; huc illuc se torquebat, tantaque formidine et desperatione nitens interdum corpus e palude ad dimidiam fere partem extollebat, dum lutum reluctans, cum crura e profundo viscido auellere conaretur, sonum velut suctu editum reddebat. Nos a tergo caudam torquendo conatus eius acuere studuimus: nihil profecimus. Nulla iam spes supererat eum seruandi.

Quo magis luctabatur, eo altius anhelantia latera in caenum descendebant, iamque limus naribus paene superfluebat. Tandem quietus iacuit et oculo truculento nos circumspiciens fato suo quasi cessisse videbatur. Ellis lente ex equo descendit et, sclopeto illo suo venatorio striato, quo tantopere gloriabatur, diligenter collineato, veterem taurum per cor transfixit; tum aeque lente in sellam se recepit, haud dubie glorians quod bisontem tandem ipse interfecisset.

Eo die sclopetum illud inuictum, quod *yager* vocabant, primum idemque vltimum toto itinere sanguinem effudit.

Mane illud serenum erat atque iucundum, aere tam puro vt in ipso caeli extremo ambitu pallidae caeruleae planitiei lineamenta clare a caelo distinguerentur. Shaw venandi cupiditate flagrabat; ante agmen equitauit, nec multo post conspeximus longum taurorum agmen citatissimo cursu per collem gramine virentem aliquantum ante nos ferri.

Shaw eos citato equo vehementer insequebatur, camisia rubra indutus, quae e longinquo egregie spectabatur. Celeriter fugientibus appropinquabat; cum primus taurus iam post summum collem occultaretur, vidimus Shaw nouissimum aggredientem: ex ore sclopeti fumus exsiluit et quasi paruula nubes alba vento abreptus est; taurus in eum conuersus est, eodemque momento collis assurgens vtrumque conspectui nostro eripuit.

Ad meridiem vsque procedebamus, cum ad flumen Arkansas substitimus. Tum Shaw e cliuo remoto lento gradu equitans apparuit; equus eius lassitudine confectus erat. Cum sellam in terram deposuisset, duas

taurorum caudas a parte posteriore pendere animaduerti. Equi vix in pascua dimissi erant, cum Henricus, Munroe secum ire rogato, sclopetum striatum sumpsit et tacite discessit.

Shaw et Tête Rouge et ego iuxta plaustellum consedimus vt prandium a Deslauriers appositum consumeremus. Vix epulas perfeceramus cum Munroe ad nos per ripam fluminis redeuntem vidimus. Ille nuntiauit Henricum quattuor feminas bisontinas pingues occidisse seque remissum esse vt equi ad carnes apportandas ducerentur. Shaw equum sibi alterumque Henrico sumpsit et vna cum Munroe castra reliquit. Nec diu abfuerunt: mox omnes tres redierunt equis optimis ac pinguissimis carnium partibus oneratis.

Duas ex feminis nobis reseruauimus, reliquas Munroe sociisque eius dedimus. Deslauriers ante magnum carnium aceruum in herba consedit, easque multo labore in laminas tenues latasque secabat vt sole exsiccarentur; qua in arte non minus calluit quam femina Indica. Multo ante noctem funes e corio crudo per castra vndique intenti erant; ex his carnes pendebant, vt sole atque purissimo camporum aere siccarentur.

Socii nostri Californiani minus feliciter id opus administrabant; tamen suo quodam modo rem confecerunt, et pars castrorum ab illis occupata breui pari carnium ornatu instructa erat.

Hoc loco manere decreueramus donec satis cibariorum parauissemus ad iter vsque ad fines regionum cultarum, quod mensem fere duraturum esse arbitrabamur. Etiamsi interuallum duplex esset atque comitum numerus decuplus, solum Henrici Chatillon sclopetum intra biduum omnibus satis carnium suppeditare potuisset. Nobis tamen exspectandum erat donec carnes ad vehendum satis siccae fierent; itaque tabernaculum ereximus ceteraque ad diuturniora castra parauimus.

Californiani, qui tali tegmine carebant, sarcinis circa ignem in herba dispositis contenti erant. Interim nihil nobis agendum nisi vt oblectationem quaereremus. Tabernaculum nostrum minus quam vnius perticae Anglicae spatio a flumine aberat, si quidem vastae illae harenarum areae, per quas exiguus aquae riuus passim serpebat, fluminis nomine dignae erant.

Campi vasti et plani vtraque ex parte ad harenas fere eadem altitudine pertingebant, et procul collibus humilibus atque eadem paene forma, iuxta fluminis cursum porrectis, terminabantur. Totus locus vna graminis planities erat; nulla arbor vsquam apparebat, praeter paucas arbores

fruticesque humiles in duabus insulis, quae inter harenas madidas eminebant.

Nec tamen immensum illum prospectum hebetem aut inanem diceres; saepe enim agrestis et animatus apparebat. Bis quotidie, sole oriente et circa meridiem, bisontes e collibus procedebant et grauibus quasi pompis ad flumen potum descendebant. Omnes quoque nostrae oblectationes ad eorum damnum pertinebant. Bison taurus vetulus est animal omnium foedissimum: quo primo aspectu viso omnis miserendi voluntas euanescit. Feminae corpore multo minores sunt atque habitu mitiores, vt sexum decet.

Dum in his castris morabamur, feminis bisontinis parcere solebamus, Henrico Chatillon relinquentes vt, qui earum condicionem optime diiudicaret, eas tantum quas ad vsum opus esset occideret; tauris autem bellum inexpiabile indiximus.

Multa taurorum milia sine vllo generis sui detrimento mactari poterant; nam eorum multitudo numerum feminarum longe superat. Solae feminarum pelles ad mercaturam et ad tabernacula Indorum fabricanda adhibentur; quam ob causam earum caedes pro numero longe maior est.

Equis iam fatigatis, plerumque pedibus venari coeperamus. Cum post prandium in gramine iaceremus, fumantes, colloquentes aut Tête Rouge irridentes, aliquis nostrum caput attollebat atque in planitie vltra flumen res quasdam nigras longe et lente appropinquantes animaduertebat.

Hic e fistula tabaci extremum haustum trahebat, tum segniter surgens sclopetum quod plaustello innixum erat sumebat; manticae cornusque pulueris pyrii lorum vmero iniiciebat, calceis e molli Indorum corio manu gestatis, atque per harenas quiete ad vlteriorem fluminis ripam ambulabat. Hoc perfacile erat: quamquam harenae quartam fere partem miliarii Anglici patebant, aqua nullo loco altior duobus pedibus Anglicis erat.

Vlterior ripa quattuor aut quinque pedes Anglicos alta atque prorsus praerupta erat, quippe quam aqua vernali tempore eroderat. In eius margine herbae procerae crescebant. Eas manu diducens et per interualla caute prospiciens venator immensum bisontis dorsum hirsutum conspicere poterat, quod ad aquam procedentis corporis motu tardius huc illuc mouebatur. Certae enim viae bisontibus ad potum descendendum sunt.

Quo tramite fera sibi destinata accedat statim perspiciens, venator infra ripam se contrahit, nonnumquam quindecim aut viginti iardarum Anglicarum spatio ab eo loco vbi semita in flumen exit. Hic in harena

tacitus considit. Intentis auribus grauem aequalemque aduenientis tauri incessum audit. Paulo post inter altas herbas et virgulta, qua semita ripam secat, aliquid moueri conspicit.

Ingens caput atrum apparet, cornibus vix per implicatam iubam conspicuis. Tum bison partim labens partim prorumpens in subiectum fluminis alueum descendit. Aperte iam in harena stat. Ante pedes eius tenuis aquae riuulus labitur; capite demisso bibere incipit. Aquam cum murmure in amplissimas eius fauces descendentem audias; tum caput extollit, guttaeque ex barba madente destillant. Quasi stupore quodam abstractus immobilis consistit, periculi latentis ignarus.

Venator sine vllo strepitu sclopetum armat. In harena sedens vnum genu attollit, eique cubitum innititur, vt graui telo certius collineet. Calcem sclopeti vmero admouet, oculum secundum fistulam dirigit; neque tamen statim ignem dare festinat. Taurus lenta quadam grauitate per harenas ad alteram ripam iter ingreditur.

Cum anteriorem pedem promouet, exigua quaedam pars corporis, pilis carens, paulo post scapulae extremum nudatur; in hanc venator telum dirigit, digito hamulum sclopeti ad leuissimum tactum accommodatum leniter premit. Acer teli fragor pressionem subsequitur, statimque in medio nudo loco parua rubra macula conspicitur.

Bison toto corpore tremit: mors eum percussit, sed vnde venerit nescit. Nec tamen cadit; tardis grauibusque passibus procedit, quasi nihil acciderit. Sed priusquam longe in harenas processerit, consistere eum vides; vacillat; genua sub pondere corporis inflectuntur, caputque in terram deprimitur. Mox immensa eius moles in latus inclinat, ipseque in harenam deuoluitur atque vix vllo conspicuo luctamine moritur.

Bisontes ita ad aquam descendentes insidiis excipere et transfigere facillimus eos venandi modus est. Ad eos etiam per fossas reptando, post colles latendo, vel per ipsum campum apertum procedendo accedi potest. Id interdum mirum in modum facile est, interdum autem summam peritissimi cuiusque venatoris industriam requirit.

Henricus Chatillon vir incredibilis roboris atque patientiae erat; tamen vidi eum aliquando in castra remeantem labore prorsus exhaustum, membris laceratis atque exulceratis, veste e corio ceruino spinis opuntiae obsita, inter quas reptauerat. Nonnumquam toto corpore pronus humi iacebat atque ita sese per multas perticas Anglicas trahebat.

Altero die quo ibi commorabamur Henricus post meridiem ad venationem profectus est. Shaw et ego in castris mansimus, donec tauros

aliquot in altera fluminis ripa ad aquam tendentes animaduertimus; flumen igitur transiuimus vt eos adoriremur. Sed tam prope aderant vt, antequam ripae praeruptae latebris vti possemus, conspectus noster, dum per harenas incederemus, eos terreret. Conuersi antequam intra sclopeti iactum venirent dextrorsum discedere coeperunt, itinere fluminis cursui fere pari.

Ripam conscendi atque eos cursu secutus sum. Celeriter gradiebantur; priusquam intra teli spatium peruenirem, sensim conuerterunt sese et contra me frontem direxerunt. Priusquam ita se circumegissent vt me cernerent, toto corpore pronus humi procubueram. Paulisper steterunt atque rem ignotam in gramine iacentem stupentes aspexerunt; tum auersi, eodem quo ante gradu progressi sunt, egoque statim exsurgens rursus eos cursu persecutus sum. Iterum se conuerterunt, iterum ego humi procubui.

Quod cum ter quaterue fecissem, intra centum tandem iardas Anglicas ad fugientes perueni; atque vbi rursus conuerti eos vidi, consedi et sclopetum direxi. Medius eorum omnium quos vmquam videram maximus erat. Eum post scapulam vulneraui. Duo comites effugerunt; ille sequi conatus mox constitit, tandemque tam placide procubuit quam bos ruminans. Caute appropinquans ex oculo hebeti et quasi gelatinoso mortuum esse cognoui.

Cum primum persequi coepissem, vix vlla fera in campo conspiciebatur; nunc autem ingens bisontum multitudo subito eo confluxerat, et capite sublato atra densaque agminis moles, ad dextram sinistramque quantum oculi ferebant porrecta, intra quinquaginta perticas Anglicas a me distare videbatur. Ad eam ambulaui; appropinquantem me ne minimum quidem extimuerunt.

Ipsum agmen paene totum feminis et vitulis constabat, sed complures tauri veteres circa eius latera in planitie vagabantur; qui cum propius accederem tam truci atque feroci vultu in me conuerterunt vt longius procedere tutius non putarem. Iam enim ab ipso agmine tantum aberam quantum sclopeto facile attingi posset; humi igitur consedi vt motus eorum contemplarer.

Interdum omnes consistentes capitibus eandem in partem versis stabant; tum quasi vno impetu concitati simul citato gradu procedebant, vngulis cornibusque inter se strepentibus. Mox a sinistra parte remotius acria sclopeti crepitacula saepius audire coepi; nec multo post soni grauiores et obtusiores secuti sunt, quos ex geminae fistulae sclopeto Shaw profectos

esse agnoui. Cum Henrici sclopetum crepitaret, certo sciebamus carnes inde ad castra apportandas fore.

Trans flumen reuersus equum adduxi atque flumine iterum traiecto ad locum vbi venatores stabant perueni. Bisontes longe in campis cernebantur; viui iam recesserant, sed decem aut duodecim corpora passim in terra iacebant. Henricus, cultro in manu, super exanimem feminam incuruatus pingues optimasque carnis partes secabat.

Shaw, cum a me discessisset, aliquamdiu sub fluminis ripa ambulauerat vt alium taurum reperiret. Denique campos immensa bisontum multitudine opertos conspexit; paulo post etiam Henrici sclopetum crepitare audiuit. Ripam igitur ascendens per herbas repere coepit, quae ad vnam alteramue perticam Anglicam a flumine altissimae et densissimae erant. Nec multum progressus erat cum, summa admiratione captus, Henricum in aperto campo erectum stare vidit, bisontibus vndique paene circumdatum. Henricus in proprio quasi elemento versabatur.

Vix ipse Nelsonus, cum in nauis Victoriae tabulato staret, maiore imperandi fiducia quam Henricus elatus fuisset. Henricus, neminem se intueri suspicatus, procerus atque robustus toto corpore erectus stabat, altera manu lateri innixa, altero brachio neglegenter in sclopeti os reclinato. Oculis singularem circa se multitudinem lustrabat. Interdum feminam sibi placentem eligebat, sclopetum dirigebat, vno ictu occidebat; tum telo quiete rursus onerato ad pristinum corporis habitum redibat.

Bisontes eius praesentiam non magis curare videbantur quam si ex ipsis vnus esset. Tauri inter se mugiebant atque cornibus pugnabant aut in puluere volutabantur. Coetus bisontum circa mortuae feminae corpus congregabatur, vulnera eius naribus explorans; nonnumquam etiam a tergo ad superstites accedebant easque loco depellere conabantur. Subinde taurus aliquis vetus Henricum stupore hebeti intuens frontem ad eum conuertebat; nemo tamen eum aggredi aut ab eo fugere velle videbatur.

Shaw aliquamdiu inter gramina latens hoc mirabile spectaculum attonitus conspexit; tandem caute propius repens Henricum submissa voce appellauit, qui iussit eum surgere atque accedere. Ne tum quidem bisontes vllum timoris signum dederunt: circa exanimes comites suos constipati manebant. Henricus iam tot feminas occiderat quot in vsum nostrum desiderabamus; Shaw autem post vnius corporis latebras genuflexus quinque tauros transfixit priusquam ceteri discedere tandem necesse esse putarent.

Quod bisontes saepe adeo stolidi et velut fascinati viderentur, eo mirabilius erat quod alias tam feroces ac cauti esse solebant. Henricus omnes eorum proprietates norat: ea diligentia eos obseruauerat qua litterarum studiosus libros suos perscrutatur, neque minore voluptate illud studium exercebat. Bisontes ei quodammodo socii erant, ac, sicut ipse aiebat, numquam solitudinem sentiebat dum circum se eos haberet. De venandi arte sua valde gloriabatur.

Henricus omnium modestissimus erat; tamen ex ingenii eius simplicitate et candore satis apparebat eum excellentiam suam in hoc genere tam manifestam tamque firmam putare vt in controuersiam vocari nullo modo posset. Quidquid tamen ipse de sua peritia existimaret, ceteri eam non minorem sed maiorem esse censebant.

Semel tantum eius vultum vel leui contemptu obscurari vidi: cum duo milites voluntarii, qui tum primum bisontem occiderant, eum de optima ratione ad feras appropinquandi docere conarentur. Henricus ius quoddam quasi vetustate constitutum in bisontes sibi vindicare videbatur, eosque quasi peculiarem suam possessionem respiciebat. Nihil magis indignationem eius excitabat quam caedes feminarum sine vlla necessitate patrata; vitulum autem interficere in eius sententia nefas maximum erat.

Henricus Chatillon et Tête Rouge eiusdem fere aetatis erant, tricesimum fere aetatis annum agentes. Henricus mole corporis duplo maior erat, viribus certe sexiens praestabat. Facies Henrici ventis procellisque asperata erat; facies Tête Rouge potionibus e vino Xerensi cum saccharo mixtis et liquore ardenti cum aqua calida confecto tumebat. Henricus de Indis bisontibusque loquebatur; Tête Rouge de theatris et cauponis subterraneis vbi ostrea vendebantur. Henricus duram inopemque vitam egerat; Tête Rouge nullam sibi vmquam cupiditatem negauerat quam explere statim valeret.

Praeterea Henricus omnium quos vmquam noui suorum commodorum minime studiosus erat; Tête Rouge autem, quamquam suo genere aeque benignus, nullius nisi sui ipsius curam gerebat. Neque tamen eum vlla ratione amittere voluissemus: nam egregie in castris nostris locum scurrae illius obtinebat qui in castello feudali homines risu oblectare solet; sine eo omnis castrorum vita languida fuisset. Septem proximis diebus incredibiliter pinguescebat, neque id mirandum, quandoquidem appetitus eius nullum modum habebat.

A mane ad vesperum edebat; dimidiam fere diei partem in priuato sibi epulo coquendo consumebat, atque octies deciesue cotidie ad ollam coffeae

redibat. Vultus antea maestus ac miserabilis nunc hilaris rubicundusque factus erat, oculi velut cancri marini eminebant, animusque, qui paulo ante ad imam desperationem descenderat, nunc pari modo in laetitiam efferebatur. Toto die canebat, sibilabat, ridebat, fabulas narrabat.

Tête Rouge, qui Jim Gurney vehementer metuebat, prope tabernaculum nostrum perpetuo versabatur. Cum multum vitae dissolutae et turpium consuetudinum vidisset neque paruam facetiarum copiam haberet, narrationes eius iucundissimae erant, maxime quia numquam dubitabat se ipsum ad risum proponere, dummodo risum excitare posset. Tamen Tête Rouge interdum molestus erat: inueterata enim consuetudine cibaria omni diei hora clam subripiebat.

Irrisionem prorsus contemnebat; neque ab artibus suis destitisset, etiamsi vniuersorum comitum contemptum sibi comparauisset. Interdum vero non risus solum sed grauius aliquid eum manebat; tum paenitentiam magnam ostentabat. Sed semihora vix elapsa eum rursus circa arcam ad tergum plaustelli furtim oberrantem videbamus, cibaria quae Deslauriers ad cenam seruauerat tacite auferentem.

Fumo tabaci valde delectabatur, sed cum ipse nihil tabaci haberet, nos ei quantum vellet praebebamus, modico tamen frustulo singulis vicibus dato. Initio libram Anglicam dimidiam semel tradidimus; sed id consilium pessime cessit. Nam non modo tabacum sed etiam cultellum semper ad illud secandum sibi commissum amittebat, paucisque post momentis ad nos redibat multas excusationes afferens et plus tabaci flagitans.

Duo dies in his castris egeramus, iamque nonnullae carnes ad portandum fere idoneae erant, cum subito tempestas nobis incubuit. Circa solis occasum totum caelum atrum velut atramentum factum est; longa autem herba ad ripam fluminis primis procellosi venti flatibus flebiliter inclinabatur atque rursus erigebatur. Munroe duobus cum sociis sclopeta sua attulit eaque sub tabernaculi nostri tegmine collocauit.

Cum nihil haberent quo ipsi tegerentur, ignem e lignis flumine allatis accenderunt adeo validum vt ne aquarum quidem cataracta exstingui posse videretur; dein pellibus bisontinis circumuoluti humi circum ignem consederunt vt tempestatis violentiam opperirentur. Deslauriers sub plaustelli operimento se abdidit. Shaw et ego, vna cum Henrico et Tête Rouge, in angustum tabernaculum nos stipauimus; sed ante omnia carnes iam exsiccatae in vnum aceruum congestae sunt et pellibus bisontinis, quae paxillis firmiter terrae affixae erant, diligenter obtectae.

Hora circiter nona noctis procella in densissimis tenebris erupit. Vehementissimus ventus spirabat, imberque torrens per immensam planitiem patentem cum fremitu ruit. Tabernaculum imbre nebulisque tenuibus, quae per tabernaculi lintea irruebant, repletum est, atque omnia intus maduerunt. Non nisi singulis fulgurum micatibus inuicem agnoscere poteramus; eorum splendore subito tota circumiecta solitudo ad breue momentum illustrabatur.

Metuebamus ne tabernaculum euerteretur; sed per vnam alteramue horam stabile mansit, donec tandem tegumenti apex furenti vento cessit. Pertica tegumentum in summo loco perrupit, ac repente linteum frigidum et madidum nobis superincidens paene suffocauit. Sclopeta arripientes ea in altum ereximus, vt graue et madefactum linteum supra capita sustineremus.

In hac molestissima condicione, stragulis humidis pellibusque bisontinis implicati, complures noctis horas exegimus. Tempestas ne momento quidem remittebat sed inexorabili violentia supra nos pluuiam effundebat. Mox solum quo iacebamus aqua penitus madefactum est, et aqua in lacum duos tresue pollices Anglicos altum coiit; ita vt magnam partem noctis in frigido balneo partim demersi iaceremus.

Ne his quidem malis alacritas Tête Rouge defecit: contra procellam ridebat, sibilabat, canebat, atque ea nocte omnium irrisionum quas a nobis acceperat vetera debita quasi persoluit. Dum nos taciti iaceremus et tempestatis iniuriam qua poteramus constantia toleraremus, ille intemperanti hilaritate ebrius per horas continuas nostris sumptibus iocos iactabat.

Circa tertiam post mediam noctem horam, «apertae noctis tyrannidem» tali perfugio misero praeferentes, e collapsi tabernaculi tegmine reptando euasimus. Ventus iam sedatus erat, imber tamen assidue cadebat. Ignis Californianorum in tenebris adhuc flagrabat; ad eos igitur accessimus, qui circa eum consederant.

Ad vires reficiendas coffeam calidam parauimus; sed cum nonnulli ex nostris pocula iterum replere vellent, compertum est Tête Rouge, postquam portionem suam consumpsisset, ollam coffeae clam subtraxisse et reliquam omnem potionem per ipsum ollae rostrum exhausisse.

Mane, magna cum laetitia nostra, sol nullo nubium velamento impeditus super campos ortus est. Ridiculum sane spectaculum praebebamus: nam corium ceruinum, frigore atque vmore glutinosum et aqua saturatum, membris nostris arctissime adhaerebat. Leuis ventus et

solis calor id breui rursus exsiccauerunt; tum vero omnes armatura intolerabiliter rigida quasi inclusi eramus. Neque satis erat totum diem per campos vagari et duos tresue tauros occidere vt corium rigidum pristinam mollitiem reciperet.

Praeter Henricum Chatillon, Shaw et ego soli in nostro agmine venatores eramus. Munroe eo mane bisontem equo persequi conatus est, sed equus eius feram assequi non potuit. Shaw vna cum illo profectus est, ac, cum meliore equo veheretur, mox in medio grege se reperit. Cum nihil nisi feminas vitulosque circum se videret, equum continuit.

Taurus vetus aliquanto post ceteros in aperto campo citato cursu adueniebat. Shaw conuersus equo trans ipsius iter prouectus est; praeteriens sclopetum direxit eumque per vmerum vsque in cor transfixit.

Ingens vulturum grex plerumque supra paucas arbores volitabat, quae in insula paulo infra castra nostra stabant. Per totum pridie diem aquilam inter eos animaduerteramus; hodie quoque aderat. Tête Rouge, professus se aquilam, gentis Americanae insigne, occisurum esse, sclopetum a Deslauriers mutuatus est et ad expeditionem hanc quasi patriae infensam profectus est. Aquila, vt sperari poterat, parum ab eius manu damni passa est. Breui reuersus dixit se illam inuenire non potuisse, vulturem tamen pro ea occidisse.

Cum auem ad fidem rei faciendam producere iuberetur, se existimare respondit eam nondum plane mortuam esse, sed certe vulneratam esse, quippe quae tam celeriter euolauisset.

«Si vultis», inquit Tête Rouge, «ibo atque vnam e pennis eius reportabo; multas enim cum ei telum immitterem excussi.»

E regione castrorum altera insula fruticibus obsita erat; pone eam stagnum aquae profundae patebat, haud longe autem duo tresue riui satis magni per harenas currebant. Ibi post meridiem lauabar, cum lupus albus, qui vel maximum canem Terrae Nouae magnitudine superabat, e latebris post insulae promunturium prorupit et minus quam dimidio iactu lapidis a me per harenas lento cursu praeteriit.

Oculos eius rubros saetasque circa rostrum manifeste videre poteram. Bestia foeda erat, cauda fruticosa, ingenti capite et vultu prorsus horrendo. Cum neque sclopetum quo eum configerem neque lapidem quo ferirem haberem, quid in eum conicerem cupide circumspiciebam; tum ex castris fragor sclopeti exauditus est et glans harenam paulo vltra lupum percussit. Ille leuiter subsiliit atque tanta celeritate euasit vt breui in remotis harenis punctum vix conspicuum fieret.

Tot bisontum cadauera per campos circum nos iam iacentia lupos vndique conuocauerant; locus autem vbi Shaw et Henricus simul venati erant eis maxime placebat, quippe vbi duodecim fere corpora ardenti sub sole putrescebant. Solebam saepe trans flumen ire vt eos vescentes spectarem. Sub ipsa ripa latitando facile licebat eos plane contemplari.

Tria ibi luporum genera videbantur: albi et cinerei, vtrique corpore permagno, atque praeterea lupi parui campestres, canibus venaticis, quos Angli spaniels vocant, non multo maiores. Circa vnum cadauer multi simul vlulabant et inter se decertabant; adeo tamen intenti erant et tam acutis sensibus vtebantur vt numquam ad iustum sclopeti ictum propius repere possem. Quotiens id conabar, omnes subito diffugiebant et per altas herbas nullo strepitu dilabebantur.

Aer supra illum locum perpetuo vulturibus, siue iis quos Angli *turkey-buzzards* vocant siue vulturibus atris, refertus erat. Cum lupi cadauer reliquissent, volucres in illud descendebant et adeo dense operiebant vt glans sclopeti temere in voracem turbam missa plerumque duas tresue simul prosterneret. Hae aues iam magna multitudine circa castra nostra volitabant; alae earum latae et atrae, cum aduersus splendidum caelum panderentur, paene perlucidae videbantur.

Lupi et vultures hora in horam numero accrescebant; etiam aquilae duae tresue ad epulas aduenerunt. Taurum ego non longe a castris, intra sclopeti iactum, interfeci. Ea nocte lupi horrendum in modum prope nos vlulabant; mane autem cadauer illud voracibus conuiuiis ita exesum erat vt nihil intus reliquum esset.

Post quattuor dies in hoc loco actos discessum parauimus. Nos ipsi circiter quingentas libras Anglicas carnium exsiccatarum habebamus; Californiani trecentas circiter praeterea parauerant. Hae carnes ex optimis et pinguissimis partibus octo aut nouem feminarum bisontinarum constabant, exigua tantum cuiusque portione sumpta, reliquo corpore lupis relicto. Iumenta sarcinis onerata, equi sellis instructi, muli ad plaustellum iuncti sunt.

Etiam Tête Rouge tandem paratus erat; et agmine lente a loco mouente iter rursus orientem versus suscepimus. Vix vnum miliarium Anglicum processeramus cum Shaw pretiosum cultrum venatorium desiderauit; quem in castris se reliquisse suspicatus ad quaerendum rediit. Dies ater atque tristis erat. Cineres ignium iuxta flumen adhuc fumabant; herba circa eos hominum equorumque pedibus proculcata erat, omniaque castrorum reliquiis passim conspersa.

Discessus noster auibus ferisque praedatricibus quasi signum erat datum vt conuenirent. Multae luporum turmae circa fumantes ignium reliquias vagabantur, multi alii per vicinam planitiem discurrebant. Shaw appropinquante omnes effugerunt, alii per harenas, alii per campos herbosos decurrentes.

Vultures in densissimis agminibus supra caput volitabant; cadauer autem tauri prope castra iacens multitudine insidentium auium totum nigricabat. Illae alas latas quatiebant, cristas capitum et longa colla macra sursum extendebant; manere verebantur, a foedis tamen epulis discedere aegre poterant. Dum Shaw inter veterum ignium reliquias quaerebat, lupos in collibus remotis considentes conspexit, qui discessum eius opperiebantur.

Cum cultrum frustra quaesiuisset, equum rursus ascendit et lupos vulturesque sine vllo impedimento conuiuio suo frui reliquit.

CAPVT VICESIMVM SEXTVM · SECVNDVM FLVMEN ARKANSAS

Aestate anni MDCCCXLVI ferae solitariaeque superioris fluminis Arkansas ripae primum exercitum transeuntem viderunt. Kearney dux, cum ad Sanctam Fidem contenderet, hoc iter veteri illi per regionem Cimarronensem ducenti anteposuit.

Cum nos ad flumen Arkansas versaremur, praecipua copiarum pars iam praeterierat; tamen legio Missouriana, cui Price praeerat, quae multo serius quam reliquae copiae a finibus profecta erat, adhuc iter faciebat. Per eos dies nonnumquam singulis aut binis eius cohortibus via procedentibus occurrebamus. Nemo vmquam maiore quam Missouriani illi ardore expeditionem militarem suscepit; sin disciplinam et imperiorum obseruantiam pro virtutis militaris norma habeas, milites prorsus nullius pretii habendi erant.

Attamen, postquam eorum res gestae per totam Americam celebratae sunt, absurdum esset negare eos egregios milites tumultuarios fuisse. Victoriae eorum contra omnia bellica exempla et mores receptos partae erant, singulari quadam militarium virtutum in ipsis hominibus coniunctione. Legio Doniphan per Nouum Mexicum magis velut manus libere vagantium sodalium quam velut stipendiarii recentioris ciuitatis milites processit.

Cum Taylor dux ob victoriam ad Sacramento aliasque res prospere gestas Doniphan laudauisset, responsum tribuni optime ostendit quae inter praefectos et milites eius legionis consuetudo intercederet.

«De exercitiorum militarium rationibus nihil scio. Pueri ad me identidem veniebant rogantes vt impetum facere sibi liceret; cum opportunitatem bonam conspexissem, dixi licere. Illi velut telum e tormento emissum proruperunt; id vnum de re tota scio.»

Iuris consultus ille agrestis facilius militum beneuolentiam sibi conciliabat quam oboedientiam exigebat. Multi enim sub eo militabant

qui moribus atque institutione multo magis quam ipse imperio pares fuissent.

Ad pugnam apud Sacramento commissam homines eius e finibus oriundi iniquissimis condicionibus dimicauerunt. Mexicani locum suo arbitratu elegerant: trans vallem, quae ad vrbem suam Chihuahua ducebat, instructi stabant; omnis eorum acies fossis operibusque munita, tormentis defensa erat; numero Americanos quinquies superabant. Aquila super Americanos volauit, murmurque graue per ordines eorum ortum est.

Tormenta hostium crepitare coeperunt; Americani diu ictus sustinuerunt, sed tandem signo dato cum clamore in hostem cucurrerunt. In vna copiarum parte, cum iam medium interuallum confecissent, praefectus ebrius consistere iussit; milites indignati imperium sequi cunctabantur.

«Porro, pueri!» ex ipso ordine miles quidam clamauit; tum Americani velut tigres in hostes irruerunt. Quadringenti Mexicani in ipso proelio caesi sunt, ceteri fugerunt per campum velut oues dispersi. Signa, tormenta, impedimenta capta sunt; inter cetera plaustrum funibus oneratum, quos Mexicani victoria iam certa sibi visa ad Americanos captiuos vinciendos parauerant.

Voluntarii Doniphan, qui illam victoriam pepererant, vna cum praecipuo exercitu iam ante nos praeterierant; at Price milites, quos tunc conueniebamus, ex eisdem fere viciniis profecti erant, moribus habituque et vultu simillimi. Quodam mane, cum in pratum latissimum descenderemus, vbi horam vnam alteramue requiescere constitueramus, procul agmen obscurum equitum aduenientes conspeximus. Vt aquam inueniremus, necesse erat e via ad ripam fluminis deflectere, dimidio miliario Anglico a via distante.

Ibi vmbraculum quoddam struximus, pellibus bisontinis humi expansis, sub quo Shaw et ego sedentes tabacum fumare coepimus.

«Nunc nobis molestiam afferent,» inquit Shaw; «aspice illos homines: nullum hic otium nobis relinquent.»

Et sane dimidia fere voluntariorum pars ab agmine aberrauerat atque per pratum ad nos equitabat.

«Vt valetis?» primus qui accessit dixit, ex equo delapsus atque humi se proiciens. Ceteri statim secuti sunt; breui viginti circiter nobis circumstabant, alii porrecti iacentes, alii in equis sedentes. Omnes ex cohorte Sancti Ludouici conscripta erant. Quorundam vultus ferociam prae se ferebant, alii luxuria et intemperantia pallidi atque macilenti erant;

vniuersi tamen insigniter formosi et vulgo militum gregariorum longe praestantiores videbantur.

Exceptis ocreis vsque ad genua porrectis, cingula et militaria insignia super communem ciuium vestitum gerebant. Praeter gladios et sclopeta in sellarum thecis reposita, optimas carabinas Springfieldenses a tergo onerandas sellis suspensas portabant. Quaerebant qualis esset nostra manus, quae spes bisontes occidendi, et vtrum equi vsque ad Sanctam Fidem peruenire possent. Haec satis commode ferebamus; sed paulo post multo grauior inuasit hominum caterua.

«Quid agitis, hospites? Quo itis? Vnde venitis?» quidam rogauit, qui vetere petaso stramineo capiti imposito ad nos modico cursu aduehebatur. Panno fusco crassissimo domi texto vestitus erat. Facies morbo febrium cum horrore flauebat; corpus procerum, quamquam neruis et viribus praeditum, admodum exile atque angulosum apparebat; cui accedebat in equo sedendi rusticitas, ita vt nihil minus quam venustum eius habitum videres. Plures eiusdem generis paulo post aderant.

Cohors eorum in vno ex extremis finium comitatibus conscripta erat; mox innumeris indicibus rusticae institutionis eorum edocti sumus. Permulti certatim accedebant, inter priores hospites nostros se ingerentes et nos nulla verecundia intuentes.

«Tune praefectus es?» aliquis interrogauit.

«Quid hic vobis negotii est?» alius quaesiuit.

«Vbi habitatis, cum domi estis?» tertius inquit.

«Mercatores vos esse arbitror,» quartus coniecit. Ad summam autem omnium molestiarum vnus ad latus meum familiariter accessit et submissa voce rogauit: «Quo nomine socius tuus appellatur?»

Cum quisque nouus adueniens easdem interrogationes repeteret, molestia iam tolerari non poterat. Hospites militares, responsis nostris breuissimis offensi, mox nos execrari inter se audiebantur. Dum nos haud aequo animo tabacum fumantes sedebamus, lingua Tête Rouge numquam quiescebat. Militarem suam personam nusquam obliuiscebatur, atque per totam congressionem inter commilitones assidue versabatur.

Tandem eum ante nos in solo consistere iussimus et pro nobis verba facere. Qua re Tête Rouge mirifice delectatus est; neque multo post summa cum voluptate vidimus eum tam effuse et sine intermissione garrientem vt magnus ille interrogationum imber a nobis ad illum auerteretur.

Paulo post grande tormentum quattuor equis tractum post turbam magno fragore aduenit; auriga, qui vni ex equis insidebat, collo supra ceterorum capita protento vt nos videret, inclamauit:

«Vnde venitis? Quid hic agitis?»

Inter hospites erat vnius cohortis praefectus, eadem qua milites eius curiositate adductus. Nisi ipsorum vultus mentiebantur, non pauci ex illa turba magno suo commodo dignitatem cum praefecto commutare potuissent.

«Eia, milites,» inquit ille segniter e solo, vbi otiosus recubuerat, aegre surgens; «iam serius fit; credo nos procedere oportere.»

«Ego quidem nondum proficiscar,» respondit quidam prope dormiens, capite brachio innixo.

«Noli properare, praefecte,» legatus addidit.

«Bene; vt vultis, paulo diutius manebimus,» obsequiosus praefectus respondit.

Tandem hospites nostri eodem quo aduenerant modo huc illuc dissipati discesserunt, nosque magno cum animi leuamento soli relicti sumus.

Nulli gratius quam Deslauriers fuit voluntariorum discessus; nam prandium singulis momentis frigidius fiebat. Pellem bisontinam praeclare dealbatam in gramine explicuit, in medio gibbum succulentum feminae bisontinae pinguis posuit, circum eum patinas poculaque stannea disposuit, deinde omnia parata esse nuntiauit. Tête Rouge, qui talibus rebus semper praesto erat, primus ad mensam consedit.

Olim cum in naue vaporaria scriba esset, didicerat omnium nominibus, siue honoratiorum siue humilium, appellationem honorificam *Mister* anteponere. Itaque Jim Gurney iam «Dominus Gurney» appellabatur, Henricus «Dominus Henricus», et ipse Deslauriers, primum in vita sua, «Dominus Deslauriers» se salutari audiuit. Neque hoc impediuit quominus Deslauriers Tête Rouge capitaliter odisset; is enim, cum frustra sed laudabili studio vtilis esse conaretur, in prandiis parandis se semper immiscebat.

Animus Deslauriers nihil medium inter hilarem serenitatem et violentissimam irae tempestatem nouerat. Deslauriers ei nihil dixit; sed iniuriae tacite acceptae in pectore eius haerebant.

Tête Rouge in prandio locum occupauerat: id erat illi totius diei momentum felicissimum. Veteri veste bisontina inuolutus sedebat, manicis ad laborem reuolutis, cruribus breuibus ante se in herba decussatis; poculum coffeae iuxta eum erat et culter in manu paratus. Dum costas

gibbi pinguissimi intuebatur, oculi spe conuiuii dilatabantur. Deslauriers ex aduerso sedebat, reliquique iam consederamus.

« Quid hoc est, Deslauriers? Non satis panis nobis dedisti. »

His auditis, vultus Deslauriers, qui modo placidus erat, subito ira incredibiliter distortus est. Irato rictu dentes ostendebat, garriebat, manibus gesticulabatur, effundebatque in Tête Rouge attonitum turbam verborum incohaerentium sermone Anglico fracto prolatorum. Vix intellegi poterat Deslauriers Tête Rouge accusare quod quattuor panes magnos ad prandium reseruatos surripuisset atque comedisset. Tête Rouge, hoc tam improuiso impetu perturbatus, aliquamdiu Deslauriers tacitus et obstupefactus, ore oculisque patentibus, intuebatur.

Tandem vocem recepit, negauitque criminationem veram esse; neque intellegere se posse professus est qua de causa Dominum Deslauriers offendisset aut ad tantam verborum inurbanitatem prouocauisset. Tam furiose verborum tempestas saeuiebat vt nihil aliud audiri posset. Sed Tête Rouge, quia Anglicum sermonem melius tenebat, aperte superior videbatur; Deslauriers autem, postquam aliquandiu verba sputauerat vultumque ira torserat, sensit verba sibi ad iracundiam exprimendam prorsus deesse.

Exsiluit et discessit, inter dentes vna furenti exsecratione *sacré enfant de garce!* emissa. Hoc est apud Canadenses titulus honorificus, tanto efficacior quod equis mulisque contumacibus vna cum flagelli ictu dari solet.

Postero mane taurum bisontinum vetulum feminam suam cum duobus paruis vitulis per campum ducentem vidimus. Proxime post eos quattuor aut quinque lupi albi magni per gramen pratorum altum furtim serpebant, intenti exspectantes dum aliquis e paruulis a parentibus forte remaneret. Taurus vetus se diligenter custodiebat, et identidem conuersus propinquantes praedones procul arcebat.

Cum ad locum meridianum appropinquaremus, quinque aut sex bisontes in summo colle praerupto stantes conspeximus. Equo ad locum vbi consistere statueramus citato, sellam detraxi atque equum solutum dimisi. Circuitu facto, tumulis quibusdam tectus, ad radices collis clam perueni et arduum latus ascendi. Sub ipso supercilio cliui procumbens sclopetum in bisontes intendere paraui, qui in plano summi collis non plus quinque iardis Anglicis aberant.

Sed fulgor tubi ferrei supra marginem prominens eorum oculos cepit, illique auersi fugerunt. Quamuis tam propinqui essent, in eo situ occidi non poterant. Itaque in summum collem progressus per summi collis

planitiem aridissimam persecutus sum. Solum asperrimum erat et passim scissum; ingens vorago harenae per medium iter patebat, in quam minores vtrimque voragines quasi riui confluentes descendebant.

Bisontes dissipati sunt, plurimosque mox amisi e conspectu, cum per harenosos hiatus diffugerent; soli taurus et femina in conspectu manebant. Aliquamdiu iuxta marginem ingentis voraginis cucurrerunt, modo in foueis occultati, modo inde exorti denuo conspicui. Tandem in campum late patentem proruperunt, planitiem paene aequalem et vix vllo viridi gramine vestitam; nam breuissima quaeque graminis folia sole ardentissimo exaruerant et contracta erant.

Interdum taurus vetulus in me conuersus consistebat; quod quotiens faciebat, humi me proiciebam et immotus iacebam. Sic per duo fere miliaria Anglica eos persecutus sum, donec ante me audiui grauem raucumque mugientium sonitum. Statim postea grex circiter centum taurorum, tumulo humili campi antea occultatus, vno momento apparuit. Fugitiui ad eos cucurrerunt; sed pro eo vt gregi, quemadmodum speraueram, immiscerentur, recta per medium transierunt atque fugere perrexerunt.

Tum eorum persecutione omissa ad ictus sclopeti spatium vsque reptaui et humi consedi vt tauros contemplarer. Praesentia mea nihil eos perturbabat. Non pascebantur, cum illic omnino nihil esset quo vescerentur, sed aridam aestuantemque solitudinem quasi ludendi locum elegisse videbantur. Alii in puluere voluebantur nubem excitantes; alii rauco et profundo murmure mugientes ingentia capita inter se collidebant; multi immobiles stabant, quasi inanimia corpora.

Praeter immanem intextae canaeque iubae molem nullum paene pilum gerebant: vetus enim pilorum tegumentum vere deciderat, nouum nondum creuerat. Interdum taurus senior progrediebatur, me vultu toruo hebetique conspicabatur, deinde vicino suo caput impingebat, tum humi procumbens in sordibus volutabatur, vngulis in aerem iactatis.

Hoc ludo satiatus caput vmerosque subito attollebat et anterioribus cruribus nixus, quasi dimidiato corpore erectus, me intuebatur, iuba paene occaecatus et facie terra respersa; tum quattuor pedibus terrae innixus repente surgebat, latera puluerulenta concutiebat, semiuersusque barba vsque ad solum pendente stare solebat in profunda quasi meditatione, velut de puerilibus suis ineptiis reputaret. «Nimis foedus es vt viuas,» mecum cogitaui; atque in foedissimos sclopeto intento tres ex ordine occidi.

Ceteri hac caede minime commoti sunt; pergentes vt antea mugiebant, cornibus inter se pugnabant, humi volutabantur. Henricus Chatillon nos semper monuerat coram bisontibus vulneratis prorsus immotos manere; quilibet enim motus eos ad impetum faciendum incitare solet. Itaque ego in solo sedens, quam minimum commotus, sclopetum identidem onerabam atque glandem emittebam.

Cum his occupatus essem, spectator subito apparuit. Parua anticapra cursu ad interuallum quinquaginta iardarum Anglicarum accessit; ibi collo gracili curuato, cornibus paruis retrorsum versis, oculis magnis nigrisque cupidissime me contemplans stetit. Iuxta illa hirsuta ac brutissima monstra mihi videbatur quasi puella formosa teneraque ad latronum speluncam aut barbatorum piratarum receptaculum errans. Bisontes etiam foediores mihi visi sunt.

«Iam alterum vestrum aggrediar,» cogitaui, dum in mantica capsellam fulminantem quaererem. Ne vna quidem capsella ibi reperiebatur. Optimum sclopetum meum iam non vtilius erat quam vetus vectis ferreus. Vnus ex tauris sauciatis nondum ceciderat; aliquamdiu exspectaui, singulis momentis sperans vires eius defore. Stabat tamen firmus, torue me respiciens. Tum Henrici consilio neglecto surrexi et discessi. Multi tauri ad me conuersi respexerunt, sed sauciatus nullum impetum fecit.

Mox ad altam voraginem perueni, quae, si quid eueniret, mihi perfugium praebere poterat. Conuersus igitur lapidem in tauros ieci; illi summo cum contemptu rem acceperunt. Ego, quasi eorum recusatione timoris contumelia affectus, petasum circumegi, clamaui, meque in eos procurrere simulaui. Tum demum conferti in vnum agmen citissime aufugerunt, mortuos sauciatosque in campo relinquentes. Cum ad castra reuerterer, nouissimum superstitem vidi nutantem et ad terram exanimem cadentem.

Ad castra celeriore gradu redii, reputans Pawnios per campum vagari meque, si hosti occurrerem, inermem esse. Nullum tamen animal viuum vidi, praeter duos tresue tauros vetulos squalidosque, qui inter colles harenosos magnae illi voragini imminentes, aegre se expediebant. Cum in castra perueni, comites iam fere parati erant ad iter pomeridianum suscipiendum.

Vesperi non longe a fluminis ripa castra posuimus. Circa mediam noctem, cum omnes humi dormiremus, vir iuxta me iacens manu lente porrecta vmerum meum attigit simulque ne mouerer monuit. Stellae clare lucebant. Oculis apertis et capite paululum conuerso lupum magnum

album circa reliquias ignis nostri tacite incedentem conspexi, rostro prope ad terram demisso.

Manum e stragulo expediui et velamen a sclopeto iuxta me posito remoui; motu excitatus lupus magnis saltibus extra castra prosiluit. Ego exsurgens telum post eum emisi, cum triginta circiter iardis Anglicis abesset; obscurus glandis stridor longe per silentium noctis sonuit. Repentino fragore audito omnes viri in pedes exsiluerunt.

«Occidisti eum,» quidam inquit.

«Minime,» respondi; «ecce illum iuxta flumen currentem.»

«Tum duo sunt. Nonne illum alterum procul humi iacentem vides?»

Ad locum venimus, ibique pro lupo albo mortuo caluariam bisontis sole dealbatam inuenimus. Glans mea a scopo aberrauerat; quod autem peius erat, legem quandam camporum perpetuam grauissime violaueram. In regionibus periculosis postquam castra posita sunt sclopetum emittere maximae imprudentiae habetur, ne fragor Indorum auribus perueniat.

Postero mane equi sellis instructi erant, et postremus vir e fauillis ignis paene exstincti fistulam tabaci accenderat. Pulchritudo diei omnes exhilarabat. Ipse Ellis eius vim sentiebat et interdum, dum equitaremus, aliquid loquebatur; Jim Gurney autem de nauigationibus suis in classe publica Americanorum innumerabiles fabulas narrabat. Bisontes copiosi erant, et tandem magnus eorum grex ad colles laeuos cursu contendit.

«Occasio nimis bona est quam vt praetermittatur,» Shaw inquit. Equos flagellis excitauimus et ad eos concitauimus. Shaw vnoquoque sclopeti duplicis tubo singulum bisontem occidit. Ego alterum a grege seiunxi et ictu petiui. Parua glans sclopetuli striati, nimis posteriorem corporis partem ingressa, non statim vim suam exercuit; taurus eadem qua antea celeritate currebat. Alterum sclopetulum in eum identidem tendebam et hamulum premendo incassum experiebar. Ter quaterue denuo puluerem ad ignem accipiendum adposui, sed numquam ignis cepit, quia foramen ignitionis obstructum erat.

Illud in thecam sellarem reposui, et aliud sclopetulum vacuum, adhuc iuxta taurum citatissimo cursu equitans, onerare coepi. Iam fera ad desperationem peruenerat. Spuma ex faucibus ei effluebat et lingua pendebat. Priusquam telum oneratum esset, in me impetum fecit et feroci cursu persecutus est. Aut fugere aut perire necesse erat. In fugam igitur me dedi; taurus furore tumens proxime a tergo instabat.

Mox sclopetulum paratum erat; respiciens caput tauri quinque aut sex iardis Anglicis a cauda equi mei abesse conspexi. Frustra in ipsum caput

iecissem: glans enim in durissimo tauri bisontini cranio complanatur. In laeuam partem corpus inclinaui et equum, quantum celeritas permittebat, quam acerrime eo flexi. Taurus impetu caeco tanta corporis vi procedens tam celeriter cursum vertere non potuit.

Cum respexissem, collum eius et vmeri nudi ante oculos patebant. Itaque me in sella conuertens glandem per eas partes oblique in viscera eius emisi. Fera me persequi destitit et paulo post concidit. Peregrinus quidam Anglus talem casum quasi summum periculum descripsit; sed vehementer errat. Taurus enim non diu persequitur, neque equus nisi miserrimus tam tardus est vt duobus tribusue minutis ab eo se tueri nequeat.

Iam in eam regionem adueneramus vbi prudenter omnia ad tutelam pertinentia summo studio adhibenda erant. Noctu excubias posuimus, quisque suo ordine vigilias agens; nemo vmquam dormiebat quin sclopetum propius ad latus admoueret aut secum stragulo inuolueret. Quodam mane vigilantiam nobis auxerunt vestigia ingentium castrorum a Comanchis positorum. Feliciter tamen castra illa ante septem fere dies deserta erant.

Vesperi proximo cineres ignis recens exstincti inuenimus, qui tum nonnihil sollicitudinis attulerunt. Tandem ad locum *Caches* appellatum peruenimus, qui ob pericula infamis erat. Neque loci species famae periculi cedebat: colles harenae passim voraginibus et fossis profundis intercisi. Ibi sepulcrum Swan inuenimus, qui duabus tribusue hebdomadibus antea eo loco, vt credebatur, a Pawniis occisus erat.

Reliquiae eius, ab Indis et lupis non semel violatae, tandem in illo feroci sepulcro intactae quiescere permissae sunt.

Per dies complures cohortibus dispersis legionis Price occurrebamus. Equi saepe noctu e castris eorum effugiebant. Quodam pomeridiano tempore tres ex his errantes iuxta flumen placide pascentes inuenimus. Postquam eo vespere castra posuimus, Jim Gurney rettulit plures etiam ex eis in conspectu esse. Iam fere nox erat et imber frigidus tenuisque cadere coeperat; omnes tamen ad equos persequendos exiuimus, et hora circiter consumpta nouem equi capti atque in castra adducti sunt.

Vnus eorum sella et freno instructus erat; sclopeta ad pomellum sellae pendebant, carabina lateri suspensa erat, stragulum pone sellam conuolutum. Postero mane, cum iter repetiuissemus, agmen nostrum multo quam antea magnificentius apparebat. Ad pomeridianum vsque tempus processimus; tum longe a tergo tres equites in extremo caeli margine emerserunt. Cursu modico citati ad nos mox peruenerunt et

omnes illos equos sibi aliisque eiusdem cohortis hominibus pertinere affirmauerunt.

Equi, vt par erat, eis redditi sunt, summo tamen Ellis et Jim Gurney dolore.

Equi nostri ipsi iam lassitudinis signa ostendebant, ideoque dimidium diem eis quietis dare statuimus. Meridie ad locum herbosum iuxta flumen substitimus. Post prandium Shaw et Henricus ad venandum discesserunt; dum alii otiose in castris iacerent, ego in vmbra plaustelli decubui atque legendis libris me dedi. Oculos attollens taurum vnum plus quam miliario Anglico distantem in campo pascentem animaduerti, et sclopeto accepto ad eum pedibus processi.

Cum propius accessissem, humi reptando vsque ad centum iardarum Anglicarum interuallum perueni; ibi in gramine consedi exspectans donec taurus ad vulneris mortiferi locum praebendum se conuerteret. Erat senex proeliis exercitatus et toruus. Amores et certamina illius anni iam absoluerat; nunc macer atque bellis confectus e grege recesserat, vt solus pascendo vires exhaustas repararet.

Miserrime attenuatus erat; iuba lacera et incompta, corium pilis nudum et asperum velut elephanti, cutis maculis luti siccati, in quo se volutauerat, vbique obtecta. Quotiens mouebatur, omnes costae apparebant. Senem latronem quendam horridum referebat, scelere et sanguine canescentem, qui odio humani generis in solitudinem secessisset atque inde omnes toruis oculis intueretur. Ferus ille senex me primum accedentem conspicatus irato obtutu respexit, tum ad gramen carpendum quasi summa cum contemptione rediit.

Mox, quasi subito aliquid recordatus, caput sustulit, celeriter conuersus est et, me stupente, recta ad me citato gradu processit. Summa me tenebat cupiditas surgendi atque fugiendi, sed id periculosissimum fuisset. Immobilis sedens sclopetum in tenuem cranii partem supra nares intendebam, sperans ictum saltem eum a me auersurum esse.

Cum fere tres quartas partes interualli inter nos decurrisset, iam telum emittere parabam, cum ad summam meam laetitiam repente constitit.

Tum vultum eius commode contemplari potui. Omnis pars anterior immani crinium asperorum atque implicatorum mole tegebatur, quae tam longe pendebat vt nihil sub ea praeter duos pedes anteriores videretur. Cornua breuia et crassa tot proeliis ad ipsas radices attrita atque scissa erant; per nasum et frontem duae tresue magnae cicatrices albae patebant, quae vultui simul trucem et ridiculam quandam speciem dabant.

Videbatur mihi integrum fere quadrantem horae ibi immotus stare et me per turbatos iubae crines contueri. Ego non minus immotus nec minus intentus eum respiciebam; cum eo autem quasi pacisci vehementer cupiebam. «Amice,» mecum cogitabam, «si me intactum dimittes, ego te intactum dimittam.» Tandem animus hostilis in eo remissus videbatur. Lente et consulto se vertere coepit; paulatim latus, luto totum oblinitum, in conspectum venit.

Species illa ad feriendum inuitabat. Consilium prudentius oblitus telum emisi; tali enim interuallo etiam sclopetulum suffecisset. Vetus taurus velut trochus circumactus est, deinde per campum impetu cucurrit. Aliquantum processit atque etiam collem satis altum ascendit priusquam procumberet atque moreretur. Altero quoque tauro inter colles occiso ad castra redii.

Die quarto decimo mensis Septembris, circa meridiem, ingens agmen mercatorum Sanctam Fidem petentium aduenit. Campum implebant longae series plaustrorum velaminibus albis tectorum, raedae nigrae vndique clausae quibus mercatores vehebantur atque dormiebant, magni greges mulorum equorumque, homines partim equites partim pedites. Omnes in prato vicino constiterunt. Plaustellum nostrum et exigua hominum manus iuxta castra eorum lata et plena tumultus paene nullius momenti videbantur.

Tête Rouge ad eos visendos transiit, moxque rediit sex circiter panibus bis coctis in vna manu, lagena aquae vitae in altera. Vnde ea accepisset quaesiui. «Ego,» inquit Tête Rouge, «nonnullos mercatores noui; adest praeterea medicus Dobbs.» Quaerenti quis esset Dobbs respondit: «Vnus ex medicis nostris Sancti Ludouici.»

Per duos iam dies morbus idem quo in montibus vires meae grauissime imminutae erant vehementer me oppresserat; tunc non mediocres dolores et infirmitatem patiebar. Tête Rouge interroganti mihi affirmauit Dobbium medicum summae apud suos auctoritatis esse. Quod minime credens, decreui tamen hunc insignem medicinae professorem consulere. In castra mercatorum ingressus eum sub vno ex plaustris grauiter dormientem repperi.

Ipse sua specie haud luculentum artis suae testimonium praebebat: nam quinque iam menses nemo mihi tam cadaueroso vultu visus erat. Petasus de capite deciderat; capilli flaui passim incompositi erant; alterum brachium pro puluino adhibebat; bracae rugis vsque ad media genua contractae erant, atque corpus festucis minutisque paleis, in quibus per somnum

inquietum volutatus erat, conspersum. Mexicanus quidam prope stabat; ei signo innui vt medicum tangeret.

Doctissimus ille Dobbs statim exsiluit et erectus sedens oculos fricauit ac circumspicere coepit, mirum in modum perturbatus. Ego me paenitere professus sum quod eum excitare coactus essem, dixique me ab eo consilium de valetudine petere venisse.

«Tota corporis vestri ratio, domine, perturbata est,» ille, breui inspectione facta, grauiter pronuntiauit.

Quaerenti mihi quodnam proprie morbi genus esset respondit:

«Manifestum est hepatis actionem morbosam esse. Vobis medicamentum praescribam.»

Ad tergum vnius plaustri tecti progressus in illud conscendit; aliquantisper nihil praeter caligas eius videre poteram. Tandem ex obscuro quodam recessu capsam extraxit, eam aperuit et schedam complicatam mihi obtulit. «Quid hoc est?» rogaui. «Calomelas,» medicus respondit.

His in angustiis paene quodlibet medicamentum sumere paratus eram. Non tanta ibi copia erat vt mihi multum noceret, et fortasse aliquid prodesset; itaque eadem nocte in castris pro cena venenum illud sumpsi.

Castra illa memoria digna sunt. Mercatores nos monuerunt ne communi via iuxta flumen vteremur, «nisi,» vt vnus dixit, «iugulari vultis!» Hic flumen flexum facit; minor autem semita, quae *Ridge-path*, id est *Iter Iugi*, appellatur, per pratum ab altero flexus capite ad alterum recta tendit, interuallo sexaginta vel septuaginta miliariorum Anglicorum.

Hanc semitam secuti, cum septem aut octo miliaria Anglica confecissemus, ad riuum exiguum peruenimus, vbi castra posuimus. Locus nec magna prouidentia nec prudentia militari electus erat. Aqua per vallem profundam inter altas praeruptasque ripas fluebat; equos nostros in fundo herba vestito ad paxillos religauimus, ipsi vero in arido campo paululum supra consedimus. Nihil opportunius cogitari poterat, siue quis equos abigere siue nos oppugnare vellet.

Post tenebras, cum Tête Rouge cenaret, vidimus eum vultu tacito horrore rigente aliquid vltra vmerum Henrici, qui ei ex aduerso sedebat, digito ostendere. E tenebris procul ingens imago nigra eminebat; lente huc illuc nutans, sed graui incessu continuo, recta ad nos accedebat. Henricus, partim iratus partim risu commotus, surrexit, bracchia extendit et clamorem sustulit. Hospes ille inopinatus taurus bisontinus senex erat, qui insita generis sui stultitia recta in nostra castra ambulabat.

Magnis clamoribus et crebra petasorum iactatione opus fuit, priusquam eum primum consistere, deinde in celerem fugam conuerti coegimus.

Luna ea nocte plena ac splendida erat; sed nubibus nigris supra eam citissime volantibus, modo clara luce modo tenebris tegebamur. Procedente vespere tempestas cum fulminibus et tonitru orta tanta vi in nos incidit vt tabernaculum euersum esset, nisi plaustellum opposuissemus quod vim venti frangeret. Tandem ventus sedatus est, imberque pertinax remansit. Per totam fere noctem vigilans iacui, obscurum stillarum crepitum audiens in linteo supra me cadentium.

Humor, quo totum tabernaculum implebatur et ex omnibus rebus destillabat, condicionem nostram haud iucundiorem reddebat. Circa mediam noctem Shaw in imbrem et densissimas tenebras excubitum exiit. Munroe quoque vigilabat. Duabus circiter horis transactis, Shaw tacite intrauit et Henrico tacto submissa sed trepida voce eum foras vocauit. «Quid est?» interrogaui. «Indos esse credo,» susurrauit Shaw; «sed tu immotus iace; si pugna orietur te excitabo.»

Ille et Henricus vna exierunt. Ego tegumentum a sclopeto detraxi, nouam capsellam fulminantem imposui, deinde graui dolore affectus iterum procubui. Quinque fere minutis post Shaw rediit. «Omnia bene se habent,» inquit, dum se ad dormiendum componit. Henricus pro eo iam vigilias agebat. Postero mane ipse mihi qua de causa tumultus ortus esset narrauit. Munroe, cuius oculi vigilantissimi erant, obscura quaedam corpora in profundo inter equos conspexerat, hominibus manibus pedibusque repentibus similia.

Shaw et Munroe proni humi ad marginem ripae repserunt, moxque certo sibi persuaserunt illa corpora Indos esse. Shaw clam se retraxit vt Henricum arcesseret; deinde omnes eodem situ iacentes speculabantur. Henricus omnium camporum venatorum oculis acerrimis praeditus est. Ille paulo post quid illa mobilia corpora reuera essent deprehendit: nihil aliud erant quam lupi inter equos serpentes.

Mirum est quod equi, quamuis iuxta castra ad paxillos alligati, raro huiusmodi incursu terrentur. Lupi autem aliud nihil petere videntur nisi vt lora e crudo corio facta, quibus equi retinentur, dentibus rodendo abscindant. Saepius in hoc itinere meo equo funem quo ligabatur ab istis nocturnis hospitibus dentibus abscissum repperi.

CAPVT VICESIMVM SEPTIMVM · SEDES COLONORVM

Postero die aestus grauissimus fuit; a prima luce vsque ad noctem equitauimus neque arborem neque fruticem neque vllam aquae guttam conspicati sumus. Equi muliique multo grauius quam nos laborabant; at sole iam ad occasum vergente aures erexerunt et gradum accelerauerunt. Haud procul aberat aqua. Vbi ad descensum latae vallis leuiter depressae, in qua riuus decurrebat, peruenimus, res inopinata oculis nostris oblata est. In imo vallis aqua fulgebat; iuxta ripas tentoria innumerabilia posita erant, et per prata pecora centena pascebantur.

Trans iugum aduersum peditum equitumque agmina, longi plaustrorum ordines, viri, mulieres, liberi procedebant, deinde lato cliuo ante nos descendebant. Erat haec cohors Mormonum, stipendia in exercitu rei publicae merens, cum haud exigua voluntariorum e Missouria multitudine. Mormones in California stipendio accepto ex militia dimittendi erant; eis autem permissum erat vt vxores liberosque et bona sua secum ducerent.

Non mediocri admirationi erat horum fanaticorum armatorum species, partim militaris, partim ad patriarcharum mores accedens, qui cum coniugibus liberisque eo proficiscebantur vt, fortasse, Mormonum imperium in California conderent. Nos autem hoc spectaculo magis obstupuimus quam delectati sumus. Vt locum castris nondum occupatum inueniremus, per quartam miliaris Anglici partem aduerso flumine ascendere coacti sumus; ibi statim multitudo Mormonum Missourianorumque nos circumfudit.

Adiit nos etiam praefectus Ciuitatum Foederatarum, cui illarum omnium copiarum imperium commissum erat, atque aliquandiu in nostris castris commoratus est.

Mane caligo omnem regionem operiebat. Soliti eramus primo diluculo surgere; at priusquam nos parauissemus, vndique voces virorum pecora ad

castra compellentium audiebantur. Cum supra eorum castra transiremus, per nebulas tentoria deponi ordinesque militum celeriter instrui cernebamus; simul cum clamoribus mulierum puerorumque tympanorum Mormonum fragor et clara tubarum vox per caliginem personabant.

Ab eo tempore vsque ad finem itineris vix dies vllus praeteriit quin longis publicorum plaustrorum ordinibus occurreremus, commeatu militibus vehendo oneratis, qui cochleae paene tarditate ad Sanctam Fidem prorepere videbantur.

Tête Rouge pericula capitali odio prosequebatur; vesperi tamen quodam in maximum omnium discriminum incidit, quod quisquam ex nostris antea subierat. Postridie quam Iter Iugi reliqueramus iuxta flumen castra posuimus, atque sub occasum solis plaustrorum agmen ad viam fere tribus miliariis Anglicis distans consistere conspeximus. Quamuis eos nobis plane videre liceret, plaustellum nostrum, vt postea apparuit, illorum oculos prorsus effugerat. Iam aliquot dies Tête Rouge exiguum haustum liquoris e frumento destillati vehementer desiderabat.

Hanc igitur occasionem arripere statuens equum suum, cui nomen Iacobus erat, conscendit; hunc a voluntariis pro mulo suo permutauerat. Lagunculam aquariam humero suspendit et potum sibi gratissimum quaesiturus profectus est. Complures horae praeterierunt, nec ille rediit. Putabamus eum errasse, aut forte ab Indo quodam solitario raptum esse. Ceteris somno se dantibus ego vigilias egi.

Alta iam nocte vox tremebunda e tenebris me salutauit; mox Tête Rouge et Iacobus equus ad castra accedentes apparuerunt. Ille vehementer commotus erat et grauissimi nuntii indicium vultu gestuque prae se ferebat. In temone plaustelli consedit, deinde haec narrauit.

Cum ex castris exisset, nescisse se, vt aiebat, quam sero esset. Iam prope nox erat cum ad plaustrarios appropinquaret; quos cum omnes intra circulum vehiculorum circa ignes sedentes, sclopetis iuxta se depositis, conspexisset, melius sibi visum esse aduentum suum antea nuntiare, ne per errorem quid mali accideret. Summa igitur voce vociferatus est, syllabis in longum productis: «Heus, castra, heus!» Sed haec singularis salutatio longe alium quam quem sperauerat effectum habuit.

Plaustrarii, audito tam horrendo clamore e tenebris circumiectis erumpente, vniuersam gentem Pawneorum sibi imminere crediderunt. Protinus exsiluerunt terrore efferati. Suum quisque sclopetum corripuit; alii post plaustra constiterunt, alii humi procubuerunt, atque momento

temporis viginti sclopeta iam ad ictum parata recta in Tête Rouge attonitum conuersa sunt, qui tum demum ex obscuritate cernebatur.

«Ecce veniunt!» exclamauit praefectus plaustrariorum. «Ignem date, ignem! Istum hominem occidite!»

«Minime, minime!» Tête Rouge summa formidine correptus eiulauit. «Nolite sclopetis ignem dare, quaeso nolite! Amicus sum, ciuis Ciuitatum Foederatarum sum!»

«Amicus es, tu vero?» vox aspera ex plaustris respondit. «Cur igitur, quasi Indus efferatus, tam atrociter foris vlulas? Si vir es, huc accede!»

«Sclopeta in eum intenta tenete,» adiecit plaustrariorum praefectus; «fortasse ab insidiatoribus praemissus est vt nos deciperet.»

Tête Rouge prorsus animo perturbatus accessit, sclopetorum hiantibus oribus sibi adhuc intentis. Tandem quis esset et quo consilio venisset explicare potuit, Missourianique eum in castra receperunt. Liquoris e frumento destillati ne guttam quidem inuenit; sed cum se aegrotum grauiterque ob asperum cibum laborantem esse praedicaret, illi ex suis cuiusque cibariis collatis oryzam, panes bis coctos saccharumque ei dederunt.

Postridie mane inter ientaculum rem totam Tête Rouge iterum narrauit. Nesciebamus quantum narrationi fidei tribuendum esset; neque tamen, quamuis eum crebris interrogationibus vrsissemus, vllum narrationis vitium deprehendere potuimus. Cum castra plaustrariorum praeteriremus, ipsi rem ab eo relatam in omnibus confirmarunt.

«Equidem,» inquit vnus eorum, «in illius hominis loco esse noluissem, ne pro maxima quidem pecuniae copia quae in Missouria inueniri posset.»

Vno aut altero die interiecto aliud quiddam cum plaustrariis nobis accidit. Henricus et ego ante ceteros equis profecti sumus venandi causa. Post illum diem vix sperare poteramus nos amplius bisontes visuros esse; cupiebamus igitur vnum occidere, vt recens carnis commeatus nobis suppeteret. Ferae tam timidae erant vt totum mane frustra venaremur; meridie tamen, cum ad riuum Cow Creek appropinquaremus, magnum bisontum agmen iuxta ripam pascens vidimus.

Riuus Cow Creek densissimis arboribus vtrimque cingitur, quibus omnia quae vltra sunt oculis subducuntur; alueus autem, vt postea comperimus, in ima fossa profunda iacet. Per fundum vallis angustae equitantes accessimus. Cum satis prope venissemus, ego equos tenui; Henricus autem ad bisontes repere coepit. Vidi eum, vbi intra sclopeti

iactum peruenisset, humi considere, sclopetum ad ictum apparare et circumspicere quam feram sibi eligeret.

Iam pinguis vaccae bisontinae mors certa videbatur, cum subito ingens fumi nubes et creber sclopetorum fragor ex alueo riui surrexerunt. Viginti Missouriani longissimis cruribus e silua exsiluerunt et bisontes fugientes persecuti sunt; illae autem ferae vno impetu in fugam conuersae euanuerunt. Hi homines per fundum riui vsque ad centum iardas Anglicas a bisontibus clam repserant; numquam aptior occasio iaciendi data erat. Quamuis sclopeto periti essent, omnes eodem momento ignem fecerunt, neque tamen vel vnus bison cecidit.

Tam pertinaciter enim huic animali vita inhaeret vt, nisi quis corporis structuram bene nouerit, vix possit illud vno ictu interficere; rarissime accidit vt tiro primo suo conatu bisonti clam appropinquans prospere rem gerat. Missouriani spe frustrati pudore vehementer angebantur, maxime cum Henricus eis diceret, si quieti mansissent, se decem minutis tantum carnis occisurum fuisse quantum toti eorum comitatui sufficeret. Socii nostri non procul aberant; audito sclopetorum fragore Indos nos sclopetorum illa eruptione petiuisse crediderunt.

Shaw igitur equo quam celerrime accurrit, vt exploraret num adhuc viui essemus.

Apud riuum Cow Creek rem nobis gratissimam atque iam diu non visam inuenimus, vuas maturas prunaque, quorum ibi magna copia crescebat. Haud multo longius, ad riuum Arkansas Minorem, vltimum bisontem conspeximus: taurum aetate confectum ac miserum, qui maestus et solitarius per campum errabat.

Exinde regionis species cotidie mutabatur. Post tergum reliqueramus vastas aridasque solitudines, raris cespitibus herbae bisontinae, colore pallide viridi foliisque breuibus contractisque insignis, vix vestitas. Prata autem ante nos opimo floribus intertexto gramine velut tapete vestiebantur. Pro bisontibus gallinae campestres passim aderant, quarum duodenas, ne a via quidem discedentes, occidebamus. Tribus aut quattuor diebus post siluas prataque loci cui nomen Council Groue ante nos conspiciebamus.

Noua quadam voluptate perfundebamur, dum sub amplis illarum arborum fornicibus, qui sonitum reddebant, equitaremus. Fraxini, quercus, vlmi, aceres arboresque caryae dictae ingentibus vitibus, purpureis vuarum racemis oneratis, quasi sertis ornabantur. Socii passim dispersi clamabant, et nonnumquam sclopeti sonus per quietem siluae quasi

spirantis resonabat. Inuiti rursus e nemore in apertam camporum lucem processimus. Paulo amplius quam centum miliaria Anglica nos ab extremis sedibus colonorum separabant.

Omnis regio inter nos et sedes colonorum patens ex perpetua serie virentium pratorum constabat, quae in latos tumulos assurgebant; arbores autem alicubi circum fontes quasi insulas in solitudine reddebant, alicubi fluminum cursus per valles fertiles sequebantur. Haec sunt illa prata quae poetae fabularumque scriptores describunt. Pericula iam post nos relicta erant. Nihil ab Indis earum regionum, gentibus Sac et Fox, Kanzas atque Osage, timendum erat. Insigni sane fortuna vsi eramus.

Quinque enim menses per regiones, in quibus quouis prope momento praedonum vim pati poteramus, cum manu ad custodiam impari iter feceramus; tamen ne vnum quidem animal nobis ablatum erat, nec aliud quidquam amisimus nisi mulum senem, quem serpens crotalus morsu necauerat. At tribus hebdomadibus postquam ad fines colonorum peruenimus Pawnei et Comanches in via fluminis Arkansas assidua bella agere coeperunt, hominibus occisis equisque abreptis.

Per sex deinde menses omnes omnino comitatus per illam viam transeuntes, tam magnos quam paruos, oppugnauerunt.

Diamond Spring, Rock Creek, Elder Groue aliaque loca castris idonea cursu celeri alia post alia praeteriuimus. Apud Riuum Saxosum plaustrorum publicorum agmen commeatibus oneratum conuenimus, cui senex macie confectus, annum aetatis septuagesimum primum agens, praeerat. Inquietus ille Americanorum quasi daemon eum in solitudinem adegerat tum demum cum domi ad focum sedere debuisset, nepotibus in genibus suis collocatis.

Persuasum mihi est eum numquam rediisse; nocte illa de morbo conquerebatur, cuius vim extenuantem in me ipso, homine multo iuniore ac robustiore, acerbissima experientia cognoueram. Iam pridem, vt equidem conicio, super extenuatis illius senis reliquiis lupi sub lumine lunae vlulantes ferum suum conuiuium celebrauerunt.

Haud multo post ad semitam paruam peruenimus quae ad castellum Leauenworth ducebat, quod vnius tantum diei itinere distabat. Hic nobis valedixit Tête Rouge. Castellum petere cupiebat, vt pretiosorum laborum suorum militarium mercedem acciperet. Itaque ille, postquam nos amanter salutauerat, cum Iacobo equo profectus est, tantum commeatuum ferens quantum commode secum ducere poterat, inter quae sacchari fusci

magna vis erat. Tristi denique vespera pluuiosa ad vltimam castrorum nostrorum sedem peruenimus.

Postridie mane iterum equos conscendimus. Quamuis pridie diem tristem atque imbrem pertinacem passi essemus, numquam splendidius autumnale mane exortum est quam illud quo ad colonorum sedes rediimus. Per fines Shawanoeorum, quos semipolitos esse arbitrabamur, procedebamus. Campi fertilissimi et nemora autumnalibus coloribus vix tincta pulcherrima varietate alternabantur; sub arboribus autem paruae Indorum agricolarum domus ex trabibus exstructae stabant. Omnes agri prataque eximiam soli fecunditatem testabantur.

Maizium iam maturum aridumque vento strepitabat, spicis fulgentibus luteis e vaginis hiantibus prominentibus. Cucurbitae variae et ingentes illi pepones flaui, inter folia fusca marcidaque sole calefiebant. Turdi rubro pectore auesque nigrae circa saepes volitabant; omnia nuntiabant nos iam domui atque vitae cultiori appropinquare. Mox ante nos surrexerunt siluae quae Missouri ripas cingunt, atque in latam fruticum regionem, qua earum fines continentur, intrauimus.

Eadem via vere, cum proficisceremur, iter feceramus; nunc autem tota loci facies mutata erat. Arbusculae mali siluestris, quae tum floribus odoratis rubescebant, nunc pomis rubicundis dense pendebant. Iuxta viam pro teneris germinibus, quae tum e solo tepido ac madido vix emergere coeperant, alta gramina crescebant.

Vites vuis purpureis onerabantur; rami autem graciles aceris palustris, qui tum paruos florum rubrorum racemos ostentauerant, nunc folia splendidissima gelu ardenti rubore tincta pandebant. Vndique maturitatis atque occasus signa cernebamus, vbi antea omnia noua vita iam erumpente viguerant. Siluam ingressi sumus, per quam progredientibus inter apertas arborum frondes maculae solis splendentes huc illuc iacebant.

Vtrimque densa frondium luxuriantium moles solem prohibebat; alicubi tamen radii inter eas descendere poterant, lata folia transuerberantes et pura quadam viriditate pellucente illustrantes. Sciuri ex arboribus nos latratibus insectabantur; pullorum perdicum greges inter folia humi stridentia discurrebant; oriolus aureus, garrulus caeruleus auisque igneo rubore fulgens per vmbras ramorum citissime volitabant. Haec tam pulchra visa auditaque non sine quadam tristitia percepimus.

Quamuis multae magnaeque vitae inter colonos illecebrae nos allicerent, ad solitudinem quam reliqueramus desiderio quodam respeximus.

Tandem inter diductas arbores tectum domus hominis albi conspeximus. Paucis momentis post ponticulum male compactum ex trabibus, quo in medium oppidum Westport transitur, equis superauimus. Multas res insolitas illud oppidum viderat; sed nusquam vel ibi asperior turba quam nostra, cum instrumentis attritis equisque laboribus fractis, antea visa erat. Praeteriuimus cauponam bene notam, tabernam commeatuum Boonii, veterisque Vogelii popinam, atque in prato vltra oppidum castra posuimus.

Mox multi ad nos conuenerunt equos instrumentaque nostra empturi. His rebus venditis plaustrum mercede conduximus et ad locum Kanzas Landing dictum vecti sumus. Ibi a veteri amico nostro colonello Chick iterum perbenigne hospitio excepti sumus; in eius porticu sedentes, vortices fluminis Missouri subiectos rursus contemplabamur.

Deslauriers postero mane apparuit, petaso, tunica, barba recens rasa ita mutatus vt vix agnosceretur. Non procul inde inter siluas paruam ex trabibus domum habebat. Cogitauerat, vt videbatur, saltationem ob felicem reditum suum instituere; atque Henricum Chatillon consuluerat num dominos suos inuitare decorum esset.

Henricus certo affirmauerat nos id minime aegre laturos esse; quare Deslauriers tum inuitationem obtulit, hoc praecipuo inuitamento addito: Antonium Lajeunesse fidibus canere constituisse. Nos certe venturos esse polliciti sumus; at ante vesperum vaporaria nauis e Castello Leauenworth aduenit, qua re impediti sumus quominus festis exspectatis interessemus. Deslauriers in saxo ad nauium appulsum stabat, vt nobis vale diceret.

«Adieu! mes bourgeois; adieu! adieu!» clamabat, dum nauis a ripa soluebatur. «Cum iterum ad Montes Saxosos ibitis, ego vobiscum ibo; immo vero ibo!»

Haec asseuerans saltibus huc illuc iactabatur, petasum agitabat et ore in risum vsque ad aures diducto ridebat. Cum nauis promunturium procul situm circumflecteret, vltimum quod oculis nostris occurrit erat Deslauriers, qui petasum adhuc agitabat et in saxo subsultabat. Munroe atque Jim Gurney Westportii valere iusseramus; Henricus autem Chatillon vna nobiscum naue secundum flumen vectus est.

Octo dies nauigando ad Sanctum Ludouicum consumpsimus; eorum tertiam fere partem in syrtibus harenosis haerentes immoti exegimus. Praeteriuimus nauem vaporariam Amelia, militibus voluntariis dimissis refertam, qui magno clamore iurabant, bibebant, alea ludebant et inter se pugnabant. Tandem quodam vesperi ad aggerem portuosum Sancti

Ludouici hominibus frequentissimum peruenimus. Ad deuersorium quod Planters' House vocatur profecti, arcas viatorias nostras diligenter requiri iussimus; quae demum in remotissimo cellae repositoriae angulo reconditae inuentae sunt.

Postridie mane sartorum arte quasi incantatione commutati vix ipsi nos inuicem agnoscebamus.

Vespere ante nostram profectionem Henricus Chatillon ad cubicula nostra in deuersorio Planters' House venit, vt nobis extremum vale diceret. Nemo qui eum per vias Sancti Ludouici ambulantem conuenisset credidisset venatorem recens e Montibus Saxosis reuersum esse. Vestitu e panno obscuro confecto, nitido quidem sed simplici, indutus erat; quamquam enim iam inde a sexto decimo aetatis anno vix vmquam integrum mensem inter hominum sedes continenter degerat, insitus ei decoris sensus erat, quo ad cultum corporis habitumque suum semper diligenter attendebat.

Corpus eius procera statura athleticaque firmitate, motibus facilibus et flexibilibus insigne, noua veste egregie decebat; vultus quoque praeclarus, quamuis innumeris tempestatibus asperatus, cum habitu minime pugnabat. Is nobis fide et studio supra omnem laudem seruierat. Inuiti ab eo discessimus; neque, nisi vultus eius, cum dextras nobis premeret, mentiebatur, ipse discessum non minus quam nos dolebat. Shaw ei apud Westport equum dono dederat.

Sclopetum meum, egregium sane instrumentum, quo ille semper libenter vtebatur, nunc in manibus eius est; fortasse etiam hoc ipso tempore acuta eius vox in Montibus Saxosis repercussos sonos excitat. Postridie mane vrbe discessimus; atque post quattuordecim dies partim viis ferreis, partim raedis publicis, partim nauibus vaporariis exactos, notas patriarum sedium facies tandem iterum conspeximus.